טעם זקנים

קבוץ

חבורים וכתובים ושירים בעניני החכמה והאמונה והמדע

אספתים ולקטתים

מכתבי יד שונים אשר היו טמונים עד הנה באוצרות הספרים

אני

אליעזר אשכנזי

תושב תונים

ת"רט"ו

Frankfurt am Main.

Verlag der hebräisch- antiquarischen Buchhandlung von I. Kauffmann.

1854.

Druck von J. G. Müller, Stiftssrasse Nro. 20.

אלה שמות הנדיבים

אשר נדבה לבם אותם לבא על החתום לקחת ס׳ טעם זקנים, ה׳ ישלם גמולם ועד דור אחרון יזכרו לטובה ולאות כי לא יפקדו דורשי תורה וחכמה מישראל·

Nancy.

Mr. Gougenheim.

Lyon.

Mr. Weinberg, rabbin.
,, Simon.

Colmar.

Mr. S. Klein, grand rabbin du Consistoire.

Brumath.

Mr. Salomon Levi, rabbin.
,, B. Mayer, Instituteur.
,, Heymann Blum.
,, Leopold Levi.
,, Simon Weinmann.
,, A· M. Moch.
,, Joseph Blum.

Genéve.

Mr. le Prof. Binder.
,, ,, Prof. Laharpe.

Londres.

Mr. Dr. N. Adler, Grand rabbin.
,, Aaron Levi.
,, Josef Zedner.
,, Dr. M. Kalischer.

Paris.

Mr. S. Ullmann, grand rabbin du Consistoire.
,, Isidor, grand rabbin.
,, J. Trenel, rabbin.
,, Professeur Albert Cahn. 3
,, Professeur A. Cahn, pour Msr. de Rothschild. . 10
,, Dr. Carmoly.
,, Dr. S. Munk.
,, Todesco.
,, Marcus Prager.
,, Blumenthal.
,, A. Grünberg.
,, M. Millaud 2
,, S. Niderhofheim.
,, S. Cahn.
,, E. Rosenthal,

Metz.

Mr. M. L. Lambert, grand rabbin du Consistoire.
,, M. Lazard, Directeur.
,, M. R. Bing.
,, L. Morang.
,, Gerson Levi.
,, Wogua.
,, Mathia Goudchau.
,, J.Biqart.
,, Jonas Weil.
,, A. A. Lewi.

Un anonyme. 3

— — 3

Mr. M. Goldschmid.

Mrs. Frères Weiler.

„ Frères Bass.

Mr. M. H. Bass.

„ B. Adler.

„ L. Rapp.

„ Benjamin Niederhofheim.

„ R. Kirchheim.

„ L. Posen.

„ David Schames.

Mr. H. Edelmann.

„ L. Dukes.

„ Samson Rausuk.

„ M. H. Picciotto.

„ Leon Lampart.

„ Walter Joseph.

„ Samuel Esq.

Frankfort.

Mr. Dr. Hirsch, Rabbin.

„ M. A. de Rothschild. 7

— — 5

תיקונים.

דף א שורה כג וחרבת צ"ל וחרבות

„ 3 „ ח נפש נשף „ נפש, ונשף מיותרת

„ 4 „ ז יבון „ יבין

„ 4 „ לד וגזלות „ וגולות

„ 55 „ י בשת „ בשבת

„ 68 „ טו „ אחר מצאנוך כאבי אלקנה חסר הציון (בן אלקנה שמואל, אבי אלקנה הוא קרח שמות ו' כ"ד).

על תוכן החבורים הנקבצים בקבוץ הזה ועל מחבריהם·

מאת החכם אליקים כרמולי

מלפנים אב״ד בק״ק בילגיא וכעת בתוך עמו יושב בפריש הבירה·

א· מנחת יהודה מן המליץ יהודה הלוי ב״ר יצחק בן שבתי.

המחבר היה כנראה מיופי מליצותיו ושיריו מנעימי זמירות ישראל בארץ ספרד ששם רבו למעלה תופשי כנור ועגב לשיר שירי ציון בשירים שקולים ביתר ותנועה ובחרוזים. עיר מושבו לא נודע, ואולי ישב בבורגוש מקום מגורת הנשיא רבי טודרוס הלוי, אשר לכבודו חבר ספרו מלחמת החכמה והעושר בשנת ד׳ אלפים ותתקע״ה, והוא מליצה מחברת בלשון צח ובשפה ברורה. אמנם אחרי כן בשנת תתקע״ח עלה על גפי מרומי השיר במנחת יהודה הזאת אשר ערבה מכל מנחה ונסך על מזבח המליצה. והמנחה הזאת היתה שלוחה לאברהם איש אשר נשאו המליץ עד שחקים בשבח ותהלה. והנה מה שכתב המחבר בסוף ספרו „בימי מלכותו״ וג׳ היא הוספה מאוחרת מן המחבר, מנחת קנאות מזכרת עון חיים בן סמהון אשר גזל ממנו שיריו כאשר ראה במדינת חלאוה יוסף ב״ר יהודה „עשה שירים, והמה בספר הזה אמורים״. החבור הזה כבר נדפס בוינציא אבן איננו בנמצא, והמוציא לאור הקבוץ הזה הגיה הנדפס מן הכ״י אשר בב״ה בלונדרוש.

(אמר המגיה, כאשר העירותי את המוציא לאור על הוספה הזאת אשר בסוף הספר, אמר לי כפי אשר עלה בזכרונו חסרה הוספה הזאת בכ״י, וכתבתי לאחד מיודעי לברר הדבר ותשובתו כאמרה מעלה. עוד אעיר על חתימת שם המחבר בהוספה הזאת „אני יהודה בן שבתי, קמתי לנקום נקמת אבותי״)·

ב· ויכוח התורני עם הפילוסוף מן החכם יצחק בן פולקאר.

המשורר הזה היה ג״כ מארץ ספרד והציץ ופרח בזמן הרשב״א. בימיו יצא מן הכלל איש רשום ר׳ אבנר די בורגש אשר הסיב שמו אלפונז די ואלארוליד וכתב ג׳ אגרות נגד דת ישראל; ויקנא יצחק לאמונת אבותיו והשיב תשובות על כתבי אבנר. והשיר הזה עשה ר׳ יצחק כששלח לו אבנר את המגילה שחבר וקראה מנחת קנאות.

מנחתך שטתה ומעלה מעל — כי נטמאה תחת ידי הבעל
לכן ונקנה בה בנפשך — אם כבת נכרי ובעולת בעל
אולם לנסותי שלחת לי — מרים בדקתיה וכוס הרעל
בטנה ראה צבתה ירכה נפלה — כי מחשבת שוא לבבי געל.

וזה השיב לו אבנר:

לקול שחל שאגתו חלוש לב　　למרחוק אחזתהו רעדה
שתי אזניו תצילנה בשמעו　　ומה יעש בבא יום הפקודה·

וזה שלח לו ר׳ יצחק

שעקת ליש או צעקת איש　　נהום חיש נחשבו אצלי
אך שחל ברמות זחל　　ירגש גם ירעש מקולי
כי כל נעלם רזי עולם　　לא נתעלם מעין שכלי
לא חרדתי אך עליתי　　כל השומע יצחק לי·

ס׳ תשובות בן פולקאר הנזכר עצור עד היום באוצר ספרי די רוסי בפרמה, וספר אחר אשר חבר בחכמת האצטגנינות נמצא בין כתבי יד של ואטיקאן אשר ברומי, וספר ויכוח הלזה נעתק מכתב יד באוצר ספרי פאריש.

ג׳ אבונת חכמים מן הרב אברהם חיים ויטירבי· אחד מרבני ויניציאה בשנת ה׳ תנה; מפני שכלו ורוחב לבבו בתורה ובחכמה היה אהוב בעיני חכמי דורו, ובחבור זה השאיר אחריו ברכה בקרב הארץ ומבאר בוך הרעיון ויישר העיון כמה ענינים נשגבים ורמים· החכם המוציא לאור העתיקוהו מן הכ״י אשר בישיבת פראנקו בליוורנו·

ד׳ ספר המוסר· החכם יוסף אבן כספי מחבר חבור הזה היה אחד מגדולי חכמי פרובינצא מכספיא המקום היא ארגינטירי. ובן שבע עשרה שנה היה יוסף כאשר החל לשבור בר ללחם התורה והחכמה ובהיותו בן עשרים שנה עשה ביאור יפה על פירוש הראב״ע על התורה (והוא אצלי בכ״י וגם באוצרות ספרי מינכען) וחבר פירושים על הספרי קודש, וספר דקדק ושרשי לשון עברי, גם רוח החכמה וההקירה עבר עליו ועשה ב׳ פרושים על המורה עמודי כסף ומשכיות כסף ותרגם ס׳ המדות לאריסטו וס׳ ההנהגה לאפלטון ואלה השלים במגדל טרשקון בחדש כסלו שנת צ׳. בשנת חמשת אלפים וע״ב הלך לארץ מצרים לבקש חכמה בבית מדרשו של הרמ״בם כי אמר במקום האילן שמה יהיה פירותיו וכאשר לא מצא שם פרי מעץ הדעת שב לארצו ולמולדתו. בשנת צ״ב היה בעיר ואלנסיה ועלה על לבבו ללכת לארץ המערב „כי שמע שבפאס ישבו כסאות לחכמים״ ובטרם נסע משם שלח לבנו הצעיר שלמה היושב בטרשקון הספר המוסר הזה כי אמר פן יפסקהו המות בדרך רחוקה הזאת. ויתר דברי החכם יוסף א״כ וספרים אשר חבר הנם כתובים על ס׳ תילדותיו אשר כתב ידידי רפאל קירכהיים בראש עמודי כסף אשר הוציא לאור בפראנקפורט המשכיל וערבלונר. ס׳ המוסר הזה נעתק מן המוציא לאור מן כ״י אשר בלונדון, והמגיה העיר על השנוים אשר בהעתקה הזאת ובין ההעתקה אשר בידו מן הכ״י של מינכען.

ה׳ ב׳ תשובות מן רב האי גאון ז״ל. חמשה אסיפות מתשובות הגאונים כבר יצאו לאור והם: הלכות פסוקות מן הגאונים קונשטנדינא רע״ו ע״י הסופר משה בר שמואל פיסלונו. ארבע מאות שו״ת מקוצרות ובלי זכרון שם המשיב, קונשטנדינא של״ה ואח״כ בפראג ובמנטובה. שערי צדק, תשובות שלימות כאשר יצאו מתחת ידי הגאונים, שאלוניקי תקנ״ב. שערי תשובה, שנ״ג שו״ת*); נדפסו עם ס׳ נהרות דמשק בשאלוניקי תקכ״ב ע״י יהיאל יעקב אליקים. תשובות גאונים קדמונים, ברלין תרח. בכל קבוצות האלה רוב התשובות מרב האי גאון זצ״ל האחרון בזמן וראשון במעלה, ויותר מהמה כמוסים ממנו בכ״י באוצרות ספרי וויען, פאריש ובין סגולת הספרים אשר חנני אלהים לאסוף. הב׳ תשובות היוצאות עתה ראשונה לאור הועתקו מ״כי אשר באוצרות ספרי פאריש ומ״כי שלי. — דורשי התורה והחכמה ימצאו בהן עונג כי יהבררו על ידן ענינים יקרים בחכמת הקבלה.

*) אמר המגיה בתשובות היקרות האלה מצאתי פתרון על כונת רז״ל במה שכתב פ״ג דשבת „כל מי שאינו אוכל חמין, צריך בדיקה אחריו אם הוא מין, ואם מת יתעסקו בו עממין, ולהזמין לבשל ולהטמין הוא המאמין וזוכה לקץ הימין, ויש מן החכמים אומרים על השואל שהוא ימין, אנו קורין עליהם מי יתן הקדש מחריסון וג׳״ והובא בקצת שנויים באבודרהם סוף סדר שבת. וראה מה שהשיבו ר׳ האי ור׳ שרירא שם סי׳ לד על השאלה בענין הטמנה בשבת „ורוב מן החצונים תלמידי בייתוס יהיו לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס וירקבו עצמותם אשר הטעו את כל הטועים והזונים אחריהם להטעותם שהחמין אסור בשבת ותפח רוחם שהרי המאכל עצמו שיניח אדם מבערב ע״ג גחלים לא אסרוהו רבותינו אלא מפני שמא יחתה בגחלים אבל אסור אין בו מן התורה הילכך כל שאינו אוכל חמין בשבת לפי אותו הדרך בר נדוי הוא ודרך מינות יש בו וצריך להפרישו מקהל ישראל״. וכוונתם על כת הקראים.

(בתשובות הנה היוצאות ראשונה לאור לא שלחתי את ידי להגיה במלות קשי ההבנה ושמתים לעין הקורא באותיות מרווחות למען לא יכשל, רק בדף כ״ז היה כתוב בכ״י ובשמזכירין אין אומרים אלא אַתְנִיה והגהתי אדני בבלי דעת בחכמת השמות ואם כשלתי ה׳ יסלח לי. וראה שו״ת רשב״א סי׳ ר״כ בענין הזה).

ו׳ ס׳ בן דוד. מן הרב יהודה אריה ממודינה. על הולדת החכם הזה וספריו אשר חבר כבר כתבתי בארוכה בלשון צרפתית בתרגום ספרו סור מרע והוצאתיהו לאור זה שלש פעמים, וגם החכם י״ש ר כתב העתקות שונות מספרו היי יהודה ומשאר כי במבוא אשר הדפיס לספרו בהינת הקבלה (אשר הוא לייעץ נפש לזולתי ארץ מחבלי כרם ה׳ ואויבת ישראל ומשם ישאבו כל הרועים הפשעו בה׳ ובתורתו וימצאו מים להשקות גן עדנם). הס׳ בן דוד הזה הוא כנגד אמונת הגלגל והברו לתלמידו הרופא הר״ר יו״ב חמיץ וכ״כ בס׳ פחד יצחק ערך גלגול ולא על בקשת ר׳ דוד פינצי כמו שחשבו אחרים. והחבור הזה נעתק מן ה״כי אשר באוקספורד.

ז׳ שאלה מן הר׳ יהודה בן אשר בענין גלגול הנפש **ותשובת הרא״ש ז״ל.** אם החכם שלפניו הוכיח בספרו שאמונת הגלגל לא צמחה על שדה העברים והיא כנגד השכל והקבלה, החכם ר׳ יהודה רצה להוכיח מצד הטבע ומדברי הנביאים שנכון וראוי להאמין בגלגול הנפש, ואביו הר׳ א״ש זצ״ל מכחיש סברותיו ואמר: אם קבלה היא נקבל.

ח׳ כתב ר׳ אהרן בר משלם לר״מה. האגרת הזאת כבר הביאה הרב אלאשקאר בהשגותיו על ס׳ האמונות והרופא אברהם ן׳ מיגאש הלוי בספרו כבוד אלהים דס״ז ע״ב:״ וכל ההשגות והקושיות וג׳ כבר בטלו אותם הרמב״ן ור׳ אהרן דלוניל. ובענין ת״ה שחשדוהו כבר חבר הוא ז״ל אגרת ת״ה וכבר נדפס וגם שאלות ר׳ מאיר ז״ל במתיבתא דר׳ אהרן ז״צל נדפסים וביד כל אדם״ ועתה אין עוד זכר משאלות רמ״ה. הכתב הזה והשירים שלאחריו נעתקו מן כ״י באוקספורד והשיר מן ר׳ ששת כבר הוצאתי לאור בעלי המזרח בשנת 1840.

(גם הרב בעל מגדל עוז פ״ח מה״ת כתב כי הר״מה ז״ל מטוליטולה חשב להשיגו בין המאמרים לפני הרב ר׳ אהרן הכהן הגדול מלוניל — והשיבוהו במרירות — וקרא הר״ס ז״ל אהרן אלהים. מן תחיית מיו בזה הכתב נראה שר״אה מלוניל היה בן משלם ולא בן יהונתן כמ״שכ בק״ה. ודע כי בהערות של מ״ו מהורר אהרן פולד זצ״ל בש״הג דפוס פפורט, אשר הדפיסן שנית בן יעקב בשה״ג, כתב כי ר׳ אהרן הזה היה ראש לחכמי לוניל שהשיבו לרמ״בם כמ״ש בפאר הדור, והחליף החכם הזה בזכרונו ר׳ אהרן עם ר׳ יהונתן כי הוא היה השואל ואליו כתב הרמ״בם האגרת היקרה סי׳ מ״א. — גם אין להחליף ר׳ אהרן בר משלם מלוניל עם ר׳ אהרן מלוניל בעל המחבר ס׳ ארחות חיים כי זה האחרון היה בזמן מאוחר כמ״שכ בשה״ג.) המגיה.

ט׳ אגרת ר׳ הלל החסר. החכם הזה לא נודע ולא נקרא בשם ואולי הוא הוא הרופא ר׳ הלל בר שמואל בר אליעזר מוירונה בעל המחבר ס׳ הנפש בב׳ חלקים החלק א׳ כחות הנפש והב׳ תגמולי הנפש והשלימו בעיר פורלי שנת ה״א לא (כ״כ וואלף ברשימת ספרי עבריס) והוא בכ״י ברומי; גם אגרת הזאת כתב בעיר פורלי כעשרים שנה אחריו, בשנת נ״א או נ״ב לאלף הששי דהיינו ששים שנה מזמן אשר התעוררו קצת מחכמי פרובינצאי וקטלוניא על ספרי הרמ״בם בשנת ד׳ התקצב (עיין אגרות הרמ״בס). והענין שמזכיר ר׳ הלל שנהחכו יותר מעשרה לשונות של טובי הכת המורה במורה נזכר ג״כ בס׳ מלחמות השם מן ר׳ אברהם מיימון דף י״ב וז״ל: ונקמת שופט העולם מן המלשינים שגרמו וכבבו בבריתה לשונם וג׳. גם הענין של רבינו יונה שהיה בפאריש כבר נודע מאגרת ר׳ יהודה אלפכבר המתחלת יגער ה׳, כי כתב שרבו ר׳ שלמה בר אברהם שלחו אותו לארץ צרפת; ושם ישב ולמד לפני הרב ר׳ שמואל מאיברה (כמ״ש בארחות חיים כ״ט ע״ב)

ובהשתדלתו נשרפו שמה ספר המורה והמדע לרמ״בם בשנת ה׳א וד׳ לפרט כארבעים יום לפני זמן שריפת התלמוד בעיר הזאת, מה שהיה יום ו׳ כ״א תמוז שנת ארבע לאלף הששי כמו שמפורש בס׳ תניא דף פ״ב ובשבולי הלקט. — האגרת היקרה הזאת נעתקה מן הכ״י בבית המדרש בלונדריש.

י׳ ב׳ תשובות מן הרמ״בם. התשובה הראשונה לר׳ יוסף בן אבו אלבער נ״ע הידועה אבן גאבר נמצאה אתי ב״כי ישן נושן על קלף. והחכם ר׳ שלמה בר יוסף אבן איוב הספרדי בהקדמת ס׳ המצות לרמ״בם אשר העתיק בעיר בדרש בשנת ה׳ אלפים ליצירה מזכיר התשובה הזאת בלשון זה „והנה מצאתי תשובות שאלות לרבינו הרב המחבר ובתוכן תשובת שאלה אחת לו וזה שאחד מאנשי בבל שלח לו ספרו והלה בו פניו להשיב לו ס׳ משנה תורה ללשון ערבי מפני שהאיש ההוא לא היה מבין לה״ק, והרב הגדול ענה לו שחלילה לו מעשות כן אבל אמר שאם היה לו פנאי היה משיב ס׳ פרוש המשנה וספר המצות שחבר בלשון ערב אל לה״ק; ונראה כי לא היה לו פנאי כי לא השלים דברו״ עכ״ל — התשובה השניה לר״ש אבן חבון נעתקה מ״כי אוקספורד.

יא׳ פיוט מרא״בע עם פרוש פריפוט דוראן. על הפיוט והפרוש הלזה החכם היקר ליב דוקוס כתב אמרין בראשיתו גם בחבורו נחל קדומים דף מ״א ע״ש.

הקדמת המוציא לאור.

הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד.

אחר אשר עזרני ה׳ להוציא לאור ספר דברי חכמים במיץ יע״א בשנת ת״רט טרם ידעתי אם מצא חן ושכל טוב באשכנז, לחצני זמני ללכת לאפריקא. ואם אמנם אנכי לא הריתי את המאמרים המחוברים בו ולא ילדתי אותם נכספתי אשר יהיו דברי חכמים בנחת נשמעים, כי כאשר ימצא הקורא מגרעות בספר יגדל תלונתו על המאסף מעל המחבר, כי לא נשחק לאב אם ישמח ביוצא חלציו, ולא נבוז לאב כי תגל בפרי בטנה אף אם לא תאר לו ולא הדר לו כי טחו עיניהם מראות באהבתם איתו, אבל איש אשר מנע ה׳ ממנו פרי בטן והוא בילדי זרים יספיק, אם יאסף אל ביתו ילד מסכן אשר משחת מאיש מראהו בוז יבוזו לו כי הטבע לא כהה עיני מראות, וכן הוא בילדי השכל. גם יש חכם גדול אשר בקלות מרוצת שכלו יהרה עמל וילד שקר, ולאהבתו ילדי תבונתו לא יביט און בהם. אבל המאסף אשר לא ישקול כל מאמר ומאמר במאזני בחינתו טרם יאספהו במחברתו, או שתום עיני הבחינה, או אויל יחשב. אבל בראותי כי חכמי

ספרד שתו בצמא את דברי, שמח לבי, כי אמרתי הן חכמי ספרד אשר הגות לבם כי אם בתלמוד ובפוסקים ודבר אין להם עם שארי מדעים שמחו לקראתו אף כי חכמי אשכנז שוחרי מדעים ודורשי קדמוניות יברכוני בגללו, וגזרתי אומר לנופף שנית ידי ללקט אמרי בינה ולעשות מהם מטעמים כצלם דמות תבניתו של ס׳ ד״ח אם יהיה ה׳ בעזרי·

וזה שנה אשר הוליכוני עניני לאירופא אמרתי הגיע עת הקציר עתה אשא אלימות תידות מהזרע אשר בעמל זרעתי, אבל תוחלתי היתה נכזבה, כי שמעתי דבת רבים [מן רב כ״מ״ל] אומרים קוינו מד״ח יותר מאשר מצאנו בו, גם רבים אומרים לא נמצא בו דבר יאות להעלותו על ספר, ורבים מעמי הארץ קטונתי ונקלותי בעיניהם מלדבר עמדי והיו לי לאויבים ותחת רדפי טוב ישטנוני, ולולא שמעתי כי רבים וכן שלמים בתורה ובמדע יניעו ראש גם הם אם לא על כלו על קצתו באמרם מדרש ויושע רבי תורתו הלא הם כתובים בספר הילקוט, ואגרת הוכוח לר׳ יהושע הלורקי לא היה לי לתת לה מקום במחברתי יען מחברה המיר כבודו, הייתי מחשה כי לא רבים יחכמו בהמדעים הכלולים בס׳ ד״ח ולא ידעו אי זה מקום בינה, ובעבורם הוצאתי לאור במחברת טעם זקנים הזה וכוח התורני עם הפלוסוף ובדף י״ג עמוד ב׳ מזה הספר ימצאו מענה על חלומותיהם ועל דבריהם, אבל בראותי כי רבים קמים עלי אשר להם שם בין הגדולים אמרתי עת לדבר, כי איככה איכל וראיתי באבדן עמלי ואשר טפחתי ורביתי כלה ויש לאל ידי למלט אותם משחת· ואען ואימר, בדבר המדרש ויושע לא עלי לבד כי גם על גדולים וטובים ממני אשר קטנם עבה ממתני המה מלינים כי לדעתם כהתה עינו של הרב הגדול מה״רי חבוב בחבורו הגדול עין ישראל אשר אין בו אומר ודברים בלי נמצאו בתלמוד, וכן ירבו עליו תלונות כי מלבד בחבורו אין כל חדש אשר לא היה כבר שינה מרצון ח״זל מחברי המאמרים כי הם ז״ל אמרו דבר בעתו ורחוקים המאמרים זה מזה והוא קרב אותם בזרוע· אבל אם יכילו כנפי פרעוש לכסות את עין השמש, גם דברי תלונתם יכהו את עינו עין הבדולח· כי מי חכם יבין את הטוב ומועיל אשר עשה להקורא לקבץ הנדחים ולחברם יחד, ובכל זה כבוד חז״ל ורצונם במקומם מונח כי לא נשמטו המאמרים האלה בעביר זה מהתלמוד יען חוברו יחד בעין ישראל· ואני בעניי אמרתי שתי תועליות אעשה להקורא אביא לפניו המדרש בדמותו ובצלמו כאשר יצא ממחברו· גם ימצא כל דברי המדרש מחוברים יחד, במקום אשר לא הכיר מקודם דמות תבניתו [כי הנדפס מכבר אינו נמצא גם באוצרות ספרי ומלכים] לא ידע כי אם איזה מאמרים מפוזרים ומפורדים בין מאמרי

הילקוט, וגם ימצא בו מאמרים לא זכרם הילקוט, העל זה תכלית שנאה ישנאו אותי?

ובדבר אגרת הוכוח גם אם נודה להם אשר מחברה המיר, הבעבור זה לא נקח ממנו את הטוב, ור״מ למד מאלישע אחר ואבל תוכות, ואם יאמרו שלא מצאו בדברי האגרת תוך כי באיזה מקומות מהאגרת הבינו מדבריו שהיה פוסח על שתי סעיפים, אני שואל לכל קורא בצדק אם לא היה החכם מונק מעיר להקורא שזה הלורקי המיר מי הוא זה אשר היה מדבר סרה על כל דברי אגרת הזאת להפך דבריה הנאמרים באמת וצדק ובטיב טעם ודעת למינות אחר אשר ראינו כי מחברה לוחם בכל עז והעצומה נגד דון שלמון על דבר אשר המיר אבל הוא מכלכל דבריו במשפט ביאות לחכמים וכאשר הוא עד היום הזה בין חכמי ספרד ישמרם צורם אשר גם ברגז לא ישפכו זה על זה בוז וקלון ועתק לא יצא מפיהם· ולכן אם גם חכמי ספ״ד ראו מה שכתב החכם מונק וגם הם קראו את האגרת לא חשבו עליו תועה אבל אמרו כמו שאמר גם החכם מונק כי אח״ז רוח אחרת היתה אתו· אבל לא כן אחינו האשכנזים ה׳ יסלח להם עם כל חכמתם אינם יודעים לעצור ברוחם ובעתות הרגז ירתחו כסיר ורגז ושחק ואין נחת ובראותם הלורקי לא עשה כן באגרתו כי כתב אותה בחן וכבוד לאהובו מקדם להוכיח אותו במישור, אמרו אין זה כי אם גם הוא באמונה אתו והמה מהבל יחד, גם לא תהיה האגרת ההיא טובה מהתורה שלימה אשר לנו יהמינים מכניסים בדבריה הטהורים מינות וכי מפני שוטים אלו נבער אותה חלילה·*)

זאת ועוד· אם אמנם כן הוא אשר יהושע לורקי המיר דתו, מי העיד לנו שזה הוא בעל האגרת ההיא ואעיד לי עד אשר עדותו נאמנה מאד אשר היה ר׳ יהושע לורקי אחד שלא המיר דתו· כי מצאתי לקנות בעו״בי פאם י״עא ספר כ״י העתקת הרב הגדול ר׳ סעדיה אבן דאנאן כתוב עליו כזה· ספר היסודות חברו הרב ר׳ יוסף בהרב ר׳ יהושע לורקי זצ״ל· גם אם נאמר אשר לא אמר המעתיק על אבי המחבר כי אם על המחבר זצ״ל מדוע קראו

---

*) ראו נא מה שמצאתי בגליון סליחה הדפוסה לארבע צומות ואיני זוכר באיזה נוס „כתוב בכ׳ זכר צדיק, נכתב בקרטובה כתב ישן על קלף, בזה הלשון: קבלה בידנו כי מחבר סליחה זו המיר דתו ונעשה הגמון וביומיו נעשה עלילה על ישראל וגזרו עליהם להשמידם ונתקבצו ומחכות בתוך היכל לכלותם וקם הוא ודרש להם וביטל את הגזרה. ואחר באו ראשי ישראל וחכמיהם להחזיק לו טובה אמר להם הוא מבקש מהם שישלחו לכל תפוצות ישראל סליחה זאת אשר חבר ושיקבעו אותה תוך סדורי תפלות שלהם וכן עשו, וסמו חתום עליה בראשי החרוזות „אלבדריאוב" ובית אחת נהפך בהמודפס. ואם היה אמיר מן הדין מדוע שמעו לו, ומה גם אחרי מותו היה להם לכתוב שנית לבטל חגרות הראשונות; אבל באמת מה לנו בהמיר, אם בדבריו לא מצאו דברי מינות כי אם דברי אמת וצדק. —

בשם רבי ומדוע הזכיר שמו על חבור בנו הצדיק והלא שר"י · ואם יאמרו כי בזמן אשר כתב ר"ס זה עדין לא המיר הלא ר"ס היה זמן רב אחריהם, והרב ר"ס אשר חבר ס' הדורות מהחכמים אשר קדמו לו חקר ודרש ולא נעלם ממנו דבר כזה אשר היה גלוי לעין כל, אין זה כי אם זה ר' יהושע הלורקי אביו של ר"י בעל ס' היסודות נפטר בשם טוב · ומדוע לא נאמר כי זה הוא שחבר זאת האגרת, [ס' היסודות הנ"ז מכרתי אותו לאוצר ספרי המלכות בפאריס] וסרו תלונות מעל ס' ד"ח·*)

ועתה אשר יצא לאור ס' טעם זקנים אשר כלו מחמדים ידעתי אשר גם עליו יתקוממו לאמר כי פג טעמו ובעזר משדי כאשר אוציא לאור מחברת אחרת בזמן קרוב כאשר עם לבבי אראה כי ס' ט"ז עמד טעמו, אבל די לי אשר חכמי לאנדאן ופאריז והכמי מיץ ופפד"מ יביעו תהלות ס' ד"ח ואקוה כי גם טעם זקנים ימצא חן בעיניהם·

ואני מעורר לכל קורא מבין אשר ימצא הס' הזה חן בעיניו להחזיק טובה להחכם השלם והכולל כמה"רר אלבערט כהן בפארים ולהחכם כמה"רר אייזק קויפמאן בפ"פורט אשר הזילו זהב מכיסם להוצאות הדפוס כי רבה ולהחכמים אשר נתנו לי ההעתקות מחבורי כ"י ולהנדיבים אשר חתמו לקחת הספר ולבי נכון ובטוח כי חכמי לב ימצאו בו ממתקים וגם אותי יברכו·

מרסייליא כ"א אלול תר"יר

הצעיר **אליעזר אשכנזי**·

---

*) **אמר המגיה**· כאשר החכם המ"ל הלך לדרכו ונתן בידי ענבי בצירים אשר קבץ יד על יד לעשות מהן יין טוב לטעם זקנים מצאתי בהם גם התשובה אשר השיב העוזב אלהים חיים ודורש אל המתים והוא שלמה לוי אשר הסיב את שמו פאולו דבורגוש אל ישוע לורקי, והיה בדעתי לרקחו כחלבנה במרקחת בשמיו, אכן כאשר ראיתי ודברי בעל ההקדמה כי דברי כתים כאלה יעוררו ריב ומצה אמרתי לא יבאו דברי מרעים בקהל ה' והשלום יענה את הכל· ובעקר הענין אם זה ישוע הלורקי הוא הוא אשר יצא המוצא אם לא, כ"ל דעת הכרמולי מכרעת וע"פ שני עדים יקום האמת, וזהו דבריו „ויותר נ"ל שבעל הכתב הזה הוא החכם ר' יהושע בן הר' יוסף אבן ויויש הלורקי אשר היה רופא גדול וחבר בלשון ערבי קצור מס' רפואות לאבן סינה והחכם בנבנשת העתיקוהו ללה"ק וקרא את שמו גרם המעלות והוא בכ"י באוצרות ספרי פאריס Nr. 407 וכבר כתבתי ממנו ומן אביו בספרי קורות רופאי ישראל בלשון צרפת כי' קיח וקיט.״ (ור"אה במעייני הישועה דף פ"ט וזכר שם אותו האיש שלמה לוי·)

מנחת יהודה שונא הנשים

קחה ספר יְספר תולְדות איש,
אשר נפשו בפח אשה לכודה·
ובו אזכיר יגוניו ועמלו,
ואשים כל תלאותיו לחדה·
לבל יאחוז אנוש דרך מעוקל
ועל אם הדרכים אעמידה·
מתי שכל מתי מוסר אקבץ
וארים קול בתוך קהל ועדה·
בקו יושר לכו נא הגברים,
הכי סוף כל עליה אל ירידה·
לבלתי יפלו ממועצותם
כתבי זה יהא להם לעדה,
ואזהירם במטב מענה פי
ואוכיחם בתוכחת חמודה·
קחו מוסר אנוש הביא נדבה
פניני שיר ולא אודם ופטדה·
שאו מנחה פרי שכלו ומכל
מנחות ערבה מנחת יהודה·

נאם יהודה הלוי בן שבתי, שאלוני מיודעי הקדומים, הנאהבים והנעימים, אופי העצה, וגבורי המליצה, ארני השכל וההכמה, ועמודי הדעת והמזמה, ומקוצר לשוני להגיד מפעלותם הנעימות, לא נקבתים בשמות· יאריך ה׳ שלומם כל הימים, ויוסיף כהם אלף פעמים· ויאמרו לי אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת, וחרבת הבין בידך אחוזות, השמיענו מטוב שיריך, פתח פיך ויאירו דבריך, להודיע איך ים הנשוי עליך גבר, וחלף ביהודה שטף ועבר, מדוע חכמתך תחת לשונך תכחידנה, הודה חידתך ונשמענה, ושים במשקל דברים הנכוחים והטובים, למען יעמדו ימים רבים [בכי למען

ילמדו רבים]. לכן נערתי חצני למלאות תאותם, ולעשות את בקשתם. ותבא בי רוח ותעמידני על רגלי, ואשמע את הקול מדבר אלי. ויורני ויאמר לי הפק רצון מיודעיך בספר הזה לחבר, ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר. חזק ואמץ להזהיר חביריך, פן יקרה להם כמקרך, גלה להם סודך למען יחלצון ידידיך. וכשמעי חשתי ולא התמהמהתי, ודברים לקחתי, להחכים בהם כל פתי, [התנבאתי כאשר צוותי.] ואשיב הספר הזה לפניהם למשל ולחידה, הנקרא מנחת יהודה.

מדברתי. יחכם פתי. כי פי נותן. אמרי שפר:
רוח אל בי. על כן ניבי. בו תלכוד. את קרית ספר:

בשם יוצר שמים, ורוקע הארץ על המים. תולה האדמה על בלימה, [ומצמיח חציר לבהמה] ושת בטוחות חכמה, האומר לי הכסף ולי הזהב, המוכיח לאשר יאהב, המבין לאדם טרף, בקיץ ובחורף, תם ורשע הוא מכלכל, אם מעט ואם הרבה יאכל, יש רשע טוב הארץ מנת חלקו, ויש צדיק אובד בצדקו. יש מרבה זהב וכסף, ויש נוהל בזיון וקצף, יש מתערן באשפר ואשישה, ויש נושא אשה.

שלו יהי כל איש אשר ישמע לקול בן שבתי.
צדק לפניו יהלוך יכין צעדיו שבתי.

ויהי בימי שפוט השופטים, אשר היו על פי הנבלים פורטים. מביני שמועה תמו נכרתו, ומורי דעה נצמתו, נציץ הזדון ופרח הפשע, והחמס קם למטה רשע, ונטה הרשע אהלו, ומלכי צדק חלף הלך לו. ונפרץ דור הסכלות ימה וקדמה, וראשו מגיע השמימה, ויגבה על השכל ויתן אותו במחבוא, ראשו על כרעיו ועל קרבו. ויאמר לו שב בזה ואל תשמע קולך, אל נא תמוש מזה עד בואי אליך. ומלך מדין שמע שמועה, ונשא נס לעושי רשעה, ויתלקטו אליו אנשים רקים כל איש רע ובליעל, הנצמדים לבעל, אשר מעלו מעלו. ערי וארודי וערלי, ואיש בושת ונבל הכרמלי, וישם שרי מאות ושרי חמשים, אשר ארחותיהם עקשים. ויתן בעלי חכמה תחת רגליו נדושים, וישר ביום ההוא את התישים. ויאמר אל עמו חפצי בכסילים, ותהלתי לפסילים. ועתה לכו ונכחיד מכל הגוים ומכל מלכותם, דברי חכמים וחדותם, לבלתי ישבו אתנו, כי חרפה היא לנו, כי תמות בחוסר כל אם לבינה תקרא, ועזביה אמונים עלי תולעת, תחת כי שנאו דעת. הרף מן המוסר, אז תשתרר על כל בשר. העבר המדע, ואליו אל תתודע. ואם תמצא איש לתבונה יטה אזניו, הקהה את שיניו, ונבון דבר אל תדבר בשמו ואל תזכירנו, וכי יברכך אל תעננו. ומה לכם לדרוש ולתור בחכמה, כי אם עשות כסל עלי פימה. כי הזמן בנבונים יבעט, יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט. ויענו כל העם יהדיו ויאמרו יחי אדונינו המלך, יהי כמוש אלהים עמך בכל אשר תלך. אם

אתה שנאת מוסר, טוב הארץ לא תחסר, גם אנחנו כמוך חשבנוהו, ומתמול שלשום ידענוהו. ולא יחזיק בו כי אם איש מתעה, נגוע מוכה אלהים ומעונה. ומיום שמנוהו לשמצה, כל הון יקר נמצא. והחוסה בו ינחל רוח, ידבה ישוח, כי הזמן בין המשכיל והכסיל יבדיל, כי אין זכרון לחכם עם הכסיל. כל המרבה חכמה מי המרים ישאוב, ויוסף דעת יוסיף מכאוב. נגע וקלון ימצא כל יודע פשר, לא לחכמים לחם ולא לנבונים עושר. והבוערים יעזרם שוכן מעוני, שומר פתאים אדוני. הכסיל ירום כפי אולתו, ואל יתהלל חכם בחכמתו, ישמח אבי נבל ונפשו אותה ויעש, כי ברוב חכמה רוב כעס.

תבל מאד תאהב כסיליה ׀ וינחלו טובה אויליה.
תטיף לכל פתי כמו תטיב ׀ להולכים אחר פעליה.
תעו נבונים מנתיב יושר ׀ כי רחקו מעל שביליה.
מה סוד תבונתם וחכמתם ׀ לו בערו היו אציליה.
אל ילחמו לחם חכמים אם ׀ החכמה תחיה בעליה.

ויתנו מגמתם להשמיד כל יודעי ספר. ולהכחיד כל אמרי שפר, וישימו האמת ללעג ושחוק, ויראו אותו מרחוק, כי היה דבר נחוץ, פשט גדוד בחוץ.

וישא משלו ויאמר:

שקר לאין חקר בפי כל איש ׀ עד כל אנוש עדיו נתנוהו.
וילמדו פיהם לדבר שוא ׀ כי האמת לא ידעו מה הוא.

ותמלא הארץ חמס, וצבא קדש מרמס, ותבל לבשה מעיליה, ותסר צעיפה מעליה, ותרדוף בחימה, לכל נדיב חכמה, ותקם בעלי ריב ומצה, ותשלך אמת ארצה. וירא השכל כי הנבונים ירדו מכסאותם, ירבו עצבותם, ובני בליעל תכון מלכותם, וילבש בגדי שנאה, ויעט כמעיל קנאה. וישא משלו ויאמר:

אל יגבהו אנשי בליעל ׀ כי עוד עליהם יחזור גלגל.
ישא נדיבי עם וילבישם ׀ סות הוד ורעת הכסיל תגל.

ובכל זאת הפתאים אשר תפל טחו, הוסן ויקר יקחו, ועושר וכבוד ישבע, כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע. ואשר יטיבו דבריהם, שומע אין להם, ויד הזמן היתה במעל הזה, ולא נשא פני כל נביא וחוזה. ויקשה את ערפו ויאמץ את לבבו, וחכמתו בערה בו, ויתן את הנדיבים לשוד ולכפן, ויכב עליהם אופן, ולמשכיל לא הועיל שכלו, אם זך ואם ישר פעלו. ויראו הנבונים כי עצת הנבונים נבערה, ודרכם נסתרה, והסכל נחל המשרה, לו משפט הבכירה, ויעשו גם המה בערמה, ויערכו אתם מלחמה, וירדפו אחרי המבינים וירמכו, והנשארים הרה נסו, וימלט מהם איש אמונים, זקן ונשוא פנים, ושמו תחכמוני, מארץ התימני, ולו בן ושמו זרח, וכבוד ה׳ עליו זרח. כארז בלבנון ישגא ויפרח, ורוח ה׳ עליו יערה. והיה תחכמוני זה יודע תעלומות ונבון לחשים, והוא החל

להושיע את ישראל מיד הנשים. וירא כי נסתם מעין התבונה, ונגדע שורש האמונה, ואשר מעושק יהדלו, המה כרעו נפלו, והבוערים לשונם יגבירו, יתרועעו אף ישירו. והמשכילים אין חפץ בהם, אשר הבית נכון עליהם. ויאמר בלבו אחרי כי השכל נבוה, בדור הרע הזה, ולאנשי השם אשר מעולם, אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם. השכל והחכמה מעולם לא ראיתים, תכלית שנאה שנאתים. וישא משלו ויאמר:

אם לאוילים כל הון יקר וזמן ירבה להם עצמה·
יאמרו לי בער אנכי מאיש לא למדתי חכמה·

ויהי הוא הולך ובוכה, ודמע מסכה, ורעיוניו נבוכים, שכן דרך בני מלכים, להתעצב על תלאות הנבונים, ועל מקרה הזמנים, ויתעצב אל לבו, ונשמה לא נותרה בו, על כי פרץ ה׳ בנבונים פרץ, וישמח כל עם הארץ. וישא משלו ויאמר:

אבוי לדור לפי כספו כבודו ובו ירום וירבה און ועצמה·
ויאמרו כי כבוד איש זהבו ובלתו כל אנוש יעטה כלימה·
כסילים יעלו על רום שחקים וישחו מתי מוסר וחכמה·
ומה בצע באיש יקנה תבונה וביתו יחסר לחם ושלמה·
עניתים הנבלים כתרו לי אחוה מעלת אנשי מזמה·
לחכמי לב פאר והוד ואם הם בעיניכם כדומן לאדמה·
כמו שמש אשר תזרח ליאור*) ותרמס ברגלי הבהמה·

אמר התחכמוני המופלא: אני טרם אכלה, לדבר אל לבי ורעיוני רוהים, ואראה מראות אלהים. והנה השמש והירח קדרו אורם, חשך משחור תארם, והכבבים ממסלותם, שק הושת כסותם, והגלגלים התגלגלו, והגבעות התקלקלו, והארצות התחלחלו, ואדם ובהמה הרדו, וכל עוף השמים נדדו. ואומר בלבי עזב אלהים את האדמה, והארץ תשאה שממה, כל הארם כזוב, והארץ תעזב. ואקום כמתאונן, ואעמיד להתבונן, ההיתה זאת לכלה וחרץ, והנה אופן אחד בארץ, קול קורא, ומי כמוהו מורה: בן אדם עמוד על רגליך, ואדברה אליך, שמעתי את תלונתיך, ראיתי את דמעותיך. הסר כעס מלבך, ובערת היגון מקרבך, ואל יבהילך זמן המרבה עולה, וכל פה דובר נבלה, כי כל האנשים נבקה עצתם, טח מראות עיניהם מהשכיל לבותם, ואם גדל פשעם וחובם, נשיהם הטו לבבם. כי מי יהיר עבוהות, אשר הנשים עושות. דרך נבוחה יגרשו, ואת כל הישרה יעקשו. חברתן ואהבתן כרגע, על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. כמה אנשים, כגובה ברושים, היו לחרפה ולבושה, על אודות האשה. בי נשבעתי לא הנחש הערים חוה, ולא עליה צוה, היא שמה אישה נודד ממקומו, ונחש עפר לחמו, ואם בניה פשעם ידכאם, היא היתה האם; והלא על התרפים,

*) כ״ה בכ״י ונדפס להאיר.

יעקב ובניו נרדפים, ועל עורות גדיי העזים, אתם לחוצים ונבזים• והלא דינה, היתה לאביה ולאחיה שטנה• ולולי הנזמים, לא נעשה העגל לקסם קסמים• ועל מי נפחו ילדי אמוני, ותהי המגפה בעדת אדני• ומאשר גברו על צלפחד דברי עונות, לא היו לו בנים כי אם בנות• ואברם על יושר פעלו, בת לא היתה לו. ובזאת תולה ארץ כאשכול, בירך את אברהם בכל• והוסיף למשנה לאייב על כל הטובות, מלבד הנקבות• וצוה למשיח על עם קדושים, לא ירבה לו נשים• ועל מי נגרע שבט בנימין, צפון וימין• ועל מי כשל כח, שמשון בן מנות, וירדפוהו עד השברים, ויהי טוחן בבית האסורים• ובעת עוה עמי נתיבו, נשים משלו בו•

ויען המלאך הדובר בי ויאמר:

ראה שכל פרעה והתבונן דיעו
בעת הפליא עצות לענות עם בינות
אשר ענה אותם והגדיל תוגתם
והמית הבנים וחיה הבנות•

ובעבור זאת העמדתיך לגלות אליך רז כל נביא וחוזה, כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, ונגלה נגלתי למענך, ולמען תספר באזני בנך• וילך האופן כאשר כלה נאומו, ותחכמוני שב למקומו, ויקרא זרח בנו, וישימהו על יד ימינו, ויאמר לו הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי, ועתה בני שמע בקולי וקבל עצתי, והחזק במוסר אל תרף ידך, שמע לאביך זה ילדך, אם תהיה צואתי על לוח לבך הרושה, אל תקח לך אשה, שלום בפיה הוות בקרבה, לא ינקה כל הנוגע בה• שש ומשי תלבישנה, ומעדנים תשביענה, ואיש אחר ישכבנה• בור הנשוי, למות הוא עשוי, והמשכיל ממנה נפשו ישמור, ונפל שמה שור או חמור• כל הנושא אשה, מכתו אנושה, אם יתנו לו זהב מלוא ביתו, לשמה ולחרפה תהיה אחריתו, כי לרעתו ולאידו, צרור הכסף לקח בידו• בני אם חכם לבך כספם וזהבם ממך רחוק יהיה, ושונא מתנות יחיה• לכל מקרה רע יושת כופר, וכופר מקרה הנשוי לא ימד ולא יספר• וישא משלו ויאמר:

אם בצפון אשה תשכון שים פניך נגד דרום•
אם תשמע בין עדה שמעה מן העדה ההיא תרום•
אם תשלח יד אל מלבושך הנצל ממנה ערום•

בני אני היום ילידתיך, ובמעגלי יושר הדרכתיך, ושכל טוב הודעתיך, אמצתיך עזרתיך, אף תמכתיך• פן תלכד בפח יקושה, ואיבה אשית בינך ובין האשה• אל תחמוד יפיה ואל ישיאוך תענוגיה, כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה• בני אל תתן לאחרים הודך, פן יהיה לך למוקש וקיקלון על כבודך• אם תהיה נשא וגאה, שערי מות תראה, היים לבאר שחת תורידך, והיא תשאר אלמנה בעבורך• בעבור ההיה לי לעדה, כי לא אלמן ישראל ויהודה•

וישא משלו ויאמר:

אלהים חנני וחסדו באני ועל יד האופן פלאות הראני
וכמה חכמתי והנה זקנתי אבל לא שמעתי פלוני אלמוני·

בני יגיע כפיך וכל מחמדיך, יהיו לך לבדך, ולא תהיה רועה זונות, ולא יהיו לך בנים ובנות, כי את אשר מאסת לשית עם כלבי צאנך, יתחתנו בך מאין רצונך, ויבוזו זרים יגיעך וכל קניניך, אשר למצוק אותך יביאו, מחלציך יצאו· בני השמר לך פן יהיה עם לבבך דבר בליעל, ואחרי מותי בתוכחתי תגעל, כי תאמר הלא בישישים, חכמה ודעת קדושים, וישאו להם נשים· אל תעשה כמעשיהם לשים נפש נשף חשקך לחרדה, אם זונה ישראל אל יאשם יהודה· ואל תמית בנוער נפשך, ובחצי ימיך אל תחשיך שמשך· הרף מן הנשוי ורעתו, כי לא תוכל שאתו· כי יקח איש אשה, מכל מחמד נפשו יבשה· ימיו מעטים ורעים, ודבריו אינם נשמעים, פניו לא יחשוך מכלימות ורוק, כל עובר עליו ישום וישרוק· יצרו צעדי אונו, ויבש מקורו ויחרב מעיינו· מחלתו תגדל, ומהיות אביון לא יחדל· כל ימיו מכאובים ושנתו נהיתה עליו, המק בשרו והוא עומד על רגליו, ומעדני ימי נעוריו יכלו ויבלו, והימים הראשונים יפלו· והאיש הפנוי, למגדל עוז הוא בנוי· הוד והדר לבושו, ונזר אלהיו על ראשו· מריח מים יפריח, וכל אשר יעשה יצליח· כל ימיו שלו שלאנן, ומתערה כאזרח רענן· קל מהרה יבא כל אשר יקוה, ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה· יצו ה׳ אתו את הברכה, ועוד לו אך את המלוכה· וישא משלו ויאמר:

פדות לאסירים יש ושחר כתם ליל
ומרפא למכאובים ויש קץ לכל תכלה
ורון אחרי יגון ותנחום לכל אבל
לצרה ולמצוקה רוחה והצלה
אבל לאסיר אשה בכו נא למפקדו
הכי קץ פדות נפשו נסתם ולא נגלה!

בני אל תתן לנשים חילך, ואל תשכן עולה באהליך. פגוש דוב שכול וחברת זאבי יערים, ולא עם אשה בהדרי חדרים· חכמי קדם הפטירו בשפה, מן ההדר תבא סופה· בין שמיר ושית, ולא עם אשה בירכתי הבית, בין תנור וכירים, ולא בין שני שדים· קוצים כסוחים וחרולים, ולא בין קווצות תלתלים· בין קמשונים, ולא בין שהרונים· סוף לראש חבוש, וערום מכל לבוש, (ולא כסות וצדה, עם בוגדה) [ולא כסות בקרה, עם בוגרה· בב״י]· קול נהי וקול יללה, ולא קול חתן וקול כלה· אבל יענים, ולא מצהלות חופות חתנים· אל בית משתיהם לבך אל יפותה, טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה· משיש החתן והופתו, לבשתו ולהרפתו, ולא יראה בטובתו, מלויש בצק עד חומצתו, אויבי איש נשי ביתו·

וישא משלו ויאמר:

יעצבו הנושאים נשים ומ טוב הזמן ישבחו שבוה
כמה אנשים גבהו עת נשאו נשים ראיתים הולכים שחוח
לו הכלבים נשאו יסכרו פיהם עדי לא יוכלו לנבוח׃

בני אל יפתוך בעלי נשים בפיהם, כי הועי לבבהם. סר מעליהם הודם וצלם, צאנה ואלפים כלם. דרכיהם ומעלליהם לא תלמוד, המה יאבדו ואתה תעמוד. הנשוי כמה מרורות השביע, ונערים עד שאול הגיע, ובחורי ישראל הכריע, ישועו ואין מושיע. מן העשירים הניס רבבה, ויכם וירדפם עד חובה. נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי נשוי מצליח דרכו, וה׳ הגיה חשכו.

וישא משלו ויאמר:

אם יתנו לך בעלי נשים עין פתח יד ואמור חמש*)
גור מפני אשה ולא תחמוד יפיה אשר ימס כחום שמש
אם תעלה בלבך היום השת גאון תפארתך אמש
לו דמתה קומתך תמר חיש תהלך כפוף כמו חרמש׃

בני הט אזנך ושמע דברי חכמים, למען יטב לך והארכת ימים. כל המרבה עם האישה שיחה, סופו לגהינם פתוחה. בעודך רך תקרבך, וכבלות כחך תעזבך, כל נחת טוב תאכל מן המטעמים, ותגיש לפניך העצמים. הרמית הנשים ונכליהן, מי יגיע אליהן. כמה גדולים השפילו, כמה יגונות הנחילו, כמה גבורים כשלו בהן ואין מקימם, וכשל גם יהודה עמם. וישא משלו ויאמר:

כל היקום הוכו בעורון ונבון דברים תם וסף דיעו
כי יחזו גבר בים נשוי טבע ויבא אחריו רעו.

בני, אל תחמוד יפיה בלבבך, ובערת הרע מקרבך. כי הנשים אינם יפות, כי אם לרקחות ולטבחות ולאופות. ברוך השם שלא שם חלקינו כהן, ומעשינו כמעשיהן. כמוהן יהיו בועליהן, וכל הבוטח בהן, באש ישרפו אותו ואתהן. ואני מודה לאשר עשה את הים ואת היבשה, שלא עשני אשה. טוב לפני אלהים ימלט מקרבה, וחוטא ילכד בה. אלה תולדות הנשוי וקורותיו, ולא זכרתי לך חצי תלאותיו. ועתה בני שים לבך להבין ולהורות, אלה החקים והתורות, וכתבם על דר וסחרת, בעט ברזל ועופרת, ובהם תהגה בשכבך ובקומך, כי הם חייך ואורך ימיך. והנני משביעך בשם תולה ארץ על בלימה, ויצר את האדם עפר מן האדמה, ויפח באפיו נשמה, ויפל עליו תרדמה, ויקח אחת מצלעותיו, וישם חשך סביבותיו, לבל ישמע הסוד הזה על לשונך, כי אם לריעיך היושבים

---

*) אולי כונתו למה שנוהגים באפריקא לצייר תמונת יד בעלת חמש אצבעות בכותלי בית חתן וכלה גם בכותלי יולדת מבחוץ. גם הילדים יש להם תמונת יד עשויה מכסף או מזהב תפורה על מצנפתם, גם כשרואים ילד נאה אומרים בילכמסא ר״ל חמש וכל זה היא סגולה מעין הרע. המוציא לאור.

לפניך. ומה לך לספר אל הנבלים חקי, ולשום על גרגרותיהם ענקי, לכסיל יאות להינשא לקלוני, את כל עורב למינו. ויהי כאשר כלה תחכמוני להורות את הבין ואת המליצה, והמוסר והעצה, ויקם זרח בנו וישתחו לאפיו ארצה, ויאמר לאביו יהי אלהיך עמך, כי כל רז וכל כתים לא עממך, כי הוריתני דרך גבוהה, הנחלה והמנוחה, ימלא משאלותיך אל, וירבו כמוך בישראל. באמת נקרא שמך תחכמוני, כי חכמתני, ושכל טוב הוריתני, ואם לא אשים במשמרת דבריך הטובים והנעימים, והטאתי לאבי כל הימים, כי מי זה אחריך יבון שמועה, או מי יורה דעה. ויכל תחכמוני לצוות את בנו ואת כל אנשי שלומיו, ויגוע ויאסף אל עמיו, ויספדו לו כל יודעיו לפנים, באבל גדול ובקינים, וכבדה עליו האנקה, והקיפה הזעקה. ויקבור אותו בנו זרח, בגבול נחלתו בתמנת סרח, אשר מצפון להר געש, שנתים אחר הרעש. בן מאה שנה היה תחכמוני בהאסף רוחו, לא כהתה עינו ולא נס ליחו, מלבד עשרים שנה היה נשוי בימי עלומיו, על כן לא באו במספר ימיו, כי בקחתו אשה היה צעיר, אשר לא ידע ללכת אל עיר. וכאשר גדל וראה את ערותה, נתן לה את כל אשר לו ויגרש אותה, ולא יספה שוב אליו עוד, ולא ידע בפש מאד. ויכתוב זרח את כל דברי אביו ואת כל אשר אמר, ויתן אותם במשמר. מן היום ההוא והלאה כל המזכיר לו אשה עליו ילעג וישחק, וגער בו ונס ממרחק, ותאחזהו רעדה וחלחלה, כי יבעל בחור בתולה. ויבחר לו שלשה רעים, נדיבים ושועים. כי רדפו אחרי השכל מימי נעורים, לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומשרים. ואלה שמותם, למשפחותם לבית אבותם, נתנאל בן מהללאל, אבינועם בן אבינדב, אחיטוב בן אבישוע, וילוה אליהם, ויתחבר עמהם, ויאמרו לו הנה המקום צר ממנו, והנשים יושבות בקרבינו, ואנחנו פחד יראים מתרמיתן, פן נלכד בשחיתותן, ועתה נבחרה לנו מקום פן נאשם, ארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם. ויאמר אליהם חפצי כחפצכם, ורצוני כרצונכם, פנו וסעו לכם. משם הלכו הלוך ונסוע, למצוא לנפשם מרגוע, ועברו מעברות, וחלפו נהרות, ודרכו מסלות, ארחות עקלקלות עד אשר באו אל הנחל הבשור, מקום אשר אין שם מחסור, על שפתו כל מיני מגדים, כפרים עם נרדים, וכל עצי פרי ועצי עדן עליו שתולים, מימינם ומשמאלם, וכל אלה עבותה בדים ופארות תשלחנה, ויהצו הנה והנה. וכל עפר וצבי יתלונן, תחת כל עץ רענן, וצפור כל כנף יתחופף בענפיהם, ועליהם יפרשו כנפיהם, פעם יהגו ופעם עלגים, המצפצפים והמהגים. ויראו המקום כי טוב וכי שם כל הנעימות, וימצא חן לפניהם מכל המקומות.

וישאו משלם ויאמרו:

ראו מה נעמו ציצים בסיסים יצפצפו וכנפיהם פרושים
וגזלות יורדות על החצצים והרוח תרחף בין הדסים
וכל עץ צץ וכל איש שש בצלו ופארותיו בפירותיו עמוסים

ויאמרו עד כה דרכה רגלינו, כי באה נחלתינו אלינו, פה תהגותנו, כי היא מקום מנוחתנו. וישבו בין ההדסים, שמחים נעלסים, פעם יורו חקית פעם יורו משפטים, פעם לאכול ולשתות נוטים, פעם משחקים פעם מלעיגים, כי כן משפט ימי ההענוגים. חדש בשנה עלה זרח בכל שבניו, להוכיח שלומי אמוניו. ובכל מקום אשר יפנה, כה יענה: גורו לכם מפני הרב לטושה, ואל תגשו אל אשה, בקשו רוחה, ומצאו הנחה. הרחיקו בעלי נזמים, למען תאריכו ימים. להבאיש ריחם, תפארת בחורים כחם. כי לא יעטו כלימה ובושה, אם נשמרו הנערים אך מאשה. רוע הנשוי לעד לא יכלה, מנפש ועד בשר יכלה, כל הנושא, בחשך שמו יכוסה. כאבו יגדל, וכבודו ידל, השומע ישמע וההדל יחדל. כל בעל אשה גרש יגרש, פן יורש, והמשכיל יבין ויסור, ודבר שפתים אך למחזור. כה יעשה זרח וכה רעיוניו פתאים מחכימים, וכה משפטו כל הימים. המשכילים שמרו תורתו לא עזבוה כל ימיהם, ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד זרח עליהם, וכל מדינה ומדינה מקום אשר דבר זרח ודתו מגיע, לענה ורוש לכל הנשים משביע. והועדנה כלן קטנות וגדולות, אלמנות ובתולות, רוגזות וחולות, לקחת עצה להתעולל עלילות. וצירים אחזתן וחלחלה, ונפשם מאד נבהלה, ויתגודדו כמשפטן*), כי הובישו מבטן, וגדלה צעקתן ואנקתן, ועצמה אנחתן, ורבה מהומתן, ותעל שועתן, מה לעשות באיש אשר שוד ושבר הנחילנו, אשר כלנו ואשר דמה לנו, הנה נודע חרפתינו ומעללינו, ואיש אין בארץ לבוא עלינו, כי מי הוא אשר ערב לבו לגעת אינו. ויתן אותנו לחרפות, התעלפנה בתולות היפות, כל בת אבדה פרי מטעה, בתולה ואיש לא ידעה. הנה זה זרח שמנו למורא ופחד, והחזיקו שבע נשים באיש אחד, דענה וראנה כי רעתינו רבה, כל בתולה סגורה ומסוגרת אין יוצא ואין בא, למה נשכבה בבשתנו, ותכבנו כלימתנו, קומנה והתיעצנה, והנשים תשכבנה, ונעמוד על זה השבר, עד נקבה תסובב גבר, ואל יהי בעיניכם הדבר הזה, נקל ונבזה. משפט מות לאיש הזה, סקול יסקל ואל יגאל, כי הוציא שם רע על בתולת ישראל, ואיה בעלי מרמה, אשר בידיהן זמה, ואיה תרמית הנשים ונכליהן, ואיה מועצותיהן והתבולותיהן, ואיה ערמתן, ואיה חכמתן, ואיה מרמתן, ואיה תרמיתן. ומדוע אבדה חכמתינו, ותושיה נדחה ממנו. על איש אחד נרנו יכבה, וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, הבה נתחכמה לו ומגוי נכחידנו, ונקחה נקמתנו ממנו, וחכמת זרח נאבד מהרה, ואיש ואביו ילכו אל הנערה. ותקם מביניהן אשה חכמה, בעלת אוב ומרמה, ברוב כשפיה ונאפופיה, נהרות לא ישטפו רשפיה, ושמה כזבי בת ירשה, כי אחזה התרמית למירשה, ולה איש זקן ושמו שקר בן חפר, ורעתו לא יכלכל ספר, ותאמר להן שמענה נשים שאננות, ואל תגבהנה לשונות, כי שחין אבונים, לא יהייהו דבלת תאנים,

*) עוד בזמן הזה באפריקי הנשים מתגודדין על מת ועל כל צרה שלא תבא.

ונביא עצות למרחוק, ותחבולות לבלי חק. כשלו גבורים, ונמסו ההרים. בשתים קרני שכלו אגדע, ועצתי אבלע, לכל יראה בעיניו, וישמע באזניו. צאנה וראנה בכל המקומות, ובקשו בכל העלמות, נערה תמימה כלילת יופי, אשר אין בה דופי, יפה לכל מוצאיה, נושאת חן בעיני כל רואיה, ברה כחמה יפה כתרצה, כשמש מציצה, מציר וקדה קרוצה, ובחן והוד שבוצה, מקבלת כל רואיה בנפש חפצה, בעלת מוכר ועצה, מתבוננת משל ומליצה, נגידים תדבר, ושירים תחבר, אמריה כנופת מתוקים, כראי מוצק חזקים, מצפון תעיר צפוניו, וממרחק תביא עניניו. ובבור השכל תצרפנו, גחלים יבערו ממנו. יודעת נגן על כנור ועל נבל, מעוררת השמחה והאבל. בנערה הזאת ימסו אסוריו, כי יצר לב האדם רע מנעוריו. ואם לא ישיב כאשר יכון ויאות, למות תוצאות. הזהב יפתנו, ולבאר שחת יורידנו, הוא ינתק מוסרותיו, והוא יפר מחשבותיו, הוא מוריד המלכים מכסאותם, ויוציאם מחצריהם ומטירותם, הוא מחכים הפתאים, והוא מכסה על החטאים, והוא משפיל בני ענקים, ומסלף דברי צדיקים, והוא מישר המעקשים, והוא משען ליוקשים, ועינים לעורים ואזנים לחרשים, המשמח אלהים ואנשים. והוא לכל אחיו, ציר נאמן לשולחיו. ותשא משלה ותאמר:

שחתי למי כבוד למי יקר ואשמעה אומרים למי זהב,
בו הכסיל יעוז ויתרומם בו כל אנוש ישיג אשר יאהב·

ועתה אחיותי ורעיותי, אלה מועצותי, ואלה מזמותי: נשים העלמה לנגדו והזהב למולו, אולי יפותה ונוכלו לו. ויאמרו אליה עלינו לתת לך את כל אשר תחפוצי, אולי תוכלי אולי תערוצי. ובכל זאת זרח שומר מצות דברי אביו ומצותו, ועודנו מחזיק בתומתו, עד כי כלתה אליו הרעה, וקרן עוזו נגדעה, והנה קול פחדים באזניו, ורוח יחלוף על פניו, באישון חשך ואפלה, בחלום חזיון לילה. [ויחלום זרח חלום וזה לשונו איך על זמן תבטח וכו׳.]

וישא משלו ויאמר:

על הזמן תבטח אשר רגע יציץ לך טובה ולא יגמול
תלין בטוב לבב ולא תדע אם יהיה מחר כיום אתמול·

ויקץ משנתו בפחד וברעדה, ויחרד חרדה, והנה אימה חשכה נופלת עליו. וישמע את הקול מדבר אליו:

לך ישן בערש תענוגים ורוח שעשועים נשבה בו
אומר מי זה אשר רע לא יגורו ואי נדיב זמן לא יעציבו

עוד זה מדבר. ואחריו ישאג קול סלעים משבר:

הלא תעיר להתבונן זמן רע [אשר] אותך יפיץ
ויבא יום אשר תאמר אהה אין לי בך חפץ·

ויהי בבקר ויקרא לכל אחיו ולכל מליציו, ולכל אוהביו ולכל יועציו. ויספר להם ברוח נבאה, את כל התלאה, והמראות אשר ראה. ויאמרו לו אל תשים לבך אל רעיונים, במאסר הגוף צפונים [נ׳ א׳ במחשב הגוף נתונים]. כי שקר הם מתנבאים, והגו אך נבאים. וישב אל מושבו כפעם בפעם, להטיב לבו באמרי נועם, והזמן כאויב רדפו, ולא עמד כי ה׳ הדפו. [חלום ראשון] ויהי בחצי הלילה בנפול תרדמה על אנשים, ולחזות בנועם ה׳ ישוטטו הנפשים, והנה רוח נשאו וישליכהו באחת הגאיות, בין אריות ופריצי חיות. והנה אחת מהן תפשה בו ותשרש שרשיו, והחזיקה במבושיו, ותפתח את פיה ולבליע אחותהו, חיה רעה אכלתהו. (ויישן ויחלום שנית) ויקץ משנתו, ומות מחיים בחר, ויחלום עוד חלום אחר. והנה הוא בדרך רחוקה, על פי שוחה עמוקה, וכמעט מארץ שפל, ואל תוך השוחה נפל. ויהי בבקר ותפעם רוחו, וכשל כחו ואבד נצחו, וימת לבו בקרבו, ונשמה לא נותרה בו. ויאמרו לו אחיו מה לך יושב משׁמים, ופניך נזעמים? ויאמר להם כנגע נראה לי, חזות קשות הוגד לי. ויאמרו לו אלהים יענה את שלומך, ספר לנו את חלומך. ויספר להם החלום אשר ראהו, ואת כל אשר קרהו, ויאמרו לו את אשר אלהים עושה עמך, לא העלים ממך. השוחה והחיה, חלום אחד היה, בשוחת הנשוי תפול ותאשם, זעום ה׳ יפול שם, כי עוד מעט מזער, תמות נפשך בנוער, אל האשה תלוה ותתחבר, קבורת חמור תקבר, היא החיה אשר באת בקרבה, והשוחה אשר נפלת בה. ועתה אל יחר לך ואל ירע בעיניך, כי זה מספר חלומותיך וחזיוניך. ויהי כשמוע זרח דבריהם, ויגער בהם ויקצוף עליהם, וידבר קשות אליהם: מספר החלום ושבריכם, יחולו על ראשיכם, למשל תהיו ולשננה, כי לא דברתם אלי נכונה, ולכם לנחלה ולמורשה, יתן ה׳ את האשה, כי שקר טפלתם, וחמס דבריתם, הלא המשל בפי כל גדול וקטן, שאל יפתח אדם פיו לשטן. ותשב ביניהם האהבה שנאה, והידידות קנאה, וינוסו מפניו כי הבהילים פחדו, וויתר הוא לבדו. וכזבי לקחה בידה את התרפים, והכינה את הכשפים, ומכל בגדים חמודים ומכסף ומזהב, שש עגלות צב. ותקרא לנערה כלילת העלמות, וחיי הנשמות, היא העפרה אשר מעדן אלהים לוקחה, ושמה אילה שלוחה, ותאמר כזבי לאישה: איך עצתך לאיש אשר אנחנו הולכים אליו, הנוכל להשיבו מדרכו ומעלליו, ויאמר אליה לכי את בראשונה, והרבי עליו תלונה, ואני אבא אחריך, ומלאתי את דבריך. והאיש הזקן נחפז ללכת ולא משך תוחלת, ויקח בידו את האש ואת המאכלת, וילכו שלשתן האיש הזקן והנערה וכזבי, אל מקום הצבי. ותתפלל כזבי ותאמר, הנה לשלום מר לי מר, המקרה במים עליות, ויתן בנו גולת עליות וגלות תחתיות, ויבחר באנשים, וימאס בנשים, המצמיח לאיש זקן וערלה, לשם ולתהלה, ויתן בבנות חוה, תבערה וקברות התאוה, השמן לב האיש הזה ועיניו השע, להסיף על חטאתו פשע. ויהי ככלותה להתפלל את כל התפלה, ותבא אל זרח האהלה. וזרח אשר בנעימים נפלו חבליו, לא ידע כי ה׳ סר

מעליו. ותעמיד כובי המרשעת לפניו, והנה הנגע עמד בעיניו. ותשא משלה ותאמר:

אלהים יחנך זרח ושמש הודך יזרח
יפה ענף פרה ורבה ומטה עזך יפרח·

יאריך אלהים שלותך, כל הימים על אדמתך, ארץ ממנה יצא לחם, וכמוך יצא מרחם. כי אדוני האיש כמוך יושב משמים, מפוזר ומפורד בין העמים, ואיה רעיתך לנגדך, מדוע אתה יושב לבדך, ואיך יעלה על מקומך שמיר ושית, תפארת אדם לשבת בית, הלא ידעת אם לא שמעת לא טוב היות אדם לבדו, אעשה לו עזר כנגדו, והדבר ידוע בלי כחד, טובים השנים מן האחד. ויאמר אליה באמת נקרא שמך כובי כי תכזבי ושוא תחברי, כדבר אחת הנבלות תדברי, ברצות ה׳ דרכי איש כל רע לא יגורנו, ה׳ בדד ינחנו, וחלילה לי אם אשחית את נחלתי, עושה רמיה לא ישכון בקרב ביתי. היא עודנה מדברת, ולשונה כאש בוערת, והאמת מפיה נעדרת, והנה הזקן בא, כעשן מארובה, יגע מרוב הדרך, זקנו עד הברך, מעקש דרכיו ונתיבו, וטובה לא ימצאו בו, משתחוה וכורע, ומחשב להרע, מראה ענוה ותומה, ותיכו תוך ומרמה. והוא נשען על משענת, אמרי שפר נותנת.

קחה מוסר ואל תלך בדרך לבך שובב
ואם העוה זמן דרכך שאל זקן חכם לבב
הלא קבל בנו עמרם בחכמתו עצת חובב·

וילך הלוך וקרב, ובוטה כמדקרות חרב, אברך את ה׳ אשר יעצני, ובדרך אמת הנחני, וישם בפי אמרות טהורות, לפקוח עינים עורות. ומי עור כי אם זרח, אשר שם היעלות עליו לטורח. אולתו עד שערי מורת תגיענו, ואיש עצתו יודיענו. וישא משלו ויאמר:

ברצות ה׳ להשמיד עול ויחפוץ במותו
עיניו יעור ויקשה לבו ויחשיך עצתו·

בני אל תקשיח לבך לקול מוריך, אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, כי ה׳ כר מעליך, שלחני אליך, ויאמר אלי על תהכמוני ועל זרח נהרה אל תופע, כי משרש נחש יצא צפע. ואולם חי אני אם לא ישוב מחטאתו, לרעה תהיה אחריתו. ועתה בני ירא את ה׳ אלהיך ומצותו אל תפרע, ואל תוסף על דבריו ואל תגרע, ולך יהיה למעוז ולמחסה, אם את הדבר הזה תעשה, גער בכל שטן, וזאת בעיניך אל תקטן, כי שאל נא לדור ראשון וכונן לחקר אבותם, וראה ועשה כתבניתם, וזה דרך העולם ונתיבו, כל אדם חזו בו. ולמי כל חמדת הצבאות, הלא לך תכון והאות. עיני כל הבתולות עליך, ותשוקתן אליך. ומדוע שפל בעיניך מראיהן, וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן, וכל הנושא אשה תגדל

מעלתו, כי ירבה כבוד ביתו, למושל בארץ תשימהו, וכבוד והדר תעטרהו, לעזר הבורא יצרה, ולאברם הטיב בעבורה. בני אל ישנה הכתם הטוב והזהב אל יועם, נס נא אך הפעם. ויישבע זרח בחי האומר ועושה, לא אשאל ולא אנסה, כי רע עלי המעשה, תהי חטאתי בעט ברזל חרושה, אם נפתה לבי על אשה. ואל ימחו חטאת נעורי ופשעי, אם תעלה על ערש יצועי. באשפתות משכבי, וברחוב אכין מושבי, וכל מחמדי לנגדי, ואוכל פתי לבדי, ונצר לא יפרה משרשי, פרי בטני חטאת נפשי, ולא ישיבני מעצתי לא נביא ולא חוזה, אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, כי דבר על ספר הוחק, מדבר שקר תרחק. ואם לפתות הבחורים רוח על פניך עבר, הן פראי במדבר. ולולא אורך זקנך, עתה הייתי מראה קלונך. כי באת אלי בשקר ובמרמה, ומה יעצת ללא חכמה, ומרוע מעלליך הבינותי רעיוני, כי שקר דברת בשם ארוני, על כן יאמרו המושלים והשופטים, משחרב בה״מק נתנה נבואה לשוטים. וישא משלו ויאמר:

ראו זקן מרוצתו להרע ותאותו לצודד הלבבות
אנוש רואה זקנו יחשבהו לאיש ישר ויועץ כל נדיבות
בחלק פה ורך לשון אמריו והמה כרמחים וחרבות.

וכזבי שומעת אחר הדלת והמזוזה, כי דבר ה׳ בזה, ולא נשא פני אנשים ונשים, ולא שומע לקול מלחשים, ותאמר בלבה הנה זרח בכל אשה כחד, כל אשר יזכיר אותה אליו יפחד. על אלה אני בוכיה ולבי בקרבי נשבר, מה אשיב שולחי דבר. ומה תקותי אם לא יכונו מאויי, טוב מותי מחיי, הלא אחיתופל בחר במותו, על אשר לא נעשתה עצתו. ותמהר ותצוה על אישה שקר, להביא כסף וזהב לאין חקר, ותתן ביד נערותיה עשרה גמלים, ותשם עליהם כסף וזהב במכלולים, ותאמר להן עברו לפני, כי לא בחרב ובחנית יושיע ארוני, ותבא ותעמוד כבתחלה, והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה.

ותשא משלה ותאמר:

למתי תהלוך שובב ותרדוף אחרי הבל
הלא בית בלא אשה כצי אדיר בלי חובל.

אשת חיל עטרת בעלה, ואיש תבונות יפול בחבלה. כי היא ביום צרה, צנה וסוחרה, וכסות בקרה, ומעוז לדל וחלך, והיא בהיכלי מלך, בשכבך עפעפיה יישירו נגדך ונבחך, והקיצות היא תשיחך, ואם תשכב לא תפחד, ואי לו האחד. ומדוע כלו שנותיך בהבל וימותיך בבהלה, גם צפור מצאה בית ודרור קן לה, וכל נקרא על האדמה, מאדם ועד בהמה, זכר ונקבה נצמדו, יתלכדו ולא יתפרדו. ועתה בני אם טוב בעיניך, וכשר הדבר לפניך, קבל עצתי, ואל תקוץ בתוכחתי, כי אהבת עולם אהבתיך, וצופה לנשים נתתיך, בשתים תתחתן בי בכל אשר תאהב, [ביופי] ובכסף וזהב. והנה הכסף אשר עליך עבר, קחנו ובואה כי שלום לך ואין דבר. ובכל זאת זרח לדברי כזבי הנבלה, לבתו אמולה,

ואזנו ערלה. ויאמר אליה עד מתי תתחמקין הבת השובבה, תגל חרפתך, גם תראה חרפתך, הלא הוכחתיך לנגד המוני, לא תוסיפי עוד ראות פני. על מי תחליק לשון והחנף תחניפי, שקר החן והבל היופי, חלילה לי אם אעשה כאלה, ואם מצות אבי תהיה בעיני נקלה, ונפש יקרה, לא אשחית בעבור העשרה, כי העושר יכחש בעמיתו, ושמור לבעליו לרעתו. וכל איש אשר עליו יבטח, מידו ברוח יברח. ובעיני שכלי אשר מכם נסוגים, כספך היה לסיגים. הלא הוגד לך כי הבוטח בה' וטובו, כסף לא יחשוב וזהב לא יחפוץ בו. ואם יזמת לפתות בכספך חכם ונבר, לא כן הדבר, ואם רוב זהבך ישיאני, כמקרה הכסיל גם אני יקרני. ותרא כזבי כי לא יכלה לפתותו, ותפן ותצא מאתו, ותאמר לאישה נקרא לנערה, המעוננה והגבירה, אשר אין לה תמורה, אולי יפתנו זהר הלחיים, ואודם השפתים, כי האדם יראה לעינים, וכראותו אותה יחל דברו, כי ידעתי את יצרו. וילכו אחרי העלמה, היפה והתמימה, ותעדה עדי זהב על לבישה, ותשב כתר מלכות בראשה. ותבא ותעמוד כשחר בעלותו, וכשמש בצאתו. והיא מתהלכת ועל נערותיה מתרפקת, ועל לב חשוקה דופקת, תרשיע צדיקים והיא צודקת, ועיניה יריבון והיא שותקת, מתקרבת ומתרחקת, ותקח הנבל ותחזק יתריו, ותשמיע צחות אמריו. ותעמוד לפני זרח ותחנן קולה, ותשא משלה:

ירבה שער דודי ואור פניו   שמש וענן יכסנו
החן מנת חלקו ואהבתו   תהיה מנתנו וכוסנו.

מיושב יחידים ביתה יכון לבך, לעשות ענף ולשארת פרי באבך, מה נפלאה האהבה, ומה יקרה יום קרבה. כי עוררתני לעמוד לפניך, לראות היום פניך. קום ידידי ורעה אמונים, נרד בגנים ללקוט שושנים נטעי נעמנים, כי כבר נראו הנצנים, פתח הסמדר הנצו הרמונים. שני שדים, לא מעכו אותם ידים. וציין לחיים, נחמדים למראה ותאוה לעינים. בוא ואראה פרי מגדיך, אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך. ויהי כראותו זהר פניה. וכשמעו שיריה ועניניה, ותטב הנערה בעיניו, ותשא חן וחסד לפניו. ויען זרח ויאמר בלב נערה קשורה אולת, ומה' אשה משכלת, השכל והיופי לך ירושה, לזאת תקרא אשה. וישכח דברי אביו אשר צוה, וכל נתיבותיו עוה. כי מה' יצא הקצף, החל הנגף. וזרח היה יודע בשיר ועניניו, מכל אשר לפניו. וישב אותה דבר כפי שכלו, וישא משלו:

פניך מראה הבקר   ושערך מראה הערב
אלי בהילך יונה זויך   ושער ראשך ככנף עורב.

ותרא הנערה כי מצאה חן בעיניו, וכי טוב שיריה יפיקו רצוניו, ותשא משלה:

אל תיראו מעיני עופר   אם למות יטו כל חי
אם ישך בם היה כל ה[ ]נשוך ראה אותו וחי.

ויאמר זרח השיר הזה הפליאני, ומצפון החשק הראני, אחוה דעי אף אני.

וישא משלו ויאמר:

הסבי את עניך מ   נגדי שהם הרהיבוני
כי גבותם דרכו קשתם   ובחצי מות יורוני

אף היא תשיב אמריה, ותשמיעהו מטוב שיריה. ותשא משלה ותאמר:

בפני עופר כוכב זרח   ובגן לחייו שושן פרח
לילה ויום זוהר פניו   יזרח על כן נקרא זרח·

ויוסף גם הוא שאת משלו ויאמר:

מה לך צבית חן לרדף אחרי   נפש אשר לא מעלה בך מעל
אם אומרה לרעות בשושני לח   ייך שרפים עומדים ממעל·

ותשא עיניה ותראה שפתותיו אדומים כשושנים, אדמו עצם מפנינים.

ותשא משלה ותאמר:

על דם שפתיך אשר אדמו   זרח שאל נא מולדותיך
עת לדתך אם קשרו שני   על ידך או על שפתיך·

ויבהל זרח על השיר הזה ועל טוב טעמו, עקב היתה רוח אחרת עמו, כי לא נשמע כמוהו בכל ארץ יהודה, למן היום הוסדה. וישא משלו ויאמר:

שמת לב מתי חשק למטרה   לירות בחצי קשתותיך
ויחרד לבי לקול דמם   הצועקים מבין שפתיך
שכנת סגור לבי היאות לך   כי תאריכי משכנותיך·

ובכל זאת העלמה במשעול האהבה תביאנו, ובהלק שפתיה הדיחנו.

ותשא משלה ותאמר:

בטוב צוארך דודי   לך על כל יצור יתרון
עדה גאון ולך יאות   להתהלך נטוי גרון·

וזרח כאשר שמע השיב הענין, ועל יסוד אמריה הקים הבנין.

וישא משלו ויאמר:

צואר צבית חן כעמוד שן   על רצפת בהט וסוחרת
אל תעדי עליו עדי זהב   פן העדי יהיה לבהרת·

ויוסף עוד שאת משלו ויאמר:

עדי עפרה והתיפי צביה   בשדים והלכי שעשועים
אשר ידמו כאהלים נטועים   למרקחים וראשיהם צבועים
הטוב כי תקרעי בהם לבבי   כמו שמו בגדיך קרועים
הימוטו ואם היד תעשם   ובהם מסמרות בושם נטועים·

ותאמר הנערה הנה זרח בכל מלאכת השיר מהיר, ובכל חכמה משכיל ובהיר, הפעם הזה אגלה צפון לבי, לראות מה ידבר בי. ותשא משלה ותאמר:

ידידי אהבתך וחשקך שניהם*) שלחו רקב בעצמי
ודלותי ודקותי עדי כי זבוב קטן יכסה את מקומי
ולו אשכב בעפעפי נמלה אמת לא ידע שכבי וקומי

ויאמר אליה לבבתני אחותי כלה לבבתיני, ובשיר הזה הכרע הכרעתיני. הפעם הזה נבהלו רעיוני, ולא מצאו חזון מאדוני. ולא יסף עוד זרח להשיבה על ענייניה, באהבתו לראות פניה. כי היה נחפז לחבק ולנשק, כמשפט כל חושק. וישא משלו ויאמר:

צביה איומה ונאוה ותמה ויפה כתרצה וברה כחמה
עלי על יצועך וממך תני לי חזה התנופה ושוק התרומה.

ותוקד אש האהבה בקרבו, ושביב החשק בער בו, ויקרא לשקר ולכזבי המרשעת, והוא בבלי דעת, ויאמר להם הרבו מאד מהר ומתן עלי, ואעשה כאשר תאמרו אלי, והשמיעו זאת בכל איי אלישע, ותנו לי את הנערה הזאת לאשה. ויהי כשמוע שקר את דבריו, נעמו אזניו וצהלו פניו, ויאורו עיניו, וכל תוגותיו נשכחו, ויקוד ארצה וישתחו. ותמהר כזבי לבשר את העלמות הבתולות, בגבעת הערלות, ותאמר להן הידעתן זרח המוכיח, אשר לבבו עלינו הקשיח, הסגירו ה׳ ביד אשה, והנה הוא לחרפה ובושה. נתן אלהים בידינו, את זרח אויבינו. פרשתי עליו רשתי, ונלכד במצודתי. נפתה לבו על אילה שלוחה, והיום ירד כצאן לטבחה, לעת ערב אחליפנה באחרת, והחתיה העמוד הבהרת. אז תשמחנה הנערות, השפחות והגבירות, על דבר הבשורות. זאת מהללת ומשחקת, וזאת עוברה חומקת, וזאת לכזבי חובקת, וזאת ידיה מנשקת, וזאת לרגלה סוגדת. וזאת מעלוז רוקדת, וזאת ערשה רובדת; ויתנו לה עשרה זהב ותגורה, הבכירה והצעירה. על כן קרא למקום ההוא נחל הבשור, על הבשורה שנתבשר באותו מישור. ויאסף האיש הזקן את כל אנשי המקום לרבוא ורבותים, וסוגרו דלתים. ויבואו האנשים על הנשים ויעש זרח משתה גדול לרחוק ולקרוב, ויזבח צאן ובקר ומריא לרוב. ויעש שם שמחה גדולה, כל שבעת הימים שתיה ואכילה, בתפים ובנבלים, ובמנענעים ומצלצלים. ואחרי כן קם האיש הזקן מביניהם, ויקח ספר הברית ויקרא באזניהם:

נוסח הכתובה

ברביעי בשבת, היתה לאיש הזה סבת, ומשוש לבו נשבת, לגלות ערותו, ולהראות חרפתו. בארבעת אלפים ותשע מאות ושבעים ושבעה, הבדילו ה׳

---

*) מלת שניהם איננה בכ״י.

לרעה, בשלשה עשר לחדש אדר, לא תאר לו ולא הדר. איך זרח החתן, אשר כבודו לאחר נתן, אמר לה למרת רוח רצפה בת איה מבנות פוטיאל, מטומאות בני ישראל, ימים רבים תהיה לי לעבוד את עבודת בני ישראל, וכל מחסורך עלי אין להוחיל עד בוש, לחם לאכל ובגד ללבוש, וכלכלתי אותך כחק כל איש ומפעלו, ואנכי אעלך גם עלה. ויהיבנא ליכי מהר בתולייכי מאה ערלות, כמהר הבתולות. וייטב הדבר בעיני הקדשה, ותהי לו לאשה, וצבי הוא והוסיף לה מדיליה נקיון שינים, ופיק ברכים, והלחלה בכל מתנים. ועוד רצה ונתן לה במתנה, את ארבעה אלה למנה, תחת המעילים, נגעים גדולים, ותחת הטבעות, צרות רבות ורעות. ותחת פתי גיל מחגורת שק, ותחת בשם מק. ודא נדוניא דהנעלת ליה הכלה, חרפה ושמה ושערורה וכלה. נמצא סך תוספת כתובה ומתנה ונדוניא, כויה תחת כויה, ופצע וחבורה ומכה טריה. וכך קבל זרח על עצמו, שלא יהי אלהיו עמו, בטרם ימלא שנה, יהיה למשל ולשנינה. ויקנו מיד זרח קנין שלם, כי יהיה כחרש לא ישמע וכאלם, ויעידו עדים נאמנים ויכתבו בספר, בן טבאל עיפה ועפר, וגעל בן עבד ועבדון, ובלהן וזעון ואסרחדון.

וביום הרביעי נקהלו אל עמק הברכה, כי שם ברכו את זרח על כן קרא שם המקום עמק הברכה. ויהי כל העם נדון, הוי ארון, והוי הודו, עתה ידל כבודו. באה פקודתו, ונבקה עצתו, איה כל נפלאותיו, ואיה כל תוכחותיו, ואיה מועצותיו, ואיה מחשבותיו. הזה האיש מרעיד האנשים, ומרעיש הנשים, איך כלו זממיו, ונכרתו מעמיו. ותקח כזבי את הנערה, ותתן תמורתה, אשה מצירה, כעורה שחורה, שפתיה כנאד על נאד נפוחים, אשר כל רואיה נאנחים, ושער בשרה כקוצים כסוחים, כסו פניה חרולים, מברחת יונקים ועוללים. היתה בעיני כל בזויה, ושמה רצפה בת איה, ותקח כזבי את השחורה, ותביאה אל זרח החדרה, ויפנו וילכו שקר וכזבי בשמחה, כי כרו לפני זרח שוחה. ויתנכלו על הכסף אשר הכינו, וילכו ויטמינו. וישאר זרח עם רצפה בת איה, ערום ועריה. ויהי עד כה ועד כה, ויזרח לו השמש והוא צולע על ירכו, והנה רצפה מקום אילה שלוחה, ותחת מעשה מקשה קרחה. ויקרע את לבושו, וישם עפר על ראשו, ויקרא קשר שקר, רב שקר. על זאת אקונן ואילילה, ומספד מר אגדילה. הכסף אזל ונשאר הדופי, אין זהב ואין יופי, כי היה הקשר אמיץ ועלי גבר, פתי יאמין לכל דבר. עד כה רבו ששוני, ועד הנה עזרני ארוני. אני קרתי, ואת האשה הזאת לקחתי, ולא אענה עוות, חפרתי את הבאר הזאת, ולקחתי לנפשי מהרסיה ומחריביה, ונתתי נפשי בכף אויביה, אוי לי מי יועילני, ומי יצילני. ולחצי מות לא יועיל שריון, כי בא חלום ברוב ענין. וישא משלו ויאמר:

למי אשא תלונותי ואגיד רוב יגונותי
חמסי על זמן הרבה מצוקותי ואנחותי

ופרש פח במעגלי ושלח אש בעצמותי
והימים הדפוני והפרו מזמותי
לזאת אהים ואשתומם ואגוז את קווצותי
ולבנות יענה אקרא להתקבין סביבותי
ותשינה נהי עלי ואבכה על בחורותי
אהה היום מרי שיחי וזה מספר חלומותי

ותאמר לו אשתו חגור מתניך, ואל תתן שינה לעיניך, ואל תמרה דבר פי וקולי, ולך קח לי, כלי כסף וכלי זהב ושמלות, הנטיפות והשרות והרעלות, ומשכן ודירה, וכסא ומנורה, ושלחן וכפות, ועלי וריפות, ומכבר וכישור, ומחצלת וכיור. וטנא ופלך ופרור ובקבוק וקלחת, ומכבש ומטאטאת ומטפחת, וסיר ותנור וכירים, וחבית למים, ומזרקות ויעים, וכלים וגביעים, ובתי הנפש והעטיפות, ורדידים וצניפות, ומחלצות וסדינים, ונזמי האף וגליונים, וחריטים ושהרונים, ולחשים וקשורים, ורקמה ובוץ ופארים, הטבעות ושביסים, וצעדות ועכסים. ומלבד אלה בגדים חמודים, לחגים לשבתות ומועדים. וכהנה וכהנה, ידיך תביאנה, ואם מנשוא כל אלה תלאה, והיית משוגע ממראה עיניך אשר תראה. וזה לך האות השנה הזאת תהיה לך לעצבון, והשנית לדאבון. לעבד תהיה אחרי היותך שר, ודומן על ראשך לא יחסר, כי לא יאות לך להיות אחד מעבדי, לצקת מים על ידי. ויהי כשמוע זרח את דברי האלה, ויצעק צעקה גדולה. ויאמר העבד ישרא', אם אין לו גואל. עתה קמו השפחות, על הסגנים והפחות, ואזנים רצועות, ימשלו על המגבעות. וישא משלו ויאמר:

שחקים וארצות עם גבעות בכו על זאת והורידו דמעות
הבן חורין וילד שעשועים יהי עבד למי אזניו רצועות.

ויוסף עוד שאת משלו ויאמר:

שתים מררו חיי ואותם לדור ודור אספר ואחוה
יליד חכם אשר עבד באשה ובן משכיל ליד סכל יקוה.

ותאמר לו אשתו אל תשא משליך, ואל תגביה קולך, אין לי חפץ בשכל ובמוסר, כי אם בלחם ובבשר, משליך ושיריך נגדי כאין, בשיר לא ישתו יין. אמרת אך דבר שפתים, לבא על רחם רחמתים, קום קח מהרשתך ואתך, שא נא תליך וקשתך, והקף את העיר מערב עד בקר, גנוב ורצוח והשבע לשקר, ובמרבית ביתך תטריף לחם חוקם, ולא יראו פני ריקם, כי האשה עליך מחסורה, לעבדה ולשמרה, ואם לא תביא את כל אשר אחמוד, בחוץ תעמוד. וכל זה נקל עד בא עת הלידה, אז תכבד העבודה, אחי וקרובי לנגד עיניך, כביב לשלחנך, ותעשה להם בכל יום מטעמים, שה תמים, ולמילדת לא יחסר, יין להם ובשר. ולבניך תקרא אשה מינקת, הם מגישים אליה והיא

מצקת· ואמהות ושפחות תקנה להם, לאכול את צואתם ולשתות את מימי רגליהם, וידי לא תגע בהם· ויפול זרח מלא קומתו ארצה, ונפשו בחיים קצה· ויבך על בחוריו, ועל ימי נעוריו, כי ירדו למצער, וכי הלבין שער ראשו והוא נער· וישא משלו ויאמר:

ראו בי פלאות ונורו לילד
אשר שב כאלו שנותיו שמונים
והלבין שערו וקדר מאורו
וזמן שחורים ומצא לבנים·

וישמע שלשת רעיו, הקרובים אליו, את כל הרעה הבאה עליו, ויצאו איש ממקומו, לבא לנוד לו ולנחמו; וישאו עיניהם מרחוק ולא הכירוהו, כי נשחת מאיש מראהו· ויען נתנאל בן מהללאל ויאמר הצבי איך נלכדת, ומכסאך איך הורדת, ועם יורדי בור איך נמשלת, ודבריך הנעימים שיחת, מה הבטחון הזה אשר בטחת, הנך מת על האשה אשר לקחת, חטאתיך לרעתך הקריבוך, על כן עלמות אהבוך· וישא משלו ויאמר:

אוי לך זרח ואוי לך דעתך איה ושכלך
צמחו[1] שערי פארך עוזך חלף והלך
שוד ושבר עם יגונים נפלו היום בחבלך
נבהלו בך[2] רעיונים אל ומה עוד לעשות לך·

ויען אבינועם בן אבינדב ויאמר כעוצם מעלתך ותפארתך, היתה מפלתך, נפלה פנת יקרתך, וערבה כל שמחתך· מהרה נתקו זממיך, ונגדעת בחצי ימיך· והר נעוריך עטה שחרות, ושמי עוזך לבשה קדרות· דבר שקר וכזבי הקשבת, ודברי אמונים עזבת, ומגדל עז בנה אביך ידך הרסו, עתה הסכלת עשה; האיש כמוך נקוש ונכשל, כי היית היום למשל· עליך אשא במר רוחי, צר לי עליך אחי· וישא משלו ויאמר:

שמש נעורים אשר חשכו מאוריה
תצרח במרה למכאובה וציריה
תצעק אהה נפלה קומת ברושיה
עד ים רחוקים תשלח קציריה
יודעי נהי מהרו ספדו לאיש אסרה
כזבי להרגו וקמו כל אסריה
על זרח בכו נא והאספו לתנות וכל

---

[1]) צמחו בכ"י ואולי צמתו הנ"ל. [2]) נבהלו לך רעיוני שאלו מה עוד לעשות לך·

נפש חכמה ממררת אמריה
מה לי בחיים ומה לי עוד בטוב הזמן
תבל חלום שוא וזה חזיון שקריה׃

ויען אחיטוב בן אבישוע ויאמר אל תבכו למת ואל תנודו לו, בכו בכה לאשר ברשת הנשוי נלכדה רגלו, יונה יצא ממעי הדגה, ואין לאסיר אשרה תקוה ולא פוגה׃ הרכבת אנוש על ראשך, ולקחת מוקש לנפשך׃ זדון לבך השיאך, ובפח יקוש הביאך׃ איה מועצותיך, ואיה חכמתך ותבונותיך. תמול היה למושל בארץ, והיום לכלה והרץ׃ תמול היית כמלך בגדוד, והיום בזוז ושדוד׃ תמול היית נגיד ומצוה לאומים, והיום חרפת עמים. תמול היית גבור כאריה, והיום לא תקום ולא תהיה׃ תמול היית כגובה ברושים, והיום נבזה וחדל אישים׃ תמול היה דברך נחוץ, והיום לא שם לך על פני חוץ׃ באמת נקרא שמך זרח כי זרח במצחך הצרעת, והקשבת לכזבי המרשעת; המירות דברי תחכמוני בדברי שקר, לכן תהיה כענן בקר׃ וישא משלו ויאמר:

כל איש אשר ימרה עצת אביו ימות ביד אשה כמות נבל
לו יהיה בימי בנו עמרם בו הקללה לא בהר עיבל

וזאת ליהודה ויאמר:

גם אני לא אחשך פי, בעוד בקרבי סעיפי׃ לזאת אכה כפי, ואבכה ימי חרפי׃ ועליך אשא במר קולי, היטב חרה לי, מאד קשה עלי תוגתך, ועצמה לי תלאתך׃ זרית ארחך ורבעך, ובחשך רפדת יצועך׃ אילה שלוחה חשקת, ועם רצפה בת איה דבקת, ולא שמעת לקול מוריך, כזה וכזה יקרך׃ עזבת דרך המישור, ככה יעשה לשור; כל הממרה דבר אביו וקולו, כמשפט הזה יעשה לו׃ שקר וכזבי לחרפה שמוך, כמוני כמוך. הנשוי שמך להרדה, ויגל את מסך יהודה׃ וישא משלו ויאמר:

אהה זרח אבוי לך ואבוי לי לכה נבכה וננוד לאחרים
לזמן הרע אשר רדף כאויב ושמנו ביד נשים עבדים׃

וכתמם קרעו בגדיהם, ויתנו עפר על ראשיהם, ויבך זרח עליהם, ויצעק צעקה, בבכי ואנקה: חנוני חנוני אתם רעי, ואל תזכרו לי חטאת נעורי ופשעי׃ ראשית חטאתי לבן תחכמוני, ויצא הראשון אדמוני׃ ומדוע אלי תריבו, ודברי לא תקשיבו, בעלי תבונה, לא ירבו תלונה׃ הלא ידעתם, אם לא שמעתם, בליל אשר יגבר איש על יגונו, לא יחרץ כלב לשונו׃ ובעוד ימי רעה רודפים, אין אפוד ואין תרפים. ואם במרום העצה יעוצה, אין חכמה ואין עצה׃ ואחרי אשר ענה בי כחשי, ויסר עטרת ראשי, הבו לכם עצה ואל תבהלו, את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו. שימו רפואה למכתי, וכבו איש גחלתי, כי בהפך הזמן ומקרהו, יכיר איש את רעהו׃

וישאו משלם ויאמרו :

אתם מיודעי וחברת אוהבי · הועדו הועצו התבוננו
חושו לעזרתי וחנוני הכי דודים בהפך הזמן יבחנו·

ויתכחשו רעיו לו כל הלילה, אולי תהיה לו גאולה, זה אומר בכה, וזה אומר בכה, זה אומר תעלה באישו וצחנתו, ולא תמוש רעה מביתו, כי עזב מצות אביו הקדושה. ויבא אל הקדשה· אין בנו כח להקל עולו, לא יקום אחרי נפלו. הנה רצפה חשקתהו, אף כי איש אכלתהו, ואיך ממכתו יחידה ונרפא, ובידו רצפה. ויען אחיטוב בן אבשלום ויאמר לא כן אנחנו עושים, לקדוח אש המסים, אל תשלמו לו כפעלו, אחרי נמכר גאולה תהיה לו· ומדוע תבגדו באחיכם, ותכרו על רעכם, עלינו להתיר אגודות מוטה, כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ויועדו שלשת אנשי המליצה, ולא מצאו עצה, כי אם להמלט אל ארץ פלשתים, אשר שם ארם נחתים· ויהי ממחרת ויאמרו לו הנה לך העצה, יעוצה : ברח לך מעתה ועד עולם, משנער ועד עילם ; זה הדבר אשר תעשה, אם נבלת בהתנשא· וישאו משלם ויאמרו :

אשר לא תעשה חפצך תהי ממך מגורשת
ולא תהיה כדת משה וישראל מקודשת
ברח מנה לעבר ים ולא כמטחוי קשת·

ויאמר להם זרח, מועצותיכם היו עלי לטורח· עד אנה תוגיון נפשי במשובה נצחת, מי יעלה מבאר שחת· כי לא כנשים המצריות, העבריות, אם יברח איש מפניהן, יביאוהו בנכליהן, בועליהן לאסיר ברזל נמשלו, בכסף יגאלו· ויאמרו אם שמת זהב כסלך, הכסף נתון לך, הוא יריב את ריבך ויצילך, כי חזק הוא גואלך. ויתנו לו איש נזם זהב ואיש בגדו, איש כמתנת ידו· ויקם זרח לעיני העמים, וישתחו ארצה שבע פעמים, ויאסף את כל אנשי המקום אל תוך רחובה, בחור עם איש שיבה· ויאמר להם היום גלותי חרפתי ובשתי, רוחי זרה לאשתי, נקתי ממנה נקיון, מבטן ומלידה ומהריון. והנה הכסף בידי, ושכרי עמדי, על דבר אמת אל תפחדו ואל תרהו, כי המשפט לאלהים הוא· אז יחלק העם לאלפים ולמאות, איש על דגלו באותות· זה יאמר גרש והסר מרע רגלך, שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך. תנה לה את כל הכתוב בספר, וקלל לכזבי ולשקר בן חפר· אל יפתוך הטאים ואל ישיאך זקני, לך כי שלחך ארוני· וזה יאמר אל תעזבנה, בכל לבבך ובכל נפשך תאהבנה, תכבדך כי תחבקנה· ורבים יאמרו אל יגאל ואל תתנו לו פדיום הכבידו עולו ואל תנתקו אסוריו, טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו. עוד זרח עומד וישא עיניו וירא הנשים באות, מכל המקומות כיוני הנאיות· ותקרבנה ותאמרנה שמעו משפט ועשו צדקה, ואל תהי זאת לכם לפוקה· אל יהי זרח אות ומופת בעיניו, כי לא יוכל שלחה כל ימיו· ותגדל בין העם המריבה

והמהומה, ותעל שועתם השמימה. ויהם אחיטוב את העם ויאמר למה תריבו כלכם, ויצא עתק מפיכם, זאת עשו לכם. ברו לכם איש בעל דברים, וירדוף אחרי זרח אמרים, נכח פני המלך מקל תפארה, אשר בשושן הבירה, הוא ימלט נקי מיד המוץ, וברכים כושלות יאמיץ; כי לעשות משפט הכינו ה׳ לעמו, ותהי המשרה על שכמו, ומי זה יערוך גדלו, ולשונות העם קצרו לספר מהללו. בו הארצות על השחקים התנשאו, ובו הנביאים נבאו, ולמענו הברואים נבראו. וכל מלכי ערב במי שכלו יתחטאו, ואלופי אדום למשמעתו נצבאו, על פיו יצאו ועל פיו יבאו, לפניו יקפצו פיהם, ופחדו יפול עליהם, כי ראו אשר לא סופר להם, הוא אב המון גוים אבי התעודה, בימיו תושע יהודה. ויענו כל העם ויאמרו כן משפטיך אתה חרצת, טוב הדבר אשר דברת. ויאמרו אל זרח קום וירדת עמנו אל בית האוצר, אשר כל מזמה ממנו לא יבצר. והנה איש הבינים לשונו הוא חרבו, צא נא והלחם בו. ויצא איש הבינים אל זרח וילכו שניהם, וכל העם נוסע אחריהם, אורח והלך, עשיר וחלך, לראות את משפט המלך. ויבאו אל עיר מקלט, אל עין משפט, אל מקום הצדק נאספו כלהם, השדה אשר קנה אברהם. והנה המלך יושב על כסא מלכותו, ושרי החיילים לעומתו, וכל חכמי הדור יבקשו תורה מפיהו, כי מלאך ה׳ צבאות הוא. יצדיק הצדיק ואת הרשע ירשיע, ואת עם עני יושיע. ויקרב זרח עם איש הבינים, וישתחו למלך אפים, וכל העם אחריהם, קטניהם וגדוליהם, לרבוא ורבותים. ויען איש הבינים ויאמר אדוני המלך, מעוז לדל וחלך, פקח עיניך וראה את שוממותנו, וחוסה על טפינו ועוללינו. אש זרח בנו בוער ואין מכבה, ונשארנו מעט מהרבה. תחכמוני אביו יגון הנחילנו. ובנו זרח עד עולם כלנו, ואיש לוי שמנו לחרדה, וריב לה׳ עם יהודה. כל איש יגרש אשתו מפניהם, והארץ תעזב מהם, וכמעט ישובו לכסלה, כל איש אשר לו ערלה. ועתה אדוני המלך שועתינו לפניך תקרב, למען עשה כיום הזה להחיות עם רב. ויחר אף המלך ויעמד כאיש נדהם, וירע הדבר בעיני אברהם. ויאמר אל עבדיו תפשוהו, כי בן מות הוא, יען בזה חמדת הנשים, והשחית עצומים עם קדושים. ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני שמעני, בצדקתך שפטני, ואחרי דברי תרשיעני או תצדיקני, ואם יש בי עון תמיתני. ויאמר המלך אם יהיו דבריך טובים ונכוחים אנקך, דבר כי חפצתי צדקך. ויאמר יהודה מה נאמר לאדוני ומה נצטדק, ופי ירשיעני אם אצדק. חי ה׳ אשר הגדיל כסאך, והעלה לשמים שיאך, התחכמוני זה לא נברא ולא היה, ולא נשא זרח לרצפה בת איה, ואלה המדברים כלם מהם לא נברא אדם, כי אם מלבי אני בוראם, ועל ארני הכזב הוצק יסודם. אהבתי את אשתי ואת בני, מכל אשר היו לפני. ובעבור סבב את פני הדבר, כל הענין נתחבר, לעמוד לפניך, למצא חן בעיניך; כי שכל האדם מעמלו יניחנו, ולפני גדולים ינחנו. וייטב הדבר בעיני המלך ובעיני גדודיו, ובעיני כל שריו ועבדיו, וימלא פיהם שחוק, עד

אשר נשמע למרחוק, ויפול אברהם על פניו וישחק, ויאמר לו המלך הטיבות, ומלים טובים ונכוחים השיבות, ומחשבה טובה חשבת, ראה חיים עם האשה אשר אהבת, ועלי לתת את שאלתך, ולעשות את בקשתך, ואשים עליך עיני, והיית באוכלי שלחני. והנה לך על טוב המלות, שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות. ומן היום ההוא והלאה נכתב בספר הזכרונות שמו, וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו.

נשלם הספר, והרמית שקר בן חפר. ואשר קרה לזרח על אילה שלוחה, ותעבור המנחה. בעזרת המאבד דוברי כזב ומוציאי דבה, כי רעתם רבה, אזן וחקר דברותיה, ונועם שירותיה, אני יהודה הלוי ב״ר יצחק הלוי ב״ר שבתי הלוי ז״ל ערכתי מהלליה, ונשאתי משליה. על פי התחכמוני, מנחה שלוחה לארוני, לא תסולא בכתם אופיר, בשהם יקר וספיר. בארבעת אלפים ותשע מאות ושבעים ושמנה, היתה לראש פנה, לאברהם למקנה, אבן העזר, וציץ הנזר, את כל שקר חקר, היוצר את אדר היקר; נודע בשערים שיאו, ממזרח שמש עד מבואו. יתיצבו מלכי ארץ לשמוע בקולו, והוא במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו, כי הוא בזמן אות ומופת, ויקח שם ויפת.

תבונתו ועוצם מעלתו מאד רבו עד לאין קצה ותכלה
ובו נלאו לשונות מלספר לזאת אדום ורומיה תהלה ·

תגדל מעלתו, ותנשא מלכותו, ויראו שונאיו ויבושו, והנגשים אליו יתקדשו.*)

בימי מלכותו, ואת יקר תפארת גדולתו, יצאו אנשים בני בליעל ויתערבו בגוים, ימחו מספר חיים. ה׳ ילעג למו, ובחרונו יבהלמו. ובימי הילדות, היו מראים לי ידידות, וכאשר ננערתי והגדלתי והוספתי, והספר הזה חברתי, עבר עליהם רוח קנאה, ונהפכה אהבתם שנאה, וחיל אחזתם כיולדה, ויאמרו הבה נרדה, ונעלה ביהודה, ונבלבל שפתו, וערות דבר נראה במנחתו, ולא יראו פניו, במנחה ההולכת לפניו. ושם האחד חיים בן סמחון, אשר לא ישא פנים לזקן, ונער לא יחון. וגם אביו תעה באחרית ימיו, ונכרת מעמיו. יצא מן הכלל ללמד, ויאמר השמד. בעקר כפר, ואת מצותיו הפר. מאס ישרא׳ ועושיו, וידו אוחזת בעקב עשו. וגם הבן הוציא דבה, כי בא, מארץ רחוקה, בוקה ומבוקה ומבולקה. וילבש בלויי סחבות ובלויי מלחים ונעלות בלות ומטולאות, ויפח כזבים לאלפים ולמאות, כי בא אל ארם נהרים, ודמשק וירושלים, וכל ארץ מצרים. וברוב אש קנאהו למד דבר שקר לשונו, ולא נשא פני תחכמוני וזרח בנו וירם ימינו, וידו הדה, כי הוא ראה במדינת חלאוה יוסף ב״ר יהודה, עשה בתי שירים, והמה בספר הזה על פי אילה שלוחה אמורים, וגם זה חיים המתעתע, חשב להרע, ביה גזל ויכנהו, ופעל בתי שירים למענהו, וכלל אותו בכלל שירו, וישבע כי הוא

---

*) ר״ה: ההקדמה.

אמרי. על כן נתתיהו קללה כגוים, ושנאתי אני את החיים. ואם שיר עלי יחבר, וכזב ושוד ידבר, לא אחוש אם יחרפני, כי זך וישר אני. וחלילה לי להשיבו, לבלתי רום לבבו.

אל תחמוד מתוצאות חיים — לבי ואל תתחר בשירתו
מראש שניר ישיר ומפיהו — הרות יחרחר ריב לחרפתו
איש ריב ואיש מדון וזד יהיר — נתחברו אליו לרעתו
זה יחרוק שניו וזה ילטוש — עיניו וזה יריב בקנאתו
ישתקשקו עליו ויביעו — כזב ויוסיפו ברבתו
פוקד עון אבות זכור חטאת — אביו וימחה בחטאתו.

וגם אמנה בני הנדיבים, היו לו לאויבים. יען מלאו לבו והעיר זדונו, וחרץ לשונו, להוציא דבה על הספר, הנותן אמרי שפר. נכתב ונחתם, בשם האדיר ספר תם, מחמד עינינו, ולוית חן לראשנו, וענק לגרגרותנו. וזהב הארץ הזאת ואבן השהם, הוא אדוני אברהם. ומי הוא אשר ערב לבו, ושם ארבו בקרבו, הסר עדיו, והוסיף איד על אידיו, ימלא פיהו חצץ, ובהן ידו יקוצץ, ויהיה לחרפה ולבושה, חיים עם האשה, ואזניו הכבד ועיניו השע, לבו השמן, ואמרה האשה אמן אמן אמן. אני יהודה בן שבתי. קמתי לנקום נקמת אבותי.

וכוח התורני עם הפילוסוף

מן החכם יצחק ב"ר יוסף בן פולקאר.

אחבר מחברת, ואזכיר מזכרת, תבונה נכרת [צברת]; והמדע אאסוף, והשכל ארהב, ברום ככבי רהב. איסור הנער, ואשכיל הבער, ואפתח השער, והנעלם אחשוף. אלמד כל מדת, חסידות גם חמדת, בהתוכח אש דת, ברוב עם פילוסוף. דברי מאיר החשכים, ומורה דרך לנבוכים, אשר אחר חלושי השכל נמשכים. מקרה הזמן רדפוני והדפוני, וכמטרה לחצי תולדות הימים שמוני, והוציאוני ממקומי והרחיקוני, מאנשי עמי, ונודה הדומי. ותשאני רוח על כנפים, ותשליכני עיר ירושלים. ובעודי מהלך בדרכיה, ומסבב את מעגליה, לבקש ספקי וארוחתי, או נדיב מכיר אנחתי, ובבת עיני ינהר, כעוף המשוטט סביבות הנהר, נשאתי את עיני וארא והנה להקת אנשים יושבים ברחוב העיר נצבים כעגולה המסובבת סביב הירח, או בקליפת הפרי הפורח, ובתוכם נשמע קול הברה, קול המולה נעכרה, קול ענות גבורה. ואקרב להתיצב עליהם,

לראות מה מעשיהם, והנה בהוכם שני אנשים נצים, מתקוטטים ומתלהצים, שבים ורצים, כל אחד לנצח לאחר אצים. האחד זקן ונשוא פנים, בעל שיבה ובא בשנים, עד אשר סרו ממנו שני המעדנים, מראהו נהדר ומתוקן, בעל כרס וזקן, גבוה מאד קומתו, מעוטף בטליתו, בכובד ראש כפוף, כאגמון יכוף, והשני נער נאה, יפה תאר ויפה מראה, כל רואהו עליו ישתאה, עיניו כיונים, לחייו שושנים, ושפתותיו ששונים. וישא הזקן את קולו ויאמר:

שמעו אלי עמים, והטו אזנכם לאומים, אשמיעכם מה שנכיתי בימי חרפי, האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. שמעו אלי כל אנשי הקהלה, כי לא תדברנה שפתי עולה, הן כל אלה שמעה אזני ותבן לה, הא אשר מבין האומות בחרנו, וברחמיו גאלנו, מחשך הוציאנו, וברוב חסדיו על צרינו המשילנו, תורה תמימה נתן לנו, וחקים ישרים העניקנו, להדריכנו להישירנו בכל מעשה ידינו. וגם להיותה סבה, לקנות בה חיי עולם הבא, וברצותו לזכותינו, הרבה בחוקותנו ובמצותנו, להטיב אותנו באחריתנו. ועתה הנה עם יצא ממצרים, ערלי שפתים, מבקשים לפרוש רשתם עלינו, לבטל את אמונתנו, ולהפר עצתנו, לבשתינו ולחרפתינו, להבאיש את ריחנו, בין מבקשי רעתנו, להאריך את גלותנו, ולהכביד את עולנו. בחוקותינו הישרים שוגים, ובחכמינו מלעיגים, לשונם נכריה, מואבית והגרית. דעותיהם משונים, וספריהם חצונים, מחוברים ולקוטים מהידיעה הזרה החיצונית, היא החכמה היונית, אשר האפיקורסין חברוה, והמינין ילמדוה, והכופרים ידעוה, והיו לנו לשטנה, לעקור ולסתור יסודות האמונה, כל היום עלינו צרים וצוררים, מבישים ומחפירים. גוברים עלינו ומשתררים, דולקים אחרנו ורודפים, הם הנקראים פילוסופים, וכל איש חסיד אליהם לא יתרועע, חכמים המה להרע, והנה הנער הזה עצת זקנים פרע, כי בא אחריהם, והולך בעקבותיהם, ומתעסק לקרא בספריהם, וממלא את דבריהם, ושואב בכלי מימיהם, ונוהג במנהגי שגעוניהם, יסית וידיח, יריע אף יצריח, יבאיש יסריח, גלי שאון דתינו ישביח, וכל אשר יעשה לא יצליח, ועתה לכו ונהרגהו, ובאבנים נרגמהו, או באש נשרפהו.

וישא משלו ויאמר:

ראו נער אשר דרכו להשחית
וכפר חק אשר שם אל והברית
וידיח מתי מוסר ויסית
להאמין שוא בבן מואב והגרית
לזאת התרחקו ממנו אמונים
והזכו והתרחצו כבורית
ורגום תרגמוהו באבנים
לבל יראה וישאר לו שארית

ושרוף תשרופו תוך אש וגפרית
וישכח שמו ויהי להכרית·

וכשמוע הנער את הדברים האלה חרה אפו, ויגדל קצפו, ויאמר הבין אל הזקן אשר בשנים גדל, ומחכמה ודעת נחדל, מה יעצת ללא חכמה, באון ובמרמה, בל ידעת מה, זקן שלא קנה חכמה, כי היות הדת בבני האדם מוכרחת, להצילם מלפול לבאר שחת, זאת באמת טענה נצחת, ואמנם החכמה במעלה אחרת נצבה, דבר קטן הויא דאביי ורבא, דבר גדול מעשה מרכבה, ומי הביאך לשפוט ולדון באשר לא ידעת, ולהגיע אל המעלה אשר לא השגת. אין זה כי אם מהירות לבב ושגעון, סכלות וגרעון, הראית את החכמה במראה או בחזיון, ואם הגית בהגיון, אם בדיני הכמות המתדבק דנת, ובמתפרד חשבת, ובכמות חכמת הקולות שרת, ובמראות ראית, ובמשקלים שקלת, הידעת חקת שמים ותבניתם, ומהלכות הככבים וארחותם, ומשטרם בארץ וממשלתם, ואם בהתחלת התנועה וההשקט התחלת, ובידיעת הנמצאים מצד שהם נמצאים גמרת, ואיך תרבה לבזות ולגנות את החכמה אשר לא ראית ולא שמעת, והרחבת את לשונך והארכת, מה החלום הזה אשר חלמת· ומי שלא ידע את החכמה ולא הכירה, איך יכול לשום הבדל ובחירה, בינה ובין התורה כאשר לא יכול מי שלא ראה אור להפריש בין הגוונים, אשר אלה מאלה שונים, והסרים ידון במשפטי תאות המשגל, לזאת חרפת הזקן תגל· כי הרחיב את לשונו, והרבה הגיונו, לגנות ולבזות את החכמה מבלי דעתו מאין תמצא ואיזה מקום בינה, ואיך תטען באשר לא תכיר, ואשר לא נרשם בדמיונך תזכיר·

וישא משלו ויאמר:

אתמה על זקן לרוב שניו
איך לא בשכל נפקחו עיניו
יהגה בדברי שוא כמו נער
יסכל אשר יעשה בעניניו
יחשב היות שופט ושמע
קול בעל דין ויחלו אזניו·

ויען הזקן ויאמר הברוב דברים תריב עמדי, ותצא לשטן נגדי· הן קלות בעיני מה אשיבך, רק מוכיח אלוה יעננו· אך היום מרי שיחי, ותתפעם רוחי ואומר אבד נצחי, בשמעי את דברי האלה, ואת רעה חולה· ועתה אל תשמיעני הבלי סיפוריך, כי לא בדעת תמללי ולא בהשכל דבריך· וחלילה לי מללמוד חכמה יונית ולילך בדרכיה, ולהתודע אל בעליה, פן אלמוד ממעשיהם, וזנה לבבי אחריהם, וילכדו פעמי ברשתה, לא חפצתי לקחתה. הלא ידעת כי חכמינו יודעי דעת עליון, צוו עלינו והזהירונו מנעו בניכם מן ההגיון, ומה ועילו כל חכמותיהם והתפלספותם, הגיונם ועקשותם, ועקלקלות ארחותם.

היש יתרון לאדם בכל עמלו, כי אם לעבוד את ה' ולהגדילו, ולאהבו ולהתקרב אצלו. ואל יסיתוני בזה כל משנאי ושוטני, כי אין חכמה ואין עצה לפני אדוני, ולמדוני כל חכמי וקדמוני, ראשית חכמה יראת אדוני, ואבחר להתנהג בשגעון, ולא להגות בהגיון, דאגה ועצבון, ולא חשבון. עטיפת ראש ובעור, ולא שעור, רש ומחסורת, ולא תשבורת. פיק ברכים וחלחלת מתנים ועורון עינים, ולא כהוברי שמים, מכות שבע, ולא מדע הטבע. רוגז ובלהות, ולא חכמת האלהות. אף אמנם יראה כי הפילוסופים מלעיגים בקצת אמונתנו, ומבזים את חכמתנו ואת חכמינו, ובלתי מתעסקים במצותנו. בחקותנו לא חפצים, ודתי האל אינם עושים, ולבתי התפלה לא שבים ולא רצים, אין פתילים בכנפי כסותיהם, ואין טוטפות בין עיניהם, ולא מזוזות בשעריהם, בנים משחיתים וזרע מרעים. ברוך שהבדילנו מן התועים, כי עזבו את אדוני, ללכת בדרכי מוני, ומי נתן למשסה יעקב וישראל לבוזים, הלא אלה הנקלים והנבזים, הרקים הפוחזים, אשר פניהם עזים, ועתה הבה נתחכמה לראות, כדת מה לעשות, באיש המבזה את דתו, וכופר בחקי תורתו. וישא משלו ויאמר:

הבו עצות ונתחכם לאיש בז דבר האל ונועם אמרו
ולא יקים למצותיו וחקיו אשר צוה והפר את דברו
ויתנכר וינוע ויחוג כמו שכור אשר יין עברו.

והנער כשמעו אש חמתו הבעיר, וחרונו יעיר. ויען ויאמר צעיר אני לימים ואתה ישיש, אך רוב דבריך ריח השכל יבאיש, אמרתי ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה, ולא אמצא בך כי אם און ומרמה. התבונן במאמר קדמונינו, ובאזהרות חכמינו, במנוע מן ההגיון את בנינו, ולא עצמינו. כי הילדים אשר במדע רכים, בדרכי השכל בלתי נמשכים, ובדרכי התבונה נבוכים, הולכי השבים, כי ליותר רטיבתם ולחם, ישתנה מזג מוחם, ויתבלבל ציורם ולקחם. ויצטרך השומר בריאות תבונתם, למעט מן המושכלות חזקות והרחקתם, לבל יכשלו בהם לחסרונם וגריעותם, כעטלף אשר לאור השמש תכהינה עיניו, ולא יכול לעמוד מפניו, ולך משפט חסרי הדעת, ואם יזקינו והם הזקנים אשר החכמה לא קנו, לא ידעו ולא התבוננו. לכן אמרתי שמעו ודעי אחוה, ועל הזקן אצוה. אורנו בדרך זו אלך למען אשר יזכור, אוכיחנו לאמור, שמע נא אלי ואעירה משנתך, אשכילך מסכלותיך, אישיר ואדריך אורחותיך, אולי תחכם ויש תקוה באחריתך.

דע כי כל המצות לתועלת האדם נתנו, ולהדריך את מעללינו נתכנו, לא להשלים ליוצר דבר אשר בו חסר, כעבודת בני האדם קצתם אל קצתם, אשר יצטרכו זה לזה ולחברתם, למנות חסרונם ולהשלים גרעונם, חלילה חלילה כי התם והנשלם בעצמו, לא יצטרך לעבודת עובד ולא לאחר עמו, וכשתדקדק במצות ותחפשן, לתועלתנו ולטובתנו תמצאן, כי יש מהם מאכלות

אמוריין, אשר שכלנו מעביריו, ומהם דיני נפשות וממונות וארחותם, להיות בני אדם בשלוה והשקט קצתם עם קצתם. ומהם להזכיר את הנסים הנעשים על ידי נביאנו, להגדיל את מעלתנו, לרוממנו בין האומות ולנשאנו. גם להנהיגנו בהפך מעשה הפושעים, עובדי ע״ז הרשעים, אשר היו בימים ההם, להחליף לשנות מנהגיהם, ולהכחיש את אמונתם, ולהפר את רוע מחשבותם· ויותר דברי המצות ותועלותם, הלא כתוב על ספר תשובת אפיקורים ואורחותם, ולכן אל תקוה שכר אחר בעולם הזה על עשייתך מצותיך, ולא טובה אחרת על פעולתיך· כי השכר הטוב הוא עצם המצוה, כי לתועלת האדם בורה נצתיה ואל תחשוב כי לאלוה תועיל אם במצותיו תדבק, החפץ לשדי כי תצדק, ודבר גלוי נודע ונמצא, אם צדקת צדקה לך ולצת לבדך תשא· ובחמלת אליהוא על קוצר דעתך, השמיעך את קולו ליסרך, ואמר הבט שמים וראה ושור שחקים כי גבהו ממך. אם חטאת מה תפעל בו, וירבו פשעיך מה תעשה לו· אם צדקת מה תתן לו, או מה מידך יקח במפעליך, לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתיך· ואם תשיב להתבונן בזה תדע כי אי אפשר להמצא צדיק ורע לו, ולא רשע וטוב לו, אחר אשר המצות לטובת האדם והעברות לרעה אצלו· ומה נפלא מאמר החכם אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס, זולתי החלק והקצבה, אשר במצות ישיג מחיי עולם הבא. ועתה מי שמך למוכיח וליועץ לי, להשיג את גבולי, ומי הוא ומי זה הוא המיסר לאיש לתועלתו, והגוער בו אם ימרה בתוכחתו, כי אם האב אל בנו או אל בתו· הניחה לי מתוכחותיך, ואל תראני דרך תועלתי באמרותיך, ואם תראה אותי כמתרשל במקצת המצות הנקלות, להתעסק בחמורות המהוללות, אשר לטובתי צוני נורא עלילות, אל תחשבני לנוטה באורחותי, ואל תהרהר אחרי מדותי· וישא משלו ויאמר:

חושב מצוה טובה לאל
אין אלה רק דברי חולם
אמנם המה טובת אדם
פן יחסר כל בדבר שלם·

ויקם הזקן על רגליו בחרדה, בזעם וברעדה, וידבר באזני העדה, ויאמר מדוע נחשבת כבהמה, לדבר בל ידעת מה, המיראתך אל אוכיחך, הלא רעתך רבה ואין קץ לעונותיך. זה עשר פעמים תכלימני, ולא תבוש (להכלוני) להשיבני· לדברי תוכחות ומוסר תקשה לבך, הוכח בדבר לא יסכון ומלים לא יועיל בך, כי כל איש מדרך תושיה יצא, חכמתו מאין תמצא, ובעליה יחשבו להשתרר עליהם בהבליהם, כי שתו בשמים פיהם, לדבר בכבבים ומהלכם וכחותם וחומריהם, ויבדו מלבם אשר לא ראו עיניהם, מי הגיד להם תולדות

השלג והברד, מי עלה שמים וירד, הלא טוב לבשר ודם, היות שוקט ונרדם, השמים שמים לה׳ והארץ נתן לבני אדם.

הביטה וראה לחכמיך, ולגדולי אציליך, אשר כלם לריק יגעו, וכישור געו, ולא השיגו ולא נגעו, כי אחר ההבל נמשכו, ואחרי לא יועילו הלכו, מה יתן לך ומה יוסיף לך מדעם וחכמתם, ומה בצע בעקשות אירהותם, מדעם הנפחת והנבזה, ערך הקוים והשטחים זה אל זה, הנקודות והגשמים, בעלי הזויות והעגולות התמימים, המספר העודף והנחסר והשלם, ובעל הגדר האלם. בקול הנמוך והחזק, כדמות הבזק. ובידיעות התחלות היצורים והסבות, רעות ורבות, מהנה המקום והזמן והתנועה, ידיעה פחותה וגרועה, וכן הרקן וגודל בלי תכלה, מציאות נמנע בלי קץ והחלה. ודבר גלוי וידוע לכל שומע, כי יש תקוה מניע לכל מתנועע, ומה תועלת ירבה לך במהומה, בשיש שם תנועה סבובית קדומה, ובחכמתם העצומה, מדות עשר מאמרות הבל ובלימה. ההתפעלות והכל והחלק, דקדוק חלק ובלק, האחדות ומתעבר בתוהו, המיוסדים על אבני בהו, ויותר הבליך והתוליך, אשר לא אטרח את עצמי בענות אליך, ואין הוכחתי אליך לבקשי תועלתך, לבד פן ישמעו העם וכרו אל משמעתך. וזנו מאחרי ה׳ להיותם תועים, בלמדם ממעשיך הרעים, ותחריב את העולם אשר הוא עומד ומתקיים בתורה, ותחליף לחשך אורה, ואיך תהיה מרוצת הגבור כבושל, ואין שכר עוסק כמתרשל, ולמה השבת למצא חן בעיני אדוניך, מצותיו נקלות ובזויות בעיניך. ואל תאמר בהתעסקי בידיעה המהוללה, לא אצטרך אל הפעולה, כי אין המדרש עקר, אלא המעשה הוא העקר. והמעשה הרע על רוע השכל יורה, כי הוא המורה, להיות תנועות הפעלות, בציור נעשות ונבללות, ויודע כל משכיל ובער, כי במעלליו יתנכר נער.

וישא משלו ויאמר

איך תחשוב סכל להתרצות אלי יוצרך ומצותיו אמת לא תעשה
תהגה בלימודי הבליך ואין עקר בדברי ריק לבד במעשה·

ויען הנער ויאמר עד אנה לא תשים קנצי למליך, ותרבה בדבוריך ותתוליך, תקל את דברי ותבוזה חכמתי, תוכיח עלי חרפתי· אך אמנם אם שגיתי, אתי תלין משוגתי. מי בקש זאת מידך להוכיחני, תלעג עלי ותהכרני, ועודך מחזיק בהבליך ולא תמצא מענה, הקץ לדברי רוח או מה ימריצך כי תענה, זכיתי רבעי וארחי, ותאמר זך לקחי, תגדיל את לשונך, ותגביר עלי נאומך. מי יתן אלה דבר ויפתח שפתיו עמך, ויגיד לך תעלומות חכמה יפיפיה, כי כפלים לתושיה· בה אשוטט ואלך בלי רגלים, ואעוף מבלי כנפים, מקצה השמים ועד קצה השמים, כי השכל הוא הרואה ולא העינים. אדע הנעלמות הנסתרות, ועת לקות שני המאורות, חדוש הלבנה ומולדתה, עליתה וירדתה. אחשוב תקופות ומזלות, ויותר מהמה נפלאות גדולות, ואבותנו המשכילים ספרו

לנו והראו, כל היודע לחשיב תקופות ומזלות ואינו מחשבן עליו הכתוב אומר ואת פועל ה׳ לא הביטו ומעשה ידיו לא ראו· ועוד דברו לנו בדעת ומזמה, תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה. ובמה אקדם ה׳ ואבינה את עצמי, הלא בשכלי אשר חנן אותי וחנה בגולמי. במה אשכיל את נפלאותיו עד אין חקר, במה אבדיל בין האמת והשקר, הלא בכחי ההוגה, אשר בו אתנצל מהיותי שוגה, בו אתפרד מן הבהמה, החיה הנאלמה. רק אתה בחזיון לבד תתבונן הדברים, וכמראה חלום תשכיל הנסתרים, ואין אתה מבקש הוד השכל, כי אם פתיות וסכל, להפריש בין החשך ובין האור, ובין הטמא ובין הטהור, הנמנע והאפשר, העקוב והישר, והאמונות הנמנעות, בנפשך נשקעות וקבועות, והאפשריות אשר בתושיות מבוארות וגלויות, בעיניך נקלות ובזויות. תשתוקק ותתאו אל הגשמות, ותתעב נפשך החכמות השלימות והרמות, ויקרך כחולה אשר אצטומכתו מליאה ליחות נמאבות, ויתאוה לאכול פחם ונחר וטיט חוצות, וימאס המאכלים הטובים הנאים, הראויים למאכל האנשים הבריאים. הלא די לנו לשמוע ולקבל בדעות דת משה הנאמנה, אשר דבר עמנו באמת ובאמונה, והיינו אתה באמנה, ולהאמין בנסים אשר על ידי נביאי ה׳ נעשו כי תחזיר להאמין לכל הפלגה וגוזמא, אשר יגיעו אליך בערמה, אנשי און ומרמה, ובדרך הכלל יקבלו ויאמינו רעיוניך, כל אשר ישמעו אזניך, זולתי הדברים האמתיים הברורים, אשר בספרי המדעים מבוארים וגזורים, רק תחשבם לכפירה ולאמונה זרה· ועל הדברים אשר כלפי דעות הפילוסופים הטחת, וחרפת וגידפת והקלת, שאל נא ליודעי דעת ויורוך, אולי יזהירוך ויזכירוך, כי יש בתושיה חכמות עיוניות אשר אין תכליתם שום מעשה, ולא פעל המנוסה, רק השגת צורות המושכלות, מחומר נבדלות, ולבארן זה מזה להבדילן, פרטן וכללן, ובזה הנשמה תהיה שלמה ותמה בלתי כלה ונפסדת, רק נצחית ומתמדת, כהתמדת המושכלות בכלל, אשר לא יופסדו ולא יושחתו כלל, ואולי ימצאו שם מושכלות נכבדים, ואחרים ממעלתם יורדים, והנכבדים הם אשר מופתיהם חזקים וברורים, ומונחיהם נכבדים ויקרים, כמדע הנפש וכחותיה, וקצת הכמת הטבע ומה שאחריה, רק יש שמה מדעים אחרים, אשר אין ברובם חקר וההוד באלה נכרים, מפני שאין מונחים באלה ספורים, אף אמנם כלם בדרך האמת והצדק קשורים, ומגזע התום והיושר גזורים, כלם קדושים וטהורים, ברים ונקיים, דברי אלהים חיים, ואין ראוי להלעיג בהם ולבזותם, כי אם חסר דעת ומי שלא הגיע לתכליתם. וישא משלו ויאמר:

מה לעשות באיש אשר יאמין בשוא ושקר ובגוזמא ובהבל
רק באמת ילעג בדברי שוא יכפור לשמצה הוא בכל תבל·

ויקצוף הזקן מאד ותלהט אש המריבה בקרבו, וחמתו בערה בו, עד אשר נתרחבו נקבי אפיו בקצפו, ויכה כפו על כפו, ויזעק בלב חמרמר,

ויקרא בקול גדול ויאמר, קשר רב קשר, ועול בלי יושר, כי דבר ברוגז ומהומה, דברי און ומרמה, הנער אשר לא ידע מאומה. צא ושאל בהמות אויל וכסיל, ולמד את דרכיהם ואיך תכשיל, כי ידע שור קונהו, וחמור אבוס בעליו יכירהו, יכירו וידעו כל חיתו יער, והנער בער. על מה בטחת, ועל מה נשענת, על סרפד ונעצוץ, משענת קנה הרצוץ, אריסטו היוני הכופר, אשר בברית דת האל כופר, כי קצרה ידו מלהשיג ידיעה, כי אם בתבונתו הגרועה, ולא הגיע למעלת הנבואה הידועה, כי לא קבל מהנביאים דבר סתר אשר אין בשכל נראים, ואנשי המחקר מלהשיגם נלאים. אף אמנם נביאי ה׳ הודיעונו ויאמרו לי, ואבותי הקדמונים ספרו לי, צורת החיות והמרכבה, הדגולה מרבבה, סוד שמי השמים, וההבדל והמסך אשר בין מים למים, סוד האורים והתומים, מדת הדין ומדת הרחמים, והתעודה בישראל אשר לפנים, מה למעלה מה למטה מה לאחור מה לפנים, ידעתי סוד מכוסה ונעלם, קו ירוק המקיף את העולם, וסתר תעלומות רמות, אלו אבנים מפולמות, סוד אדם ואשתו חוה, והמצוה אשר בה נצטוה, עלי תאנה וכתנות עור, לכסות המעור, הבנת עץ חיים ועץ הדעת בעיני מודעת, סוד גיהנם וגן עדן לפני נתגלה, וירושלים של מעלה, סוד תהו ובהו גם רוח אלהים כי הוא כוד מטטרון וגבריאל, חי״א ויאחי״א וסמאל, והגורל אשר לעזאזל, ויעקב אשר שר עם אל, וביאת הגואל. ספר וספור וספר, וגמטריאות ומספר, אספקלריא המאירה, וסוד כתר ועטרה. גם קבלתי סוד כל חכמה נעלמה, עשר ספירות בלימה, הבנת סתרי אותיות הגדולות והקטנות והמלופפות, ואשר עליהן תגין היפות, גם לאחור נזורות, ידיעות נסתרות, ובספרי הקדש והמקרא, תיבה מלאה וחסרה, ממני לא נכתרה, ועל כל ארון ואדרוש ואערוך מערכות, תלי תלים של הלכות, אדע סוד שם של ד׳ אותיות ושל שבעים ושתים, ושמות אחרים קדושים וטהורים, כשאטהר את בשרי, וארחץ ואקדש את שארי ועורי, ואזכרם על לשוני, בנועם הגיוני, בהם את הדרכים אקפוץ, ואעשה את כל אשר אחפוץ, אעשה פלאות ידועות, במעשה הקמיעות, ארפא את החלאים, העצומים והנוראים, אשאל בחלומי שאלות, וישיבוני פלאות גדולות. אף בדרך כשאני הולך לא אירא (מבלי הכרח) כי אנשי עול ממני נתגורשו, ויתמוגגו ויתגועשו, ואלי לא יגשו. קבלתי כל מעשה חכם וחורש, שם הכותב ושם הדורש. ארכב בענן כשאבקש לברות, ואבא על כנפי רוח, ולמי שיזכיר השמות האלו בהגיונו, לא יחרץ כלב לשונו, ויתר ההפלגות והנפלאות, העצומות והנוראות, אשר בשמות הקדושים עושים, במעשה הנסים, שוכני המרחקים האיים, אשכנזים וצרפתיים. הלא הן ידועות ומפורסמות, בכל האומות, ועתה הגידה לי אם כה עשו חכמיך, אידה נפלאותיך ונוראותיך, היש יתרון לאדם בכל החכמות, כי אם במעשה ההפלגות והגוזמות, לא במעשה הטבע הנהוגים והידועים, אשר כל בני אדם רואים כל היום ושומעים.

וישא משלו ויאמר:

נער שמע לי ואיעצך ואל תסכל בדרכיך כאשר הסכלתי
הט אזנך ושמע פקח עין ואל תפול בבאר שחת אשר נפלתי
בימי נעורי עת אחשוב אשר שכל אנוש ישיג ובו בטחתי
חכמת יונית פתתה אותי ואל פתח שעריה ראות קרבתי
עותה והחליקה אמריה וכמעט קט בתוך ביתה אזי נכנסתי
לולי ה׳ שעזרני ולא יכלה לפתותי ונצלתי
רק אשמעה אומרים לנו אם תחפצו מדע אלי נביא ושם הלכתי
ואלמדה מפיו סתרי אל אשר חזה במראותיו ואז חכמתי׃

ולא אחר הנער לענות כנגדו, ויעש לו עזר לצדו׃ ויען ויאמר הלנצח הדבר סכלות, אמרי און והוללות, תגהל בריק את לשונך, ותפהח בתוהו שפתיך, גם להבל תפצה פיך, אוי לשכל אשר לשמצה נתת, אבוי לתבונה אשר חרפת. גזרת עליך מוסר הקדמונים ברוב הבליך, באזני כסיל אל הדבר פן יבוז לשכל מליך׃ ועתה הגידה לי איפה ראית או שמעת, בימים הרבים אשר על האדמה הארכת, הימצא האדם ברחקו מן השכל, להבדיל בין האמת והסכל, בין הדברים הנמנעים והנהוגים, אשר בו נשיג כל המושגים, כי היא המראה הלטושה, האספקלריא המאירה הקדושה, אשר בו אורח כל הנמצאים נראות, הראויות להראות.

ואמנם ההפרש הנמצא בין החכם ובין הנביא בהשגתם, ובדרך שלמותם, כי החכם ישיג את הדברים הנעלמים, וישיג איך ישיגם בצדק ובתמים, כי השכל כמעין ומבוע, להוציא הנעלם מן הידוע, ישיג את גבול האמצעי ולאור יוציאוהו, ודבק הגדול בקטן ויקשרהו, עד ישים שאלת המבקש, לתולדת היקש, ויסיר כל מוקש, רק הנביא ישיג הענין ולא ידע איך דרך השגתו באה, ולמה אליו נתראה, ואם יטעון עליו מקשה לא יוכל להשיבו, כי לא יכיר את נתיבו, בעבור שאין הנבואה שורה כי אם בכח המדמה, וזולת זה אל תדמה, לא ההוגה, כבוזה אל תהי שוגה, ולזה דבר נכבד איש משכיל הביא, חכם עדיף מנביא׃ הנה זאת טענה גמורה, וראיה ברורה, על פי אשר לנביא ללמד לאחר ענין נבואתו, ולא דרך השגתו, ולכן יש להלעיג עליך ולשחוק, ולתמה עד בלי חק, איך השבת להלמד ואותן המלות הקשות אשר זכרת, והכתבים הזכות אשר כתבת, מאשר לא נצטיירו במוחך ולא הבנת, הכלם והתבייש מן המכירים חסרונך, השמע לאזניך, מה שאתה מוציא מפיך, הלא ידעת, אם לא שמעת, כי מיני השגות האדם שנים הם, ציור והצדק למיניהם, הציור קודם והצדק אחריו, והצעות לפני כל אחד מהם לאשוריו, ואתה אם לא ציירת, איך צדקת, המבלי אין עינים תראה ומבלי אזנים שמעת, כן אם שם ענינים שציירת, ודרך אמונה אמנם קבלת, מאשר בתושיה נודעו, ומפי חכמים נשמעו, ונתבארו

אצלם בצדק ובכושר, מה נמרצו אמרי יושר, רק הנכון אל המשכיל לדעת את העניינים האלה ולבארם במקומותיהם במוקדם ולקרוא אותם במלות המוצעות הידועות, לא בשיריות הגרועות, הלא כי לנו לזמננו הקצר להשיג את הנעלמות והשאלות, בלכתנו אליהם במסלות המסוקלות, עד אשר נסובב ונרדף בארחות עקלקלות.

ומה שזכרת מעניני הפלאות והגוזמות אשר הגידוך אנשים רקים, והעידו אליך מארצות מרחקים, כל מפיח כזבים ושקרים, אשר להבדיל ולרמוז אל השומעים יערים, אין ראוי לשמוע אל הבליהם, ואסור לספר עמהם, ולהשיב את סכלותם, פסולים הם בערותם, ויעיזו פניהם ויאמרו אלינו, בהגיעם אצלנו, אל תבטחו בשכל ולא תאמינו בתבונה, אני אגיד לכם נאמנה, את כל ראיתי, ובעיר נסיתי, והפתי יתפתה ויניח מלשמוע בקול שכלו, אשר הוא המבחן והדיין אצלו, יטה אזנו להאמין במגידי הבלו, כאשה הרעה האומרת לאישה, ברוב מריה וכחשה, בעלי אל תאמין במה שתראנה עיניך, כי אם במה שאנכי דוברת אליך, והאל המושיע יצילנו מפשע אלה וחטאיהם, ולא תהיה האמת הברורה שלנו כשיחה בטלה שלהם׃

ומה שהתנשאת עלי והתאמרת, כאשר אמרת, מרבוי הדרשות, וההגדות הקשות, אשר תדרוש על אות אחת שבעה עניינים, אלה מאלה שונים, גלוי וידוע אצל כל בעל שכל, המתרחק ובורח מדרכי כסל, כי רק האמת אחד לבדו, מבלי אחר כנגדו, וזולתו מן הדרכים, כל הולכיו נבוכים׃

וישא משלו ויאמר:

זקן קנה חכמה קנה בינה בטרם יערב שמשך ויחשך אורך
עורה ותשכיל את שארית נפשך עורה ולא תישן ותביר צורך
זכרה לרוב שנים וימים תחיה עד תעמוד רגלך בתחתית קברך
עד אין תקוה נפשך תשום הלא מחר כמו רפש יעופש פגרך
שוב תלמד השמע ותחכם אולי יחנך האל ויחיש עורך׃

ובכל זאת רוח המריבה ביניהם נושבת, ואש המשובה מתהלכת עד אשר לבות העומדים צורבת, ובהגיע שמע האנשים האלה באזני הקהלה, נבהלו וחרדו ויעמדו סביבות המסלה, ויאמרו איש אל רעהו אל נא תהי מריבה בין האנשים, וכחם אל נאשים, כי לדבריהם אנחנו כמהים ותמהים, ועתה לכו נקריבה משפטם אל האלהים׃

וויעדו כלם יחדו וילכו אל מלך ישראל, אשר ברוב חכמתו שר עם אל, ויאמרו יחי המלך אדונינו, הרב את ריבנו, והדן את דיננו, והמושיע אלינו ביום קראנו, המוציא לאור את משפטנו, הנה אנחנו יצאנו היום לשוטט במדינה כל אחד לעבוד עבודתו, לבקש מזון לבני ביתו, ונשמע קול גדול וקול רעש, נבהלו ורגזו כל העם, כי לתהלה אינה בין היושבים והעוברים, דברי

ריבות בשערים, והקרבנו לראות את המראה העצומה והנוראה והנה אלה שני האנשים, לוחמים ומתקוטטים כלישים, בנעימות דבריהם הבהילו רעיוננו, ולקולם צללו אזננו, פעם על הנער הזקן יגער, ואחרי כן ירהב בזקן הנער, ונאמר נביאם לארוננו ישפוט ביניהם, ימות המריבה וסר מעליהם, ועתה הנם לפניך, ועשית בם כטוב בעיניך, כי שמך לשר ושופט עלינו שוכן ערץ, מלך במשפט יעמיד ארץ. ויאמר ספרו נא אלי אודות המריבה, והקטטה והמשובה, אשר ביניהם נצבה, ויגידו לו את דבריהם איש כפי מאמרו וערכו, זה אומר בכה וזה אומר בכה, הזקן הגדיל בבאור דבריו ופירושם, ולהביאם אליו ולהגישם, וגם שמע המלך את קול הנער באשר הוא שם.

ויען ויאמר האזינו אלי עמים ואמרי צדק אשמיעכם, ודברי נועם אודיעכם, שמעו שמוע מלתי ותהי זאת תנחומותיכם.

דעו לכם כי האל אשר בראנו, ממטב מזון ארבעת השרפים יצרנו, עד אשר הוכן לקבל צורה עליונה, היא צלם אלהים הנאמנה, והתדבקו יחד שני עולמים העליון והשפל, המאיר והאופל, ולזה יקרא האדם הדבוק הנפלא, לשם ולתהלה, החלק המגיע אליו מאור השכל, יזכה להסיר מפניו את מסוה הסכל, בו יתקיים ולא יכלה, יתחדש ולא יבלה, יזהיר כאור נהוגים, יעלה למעלת הגבוהים, הקיימים התמידיים, החיים בחיים נצחיים, רק אם יטהאל חלקו אשר מאופל גולמו, וישליך אחרי גוו אור צלמו, יבלה ויכלה, ירד שאול ולא יעלה.

ואמנם ברוב חמלת ההשגחה האלהית עלינו, להדריכנו ולהישירנו, פן נאבד ברשעתנו, הדריכתנו בשני דרכים, לבל נלך חשכים, האחד היא החכמה העיונית השלמה, והאחר דת הנאמנה, והראשון מאלה יצטרך להשביע בנפש פתוחי המושכלות, אשר בנמצאים נכללות, גם מהצורות הנבדלות, והשני להישיר את מעשה ידינו, ולכונן את מפעלינו, במעשים הטובים והנאים, אשר לשלימות חלק הראשון מביאים, כי אין שלימות האדם, במעשים לבדם, מבלתי השגת השכל אל המושכלות והתאחדם, ואי אפשר להטבע ולהראות במראה כל הצורות המתנגדות אליה, בהיותה טומאתה בשוליה, עד אשר תרחץ ותנקה מטנופת וסיגיה, ולכן יהיו שני הדרכים, לשלמות האדם מוצרכים, מחוייבים ומוכרחים, ואין החכמה מתקיימת כי אם בתורה, ובה תגלה ותצא לאורה, גם בעלי הדת מבלי חכמה נפסד ומפסיד, כי אין עם הארץ חסיד, ובאמת התורה הנאמנה הוא זמון והויה להוציא את כח השכל החמרי אל פעלו, ולהדבקו והתאחדו בפועלו, אשרי מי שעלה במדרגה הזאת ועדיה בא, הן הן חיי עולם הבא. וישא משלו ויאמר:

בדת תהדר נפשך אם נטמאה תרבה לזכותה במצותיה,
תשוב כמו מראה לטושה בחדר זכה טהורה מבלי סיגיה
תרחץ בנקיון בבורית חטאך אם תהלוך דרכה במפעליה

תבין יחידתך להשיג מעשה האל וכל מצוי במושכליה
אם תדרוש חכמה לנפשך אחרי דתך ותתנהג באורחותיה
אז תעלוז לראות בנועם מחזה שדי ולעד תאריך חייה
אך דת בלי חכמה כאין נחשבת תבין סעודה נעדרי אוכליה
לא תיכל תמיד מצוא חכמה בלי תורה וכלתה אספי בעליה
חבור שתיהן תדרוש עת תחפוץ להיות תמים נפש וכהותיה·

ואמנם המתפלספים, אשר דעותיהם כקש לפני רוח נרפים, והתושיה והמרחק צופים, והם השומעים מפי הפילוסופים ספורים, ואינם לומדים ממנו כי אם ראשי דברים, אף כי אם המה נערים בלתי מיוסרים, הן הם הכופרים, הסכלים הארורים, כי כשיתחילו להגות בהגיון, יעלה בדעתם שטות ושגיון, בחשבם כי תנאי ההיקש בדת מוצרכים, ואליה נערכים, ולא ידעו כי אמריה ואמרי תושיה משונים, אלה הכרחיים ואלה באפשרים נמנעים, גם צורות ההקשות, שונות בדברי תבונות, המופת המוחלט ותנאיות, ואלה ואלה לתנאים ההם בלתי פונות· והסכלים האלה יחזו ויתמהו, כי לא ידעו מדה הוא, אנן בדידן ואינהו בדידהו, כי תורתנו המקודשת, בשלש עשרה מדות בלבד נדרשת, ועל זה ילעיגו על דתינו, ויטיחו דברים כלפי חכמינו, ולכן יודהו מקהל ויגורשו, יעקרו מתבל וישורשו, בשלח יעבורו ויגועשו, יחרב כחרס כחם וייבשו, כי עליהם הוציאו דבות על התושיה, מלכה יפיפיה, דת עליליה, ויקלו בעיניהם הדרשות וההגדות, הספורים והחדות, העריבות והמתוקות, לנשים ולתנוקות, גם להדריך את הפתאים לדעת ומזמה, כי מתוך שלא לשמה בא לשמה.

ואחרי הקדימי אליכם זאת ההקדמה, לגלות כל תעלומה, ואיזה מקום חכמה, אשוב לדין עסק מריבה העצומה, ולשכך את החמה. ואפסוק את הדין בין הלוחמים ההם, ומשפט אבחרה להם.

פסק דין

אליכם הנכבדים המשכילים התמימים, הנאמנים והנעימים· אשר בכל קהלה מקהלות הקדושות, הישנות והחדשות, שלום רב מהאל הנורא, עליכם נקרא, וממני דורש שלומכם, בעל בריתכם, המודיעכם איך בא לפני איש תורני צווח וצועק חמס מתרעם על הפילוסוף, תלונה עד בלי סוף, באומרו כי קם עליו בזדון והכהו, נטל את רדיד יופיו מעל ראשו ופצעהו, והרבה מאד מריו וכחשו, עד כמעט הוציא נפשו, גם רוח נשמתו באפיו, על לא חמס בכפיו, ואם כדבריו כן הוא לא טוב הדבר אשר הוא עושה, וקשה עלי מאד המעשה, ואתמה איך מלאו לבו, לרוח און אשר בקרבו, לעשות כדבר הרע הזה, איש נקלה ונבזה.

ואז מהרתי להביא את הפילוסוף וצויתי לתתו בבית האסורים, אשר שם אסירי המלך נעצרים, ויתנו את הקולר בצואריו, ויקשרו ידיו לאחוריו,

ורגלים, בנחושתים, וכובד גדול בין הכתפים, ושאלתי לחכמי להועץ, לתלות אותו על העץ.

ובראותי את נפשו בצרה, בלחץ ועברה, התחנן לפני, ויען וידבר אלי, ויאמר בי ארוני שמעני, ובדין צדק תדינני ואם יש בי עון המיתני, לא הכיתי ולא פצעתי, ובזדון לא התעברתי, הוא כל היום עלי מתאונן, מתקוטט ומתלונן, להוציא עלי דבות, רעות ורבות, לבטל את חכמתי הנכונה, מבלי שכל ובינה, ועתה כדברי אויבי אל תדינני, ובמוצא פיו אל תרשיעני, כי מאמרו אליך לא נתברר, וכבוד מלכים חקור דבר.

אני בשמעי צויתי להחרים בבתי כנסיות, על כל מי שיודע עדיות, אשר ימצאו בהן זכיות, לכל אחת משתי הכתות, האמתיות, שיבא להעיד לפני עדותו, למחרתו.

העדות מוצאת, ואמתת הדבר נמצאת, את חברי המשכילים נתיעצתי, ועם המבינים נמלכתי, וחקרתי הטב ודרשתי, ועיינתי ודקדקתי, ולא מצאתי עול ואשמה, בבעל החכמה, על אודות התלונה העצומה, ובאמת ידעתי כי בעל חכמה בלי תורה, כבן אדם עומד יחידי במדבר מבלי חברה, כי לא להתקיים ולחיות מבלי עזר לצדו, ובעל הדת בלי חכמה, עוסק בתורה שלא לשמה, נחשב כבהמה, אשר אין לה רועה, כי לא תדע מקום המרעה ולכן יתחייב דבוקם והתחברם כאחד, הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד.

ועתה הנני גוזר ומצוה מטעם הצדק והאמת, אשר לעד לא תכרת ולא תצמת, על שני אנשים האלה להיות כל אחד אוהב לחבירו, הולך אחריו ומכירו, והיותו בעזרו, והתחברם יחד כל ימי נשיה, מבלי עול ורמיה, כשני עפרים תאמי צביה, ודבר זה מאיש לא יכחד, כי טובים השנים מן האחד, ולא יוסיפו עוד זה אל זה להתגרות במלחמותם, ובמערכת התוכחותם, והאלהים אשר עדיו יבא דבר שניהם, ישתדל להשקיט את שאון המריבה מעליהם, ולשים שלום ביניהם.

וכל העובר על מצותי, או המערער על תוכחתי, גוזר אני עליו הפתיות והסכלות, חוסר הדעת והשפלות, הריק וההבל, השממה והתבל, המות והכליון, הכרת והאבדון, ומטה מטה ממעלתו ירד, כל ימי עמדו במרד.

ועם כל זה, אם יש לשום סכל מקום לטעון במהירות ובשגעון על דברי דיני זה, והוא לפני איסרנו, בשבט גערת פי אכנו, ובמופת אמתיי אכחישנו, ארדפנו ואחרפנו, ומתבל אנדנו.

ואגזור על כל יודע ספר, ומשתדל לעיין באמרי שפר, שינתן לו כתבי זה לקרותו באזני העיברים, אשר בכל האומות מובחרים, להבין ולהורות לכל האחרים, פרשת אלה הדברים, לכל יחשדו כשרים, ויעידו עליהם ערים, מהיחידים השרידים, אשר בה' קוראים ועלי האמת מודים.

ואני מצוה למראה כתבי זה למסרו ביד כל חכם שירצה, וכל משכיל אשר ימצא, להעניש בו את העובר על מצותי, או המלגלג על עצתי, בעונשין אשר זכרתי, ובקנסות אשר עליו שמתי.

נאם שומע אמרי דת אל, ולחזות במחזה החכמה כל יום שואל, ובדת המתחכמים הכופרים בלתי מתגאל, עוסק בתורה ותאב להבין המחקר:

יצחק בר יוסף פולקאר·

אמר המגיד וכאשר כלו דבריהם, ונועם הגיוניהם, שבתי לעיין ענייניהם, לרוות בצוף נועם אמרותיהם, וללקוט בשבילי פניניהם, ויגעתי מאד וחקרתי, נבהלו רעיוני ותמהתי, ואתבונן על המראה הגדולה והנוראה, אשר כמוה זולתי לא ראה, והשכלתי בצורך הדת וחקיה, והתושיה וחלקיה, ואיך תהיינה קשורות, זו אל זו ומחוברות, האחת לאחותה מוציכת, מתחייבת ומתערכת, ובענין שכר המצוה ועונש העבירות, ידעתי לחקור חקירות, ולגזור גזורות, ובהנאת עולם הבא ותכליתו, והצלחת האדם ואחריתו, ובספק העצום אשר כל הקדמונים בו נכשלו, ובבור השבוש אשר בו נפלו, והוא בענין צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, ידעתי להגבילו, ולהתיר את אומץ הקשר אשר לו, ובעסק הנבואה, איך היא אל בני האדם באה, ואז הודתי לאל והללתי, ותשבחות נתתי והוספתי על הטובה אשר גמלני, והפלאות אשר הראני, ועל אשר מלא תאות לבי וחפצי, ופניתי ושבתי אל ארצי.

נשלם וכוח התורני עם הפילוסוף תהלה לאל.

ספר אמונת חכמים·

להליץ ולהשיב כל השאות והקושיות שהקשו האפיקורסים והמינים לבטל התורה שבכתב ובפרט התורה שב"ע"פ, מן ר' אברהם חיים ויטירבו, אחד מרבני ויניציאה·

הקדמת המחבר

התקבצו אלי בני האתנים, אנשי אמת היקרים בנים אתם נאמנים, גדולים וגם קטנים, יפרה אתכם כדגים אל אלהים, מבין רהטים המתקדשים והמטהרים, ישועת ציון מבשרים, נאספים ונקבצים, בגדולת עליון מתפארים, בהם שואלים ודורשים, לשמוע דברי חכמים, פוצים פיהם ומצפצפים, במאות אלפים, דברי חכמים כדרבונות, הדק הטב מתפוצצות צורות נפרדות, בפי'

דברי המצות, לדעת חקות ותורות. ובראותי כדור פרוץ בקריאת ספרים החצונים, המקשים תמיד עלינו, להרוס ולנתוץ דברי רבותינו, וכל מגמתם הוא להורות ולהוכיח כי התורה שבעל פה אינה מסכמת עם התורה שבכתב וכי היא בדויה מלבם, כפי מה שרצו, גם בוזים דבריהם היקרים באמרם שבלי דעת נאמרו כמה אגדות ומדרשים, והוא מפני שלא הבינו אותן על בוריין, ובקרות הבחורים מאנשי אומתינו הספרים האלה מבלי מענה ותשובה, שמא יהיה זה למוקש ואבן מכשול ואפשר שיהפכו את ראשם. והנני מודיע כי בהיות רוב החבור הזה על עניני האמונה, בכמה מקומות לא ישרו בעיני דברי הרמ"בם כמו שאמרו בביאור כל מקום שיש בו חילול השם אין חולקין כבוד לרב, ולשם שמים כתבתי הספר הזה וקראתי אותו אמונת חכמים וכל הקורא בו ימצא כל ענין וענין באר הטב דבר דבור על אפניו, מהקושיות והשאלות הנופלות בין על תורה שבכתב בין על תורה שבעל פה, וזה התחילי בע"זה.

פתיחת הספר·

בראשית ברא השם את העולם, שמים וארץ וכל צבאם, הכל פעל ועשה מאפס הגמור והמוחלט, הוא אמת ופעולתו אמת, ומציאותו נִכָּר מכח מעשיו ופעולותיו המופלאים, כי מי יכחיש הוייתו, הלא העולם הזה גלגל הארצי אשר אנחנו וכל גויי הארץ בו דרים מי ברא אותו ופועלו, וכמו שאמר הנביא (ישעיה מ כו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם ולכלם בשם יקרא מרוב אונים ואמיץ כח איש לא נעדר, ירמוז אל הסבה הראשונה, כי מי הוא שיסתפק באמתותו ולא כלם יודו על מציאותו, כי אין עלול בלא עלה, ואין בנין בלי בונה, ואין חכמה בלי חכם. ברוך חכם הרזים. וכשיסתכל האדם ענין העולם וברואיו, הדשאים והאילנות הצמחים והעשבים החיות והרומס דבר בעתו מה טוב, מי לא יאמר ומי לא יודה הן כל אלה יפעל אל, ואף כי זאת ועוד אם תתבונן וידרוש שכלך לבריאת העולם הזה כמה וכמה תגדל הפליאה ענין היסודות ארבעה שמהם העולם נברא, אש ומים עפר ורוח, ואף כי הפכים אלו לאלו. ראה והסתכל איך אספם וחברם בחכמתו הנפלאה, ועשה מהם כל אשר ברא, דרוש וחקור בעוצם שכלך בן אדם מלא גאוה ושאל לפילוסוף, דרוש ממנו חכמה ותושיה איזה דרך ישכון אור, יודיע לך ויבינך איך יצטרפו המים והאש ושניהם יהיו קימים, הלא יאמרו לך, אכן דבר בלתי אפשר. וגם עפר ורוח איך יהיה צירופם, הלא הרוח למעלה באויר שוכן והעפר למטה. דרוש מחכמיך שאל להם תורה איכה יפול דבר, וכל אחד מהם יודה כי מה' יצא הדבר, כי לא יוכל להכחיש ולומר שאינו כך, שהרי כל היודע חכמת התכונה יתבאר לו במופת שכל הנמצאים אשר בעולם השפל הזה מחוברים מאלו ארבע יסודות, בין נא בנין הכדור הארצי, איך נברא ואיך קיים, ואל תאמר מקרה

כל המאורע, ויתבאר לך באור שלם מדוע הימים הגדולים והעמוקים לא יכסו הארץ, וכמה ארצות תמצא ששפלות הן מהים, ואיך לא יגברו המים וישמידו ויהרסו כל הבנין, אלולי רצון האל החס על מעשי ידיו, ויאמר אל הים עד פה תבא ולא תוסיף. והנה נודע כי בהיות המים מטבעם קלים ויורדים נוזלים מהגבוה אל השפלה. היאך לא הרדנה ויכסו את פני הגלגל, אבל כבר גזר ואמר מי שברא העולם: ואם תשא עיניך השמימה, ותראה השמש והירח והמזלות ושאר הככבים אשר חלק ה' להאיר את העולם, איך לא ישתומם ויתפלא האדם בראות גופים גדולים ועצומים נבראים מאש ותלוים באויר הרקיע, איכה היתה הדבר הזה, מי הוא שיש לאל ידו לעשות גופים ונבראים כאלה, זאת ועוד שאם בן אדם יבנה בנין נאה ויעשה מלאכה בהיות חזקה איך שיהיה בעבור הזמן תשחת ותאבד ואח"כ תהיה לאין, אבל הוא יתעלה שמו אינו כאחד מהם, שכל פעולותיו הם קימים ונצחיים, והם כמה מאות ואלפים שנה שברא הגלגלים וככה יהיו לעולם, אין בהם לא זקנה ולא רקבון לא כליה ולא סוף וזהו שאמר ישעיה שאו מרום עיניכם וראו, לרמוז אל מה שאמרנו, כי מעשה האדם ופעולותיו תמים וכלים מהרה, אבל מעשיו מעשי ידי מרום לא כלים ולא נשמדים, אין בהם לא חדוש ולא זקנה, הם נצחיים וקיימים לעולם, וזהו מרוב אונים ואמיץ כח, כי משמשי המרום וכסילי השמים אע"פי שמרוצתם ונענועם תמידית ואין להם עמידה כלל ומנוחה, ויהיה צורך לפי זה שיקפץ עליהם הזקנה והכליון, אמר איש לא נעדר, שאפילו אחד מהם לא נשחת ונעדר מכחו הראשונה שנתנה לו בששת ימי בראשית. ואל יקשה בעיניך מה שגזרנו אומר כי פעלי האל הם נצחיים, והלא האדם ושאר בעלי חיים וכן הצמחים יספו ויתמו והם מעשי ידיו. אל תתמה מזה, כי אפילו האדם ושאר בעלי חיים הם נצחיים אצל המין, זהו הענין בלי ספק, ומה שכתוב כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה פירושו ובאורו כי בהשתנות הזמן וההנהגות כאלו ישתנו השמים, שככה יקרא האויר והאקלים, זהו פשט הכתוב והעולם כמנהגו נוהג, ואין כל חדש תחת השמש.

מאמר ראשון·

מאמר חטא אדם הראשון·

דע שתוכן כל הנבראים לא עשאם בורא עולם לפי הנראה לקוצר השגתינו אלא לצורך האדם. הפירות והחיות והעופות והדגים, ואפילו יושבי המרום, רצוני מזלות השמים וכסיליהם, וזה ענין גדול שאיהו בחיקך, שהרי אחר שנגמרה בריאת כל דבר ודבר בששת ימי בראשית אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים וגו'. וכבר ידעת שלשון גדולה וכבוד הוא לדבר יחיד בלשון רבים, וככה נוהגים בכתבים ותקנות של מלכי

בשר ודם, והנה ה' כשברא את האדם ודאי שעשאו שלם בהיותו מעשי ידיו, אבל לא ביאר לנו משה בתורה מהו השלמות הזה. ויש אומרים שהאדם מתחלה נברא נצחיי מטבעו ואלו לא היה עובר על דברי ה' היה חי לעולם באופן שהמות לא היה שולט בו כלל כאשר נראה לכאורה מפשטי הכתובים דכתיב כי ביום אכלך ממנו מות תמות, א"כ נגזרה לו המיתה ביום שעבר על דברי הבורא, ואם לא היה חוטא לא היתה נגזרת עליו הגזרה הזאת והיה חי לעולם, אבל אחר העיון האמתי יתברר לנו שאין הדבר כן, כי כל הנרכב מארבעה יסודות צריך שיתפרד וישוב להוייתו ומהותו הראשון כאשר היה, ועוד שהכתוב אמר הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם, א"כ נראה כי מתחלה לא בראו שיהיה נצחיי, ולפי האמת לא נשאר לנו ספק כי האדם נגזר לו המות קודם שחטא, כי כל המתהוה מהעפר צריך שישוב לטבעו החמרי כמו שאמרנו, ומה שאמר הכתוב כי ביום אכלך ממנו מות תמות, אינו לפי האמת, שהרי אע"פי שאסר להם הש"ית לאכול מפרי העץ לא גזר עליהם שימותו תכף באכלם אותו, אבל הנחש אמר לאשה ככה כדי להכשילה, והוסיף עוד לומר לה „ולא תגעו בו" כי האיסור הזה לא מצאנוהו כלל בנגיעה. ועם ההקדמה הזאת יתבאר לך למה האשה מאחר שחטאה ועשתה דבר שלא כהוגן המנגד לרצון הבורא יתברך למה הכשילה לבעלה עמה, כי מטבע האשה לאהוב את בעלה. ואע"פי שהיא יושבת בצער אין רצונה שיהיה גם הוא מצטער ורע לו, וככה הרגל האיש אצל אשתו, וזאת ההנהגה אצל כל אוהב שיסבול בלי צער כל מיני יסורים ותחלואים אם הנאהב מאתו אינו יושב בצער ההוא. אבל הענין כאשר אמרנו, והנחש אמר לאשה אע"פי שאמר לכם השי"ת שתמותו מיד כשתאכלו מפרי העץ, אין הדבר כן והראיה שתאכל ולא תמות, והיא האמינה לדבריו משני פנים, אם במה שאמר לה שכונת האל יתברך היה שימותו מיד אחר האכילה, והשני שהאיסור היה אפילו בנגיעה, ואפשר שרחפה הנחש כדעת קצת מפרשים ואמר לה כשם שלא תמות על הנגיעה כך לא תמות על האכילה, ודבריו היו מיוסדים על קו תוהו, כי הנגיעה לא היתה אסורה כלל מה שאין כן האכילה, כי אע"פי שגודל הקנס לא היה כמו שאמר לה, מכל מקום האיסור אמתי היה וככה הכשילה בנקל, וכשהיא ראתה שלא נענשה על הנגיעה, אז אכלה גם כן, ובראותה שאפילו על האכילה לא מתה, נתאמתה בטעותה שהיו אמתיים דברי הנחש ושלא היה סכנה בדבר, ואז נתנה גם לאישה עמה ויאכל. והותרה עם זה השאלה מאחר שהיא סכנה את נפשה למות ואכלה מפרי העץ לבדה ולא נתנה לבעלה בעוד שהיה לה ספק בדבר, אלא אחר שנתאמת אצלה הדבר שלא היה סכנה. ונחזור לעניננו, כי לא נתבאר לנו בתורה מה היה השלמות ההוא של האדם קודם שחטא, ובהפך נראה, כי בראשונה היו עיניו סתומים ואח"כ נפקחו, שהרי כתוב ותפקחנה

עיני שניהם וידעו כי ערומים הם, א״כ הדבר קודם שחטא היה טפש ואח״כ נעשה פקח, ואין זה כי אם חוטא נשכר, והרב ז״ל במורה הנבוכים שאל השאילה הזאת, והשיב כי הבחנת האמת מן השקר הם מדות נתהוות מהנפש אלהית ואלה היו לאדם קודם שחטא כי נפשו היתה קדושה וטהורה, אבל אחר שעבר במצותו יתברך והוסר ממנו התמימות הנפש האלהית ונאבדה ממנו הבחינה בין האמת והשקר אז ידע בין טוב לרע, ונתלבשה נפשו מן התאוות החושיות והגופניות, האכילה, והמשגל, ושאר תאוות היצר. ואין זה נכון, כי לפי הנראה מהכתובים לא היתה קללת האדם בשביל פקוח העינים כאשר נראה מדברי הרב, אבל כיפר שאחר שאכלו מפרי עץ הדעת נפקחו עיני שניהם והבחינו שהיו ערומים לא שקודם זה לא היו מפרישין בין ההלבשה והערמות, אלא כי בהיות שלא היה שולט בהם היצר לא היו יודעים שחרפה היא לאדם להראות מקום הערוה, וזה טעם ויתפרו עלי תאנה ויעשו להם חגורות. אבל לפי דעתינו אין צורך לדברי הרב, כי האדם כמו שנברא מתחלתו כן הוא ולא נשתנה כלל אחר החטא, כי מתחלת בריאתו נגזרה עליו המיתה וההפסד כשאר המורכבים כענין שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב, וכאלו יאמר בהיות שאתה עפר ומורכב מארבע יסודות צריך שתתפרד ותחזור לעפר, וענין העונש היה זה, כי כאשר נברא אדם שמו השי״ת בגן עדן הארצי ואמר לו מכל פרי עץ הגן תאכל, ר״ל מפרי האילנות אשר נטעתי אני בשבילך, כדי שלא תטרח לבקש אחר מזונותיך, שהיה אוכל ושותה מתבואת הארץ בלי טורח ועמל מאחר שהשם יתברך נתן כח לארץ להוציא הדשאים והאילנות, כל דבר ודבר על בוריו ומתכונתו ועושה פרי למינו; וזה טעם מפרי עץ הגן תאכל, וכשאכל מעץ הדעת ועבר על מצות הבורא, אמר לו המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת ארורה האדמה בעבוריך, ולא דבר לו מהמיתה כלל, וכאלו יאמר מאחר שחטאת ועברת על דברי ואכלת מפרי העץ שאני אסרתי לך, עתה אני מארר את האדמה ומסיר ממנו כח להותה ושומנה שלא תדשא עוד מאליה כאשר השבתי וגזרתי בראשונה, ואם לא תעבוד אותה בידיך לא תצמח ממנה כי אם עשבים שאינן ראוים לאכילה, וזה טעם וקוץ ודרדר תצמיח לך, וכתיב בתריה בזיעת אפיך תאכל להם כלומר תטרח ותעמול אחר מזונותיך, ואם לאו לא תמצא בארץ מטבעה כי אם קוצים ודרדרים וזהו ואכלת את עשב השדה. ויצא לנו מזה כי האדם כמו שנברא כך נשאר אף אחר שחטא, ולא נשתנה כלל, אלא שנגרש מגן עדן הארצי, והוא שם כולל לכל הארצות האלה שהבורא יתברך כבר נתן להן כח להוציא מעצמן הדשאים והאילנות, כי עדן הוא לשון מעדני ותמדה, ואחר שחטא ועבר על דברי ה׳ הוסר הכח ההוא מן הארץ והוא כאלו נגרש משם. והסתכל בענין הזה מאד, כי ענין גן עדן הארצי בדרך רמז ואינו כפשוטו, כי אם פישון הוא נילוס נהר מצרים כמו שאמרו בתלמוד וכאשר כתב רבינו שלמה, כמה יהיה

גודל הפרדס הלזה יותר מאלף וחמש מאות מיל האורך שלו וששת אלפים מיל בריבועו אם אינו באלכסון, כי נהר פרת וחדקל במזרח הם והראשון עובר בבגדאד והשני הוא אצל הרי אררט והכתוב מעיד ששלשתם היו משקים את הגן ועוברים בתוכו, אבל הוא כאשר אמרנו, כי לכל ארצות האלו ממצרים עד ארצות המזרח קראם גן עדן שהיתה ארץ מעדנים בשביל לחותה ושומנה והכח שלה. אבל אחר שחטא והוסר ממנה טובה ולחותה מקללת הבורא, הכל פרח באויר ואף ארצות אלו היו כשאר המקומות הנשמות והנחרבות, ומה שאמר הכתוב ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים הם, כבר אמרנו למעלה שהאדם כבר היה יודע מתחלה מה הוא הטוב והרע, אלא שלא היה מבחין כי גלוי הערוה חרפה הוא, וכשאכל מעיץ הדעת נגלה לו הדבר, ואין כאן חוטא נשכר, כי מה היא ההנאה שהיה לו לידע ולהבחין שהיה ערום.

וכבר רבו הדעות בענין דבור הנחש איך היה, ולפי דעת הגאון רב סעדיה ז"ל השטן בצורת נחש הוא הסית את האשה, וכבר השיב עליו החכם הרא"בע ז"ל שאם השטן השיא את האשה א"כ היא מה חטאה, ועוד אם השטן הסיתה ולא הנחש למה קלל אותו ה' ש"ית, והאמת הוא כאשר יורו פשטי הכתובים, שהנחש עצמו הוא שהסית והדיח האשה, והשם נתן לו השכל לפי שעה כדי לנסותם, ואם דבר האתון עם בלעם למה לא ידבר הנחש עם חוה. גם נוכל לומר שלא היה הדבור הזה בפה ובלשון ממש אלא על ידי נענועים ורישומים בידים כאשר יעשו העלגים. ואל יקשה בעיניך ענין האמירה, שהרי מצינו ויאמר ה' לדג ויקא את יונה אל היבשה, ואיך ידבר הש"ית עם שרץ המים אשר אפילו עם בני אדם הכשרים והטובים לא דבר כי אם עם מעט מזער מהם שהם הנביאים, אבל הענין הוא ששם בלבו וברצונו להשליכו אל היבשה, ועל הענין הזה ודומיהם תמצא לשון אמירה בתורה ובנביאים על ענין המחשבה בלי הפרדת המלות, כמו (עובדיה א ג) אומר בלבו מי יורידני ארץ, (דברים לב כט) אמרתי אפאהם אשביתה מאנוש זכרם, ורבים כאלה.

מאמר שני

המאמר הזה כתב המחבר להשיב על דברי הכומר פאוולו מידיתשי חכם שהמיר דתו בעיר פירינצית בשנת ה' אלפים ת"נ"ב ליצירה.

אמר הכותב במאמר אשר כתבתי על חטא אדם הראשון ושקדם לזה נהרהקתי מדעת הרמב"ם בענינים רבים, וכשקראת בו תמהת עלי תמיהא גדולה, איך היה בי כח לחלוק עליו, והלא החולק על דברי חכמים נקרא כופר ואין לו חלק לעולם הבא? אבל דע כי לא כוונת ל האמת בענין הזה, או מי שפירשו לך לא ביארו כהוגן, ותדע שקודם הגלות אנחנו ומלכינו וכהנינו בארצות הגוים פירושי התורה שבכתב לא היו נכתבים על ספר, אבל מפה אל פה כל אב היה מוסר לבנו איש מפי איש, ולא היו משתכחים כלל,

ומה צורך היה לכתוב בספרים שפרי עץ הדר הוא האתרוג, והלא כל אחד היה יודעו כפי מה שהיה רואה מאבותיו, אבל לאחר חרבן הבית נשתכחו דברים רבים והוצרכו בימי ר׳ יהודה נשיאה המכונה אצלם רבי לכתוב על ספר כל הדברים האלה, וזו היא המשנה והגמרא, והוא עצמו סידרה, ור׳ יוחנן תלמידו סידר הגמרא הירושלמית, ובימי רבינא ורב אשי התמו התלמוד בבלי שהוא האחרון והעקר אצלנו. ורב אחא ומרימר ואחרים מתלמידיהם הם הנקראים רבנן סבוראי, הוסיפו איזה דבר לפרש דברי התנאים והאמוראים הראשונים, ומהזמן ההוא והלאה כל שהוא מענין הדין ממה שהוא איסור והיתר, אין לנו כח לחלוק על דבריהם ולהתרחק מסברתם ומגזירתם, ועל זה נצטוינו בתורת משה לשמוע דברי חכמים לא תסור מן הדבר אשר יורוך וזה מטעם נאה ומתקבל מדרך השכל, כי בהיות מחברי המשנה מהם היו קרובים להרבן וקצתם ג״כ בזמן הבית, למה לא נאמין לדבריהם כפי מה שראו בעיניהם ושמעו באזניהם בזמן שהיה בה״מק קיים, או מה ששמעו מאבותיהם הקרובים אל החרבן, והיאך אנחנו בזמן הזה נדע יותר מהם, זו לא תהיה כי אם שגיאה גדולה, ומפני זה גזרו כל הגאונים בהסכמת כל עדת ישראל, שכל מי שאינו מאמין לדבריהם ולפירושיהם ממה שהוא איסור והיתר שנקרא כופר, וכן הוא האמת, אבל בעניינים אחרים שאינם דינים ומשפטים, כגון הפירושים שאמרו בגמרא ובמדרשים, אע״פי שאין אנו יכולים לסתור ולהרוס דבריהם ולהשליכם ארצה, מכל מקום נוכל לבאר באורים אחרים כפי הנראה לנו מפשטי הכתובים. וכבר עשו כן כל גדולי המפרשים רש״י והראב״ע והרד״ק שברוב הפעמים נתרחקו מפירושיהם ותופשים דרך הפשט, כש״כ שקושיתך שהקשית עלי אינה שאלה משני פנים, הראשונה כי הרמ״בם אינו מחכמי התלמוד, ולמה לא נחלוק עמו כשיש לנו תלונה עליו בטוב טעם ודעת, ועוד כי המחלוקת שלי היה על חטא אדם הראשון, ואין שם דבר של איסור והיתר. וכיון שהביא אותנו משך הענין אני אבאר לך ענין אמרם ז״ל אלו ואלו דברי אלהים חיים והלכה כ״ר פלוני, ובבואתנו פה אל פה היה נפלא בעיניך עד שאמרת לי שאפילו האוילים לא יאמרו ככה, ששנים יחלוקו על ענין אחד, זה אומר ככה וזה אומר ככה, ושניהם יכונו אל האמת, זו דבר בלתי אפשר, גם אומרם ואתנה לך את לוחות האבן וכו׳ אשר כתבת זו משנה. להורותם זה גמרא, כי איך אפשר שכל המחלוקת של התנאים והאמוראים מתלמידי הלל ושמאי ורבוי סברותיהם עד רבינא ורב אשי נתנו למשה בסיני, ועוד הראיתה לי ביותר פליאה מה שאמרו במסכת ברכות מנין שהק״בה מניח תפילין וכו׳ מנין שהק״בה מתפלל שנאמר והביאותים אל בית תפילתי תפלתם לא נאמר אלא תפילתי, ואמרת לי שאפילו הטפשים והאוילים לא יפלו בשבושים וטעיות כאלה, ולמי מתפלל בורא עולם חלילה, ולמה ילבוש התפילין, והלא אינו גוף וגויה הוא? אבל סוד ה׳ ליראיו, ובהיות הלמוד שלך בתורתו שלא

לשם שמים יצא הספק בשכרך, כי ראויים ישראל בלבד ללמוד ולהבין עמקה של תורה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, וכן אמרו בשלשה כתרים נכתרו ישראל כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, אבל אני אפרש ויהיו דבריהם קיימים.

כבר הרצנו אומר, כי התורה שבעל פה היא פירוש התורה שבכתב, וכל מה שאינו מתבאר ממנה לגמרי ובביאור כגון פרי עץ הדר שהוא האתרוג, ענף עץ עבות שהוא ההדס וכן על זה הדרך, נדרוש ממנה מאחותה מתורה שבעל פה לידע מהות הענין ואיכותו, ועל זה נאמר על פי התורה אשר יורוך, וכמו שכתב הרמ״בם ז״ל בהקדמת זרעים, וכן גבי זקן ממרא ודומיהם אמרו שהעובר על דברי חכמים חייב מיתה. ודע שכל ספר שיהיה אם הוא כתוב בלשון סתום אי אפשר שהמון הקוראים אותו יבינוהו כי אם על ידי פתרון ובאור שאיזה חכם בקי באותה חכמה יפרשהו. וכבר אמרנו כי בזמן הבית לא היו צריכים לכתוב הפירושים והבאורים האלה על ספר, כי מה שהיו רואים מאבותיהם היו עושים גם הם ונוהגים כמותם, ותמצא דברים רבים שאפילו שהם דברי תורה לגמרי והקראים מודים בהם על כל פנים אינם נגלים ומבוארים כי אם על ידי התורה שבעל פה מתבארים, כי איך נדע כי פסוק ולטוטפות בין עיניך בא להורות על התפילין, כי מלת טוטפות לא מצינו לה חבר, כאשר כתב הרא״בע, גם חכמי התלמוד אחר שנשאו ונתנו בדבר על מצות התפילין לבאר אם היא דאוריתא או דרבנן, העלו שהיא הלכה למשה מסיני; גם צום יום הכפורים אינו מתבאר לגמרי מהתורה שבכתב, שהרי כתוב בחדש השביעי בעשור להדש תענו את נפשותיכם, ומי הגיד לנו שהעינוי הזה הוא העדר האכילה, וכבר היה אפשר לומר שהוא מין עינוי אחר לילך בשמש בקרח במטר וכדומה לאלה כמו שהזכירו במסכת יומא, אבל נדע שהוא העדר האכילה על ידי התורה שבעל פה. וכל דבר ודבר שיפול לנו ספק בו ובפירושו, אל מי נשמע אם לא לדברי קדמונינו שראו בעיניהם כל הנהגות אבותיהם, כשהיה המקדש קיים, וכמו שהשיב החכם ז״ל אל למבורק מקהל עדתכם בספר מחלוקותם. והנה על הביאורים והפירושים האלה מעניני איסור והיתר הוא מה שאמרו אשר כתבתי זה משנה, להורותם זו גמרא הכונה בזה כמו שאמרנו, כי אותם הענינים כגון העינוי שהוא העדר האכילה, ופרי עץ הדר שהוא האתרוג, והטוטפות שהם התפילין, ממה שאנו רואים שהוא חק קבוע מזמן התחלת דת היהודים, נתבאר לנו בלי ספק שממשה קבלום מהר סיני, ואין ספק לדבר הזה יבין אותה כל בעל שכל, וזהו כונתם ז״ל באמרם שהמשנה והגמרא נתנו מסיני, ירצו בזה הכללים והביאורים העולים מהם ממה שלא נתבאר בתורה שבכתב, לא שמשה רבינו הביא מסיני המשנה והגמרא כאשר היא כתובה עכשו עם המחלוקת רבי פלוני אומר ככה ורבי פלוני אומר ככה כמו שחשבת אתה, כי אלו הרבנים שנשאו ונתנו במשנה

ובגמרא עדין לא היו בעולם, ואיך יאמרו עליהם שמשה הזכירם, אנשים שנולדו אלפים שנה אחריו, ולמה משה יערבב שכלם של ישראל בדברים העתידים להיות, ומה הנאה היה להם לידע אלו המחלוקת שלא נולדו אחר כך כי אם לצורך השעה לגלות האמת ולהגיע אליה על ידי וכוחים וכח הגיון, וחס ושלום שחכמי ישראל כך יאמרו, וכך אמרו בהדיא במסכת ברכות שכמה דינים נשתכחו אחר מיתת משה והחזירם עתניאל בן קנז על ידי פלפולו כי הכל נרמז בתורה שבכתב. ואם קראת בתלמוד בענין ערובין, סכה, קמא, מציעא, ור"ה, לא תוכל להכחיש כי מחברי המשנה והתלמוד היו חכמים גדולים בחכמת החשבונות והתשבורת, ובחכמת התקופות והמזלות, גם בקיאים היו במקח וממכר ושאר עניני הדיינות אשר היא חכמה גדולה כאשר נודע, ואיך אפשר שאנשים גדולים וחכמים כאלה מופלגים בכל חכמה שיאמרו כי משה הביא מהר סיני הויות דאביי ורבא כאשר הנה עכשו הלילה. והנה היה לאל ידי להראותך טעותך וחולשת השגתך להגיע אל עוצם שכלם וחכמתם אם לא יאריכו הדברים ואין כאן מקומו, רק אביא משל בלבד כדי לאמת דברי, אמרו במסכת ברכות, אמר שמואל נהירין לי שבילי דרקיע כשבילי דנהרדעא חוץ מכוכבא דשביט דלא ידענא מאן ננהו, ופי' הענין הוא שהיו גלוים לו דרכי השמים פי' חכמת המזלות והתכונה כדרכי נהרדעא שהיא העיר שנולד בה, חוץ מכוכבא דשביט, שהוא ככב שאינו קבוע ונראה איזה פעם ויש לו זנב, דלא ידענא מאן נינהו, פי' שאינו יודע מהיכן מתכונן ונהיה והיכן הולך בסבובו כשאינו נראה עוד והולך מעינינו, הסתכל בגודל חכמתו של האיש הזה, כי עד עכשו אחר אלף ושבע מאות שנה שכמה חכמים קמו אחריו ומצאו כלים הגונים ונכונים לעיין ולדרוש להקור וללמוד בחכמת ההנדסה והתכונה עדין אצלם הספק הזה ולא יכלו לבארו, ואיך יאמר על אנשים כאלה שהיו פתאים ויאמרו דבר שבאמת כפי מה שהבנת מדבריהם לא יאמרו אותה אפילו האוילים, אבל הוא כאשר אמרנו, כי משה כאשר נתן להם התורה שבכתב, כל מה שהיו ישראל מסתפקים הוא שהיה רבם היה מפרש להם כל דבר ודבר על מתכונתה, וזוהי הלכה למשה מסיני והיא נקראת אצלם משנה וגמרא, וזהו בלי ספק כונתם כשאמרו שמשה נתנם מסיני, פי' הדינין וההלכות שיוצאין מהמשנה והגמרא כבר משה הביא אותם מסיני בלא פלפול ומחלוקת אבל אח"כ בזמן הגלות והצרות נשתכחו והם החזירום על ידי וכוחיהם ומחלוקותם, זהו אמתת הענין ואין מקום למה ששאלת. וזו היא הסבה שלא אמרו כי אם על המשנה והגמרא שהם פי' המצוות, הטהור והטמא, האסור והמותר; כי באמת צריך לשמוע דבריהם ולגרר עצמינו אחר כברתם, שאם כבר בזמנם התחיל הספק והמחלוקת אעפ"י שהיו בזמן החרבן, כל שכן אנחנו עכשו שלא ראינו ולא שמענו אלא מה שהגידו לנו אבותינו, אבל ההגדות והמדרשים שהם ביאורים ופירושים של הכתובים שאין יוצא מהם לא איסור

ולא היתר, לא טמא ולא טהור, זהו נקרא אגדה, על זה לא אמרו שניתן מסיני כלל. והראיה שגדולי המפרשים מבארים הכתובים הפך התלמוד, כמו רש"י, הראב"ע הרשב"ם ושאר גדולי ישראל, ולא חשב אחד מהם שהביאורים האלו הנמצאים מפוזרים בתלמוד ובמדרשים שניתנו כך למשה מסני חלילה, והם ז"ל חכמי המשנה והגמרא ראו וידעו שעקר דבריהם ובאורם היה על דרך דרש ושחוץ מפירושם בכתובים על דרך אסמכתא יש עדיין באותם הכתובים הפי' הטבעי שהוא הפשט. וזהו אומרם ז"ל הוינא בר תמני סרי שנין ולא הוה ידענא מאי פשטיה דקרא כדאיתא במסכת שבת, וכמו שכתב רשב"ם בפי' על התורה. כך הם עקרי הדברים ולא נסתפק בהם אדם מאנשי השכל מעולם. ואם תשאל ותאמר איך פסוק אחד יסבול שני פרושים שונים ושניהם יהיו אמתים, כש"כ לפי מה שהם גוזרו אומר שאפשר לפרש פסוק אחד בשבעים ענינים שונים, שכך אמרו ע' פנים לתורה? אני אוריעך דבר, כי התורה לפי מה שקבלנו מרבותינו לא כתבה משה מעצמו אבל היא נתנה לו בסיני מלה במלה, ואם ככה הוא האמת והתורה היא דברי האל ודאי אפשר שתקבל שבעים פירושים גם מאות ואלפים פי' שונים אלו מאלו וכלם יהיו מכוונים אל דעת המדבר והכותב דעת עליון, מלא כל הארץ כבודו אל שדי הוא, כי אין דבר אצלו בלתי אפשר, וכל דבר וענין אצלו תחת סוג האפשרות יתברך ויתעלה שמו.

והנני חוזר עוד לענינינו הראשון, כי כל מה שהיה ברור ופשוט מפירושי התורה בזמן הנביאים והקדמונים באומתינו, נולדו אח"כ ספקות גדולות מיד אחר החרבן כשנתפזרו היהודים בארבע פנות הארץ בבבל ובמצרים ובשאר ארצות הגוים. ובזמן ההוא נתבטל בית דין הגדול, והיה זה למכשול שנשתכח הדינים והפירושים בפיזור האומה, וכל דבר שלא היתה כתובה על ספר ענינה ובאורה נתבלבלו בה התלמידים, וראשית הסכסוך הזה היה בין תלמידי הלל ושמאי מיד אחר החרבן, והם התחילו במחלוקת זה אומר ככה שכך קבל מרבו, וזה אומר ככה, וכל אחד מהם היה מביא ראיה לדבריו. והוכוח הזה של התנאים ראשונים עד ר' יהודה נשיאה הוא הנקרא משנה, והוא עצמו סידרה כמה מאות שנה אחר החרבן, וכל הוכוחים והמחלוקות מימות תלמידי רבי יהודה נשיאה המכונה רבי עד רבינא ורב אשי, הם הנקראים גמרא, והוא באור ופירוש המשנה לברר דברי הקדמונים בקושיות ופירוקים ביניהם עד שישיגו האמת, וכמה פעמים תמצא שלא יכלו להגיע אליה ומניחים הענין בספק ובבעיא; אבל דע כי תוקף אלו המחלוקות אינם לפאר עצמם ולהדר סברתם לתאות גודל השם ולגאוה, אבל עקר מחלוקתם היה דוקא כדי לברר ולזכך האמת לשם שמים, כי תמצא לפעמים שנים חולקים בענין אחד, אעפ"י שאחד מהם כבר ידע שאין האמת אתו, מקשה ערפו ועומד בדבורו בראיות של תהו כדי שלא יאמרו שנצחו אדם אחר, וזה יארע כמה פעמים,

אבל הכמי המשנה והתלמוד לא היה רעתם ומאדם ככה, בנוי על הגאוה והזדות כי אם לשם שמים בלבד, וזהו מה שאמרו אלו ואלו דברי אלהים חיים והלכה כרבי פלוני, כי בהיות כונת שניהם לטובה אף על פי שהאמת היה עם אחד מהם שהרי הלכה כרבי פלוני, מכל מקום אל תחשוב שזה שלא כיון אל האמת לא זכה, אבל בהיות כונתו לטובה למצוא האמת שמצא חבירו, אעפ"י שהוא לא מצאה זכה כמותו, נחשבים דבריו לפני הבורא כאותן של חבירו, וזהו אלו ואלו דברי אלהים חיים הם. ולא כמו שחשבת ששנים יחלוקו בענין אחד זה אסר וזה התיר ויהיו אמתים דברי שניהם רחמנא ליצלן, ואין מקום לדברים האלו שבדית מלבך ומדעתך, את כלם ישא רוח. והנה נודע לנו ואמת הדבר כי מנהג המחברים הקדמונים בארץ קדם בספריהם ובחיבוריהם לכתוב עניניהם בדרך רמז, כאשר נראה מהספרים והכתיבות שנשאלו לנו מחכמי היונים, ומפני הסבה הזאת כשרצו להתוכח בדברי מוסר וכדומה לזה מעניני דרך ארץ האדם, המשילו משלים וחדות כאלו החיות והעצים, האילנות והאבנים ידברו ביניהם, כדי להבין מוסר ותושיה את בני האדם, וזה ידוע לכל הבקי בספריהם, וכאשר כתב הרב ז"ל, וגם כשרצו לדבר מהבורא ית' שתפו לו תאר ודימו שהיה צורת בן אדם שהוא הבריה יותר שלימה ותמימה שבעולם, וכל שהיא בלעדה גרועה ממנה. והנה החכמים והפילוסופים הוכרחו לדבר הזה כי בהיות שהיו צריכים לדבר בספריהם מהאל יתברך וממעשיו, לא היו יכולים לבאר דבריהם אל ההמון בלתי הנמצא הזה, כי אי אפשר להבין ולהשכיל דבר לאדם אחר איך שיהיה אם זה האדם השומע לא יצייר בדעתו ובשכלו תוכן אותה דבר ומהותו; גם הנביאים התמידו במנהג הזה עד שמשה אמר ה' איש מלחמה, וגם הקב"ה אמר לו וראית אחורי ופני לא יראו, וישעיה אמר ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל ורבים כאלה, כל אחד ואחד מהנביאים כפי סוגו ומעלתו, גם יחזקאל ראה את המלאכים כדמות חיות ואופנים, ואפילו צורת בן אדם לא שתף להם, והסבה בזה הוא, כי בהיות שהתחיל בסיפורו לדבר מהמלאכים כדי לסיים אח"כ שראה השי"ת, בשביל זה קרא אותם חיות, כי אלו היה מדמה אותם לצורת איש לא היה נשאר לו עוד צורה תמימה ונבחרת לצייר בה בורא עולם, כי אין בגלגל התחתון צורה תמימה ותמונה ישרה כאדם.

ועיקר שאלתך ששאלת, היאך הקב"ה ילבוש תפילין והלא הוא אינו גוף וגויה, השאלה בעצמה תקשה למשה גם כן למה קראו איש, והנני מוסיף להקשות, כי בהיות האל ית' רוחני ובלתי גשם אין לו פנים ולא אחור לא עורף ולא עפני וכמו שכתב הרב ז"ל גם כן מישעיהו שראהו יושב, וידוע שלא ישב על הכסא אלא מי שהוא גופני וגשמי, א"כ אתה רואה בעיניך שאין תלונתך על חכמי התלמוד בגשמות הבורא, ואם יש לך תלונת צודקת

על זה תצדק ג"כ על הנביאים כלם, אבל הענין כאשר אמרנו, והוא כי הוצרכו לזה בחוקה ובתוקף כי הדבר אי אפשר להבינה אם אינה מצויירת קודם בשכל השומע או הקורא אותה וכמו שכתבנו, ואלמלא הנביאים מציירים האל ית' והשכלים הנבדלים ברמיונים שונים ממה שהוא, צורת אדם ושאר הנבראים, היאך היינו יכולים להבין ולצייר דבר שלא ראינוהו מעולם ולא שמענו שמעו, ואל תחשוב כי מה שהם ז"ל אמרו שהקב"ה לובש תפילין שהוא כמשמעו חלילה, כי הם ז"ל היו יודעים שהב"ה אינו בעל גוף וכמו שכתוב בתורה כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והגוף לא יהיה בזמן אחד בשני מקומות כאשר כתב הרב ז"ל בס' המדע, ונאמר כי לא ראיתם כל תמונה, ומי שאין לו תמונה אינו גוף, ואיך יתעלמו מהם כתובים ברורים ומבוארים כאלה, כי מי שאינו גופני אין לו ידים ומי שאין לו ידים לא ילביש תפילין, ותמצא בדבריהם ז"ל במסכת חגיגה בפרק אין דורשין מבואר בהדיא כי הבורא ית' משונה משאר ההווים מצד רוחניותו, שכך אמרו שם, אין למעלה לא ישיבה ולא עמידה לא עורף ולא עפוי (פי' עיפות)· והנה מבואר בדבריהם ממש שאין לו ית' ויח' שמו אברים ונענועים כמו הבע"ח, והסתכל אומרם ז"ל שאין לו עורף א"כ לא ילבוש תפילין מאחר שהראש מקומם· ואל תשאל ותאמר א"כ לפי דבריך איך נדמה ונצייר בשכלנו צורת בורא עולם כפי אמתתו, דע כי עקר הדבר הזה שהוא ידיעת הבורא כפי איכותו האמתית אין כח באדם לדעת, ועל זה נאמר החקר אלה תמצא אם עד תכלית שדי וגו'· הנה נתבאר כי דעת חכמי התלמוד כלם כאחד שוים כי הקב"ה אינו גוף וגויה באשר יורו לכאורה פשטי הכתובים· והנה הרב ז"ל בהיות פשוט אצלו הענין הזה גזר בס' המדע כי מי שאינו מאמין ככה יצא מכלל ישראל וכן עיקר. ואל תשמע אל דברי ר' אברהם בן דוד, כי דבריו אינם נכונים כמו שנבאר בעז"ה· וברצותם להזכיר אותנו שענין התפילין היא מצוה גדולה שמקרבת האדם אל השי"ת ועבודתו השתדלו לתת כובד ומשקל לדבר כאלו היו ראוים התפילין שילבישם הוא ית' מצד חשיבותם אצל הבריות ולא שהוא לובשם ממש כדרך שוכני בתי חומר בראשם ובאזרועם חלילה כמו שהבנת אתה מדבריהם, אבל אמרו כך כדי להשכיל אותנו הקרבתינו אל השי"ת· והנה תמצא בתורה ענין כזה דומה ברומה, כי הנביאים משתתפים לאל בורא עולם ענינים רבים שהם למעלה ממעלתו ואיכותו ואינן לפי האמת, אבל אומרים ככה כדי להבין אותנו מעלתו ומציאותו ית', תמצא בספר שמואל שאומר על השי"ת ולא אדם הוא להתנחם, ירצה כי הקב"ה בהיות ידוע אצלו העתידות המקרים שיהיו לעתיד ולהבא אחר זמן אינו שייך אצלו הניחום והחרטה ממה שעשה, שכבר הדבר היה ידוע אצלו וכל מקרה קודם שיבא לעולם, כי סבת הניחום באדם והחרטה הוא מפני שאין כח בידו לראות את הנולד וא"כ יחשוב הוא שיעשה דבר טוב והגון ואחר עשותו ימצאהו מעוות ושלא כהוגן מה שאין כן הבורא ית'

כי בהיות הוא ומחשבתו אחד כבר ידע העתידות ובשביל זה אין לו להתנחם ממה שעשה, וזה הענין אמת הוא ואין בו ספק כלל, והלא כתוב בתורה כי נחמתי כי עשיתים, ובספר שמואל ג״כ נחמתי כי המלכתי את שאול למלך, הרי שאומר בבירור שהוא מתנחם, אבל הענין כמו שאמרנו כי הנביאים כותבים ומספרים הדברים כדי להבין את בני האדם מה שיוכל ליפול תחת השגתם הגשמית ובשביל זה אמרו רבותינו ז״ל לא נתנה תורה למלאכי השרת, תמצא כי דוד אמר יושב בשמים ישחק, ומשה ג״כ אמר כעסוני בהבליהם, אשכיר חצי מדם, ורבים כאלה, כי הדברים האלו אינם שייכים לו יתברך, ולמה לא תקשה על הנביאים ותאמר עליהם כי כינו לאל ית׳ כנוים ואמרו עליו דברים כגון החרטה והכעס והשלכת החצים שאפילו הפתאים והאוילים לא יאמרו כזה עליו יתברך, אבל הטעם השוה לכל זה,כי בהיות שאתה מאמין דברי הנביאים כפי קבלת דתך אתה מפרש דבריהם ע״ד רמז, והם מתוקים לך כנופת צופים אבל דברי חכמי התלמוד שאין אתה מאמינם, ואעפ״י שהן מהמין עצמו ומהסוג דומה בדומה ושוים לדברי הנביאים והתורה אין אתה רוצה לבארם בדרך רמז, וכפי כונה האמתית שהן אמורים, אלא כפי הפשט המעוות, הנאה והנכון להנאתך ומחשבתך. אבל אצלינו אינו כן, כי דברי חכמי התלמוד הם לנו ממש כדברי הנביאים, ואין הפרש ביניהם כלל ממה שיהיה תלוי מהעקרים והכללים אשר אנחנו בני ישראל חייבים להאמין בהם, כי הנושא יד בהם עובר על לאו דלא תסור שהוא עיקר התורה, וא״כ הדבר זה כמו זה ושניהם שוים לטובה דברי הנביאים ודברי רבותינו חכמי התלמוד. אם הראשונים דברו ברמז ובחדה גם האחרונים ככה עשו בהיותם תלמידיהם, וכל דבריהם ישרים טובים ונכונים למבין: וכן מה שאמרו במסכת ברכות שהקב״ה מתפלל אין הדבר כמשמעו, אבל דבריהם ז״ל על דרך חדה ומשל הן אמורים, והענין הוא כי רצו להראותם התאוה והחשק של הקב״ה לרחם על ישראל עם בחיר ה׳, לולא שגרם החטא והוא אלהי המשפט, וכך אמרו בשמות רבה גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה, גלו לעילם שכינה עמהם וכו׳, פי׳ שכינה עמהם בעזרם ובסיועם כי הוא ית׳ לא עזב אותנו ולא יעזבנו לעולם ולנצח נצחים כמו שכתוב ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה׳ אלהיהם, וכן אמר הנביא (ירמיה ל יא) כי אותך לא אעשה כלה ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך. וזו ההפלגה וההבדל בין האומה ישראלית לשאר האומות, כי אלה אם יעברו על דברי האל וילכו בדרך לא טובה, ישמדם ויהרסם מן הארץ, ויאבד זכרם מן העולם, כמו שמצינו באנשי ננוה שאמר עליהם הנביא עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת, ואלו לא היו שבים מדרכם הרעה במלאכות יונה בן אמיתי היו מתים כלם בהפיכת עירם, וכן אנשי סדום השמיד אותם מעל הארץ בגפרית ואש מן השמים, ובמקום שהיו עירות החוטאות האלה, נעשה יאור

מפרשי דבריו בס׳ המדע לא מצאו לדבריו מקור בגמרא בענין הזה, והתימה הגדולה כי הוא ז״ל בס׳ המצות שלו עשה תלונה על בעל הלכות גדולות מפני שהכנים במנין תרי״ג מצות מקרא מגלה, קריאת ההלל, וחנוכה, אמר והסתכל ממי שישמע לשונם נאמרו לו למשה בסיני וימנה ההלל ששבח בה דוד המלך אל ה׳ ית׳ אחר כמה מאות שנה וכו׳ אלו דבריו ז״ל, ויתגדל תלונתינו עליו, כי סוף סוף בעל ההלכות ז״ל באומרו שמקרא מגלה ונר חנוכה הם דברי תורה לא גזר מפני זה כי אם אחד יכפור באחד מהם שנעשה אפיקורוס ואינו יהודי כמו שעשה הוא ז״ל ממצות הגואל וביאתו, כי בלא ספק אינה דבר תורה היא אלא אפילו הלכה למשה מסיני אינה כלל ומדרבנן היא, וגם כן במחלוקת תלויה ואינה אליבא דכולי עלמא כאשר נבאר בעז״ה, ואדרבא יש לנו להליץ בעד הגאון בעל הלכות גדולות ז״ל ולהראות שדבריו אינם רחוקים, כי המצות שמנה הוא ז״ל הם תקנות הנביאים ונכללים תחת אומרו י״ת לא תסור, וגם במקום אחר נביא אקים להם וכו׳ אליו תשמעון, א״כ התקנות והגזירות והמצות שתקנו הנביאים אחר משה הם כאלו משה תקנם, מאחר כי כאשר אמר רבי שמלאי המימרא הזאת כבר המצות האלה במקומן היו כגון נר חנוכה ומצות ההלל ומקרא מגלה וערובין שתקנו שלמה ובית דינו, ואפשר שגם להם כיון רבי שמלאי כדעת בעל ההלכות.

והנה הוא ז״ל הביא בחשבונו גם התפילה שהיא מדרבנן בלי ספק בין למר ובין למר כמו שתמצא הדבר מבואר במסכת ברכות ומסקנא דשמעתא שם, תפלות אבות תקנום ואסמכינהו רבנן אקרבנות, ומפני זה גם תפלת ערבית חובה היא. והנה גבי בעל קרי בזמן טומאתו אמרו שחייב לקרות קריאת שמע ומברך על המזון ואינו מתפלל, והעלו הטעם בפרק ג׳ דברכות קריאת שמע וברכות המזון דאוריתא תפלה מדרבנן, וגם במס׳ סוכה אמרו על התפלה ואם התחילו אין מפסיקין, והקשו מלולב דתנן נוטלו על שולחנו אלמא מפסיק, והשיבו הא דאוריתא והא דרבנן. ומהר״י די ליאון בס׳ מגלת אסתר וגם בס׳ לב שמח ובעל קנאת סופרים בקשו להליץ על הרב באומרם כי מה שהשיבו שם הא דאוריתא והא דרבנן הוא על נוסח התפלה וזמנה שהוא מדרבנן, אבל עקר חיובה מן התורה, וכן מה שאמרו בברכות גבי בעל קרי שאינו מתפלל בטומאתו הוא על נוסח התפלה, שאינו מתפלל תפלה ארוכה, אבל תפלה קצרה אין הכי נמי שחייב להתפלל. ואלו דברי רוח, כי דעת בעלי הגמרא באומרם גבי בעל קרי שאינו מתפלל, שאסור לו בזמן טומאתו להתפלל לא תפלה ארוכה ולא קצרה וכפשט התלמוד וכדעת כל המפרשים, וכן ההיא דמסכת סוכה דסתם תלמודא הקשה עם הסלקא דעתן שהתפלות בנגד תמידין תקנום וא״כ מדאוריתא היא כמו הלולב, והשיבו דמסקנא דשמעתא תפלות אבות תקנום ואסמכינהו רבנן אקרבנות הלכך תפלה מדרבנן היא ומפני זה אין מפסיקין כלל בין על ארוכה בין על קצרה, וכך הבין הסוגיות המפרש

הגדול רבינו שלמה ז"ל וכל המפרשים והפוסקים, ועוד כי אם זמנה אינו מן התורה ואם אינה חובה בכל יום ואפילו פעם אחת בשנה או אחר שנים או שלש שנים, א"כ לפי דבריו של הרב מתי תהיה החובה הזאת מוטלת עלינו מן התורה, ויהיה די למלא החיוב להתפלל פעם אחת בכל ימי חייו ומה היא המצוה הזאת שלא מצינו כמוהה בכל הרי"ג מצות! ועוד כי לפי דבריו מי שנאנס ולא התפלל תפלת שחרית ובמנחה נסתפק אם התפלל או לא יהיה צריך לחזור ולהתפלל. אולי יאמר שכיון שמתפלל במנחה פעם אחת ביום סגי מן התורה וכל זה איננו שוה דסוף סוף לפי דבריו של הרב בעל קרי צריך שיתפלל תפלה קצרה בהיותו עומד בטומאתו וזה תימה הוא, כי אפילו לקריאת שמע אינו חייב אלא בפסוק ראשון דקי"ל כרבא דהלכה כרבי מאיר דאמר הכי בפרק שני דברכות, וא"כ מה הפרש יש בין ק"ש לתפלה כי אעפ"י שיקצר בתפלה ודאי יהיה יותר ארוך מפסוק שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד.

ונחזור לענינינו בענין הגואל, כי מה שהשריש הרב ז"ל שמי שאינו מאמין בו יצא מכלל ישראל אינו נכון כלל וכמו שביארנו, כש"כ כי המצוה הזאת הובאה בתלמוד במחלוקת ורבים וכן שלמים מאנשי אומתינו לא האמינו בו, ואעפ"כ לא חשבו חכמי התלמוד להפרישם מהקהל, ולא אמרו עליהם שהיו מינים ואפיקורסים כמו שעלה על דעת הרב, חס ושלום. ותמצא במסכת סנהדרין כי חכם אחד מחכמי התלמוד כיחש בבירור בביאת הגואל וזה אומרם שם אמר ר' הלל אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו, ולא מצאתי שם אחד שיאמר עליו על ר' הלל שהיה מין חלילה, אבל הקשו עליו מסברא ומדרך השכל לבטל דעתו ולהפיל דבריו ארצה כמנהג האמוראים. אמרו שארי ליה מאריה לר' הלל דלדידיה חגי ומלאכי על מי נבאו שהיו אחר חזקיהו, ובאמת כי דעתו נשברת ונפסדת. ונוסיף עוד אנחנו להקשות על ר' הלל, כי אפילו דברי הנביאים שנבאו לפני חזקיהו לא נתקיימו בימיו כלל, ומה היא ההנאה שנהנו היהודים בימיו? וכבר גזרו שם בגמרא שאנחנו כל בני ישראל חייבים להאמין בביאתו, ואמרו ארור מחשבי קצין. אבל צריך שיודה הרב כי אעפ"י שאנו צריכים להמתין בהשקט ובבטחה כפי מה שצונו חכמים מ"מ לא אמרו כי מי שאינו מאמין בו יצא מכלל ישראל, וא"כ למה יקרא אותו מין, ותמצא שם עוד בפרק חלק תמו כל הקצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, ובאגדה אחרת תמצא בהפך, כתיב אני ה' בעתה אחישנה, לא זכו בעתה זכו אחישנה, ולפי המאמר הראשון ודאי כי הזמן שנדר לנו הקב"ה כבר עבר, ואיחר לנו עד עכשיו מרוב פשעינו ועונותינו ולא יבא אם לא נעשה תשובה, אבל לפי מאמר השני אם נזכה יבא קודם הזמן שקבע השי"ת מקודם ויקדם אותו בשביל זכיותינו. ואם לא נזכה לא יחיש ביאתו קודם הזמן. אבל בעתו ר"ל בשעת הקץ שקבע השי"ת בין נזכה ובין לא נזכה לא יאחר ובוא

יבא ולא יאחר כמאמר הראשון. גם תמצא מהם מי שהיה מתאוה שלא יבא בימיו, ואם יקום אדם חשוב, משכיל בתורת ה׳, ושומר מצוותיו שנתן לנו בתורתו הקדושה וכפי הקבלה והפירושים של רבותינו, ובראותו ההבדלים האלו והמחלוקת בין חכמי הגמרא והפרש דעותיהם וכחשוב כל אלה ומצד עיונו וכח לימודו יכחיש בביאת הגואל ויאמין כי הקב״ה יתן שכר בעולם אשר אחר החיים או עונש, וכל אחד יש לו תגמול כפי מעשיו אם טוב ואם רע, ויתחזק בסברת ר׳ הלל, למה יוציא אותו הרב מקהל ישראל ומה טעם יש לו, ומה צורך כפי אמונת ישראל ושרשי תורתינו למשיח הזה, אשר לפי דבריו שכר המצוות צריך שיקבל אותו האדם בעולם הגשמי, ואם אחד לא יכנים בראשו ככה ויחלוק על זה ויאמר כי תגמול ה׳ ושכרו אל יראיו אינו אל הגוף ובעולם הגשמי, אבל לנפש בלבד אחר המות, בשמים בגן עדן במקום השרפים והחיות וכמו שאמרנו, בשביל זה יהיה כופר בעיקר והלא הוא מאמין שכר ועונש? והנה הרב ז״ל בנה חומה גבוהה בי״ג עקרים אשר כפי דעתו א״א בלעדם להיות יהודי, והכריח כי כל מי שכופר באחד מהם שהוא מין, אבל הוא כפרץ נופל, שהרי גזר הוא ז״ל בעקר הרביעי כי כל הנקרא בשם ישראל צריך שיאמין כי תורת משה לא תשתנה לעולם, ואפשר שיהיה הדבר כן כדבריו בנצחיות התורה, אלא מה שגזר כי מי שאינו מאמין ככה אינו יהודי אינו אמת, ולא ידעתי למה ומאין לו. ולא מצינו בתלמוד וגם לא במדרשים הדבר הזה כלל ואין העקר שלו אמת, כי אדרבא לפי מה שמצינו בגמרא נאסר לאדם הראשון אכילת בעל חי אמר מכל פרי עץ הגן תאכל, ואח״כ לנח הותר לו, כירק עשב נתתי לכם את כל, וכך אמרו בגמרא כירק עשב שהתרתי לאדם הראשון התרתי לכם את כל אכילת בע״ח, גם התיר להם אכילת גיד הנשה ואסרו ליעקב, ונח ואברהם הקריבו קרבנות בחוצה לארץ, והותר ליעקב לישא ב׳ אחיות, ואח״כ נאסר לישראל בתורת משה, ומה יאמר הרב, כי כל דבר ודבר טובה ונכונה לפי שעתה ובהשתנות הזמן ישתנה הדין ואין כאן חרטה כלל, שהרי אפשר הדבר שבזמן אחד תועיל הנהגה אחת ואחר שנים ובעבור הזמן יועיל הנהגה אחרת! ומאחר שנשתנה כמה פעמים התורה האלהית שנתן לאבותינו הקדושים קודם מתן תורה, למה יגזור הרב גזירה מוחלטת שתורת משה לא תשתנה לעולם? ואם יקום משה או יבא נביא אחר גדול כמותו במלאכות אלהים ויאמר לנו שנתחדשה התורה כלה או מקצתה, ויביא אותנו בהר סיני או במקום אחר כפי מה שיגזור השי״ת וישמיענו את קולו בנסים ונפלאות, בקולות וברעדה, ויתן לנו תורה אחרת מיד האל למה לא נאמין בו ולא נקבל דבריו? והרב ז״ל מוסיף עוד, [יסודי התורה ט׳ א׳] שאם יעמוד איש בין מן האומות בין מישראל ויעשה אות או מופת ויאמר שה׳ שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה או לפרש במצוה מן המצות פי׳ שלא שמענו ממשה, או שאמר שאותן המצות שנצטוו בהן ישראל

אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצות לפי שעה היו, הרי זה נביא השקר שהרי בא להכחיש נבואתו של משה ומיתתו בחנק. אלו דבריו. ואין זה אמת ואין לו שרש בתלמוד ולא ענף, וגם מהר"י קארו בספר כסף משנה עשה עצמו כאלו לא ידע, ולא מצא מקורו, והכתוב שהוא ז"ל מביא כי את כל המצוה הזאת וגו' לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, הוא לאסור להוסיף ולגרוע מדעתינו כגון אלו שאומרים מה איסור יש בשעטנז וכדומה לזה המחקים דברי ה' מלבם ומדעתם הרעה וזה ברור. גם מה שהביא סעד לדבריו מפסוק לא איש אל ויכזב אינה ראיה כלל, שכבר אמרנו כי בהיות התורה נוהגת בין האנשים שהם גופניים וגשמיים אפשר שהיום יועיל להם דבר אחד ומחר יהיה יותר טוב ומועיל להם דבר אחר חדש בהשתנות האויר והאקלים ואין כאן חרטה וכמו שאמרנו. והנה נודה לדברי הרב שאם יקום נביא ויעשה לנו אות ומופת ויאמר לנו כי ה' שלחו לשנות מצוה ממצות התורה שלא כל כך בנקל נאמין בו, כי בהיות שינוי והבדל המצות שנתן לנו משה והתחדשם למצות אחרות ענין חדש לנו ומקרה שעד עכשו לא הגיע לאבותינו, ודאי לא נטה אזן ולא נשמע דבריו במלאכותו הזה אם לא ישמיענו קול אלהים מדבר מתוך האש כמו שעשה משה, ולא בעשיית אות ומופת, כי אפשר שיעשה אותה על ידי כשוף כענין חרטומי מצרים שהיו עושים גם הם בלטיהם כאותות משה רבינו. והרב ז"ל מודה כי אליהו ביטל מדעתו מצוה מתורת משה והקריב קרבנות חוץ מירושלים נגד תורת משה וקבל קרבנו ה' ית', והכזיב נביאי השקר כמו שכתוב בס' מלכים ואם היה צריך לבטל ג"כ כמה מצות להחזירם לדת ודאי היה מבטלם לפי שעה, אעפ"י שזה לא מצינו שהיה במלאכות אלהים, א"כ יש המציאות שתתבטל קצתה, ולמה יוציא הרב מכלל ישראל מי שיחשוב שחידוש התורה איננו בלתי אפשר? ואם העולם כלו ישתנה בביאת הגואל ויתחדשו ענינים רבים, אפשר שהבורא יתברך ברצונו ובחפצו יוסיף או יגרע או יחדש תורה אחרת נאה ונכונה לפי השעה ההיא כי מחשבותיו גדולים ממחשבותינו, ומי ימציא דבר ויגזור גזירה למה שהוא עתיד לעשות להבא, והזכירו בתלמוד כי צום ט' באב לעתיד לבא יתהפך לשמחה גדולה ויהיה יום חג לישראל מדכתיב תקרא כיום מועד וכו' במגילת איכה, וכן הנביא אמר צום הרביעי וצום החמישי וכו' א"כ לפי דבריהם ז"ל יתחדש חדוש ויוסיף מועד חדש יותר על מה שאנו עושים עכשו כפי תורת משה. ובמס' סנהדרין בפ' חלק אמרו ואלו שאין להם חלק לעולם הבא וקא חשיב בהו האומר אין תורה מן השמים, ומפרש שם בגמרא שאפילו אומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו עליו נאמר כי ברבר ה' בזה, ואפילו אמר כל התורה מן השמים חוץ מדקדוק זה, מק"ו זה, מגזרה שוה זו, זהו כי דבר ה' בזה, עד כאן, ומהיכן למד הרב שגם האומר כי אפשר שתתחדש תורת משה אינו בכלל ישראל ואפיקורוס הוא?

ור' יוסף קארו הרגיש בזה בפי' לספר המדע והשיב כי מכש"כ הוא שאם המכחיש לגזרה שוה הוא אפיקורוס כש"כ האומר שהתורה אינה נצחית, ויתכן שיאמר ככה לבקש אמתלא לדברי הרב, כי באמת אי אפשר שחכם גדול כמותו יפול בטעות שאפילו דרדקי דבי רב לא יכשלו בו, כי הק"ו שבנה הוא ז"ל אינו אמת ופרכתו עמו, כי הפרש גדול יש בין האומר שדקדוק זה פלוני אינו מן השמים ואמרו משה מעצמו, ובין האומר שאפשר שברצון הבורא ית' אפשר שתתחדש התורה, כי המכחיש מקצת התורה או אחת ממצותיה הבאה מק"ו או מגזרה שוה ודאי אפיקורוס הוא, כי אח"כ יקום אחר ויכחיש מצוה אחרת, וככה כל התורה כלה תבטל בזמן קצר, ובהיות שהוא מכזיב מקצת הענין שאירע, שהיא נתינת התורה שבעל פה, בהכחישו אחת ממצותיה וכמו שביארנו למעלה במאמר השני, ושהאל חייבנו להאמין בכולה ולא במקצתה אין ספק שעליו נאמר כי דבר ה' בזה, בהיות שלפי האמת בזה מה שכבר צוה השי"ת בזמן שהקב"ה עומד בדבורו ובצוואתו, אבל האומר כי אפשר שהקב"ה הוא עצמו, לא שעד עכשיו חידש, אבל יתכן שיחדש התורה ברצונו ית' למה יאמר עליו כי דבר ה' בזה, ומה הוא הבזוי שעשה לדבר ה', אם לא יש במחשבתו הזאת מעשה כלל, והוא עצמו מודה שלא יארע החידוש הזה אלא אם ירצה הבורא לחדש גזירותיו, אבל אם הוא לא ירצה, הרשות והיכולת בידו להניח לנו תורת משה כמו שניתנה במעמד הר סיני, ומהו הק"ו הזה מן ההוה לעתיד? ובתורת כהנים על פסוק אלה המצות אשר צוה ה' את משה אמרו הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, וכן הוא האמת שאם יבא נביא ויעשה אות ומופת ויאמר לנו שנתחדשה או בטלה מצוה ממצות התורה לא נשמע לדבריו וכמו שאמרנו למעלה, כי האותות והמופתים אפשר לעשותם על ידי כשוף ולהט, ובשביל הדבר הזה אם אינו מוחזק שהוא נביא מזמן, ובתחלת נבואתו ושליחותו בא לחדש דבר ממצות התורה אפילו לפי שעה אין שומעים לו כלל, וכך אמרו בספרי אליו תשמעון אפילו אומר לך עבור על אחת מכל מצוות שבתורה כגון אליהו בהר הכרמל הכל לפי שעה שומעים לו, הנה נתבאר שאם הוא נביא מוחזק מקודם כמו שהיה אצלם אליהו בזמן ההוא נשמע לו לפי שעה, וכמו שאמרו ג"כ בפרק הנחנקין, אבל אם יאמר לנו שנתחדשה התורה או אחת מחוקותיה לעולם, לא נשמע בקולו מפני האות והמופת שעשה, כי אם באמת ירצה השי"ת לחדש תורה חדשה, יקרא אותנו על ידי משה או נביא גדול כמותו לפני הר סיני או במקום אחר, ובקולות וברקים ישמיע לנו את קולו כמו שעשה לאבותינו, וזה יהיה האות יחיד ומיוחד על אותה ההתחדשות, וכל מין מופת חוץ מזה לא יהיה כדאי כדי לבטל מצוה ממצות התורה. זו היא עקר האמונה מיוסדת על אדני פז, על דעת חכמי התלמוד, ולא כמו שעשה הרב שהסיר הממשלה מהבורא כביכול על התחדשות התורה ואמר שהוא בלתי אפשר לגמרי! ותמצא

עוד בגמרא כי לעתיד לבא יתבטלו כל הספרים חוץ ממגלת אסתר מדכתיב וזכרם לא יסוף מזרעם א״כ יתחדשו ענינים רבים כפי מה שיגזור האל לפי הזמן ההוא, כי ידיעתו גדולה מידיעתינו, ומה יאמר הרב, כי אם אמת הדבר שצורת בה״מק במצוייר בס׳ יחזקאל הוא על המקדש שיבנה לעתיד לבא כמו שארז״ל, ודאי יש כמה דברים נוספים ונגרעים מאותו שבנה שלמה. ומה שכתוב ואת אשר ישנו פה עמנו היום, פי׳ וביאורו כי בהיות שהיהודים של הדור ההוא קבלו את התורה על ידי משה ואמרו לו כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע, הם היו מחוייבים באמת לשמור את התורה כל ימי חייהם עד יום מותם, אבל כח החיוב ההוא לא היה חל אלא על הדור ההוא בלבד ולא על בניהם ובני בניהם הבאים אחריהם, ומפני הסבה הזאת הוכרח לומר להם ואת אשר ישנו פה עמנו היום, כי בהיות שאתם שמעתם קול אלהים מדבר מתוך האש, ובעיניכם ראיתם הנסים והנפלאות שעשה השי״ת לכם, וקבלתם את התורה ברצונכם, בשביל זה אמר להם שלא בלבד עליהם היה חל החיוב, אבל גם על זרעם אחריהם, וזהו תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, וכך אמרו בגמרא וכל אשר ישנו פה עמנו מלמד שכל הנשמות הבאות היו שם על הר סיני באותה שעה, פי׳ כי בהיות האנשים והוייתם העתידה להיות הוא בזרע האב, ובהיות שהאבות היו שם על הר סיני וחייבו עצמם לשמור את התורה, עליהם ועל זרעם חלה השבועה גם על הבנים ונתחייבו גם הם כאבותיהם מכח ירושה, כי אם אמת הדבר שיש לבנים טעם צודק ונכון לקחת ירושת אבותיהם אחוזת בתים ושדות ושאר מטלטלין יתחייבו ג״כ ויכנסו בחובותם מכח הירושה עצמה. ומפני זה אצלינו אם יתהפך לדת הגוים וימיר דתו הוא כישראל שעובר עבירות בפרהסיא, וכן מי שנתהפך לעכום ומת, בניו חייבים להתאבל ולקרוע עליו, כי המרתו שהמיר אינה כלום שכבר אבי אבותיו קיימו וקבלו ושבעו שבועה לשמור התורה ואין שבועה חלה על שבועה, זהו פירוש המאמר, ולא שלפי האמת כל נפשות הבאות היו שם ממש על הר סיני ביום מתן תורה כמו שהבינו רבים מאנשי אומתינו. הנה נתבאר כי מה שאמר להם משה ואת אשר ישנו פה עמנו היום לא בא ללמדינו כי תורת משה נצחית וכי אי אפשר שתשתנה, אבל אמר להם כבה כדי שלא יהיה להם כח לפרוק חיוב התורה מעל הדורות הבאים אחריהם אם לא יתחדש הוא ברצונו, ולכך אמר שכלם יתחייבו וכאשר פירשנו.

מאמר רביעי

אמר הכותב אל יתפלא בעיניך ואל תשתומם היאך נתעלמו מעיני הרב ז״ל כל השאילות והקושיות שהקשתי עליו לנגד דבריו, כי לפום קושטא כמה ענינים נסתרו מהרבנים המופלגים בחכמה ואח״כ נתגלו לתלמידים, ומפני זה נאמר מכל מלמדי השכלתי, והנביא אמר אל יתהלל חכם בחכמתו׃ וכל אחד

ואחד מבני אדם רשאי להכשל ולטעות כמו שאמר המשורר כל האדם כוזב. ואם דברי הרב ז"ל בי"ג עקריו קבלה, נקבל, אבל אם על פי הדין הם אמורים אין דעתינו משוה לו. ונאמר כי לפי דעתנו העקרים שחייב להאמין בהם כל הנקרא בשם ישראל, הם ששה. א', מציאות ה'. ב'. שהוא אחד. ג'. שאינו גוף וגויה. ד'. שנתגלה למשה בסיני ושנבואת משה אמתית. ה'. תורה מן השמים. ו'. שכר ועונש. אלו הם ששה עקרים, כי הסותר אחד מהם ואינו מאמין בו איננו כדאי לו שם ישראל ואמונת היהודים ויצא מקהל עדתינו הקדושה וכופר בעיקר הוא. והנה לא השיג דעתנו הנקל וההלש להביא ראיות נחתכות ונכונות על מציאת ה', כי חכמת אדם ותבונתו קצרה ואין לו כח להשכיל ולהתבונן בנסתרות, ואם לא נדע בבירור ולא נראה מה שיארע רחוק מאתנו שליש פרסה, היאך נוכל לידע מה שיארע בשמים ובמרום, וכל הפילוסופים והחכמים החושבים והמדמים שיש להם ראיות ברורות ומופתים חותכים על זה אינם אלא טועים, ובכללם הרב בספר המדע אמר בהתחלת הספר, יסוד היסודות ועמוד החכמות, לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא; והדבר הזה אמת בלי ספק, כי יסוד התורה והמצוה הראשונה שנצטוינו בה הוא לידע מציאות ה' ולהאמין בו, ובלא זה נופלת כל התורה כלה כי בהעדר המלך לא יהיו נימוסים, וזהו מה שכתוב אנכי ה' אלהיך, והוא ית' ודאי הממציא כל נמצא בין העליונים ובין התחתונים, וכמו שכתב הרב ז"ל, וכל זה אנו חייבים להאמין בו כפי מה שצוו אותנו הנביאים והקבלה שהם אצלינו יותר נאמנים ולמעלה מן המופת, אבל הוא ז"ל לא דבר מזה כלום ורצה להתפלסף ולחייבנו בכח ההגיון ומצד הטבע, אמר ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים הוא לבדו יהיה מצוי ולא יבטל הוא לבטולם, שכל הנמצאים צריכים לו, והוא ית' אינו צריך להם ולא לאחד מהם, לפיכך אין אמתתו כאחד מהם אלו דבריו. והכונה בהן כי אפילו אם תמצא לומר שהנבראים כלם אינם נמצאים או שמחמת איזה דבר ישמדו ויתמו מן העולם, לא בשביל זה יתחייב שיבטל גם הוא, וזהו אומרו ולא יבטל הוא לבטולם אבל הם יבוטלו לבטולו, כי אעפ"י שבמות הבונה לא תפסד מפני זה הבנין, זהו כשהבנין או המלאכה אחר גמר עשייתו אין לו צורך להאומן כגון בית או ספינה וכיוצא בזה, אבל אם הדבר צריך תמיד ידי האומן ופעולתו כגון האדם ושאר בע"ח שצריכין להשפע אלהי שנאמר כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם, אם יבטל הוא יבטלו גם הם, שאם ימות הראש ימות כל הגוף, זו היא כונת הרב וכן עיקר; אבל מה שגזר בבבא הראשונה שאם הוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות איננו נכון כלל, כי ישיב לו המקשה לפי דבריך שאי אפשר שתמצא דבר אלא א"כ נדע שיש דבר אחר שנתהוה ממנה, א"כ אותה הקושיא עצמה תקשה על השי"ת ג"כ, אולי יאמר הרב כי

הקב"ה בהיותו נצחיי הוא יחיד במינו ואין לו סוג ובהיות שאין לו תחלה אין לו סוף ואינו נברא כשאר הנבראים והוא היה לעולמי עולמים, וכל זה אמת הוא, אלא שגם לדבר הזה לא יש לנו מופת חותך, כי אי אפשר להבין ולצייר בדעתינו דבר שהיה לעולמים ושלא היה לה התחלה וראשית, כי מה שהוא נכון אצלינו כי השי"ת אין לו ראשית הוא מצד הקבלה והאמונה כפי מה שקבלנו מקדמונינו, אבל לפי הטבע אם יבא אחד וישאל אותנו ויאמר אם חפץ פלוני היה קבוע בכאן לעולם מעולמי עולמים, נשיב לפי דרך הטבע המציאות שלך שקר הוא, ואפשר כי מה שאמרת הוא דרך גוזמא, כי אפשר שהחפץ ההוא היה שם ממאות ואלפים ורבבות שנה אבל בהיות שנמצא בכאן ודאי היה יד בעולם שהניחו שם וקודם אותו הזמן לא היה במקום ההוא, וכן בענין מציאות השם יאמר המקשה אם אמרת שהוא היה לעולמים איני מבין, כי סוף סוף קודם אותו הזמן לא היה נמצא, והקושיא הזאת אין לה תשובה מצד הטבע כי אין כח באדם להכנס באלו הסודות ולהתבונן בהם, וזהו מקוצר השגתינו. סוף הדבר גם בזה לא כיון הרב יפה, אבל ידענו ממעשיו הנפלאים מציאותו ומהותו, וזהו שאמר דוד מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשיתי מלאה הארץ קניניך, כי ידיעת הבורא אצלינו היא מוכרחת מכח הנבראים, וכשנסתכל במרום ונחזה השמים השמש הירח והכבבים והגלגלים מי לא יודה שיש כח בעולם שברא את כלם מן האפס המוחלט, וזהו שאמר הנביא שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם, ואם נראה בנין נדע בבירור שנמצא חרש שבנאו, כי אין פעול בלי פועל וכמו שאמרנו בפתיחת הספר, ואחר שידענו זה יתברר לנו מציאת ה', אבל אין בנו שכל מוכן וידיעה מספקת להשיג ולברר הענין בראיות ברורות ולהתבונן בו על בוריו, וזהו מקוצר השגתינו וכאשר בארנו. וכתב בעל העקרים כי יש דברים שאלו לא ראינו אותן בעינינו לא היינו מאמינים למציאותם, ושהם תחת סוג האפשרות, כמו האבן השואבת הנקראת קלאמיט"א שמושכת אליה הברזל, והנני מוסיף עוד ענין אחר שהוא יותר נפלא ולא היה ידוע עדין בזמן הרב אלב"ו בעל העקרים, והוא כי האבן ההוא הופך פניו לעולם לצד צפון אעפ"י שהרוח נושב מצד אחר, ואם תקח אותו כשהוא פונה לצד צפון ותהפך אותו לדרום או לצד אחר כשתעזבנו מידך לעולם יחזור לצד צפון אפילו אם תעשה כך אלף פעמים, וכשיוצא מהקו השוה הוא תלוי בין צפון לדרום, ואין אנו יודעים טעם לכל זה; ואלו אבותינו ספרוהו לנו לא היינו שומעים אותם, אבל אנו מאמינים בדבר לפי שנופל תחת השגתינו, א"כ הדבר אפילו בדברים מעניני הטבע יש כמה ענינים שלא נוכל להשיג הטעם שלהם אע"פי שלא נוכל להכחיש מציאותם ולומר עליהם שאינם אמתים, ולפי האמת לא שאין טעם לדבר אלא שעדיין לא יכלו החכמים להשיגו, וכן היא מציאות ה' שהענין אמת אע"פי שאין לו

מופת. זו היא כונת בעל העקרים, וראיתו יותר נכונה מכל ראיות הרב, ואם כן הוא נכון הדבר כי הש״ת היה הוה ויהיה כאשר האמונה מפוזרת אצל כל האומות הדרים בארבע פנות הארץ בכל חלקי הישוב, ובלא ספק שכמה ראיות היה יכול האדם להביא על מציאותו ומהותו אלא שאין דעתינו יכול להשיגם ולהתבונן במופתים האלה בהיות טבע האדם ובריותו חמרי ואין כח לשוכני בתי חומר להשיג מה שהוא למעלה ממעלתו כמו שכתוב וראית את אחורי ופני לא יראו, כי מעט מזער יכול אדם להבין מעוצם הבורא ומעלתו, ואע״פ שיהיה חכם גדול לא ישיג כי אם דבר מסופק כמי שיראה אדם מאחוריו שאפילו שהוא גבוה ובעל קומה ויתראה שהוא יפה עדין אפשר שיהיה מכוער אם לא ראה פניו, וזהו ופני לא יראו כאשר כתב הרב ז״ל, ויותר אפשר שיטעו מעט מזער מאנשי השקר המכזיבים מציאות ה׳ ולא יתעו כל האומות המאמינים בו ובמציאותו, כי מכתמא דעת הרבים היא הנכונה והאמתית בכל מחלוקת. וישעיה אמר ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי וכמו שנבאר למטה בעז״הי והנה כשנחזור פנינו בארבע פנות הארץ ונדרוש ונחקור דעת האנשים הדרים בעולם בכלל, נראה השפע אלהי על כל בריה ובריה מצד טבעה להאמין במציאותו ית׳ ובמהותו. כבר ידעת כי הקדמונים חשבו שסוף העולם וגמר הכדור הארצי הוא בים המערב בים קצר, שוכב בין שני ארצות בין ספרד ואפריקא, וגזרו כי שם היה סוף הגלגל הארצי כאשר כתב בטלמיאוס בספר ציור הארץ, ובראות כי מיד אחר אותו ים הקצר ראו ים הגדול ורחב ידים שהוא ים אוקינוס גזרו כי משם והלאה כל העולם כלו היה מלא מים מלוחים, ולא היו נמצאים עוד ארצות מיושבות ולא בני אדם כמו שזכר המחבר הנזכר. והנה אמת הדבר כי ארים״טו היוני שהיה כותב ספריו כמו ד׳ מאות וחמשים שנה קודם החרבן קרוב לזמן יחזקאל נסתפק בספר העולם ואמר כי לפי דעתו אחר ים הגדול נמצאים ארצות מיושבות, והוסיף עוד כי בימי קדם ארץ ספרד היתה מחוברת ולא היתה נפרדת מאפריקא ולא נתפרדו כי אם על ידי רעשים שבקעו הארץ ונעשה ים בתוכם שהוא הים הקצר המפריד. עוד אמר כי בהחלת הבריאה היתה אפריק״א ג״כ מחוברת אל אמיריק״א (?) ובמקום שיש עכשיו ים המפריד ביניהם היתה מדינה גדולה שקורא אותה אתלאנטידי שנשמדה ונהרסה על ידי רעשים גדולים ועצומים שהיו בימים ההם. אבל אע״פי שחכם גדול היה בחכמת אלהות ובחכמת הטבע ובכל שאר החכמות, כאשר כתב הרב ז״ל בס׳ מורה הנבוכים, עכ״פ כתב כל דבריו במסתפק, והסבה היא כי בהיות חכמת הים נכרת בזמן ההוא מעט מזער והאניות מצד חולשת בנינם ואיכותם שלא כהוגן לא היו יכולים שרי החובל להתרחק הרבה מן היבשה, ומפני זה אע״פי שדבריו היו לכאורה אמתיים ולפי האמת וכמו שחשב כן היה כאשר ראינו אח״כ, הוא היה כותב כל דבריו כמסתפק מפני שלא יראה בעיניו אלא בדרך מקרה צמצם בחכמתו

הנפלאה; ובעבור זמן הרבה אח"כ מצאו אנשים אבן השואבה ועם עזר שלה נתרחקו בהים רחוק הרבה מן הארץ והם עכשו קרוב לב' מאות שנה שמצאו אלו הארצות כאשר ניבא הפילוסוף, והוא עולם חדש לגמרי ואנשיה משונים משלנו ערומים בלי מלבוש, ומראה בשרם כעין הנחשת; וזה עולם החדש שמצאו, הוא גלגל מיבדל מהקודם ורחוק ממנו מצד הצפוני שהוא היותר קרוב כמו שלש מאות וחמישים פרסה בקירוב כמו שתמצא באורך בספר דברי הימים. אבל די לנו עכשו מה שאמרנו לצורך ענינינו על אמונת מציאת ה' שהרי בכל מקום מדינה ומדינה שהגיעו והלכו שם הראשונים בזמן ההוא לא מצאו שום אחד מיושבי הארץ ואפילו היותר פראים וערודים שבהם שלא היה אצלם ידיעת האלה, א"כ מוכרח הדבר שהאמונת אלהות הוא דבר טבעי נהוית בלב האדם מן המושכלות הראשונות מצד הטבע והוא כמו רחמניות האם על בניה, שאותה הרחמנות נולדה עמה מבטן אמה ואינו נקנת על ידי למוד. והראיה הזאת אעפ"י שאינה נחתכת, קרובה היא, אם תסתכל כי הפראים ההם אשר עדין יש מהם בארץ ההיא לא היה להם לא חכמה לא תבונה עכ"פ כבר היה הדבר קבוע בלבם וניכרת אצלם ידיעת בורא עולם ושיש אחד שהוציא מאין העולם והגלגלים והמאורות, וגם היה אצלם מנהג הקרבנות לנחשב באלוה, א"כ נכון הדבר כי מציאותו ומהותו ית' אמתי וכמו שאמרנו. ואחר שנתבאר לנו השרש הראשון, מהות השי"ת ושהוא מחוייב המציאות, נתבאר עכשו העקר השני יחודו ית', ושהוא אחד ואין יחיד כיחודו. דע כי האחדות יאמר לענינים רבים, רצוני כי מלת אחד תסבול באורים מובדלים הרבה ביניהם, וכבר נאמר על קבוץ גדול מאנשי המלחמה תאמר עליו שהוא צבא אחד אעפ"י שהוא מחובר מאסיפת אנשים הרבה וגם סוסים ושאר בהמות לצורך אנשי החיל, כאשר כתב רבי' בחיי' ז"ל בס' חובת הלבבות שער היחוד, ובשביל זה אצל המדקדקים נקרא שם כללות מפני שכולל ענינים הרבה. גם תאמר אדם אחד והוא מחובר מכמה אברים גידים ועצמות, וכן אילן אחד מחובר משרשים ועפנים, וכן תאמר אחד על אצבע ויד והדומים לאלה והם כוללים דברים משונים דם עצמות בשר ועורקים. אבל אין הענין האחדות האמתי, ולא יאמר עליהם שהם אחדים אלא מפני שהם דבוקים זה לזה. והנני אודיעך שאם תקח חפץ אחד קטן איך שיהיה ותחתוך אותו לכמה חתיכות קטנות, ותקח חלק ממנו כחודו של מחט עדין תוכל לחלקו ולהפרידו לחלקים עד אין מספר ולא תוכל לעולם להביאו אל צורתו הראשונה שתוכל לומר עליו שהוא אחד רצוני האחדות האמתי שהיא חלק אחד בלי חבור כלל, וגם חלק אחד מן הדקים שבחול היותר דקה מן הדקה שנוכל להמצא עדין תוכל להפרידו ולחלקו לכמה וכמה פירורים אחרים כאשר כתב רבינו בחיי ז"ל ואיוקלי"דו בספר התשבורת. ואני אקדים לך הקדמה כי האחד האמתי הוא שם העצם לא יתפרד, וזה ענין שמע ישראל ה' אלהינו

ה' אחד, כי הוא ומציאותו והוייתו אחת בלבד, ואין יחודו כשאר האחרים שהם מחוברים, וכבר אמרנו שאי אפשר להביא חפץ אל דבקות העצמי עד שישוב לצורתו הראשונה נפרדת ובלתי חבור כלל, א"כ לא תמצא בזה העולם השפל החמריי דבר שתוכל לומר עליו שהוא אחד כפי האחדות זה האמתי בלי חבור, כי כל הגופים הנבראים בזה העולם מחוברים מגולם וכל המחובר מגולם יש לו צורה וכל מה שיש לו צורה הוא עשוי מארבעה יסודות, ואין שייך היחוד לדבר מחובר ומורכב מחומר. וכל המחובר נברא וכל נברא הוא גופני, אבל השי"ת בהיותו בלתי נברא שייך לו האחדות בלבד ואין יחודו כשאר האחדים ולא יש דבר אחר שתוכל לומר עליו המין הזה של אחדות, כי כל גוף נכנס תחת סוגו כאשר ידעת, אבל הוא ית' שמו בהיותו בלתי נברא אין לו סוג והוא נבדל מכל ההווים והנמצאים שהוא ב"ה בראם, ויחודו הוא היחוד האמתי שאין יחוד כמותו לא למעלה ולא למטה לא בעליונים ולא בתחתונים. ובעיקר הזה מודים גם כן האומות ולשונות העמים והגוים המפוזרים על פני הארץ בכל חלקי הישוב ולא חשב אחד מימיו בעולם שיהיו אלהות הרבה, ואל יפתה אותך מה שאומרים כי הקדמונים היו מאמינים לאלהות הרבה, וזה הוא כדי להתפאר ולהתגדל בדתם ולשבחה לומר עליה שהיא עָקרה העבודה זרה מן העולם, וכבר אנחנו עתידים להתוכח על זה בספר אחר, אבל די לנו עכשו כי הקדמונים לא חשבו מעולם שהיה השמים מקום אלהות הרבה, ומי יעיז פניו וירים ראשו לומר שארסט"ו היוני שכמעט נוכל לומר עליו שלא קם ולא יקום חכם גדול כמותו, ופתא"גורס רבו ואבוקר"ט, וגאלינו"ס ושאר חכמים גדולים הזכירם הרב ז"ל ומדבריהם ומחיבוריהם לקח רוב דבריו מה שכתב בספר מורה נבוכים ובס' הרפואות וגם בהלכות יסודי התורה, היאך נוכל לומר שהיו מאמינים ברבוי האלהים חס ושלום, אבל דע כי האומות האלה היו מאמינים ביחוד השם שהוא ית' לבדו ברא את העולם, ואלו הנבראים הרוחניים העומדים לשמש לו במרום שאנחנו קוראים אותם מלאכים, הם היו קוראים להם אלהים, והדבר הזה איננה חוץ מהטבע כי גם בספרו הקדש מצינו הכנוי הזה למשרתי עליון, אלהים ראיתי עולים מן הארץ, מות נמות כי אלהים ראינו, וזאת היתה כונתם, ובשביל הסבה הזאת היו אומרים אלוה פלוני ממונה על הצמחים אחד על הים, אחד על המלחמה, וכן על זה הדרך, וכל זה יש ג"כ באמונתינו שהוא ית' הפקיד פקידים לכל דבר ודבר כגון מיכאל שר האומה הישראלית השר שלום, וכן על כל דבר ודבר, ובתלמוד אמרו שלא יש דבר בעולם השפל הזה שלא יש לו שר למעלה כמו שכתוב באיוב אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וכו', ואם לא היה הדבר כן היאך אמר ישעיהו ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי, והלא האומות כלם בזמן ישעיהו היו מאמינים ברבוי האלהים, והיאך גזר הוא שכלם היו מקטירים וזובחים לשמו, אבל הענין כמו שבארנו, ולא נסתפק אדם מעולם מאנשי

השכל, כי כלם מכונים לעבודתו ית', כל האומות והגוים והלשונות כלם כאחד מאמינים ביחוד האל וכאשר אמרנו. והרב כתב גם' המדע כי התחלת עובד אלילים בעולם היה בימי אנוש, ואם קבלה נקבל גם זה, אבל לפי הנראה משיקול הדעת אין הדבר כן כי בימי אנוש היה עדין חי אדם בעולם מעשה ידי האל, והיאך היה מניח לבן בנו לעבוד ע"ז? והוסיף עוד הרב כי עקר טעותם היה שהיו אומרים הואיל והאל ברא כבבים וגלגלים להנהיג את העולם ונתנם במרום וחלק להם כבוד והם שמשים המשמשים לפניו ראוים הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד וזהו רצון האל ית' לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו כמו שהמלך רוצה, לכבד העומדים לפניו וזהו כבודו של מלך. כיון שעלה דבר זה על לבם התחילו לבנות היכלות לכבבים ולהקריב להם קרבנות ולשבחם ולפארם בדברים ולהשתחוות להם כדי להשיג רצון הבורא כדעתם הרעה, וזה היה עיקר ע'ז, כל אלו דברי הרב, ולא נתכונו אצלי, כי מה שאמר כי האומות הקדמונים היו עובדים כבבים ומשמשי המרום כאמצעיים בינם ובין השם, אינו אמת כלל, אבל היו לפניהם הכבבים והמזלות ושאר הנבראים הנעבדים מהם כאלהים ממש• ויש לנו ספרים קדמונים שנכתבו בימי קדם בלשון יוני שלא היו נודעים להרב ז"ל והם מענין דתם, ולא מצינו בהם דבר ממה שכתב הוא, אף כי לפי דבריו לא היה זו ע"ז כלל כיון שהיו יודעים מהותו ולא היו משמשים להם אלא בשביל שהם משרתיו א"כ הכבוד כלו היה לו ולשמו יתברך ומה ע"ז היה כאן, ובמה היו משתבשים וטועים האומות אם היו מתחננים אל משרתיו כדי שיבקשו מחילה וסליחה עליהם והלא גם אנחנו ב"י ככה אנו מאמינים שמיכאל שר האומה ישראלית מביא תפילתנו לפניו, ואם משה שהיה בן אדם כמונו בקש רחמים עלינו בענין העגל ושמע האל דבריו ותפילתו, אינו רחוק שהמלאכים ג"כ יעשו כזה, ומה שבוש יש כאן, ועוד כי המשל שהמשיל הרב אינו דומה להנמשל כלל, כי לא ירצה המלך שיכבדו את משרתיו מעין כבודו, כי אדרבא אם ככה יעשו בזוי גדול יגלגל למלך וחרפה יחשב לו ובזיון והוא מרד במלכות: ואם אחד יקח העטרה וישימה בראש משרתו הגדול ואפילו יהיה משנה למלך, ודאי האיש הזה המלבישה יהיה מורד במלכות וחייב מיתה• והנה הקדמונים היו מכירים בהפלגה הזאת בין המלך בשר ודם ומשרתיו הגדולים, כי פרעה מלך מצרים אחר שהגדיל את יוסף מכל משרתיו אמר לו רק הכסא אגדל ממך בהיות הוא סימן המלכות ונאות למלך בלבד, ואם היתה ידועה הדבר אצלם כי אינו כראי שיתכבדו משרתי המלך בשר ודם מעין הכבוד של המלך עצמו כש"כ שהיו יודעים כי צורך הוא שיהיה הפרש בין הבורא ונבראיו, והנה הקרבנות אם היה ידוע אצלם שלא היו כדאים ונאים כי אם לו יתברך, למה היה מקריבים אותם למשרתיו להשוותם לו? אלא שאין הענין כאשר חשב הרב, אבל עיקר ע'ז בעולם אצל האומות לא היה ברצונם אלא בשביל שלא

היו יודעים האלוה האמתי, ותמצא כי כשהלך משה אצל פרעה במלאכות האל ואמר לו ה' שלחני אליכם, השיב לו פרעה לא ידעתי את ה' כלומר לא שמעתי מעולם שיש אלוה ששמו ה' וכן דעת אונקלוס הגר עליו השלום שתרגם לא אתגלי לי שמא דה' וכן פי' רשב"ם בפירושיו לתורה, וכך אמרו במדרש מלמד שהיו נכתבים אצלו כל שמות ע"ז חפש ולא מצא השם שאמר משה מיד אמר לא ידעתי את ה'. והנה אברהם עצמו עובד ע"ז היה כאשר נודע וככה גם הוא היה מתמיד עד יום מותו אם לא היה מתגלה לו השי"ת. סוף דבר כל מין ע"ז אצל עובדיה מכשול ושגגה היתה ולא ברצון, והנה המצרים היו עובדים הטלה וגם אומות אחרות היו משתחוים לשאר הנבראים, ומה יאמר הרב כי ודאי האומות האלה לא היו עובדים הבהמות כדי שיביאו דבריהם לפניו יתברך, ויש גם כן בזמן הזה במדינת הודו וגם בארצות הצפון גוים רבים גדולים עובדי ע"ז לשמש ולירח, ואין כונתם לשרתם בשביל שהם אמצעיים אבל הם עצמם, המזלות והככבים, נחשבים לאלהים ממש, והרב מביא סעד לדבריו מפסוק (ירמיה י' י') מי לא יראך מלך הגוים, וזה פלא, כי אדרבא הפך נראה מפשט הכתוב, והוא כי עקר ע"ז לא היה אצלם בשביל רצונם לעשות שלא כהוגן, אבל הסבה היה מפני פתיותם וסכלותם ודעהם הקצרה להשיג האלוה האמתי, וכן ענין מי לא יראך מלך הגוים, פרושו וביאורו כאשר אמרנו, והוא כי כונת כל האנשים המפוזרים בכל חלקי הישוב לעבוד את האל הגדול והנורא הבורא את העולם, אלא שאין ביד כל אחד ואחד להשיג באמת כפי מה שהוא דורש ומבקש, ובשביל הסבה הזאת נכשלו אומות רבות לעבוד ע"ז ונגררו אחריהם כמעט כלם וזה טעם מי לא יראך מלך הגוים, כלומר מי הוא המלך של כל אומה ולשון איך שיהיה שלא יהיה ירא ממך פי' שעיקר הכונה שבלבו לא יהיה מהיראה שיש לו ממך, והזכיר המלך מפני שמן הסתם החכמה התבונה והידיעה אצל גדול העם ואחריו נגזר המון בענין הידיעה, והלא ידוע לכל חכמי הגוים כי לך יאתה פי' כי לך לבד נאה הגדולה. והתשובה היא כי באחת יבערו ויכסלו כי כלם כאחד נכשלים מצד פתיותם וסכלותם שאין להם כח וידיעה להשיג מהות האל ית' ובשביל זה עושים אלוהיהם של עץ ואבן כאשר יעלה על רעתם, וכבר אמרנו למעלה שלזה כיון ישעיהו באומרו ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי כי אחת הוא הכונה ויחידה היא המחשבה אצל האל ית'.

והעיקר הרביעי הוא שנצטוינו להאמין אמונה שלימה כי הבורא ית' אינו גוף וגויה, אבל הנמצא הזה האל יתעלה אדון כל הארץ הוא רוחני ממין וסוג מובדל משאר הרוחנים וכמו שהכרחנו למעלה. והשרש הזה מנאו גם הרב ז"ל בפרק ג' מהלכות תשובה, ובעל העקרים במאמר א' הביא השגת הראב"ד נגד דברי הרב וזה לשונו, אמר אברהם אעפ"י שעיקר האמונה כן הוא, המאמין היותו גוף מצד תפישהו לשונות הפסוקים והאגדות כפשטן אין ראוי

לקרותו מין, ולא מסתבר לי בזה דעת הראב"ד כי באמת לא תמצא מינות ואפיקורסות יותר גדול בעולם כאותו שאומר כי הקב"ה הוא גוף ובעל תמונה, שהרי הדבר ידוע כי מי שהוא גוף וגויה מורכב מד' יסודות, ומי שהוא מורכב ומחובר יש לו סוג, ומי שיש לו סוג יש לו שטח ואורך וקו, ומי שיש לו אורך ושטח וקו אינו נצחיי וצריך שישוב להוייתו שיתפרד ויחזור למה שהיה בראשיתו, כי לא תמצא דבר בעולם מכל הנבראים שהיה נצחי וקיים לעולם מצד הרכבתו, וכך הם דברי רבותינו ז"ל בכל מקום אין למעלה לא עמידה ולא ישיבה לא עורף ולא עפוי וכמו שכתב הרב ז"ל, ומה שהליץ הראב"ד על המאמינים שהקב"ה גוף וגויה מפני שתופשין הפסוקים והאגדות כפשוטן כך הוא האמת, ומפני זה לאנשים האלו יצא הפסדן בשכרן והוא מפני שרוצים לחקור ולדרוש ענינים שאינם רשאים ולא ניתנו להם ועדין לא הגיעו אל המעלה ההוא, ומי פתי הוא שיחשוב בדעתו ויאמין שהאגדות והמדרשים על דרך הפשט נאמרו, וכן אם ישים אחד בדעתו כי באמת יש עוף שביצתו טבע ששים כרכים ודברים כאלה שהן אמורים על פי הרמז וירצה שיהיו המאמרים כפשוטן ודאי יתבלבל מדעתו ויצא לתרבות רעה כמו שאירע לאלישע אחר, או ימות מהטורח והיגיעה שלא יוכל לסבול ולא יגיע למה שהיתה תאותו וחשקתו או יכלו ימיו מצד אחר כמו שאירע לבן עזאי, וכך אמרו במסכת חגיגה פרק ב' ארבעה נכנסו לפרדס, בן עזאי, בן זומא, אלישע אחר, ורבי עקיבא. בן עזאי הציץ ומת, בן זומא הציץ ונפגע, אלישע אחר קצץ בנטיעות, רבי עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום. והו איתא התם, אמר בן זומא צופה הייתי בין מים העליונים ובין מים התחתונים ואין ביניהם אלא שלש אצבעות שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים, אמר בן עזאי כשתגיעו לאבני שיש טהור אל תאמרו מים מים כי כן כתוב ודובר שקרים לא יכון לנגד עיני, עוד שם אמרו עדין בן זומא מבחוץ מכדי ורוח אלהים מרחפת על פני המים ביום ראשון כתיב ע"כ. הדברים האלה סתומים כספר החתום, אך נראה כי היתה דעת בן זומא שהשמים נבראו ביום ראשון שהרי על כרחך המים ביום הראשון נבראו בהיות כי השמים מאש ומים נבראו, ומפני זה אמר שאין בין מים העליונים ובין מים התחתונים אלא ג' אצבעות כלומר כיון שהמים ביום ראשון נבראו והם מים התחתונים אף מים העליונים שהם ברקיע נבראו ביום ראשון. וענין ג' אצבעות הוא על מנין הרקיעים כדאיתא בפרק אין דורשין דאמר ר' יודא שני רקיעים הם שנאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים, ואפשר כי בן זומא היה חושב שהם ג' וקרא דייק הכי השמים ושמי השמים תלתא, אבל חכמי הגמרא לא הסכימו כמותו ואמרו עדין בן זומא מבחוץ כלומר חוץ מהמדרגה ועדין לא הגיע אליה, שהרי השמים ביום שני נבראו ואלו ורוח אלהים מרחפת על פני המים ביום ראשון כתיב, וכן האי דשלשה רקיעים לאו הכי, דבין לרב יודא וכין לריש לקיש ז' רקיעים הם וכדאיתא

התם ולא פליגי אלא דרב יהודא לא קחשיב אלא תרתי ווילון שהוא הנראה לעינים שהוא מדור לשכינה, וריש לקיש קחשיב כולהו ז׳ וכדאמרן אבל ג׳ כדקאמר בן זומא לא משכחת לה, והאי דבן עזאי פליג אבן זומא דלדידיה זביל שהיא מדור השכינה לאו ממים נעשה אלא מאבנים טובות ומרגליות, וזהו כשתגיעו לאבני שיש טהור אל תאמרו מים מים, זהו הנראה בפי׳ אלה המאמרים. ויהיה איך שיהיה מפני שמתו בבחרותו לא הפסידו אמונתם כי עדין קטנים היו ולא אשמה נפשותם, ומפני זה אעפ״י שהם מחכמי המשנה לא נקראו בשם רבי כי עדין לא הגיעו אל סמיכת הרבנות, אבל אלישע אחר שלא מת בקטנותו והתמיד לעיין ולהקור בסודות האל שלא היה ראוי נתבלבלה עצתו ושבה חכמתו לאחור ויצא לתרבות רעה ונזרקה מינות בקרבו וזהו קצץ בנטיעות שהוא מעין הפרדס והמשכיל יבין, וכן לפי דעתינו כל מי שיאמין שהקב״ה גוף ובעל תמונה מצד תפיסתו הפסוקים והאגדות כפשטן הוא קוצץ בנטיעות כי מי שלא הגיע אל המעלה ההיא לא ילמוד ולא יעיין בהם כלל, ועל זה אמר שלמה ואל תתחכם הרבה למה תשומם, ואם ירצה לקבוע עתים להורה, כמה וכמה ענינים טובים והגונים יש חוץ מאלו מענין האסור והמותר שאין בהם סכנה. וכבר צוו אותנו חכמים על הענין הזה מאד והזהירונו בו שאפילו ליחיד לא נלמוד אותו ענינים כאלה אלא א״כ היה חכם ומבין מדעתו, פי׳ שיש לו שכל מוכן ומתוקן להבין מה שמבארים ומלמדים אותו ואז מוסרים לו ראשי פרקים כמו שתמצא שם בפרק ב׳ דחגיגה וכמו שכתב הרב ז״ל׳ ודברי הראב״ד מן המתמיהין. והעיקר הרביעי לפי מנינינו הוא להאמין שהקב״ה נתגלה למשה במעמד הר סיני וכי נבואתו היא אמתית כפי מה שכתוב בתורה ובנביאים ובדברי רבותינו שקבלו מאבותיהם וכמו שאמר האחרון שבנביאים זכרו תורת משה עבדי, וזה ענין גדול הוא כי המכחיש בנבואת משה כופר בכל התורה כלה כאשר ידעת׃ וכל הנקרא בשם ישראל צריך שיאמין כי הקב״ה נראה לו בסנה בלבת אש וכי הוא ית׳ נתגלה לו ושלחו אל פרעה להוציא את עמו ישראל ממצרים כמו שמצינו בתורה, ושכל האותות והניסים והמופתים והנפלאות אשר עשה בין במצרים ובין חוץ ממצרים אעפ״י שהם דברים מנגדים את הטבע והפכיים אל הנהוג התמידי כולם אמתיים הם כמו שכתוב בתורה, וכל המסתפק באחד מאלו ואומר כי משה רבינו אשף והרטום ומכשף היה וכי מופתיו לא היו אמתיים או עשויים על דרך אחיזת עינים הרי זה מין ויצא מכלל ישראל ועליו נאמר כי דבר ה׳ בזה, וכמו שאמרו בפרק חלק, ובכלל הצווי הזה הוא להאמין ג״כ כי כל שאר הנביאים שבאו אחריו מיהושע ועד מלאכי כלם היו תלמידיו שקבלו איש מפי איש וכלם אנשי אמת הם ודבריהם צודקים אעפ״י שלא היו כלם במעלה אחת, והפרש גדול היה ביניהם, כי תמצא מהם שעקר נבואתם היתה להם ולהנאתם בלבד כדוד ושלמה שלא היה הדיבור שלהם עם השי״ת אלא לצורך

עצמם, וזהו הנקרא רוח הקד״ש, ולפעמים תמצא כי הנביא מתנבא והקב״ה קוראו ואומר לו שילך באיזה מקום לפי צורך השעה אעפ״י שאילו היה בדור אחר לא היה ראוי לכך כיונה בן אמיתי ששלחו אל אנשי נינוה להוכיחם וכדי שישובו מדרכם הרעה, אבל הנביאים האלו אחר שעשו שליחותם לצורך אותה שעה אין הנבואה שורה עוד עליהם, ולא תמצא שיונה בן אמיתי חלה עליו עוד הנבואה ורוח ה׳ אחר ששבו אנשי נגוה מדרכם הרעה גם לא נקרא עוד מאת ה׳ לסבה אחרת ולא נתנבא עוד כל ימי חייו. גם תמצא מהם שמספרים באורך כל מה שראו בנבואתם כיחזקאל, ומהם שמקצרים דבריהם כישעיהו. והמעלה האחרונה יותר גדולה, וכך אמרו בגמרא יחזקאל למה הדבר דומה לבן כפר שנכנס לכרך, ישעיה למה הדבר דומה לבן כרך שנכנס לכפר, וביאור זה הוא כי בן הכפר שנכנס לכרך כשחוזר לכפר אל אנשי עירו מתחיל לספר להם באורך כל מה שראה מהבנינים הגדולים של שרי העיר וממלבושיהם היקרים, אח״כ מספר להם עושר משרתי המלך כל ענין וענין לפי תומו עד שאח״כ מגיע אל המלך עצמו. כך יחזקאל בהיות שלא היה רגיל למעלה הזאת, כשראה המרכבה האריך הרבה בסיפורו, כי התחיל במלאכים והחיות והאופנים כל מעלה ומעלה עד שהגיע אל השי״ת קול המולה כקול שדי וגו׳, אבל ישעיהו אעפ״י שראה המרכבה וכל מה שראה יחזקאל [עכ״פ לא היה לו חידוש על זה וסיפר סוף המאורע בלבד ומכילא נשמע השאר וזהו ואראה את ה׳ יושב על כסא רם ונשא ולא חשש לומר שראה המלאכים האופנים והחיות וזהו בן כרך שנכנס לכפר. והמעלה של ישעיהו יותר גדולה והיא המעלה עצמה של שמואל הרמתי כמו שאמרנו היותר הגונה חוץ ממשה רבינו, כי מעלתו גדולה מכולם, ועל זה העידה עליו התורה לא קם נביא בישראל עוד כמשה, ומה שכתיב משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ה׳ והוא יענם בעמוד ענן ידבר אליהם לא קאי אלא אשמואל ואהרן, והנה אליבא דכולי עלמא מעלת משה אדונינו גדולה מכל כתות הנביאים כאשר אמרנו, רק נשאר לנו עדין הספק לדרוש ולחקור מה הוא ההפרש בינו לשאר הנביאים, והרב ז״ל כתב בס׳ המדע ה׳ יסודי התורה פרק ז׳, שכל הנביאים היה נבואתם על ידי מלאך חוץ ממשה רבינו עליו השלום. ואין הדבר כן, כי המדבר עם המלאך אינו נביא כלל, כי מנוח וגדעון אינם מיוחסים בכלל הנביאים ואפילו דניאל שאמר עתידות ושעל ידו נגלו סודות גדולים ונפלאים לא נמנה בכלל הנביאים, וכמו שאמרו בהדיא במסכת סוטה אינהו נביאי ואיהו לא נביא מפני שהיתה נבואתו עם גבריאל, והוסיף עוד הרב שם שכל הנביאים היה נבואתם בחלום. גם בספר מורה הנבוכים מצאתי דברים שלא ניתנו ליכתב. אמר כי דבור אברהם עם המלאכים היה בחלום ובמראה הנבואה, א״כ לפי דבריו גם ענין העקידה היתה בחזיון לילה, וגם הפיכת סדום, והמילה, הכל היה במראה הנבואה ואינו כפי האמת הם

ושלום. והדברים האלה אסור לשומעם כש״כ להאמין בהם, אבל הדבר בהפך ממה שחשב הרב, כי כל הנביאים היתה נבואתם מפי האל ית׳ ולא מן השכלים הנבדלים וכל ספרי הנביאים מלאים מזה, והרב ז״ל מביא ראיה לדבריו ממה שכתוב: ודבר ה׳ עם משה פנים בפנים, ואין הענין כאשר חשב כי לא נתבאר מן הכתוב הזה ששאר הנביאים היתה נבואתם על ידי אמצעי, אבל ודבר ה׳ עם משה בפנים פירושו ובאורו כי בהיות שאר הנביאים נבואתם במקרה כפי מה שהיו נדרשים מאת ה׳ והיה המאורע איזה פעם בלבד כפי צורך הזמן והשעה, מפני זה היו מזדעזעים ומתפחדים בשעת הנבואה, כי כל דבר שיארע לאדם לזמן ארוך כשיגיע המקרה נראה לו כאלו הוא חדש, אבל משה רבינו לא היה כן, כי דבורו היה עם השי״ת כאשר ידבר איש אל רעהו פנים בפנים לא ברעד ולא בפחד ולא כאחד מההמון שמדבר עם אדם נכבד והמיוחס שבעם, אבל בסבר פנים יפות כאשר ידבר איש עם רעהו, כי בהיות מעלתו גדולה מכולם היה מקרב שכלו ונפשו יותר מהם אל השי״ת, וכך אמרו בגמרא כאן באספקלריא המאירה כאן באספקלריא שאינה מאירה, וזהו מצד הפרש המעלה שהיתה ביניהם וכמו שאמרנו ולא הזכירו שהיתה נבואתו על ידי מלאך. והנה הרב ז״ל בנה חומה גבוהה והיא כפרץ נופל, שהרי הוסיף עוד כי ההפלגה למשה רבינו, כי המופתים שלו היו לעיני המאמינים והחולקים כמו שכתוב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וסמיך ליה לכל האותות והמופתים אשר עשה לעיני כל ישראל, אבל שאר הנביאים לא עשו מופתיהם אלא לעיני החולקים בלבד. והנני מוסיף להתפלא עליו ז״ל הפלא ופלא היאך יצא מפה קדוש הדבר הזה, כי הנה הנס שעשה אליהו בהר הכרמל לפני המאמינים והחולקים היה, גם עמידת השמש ליהושע היתה ג״כ לעיני המאמינים, ומה יאמר הרב כי הכתוב מעיד עליו ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע ה׳ בקול איש, א״כ הדבר הנס שלו לא היה גרוע מאותם שעשה משה, כי לפי האמת אותותיו לא יצאו מן הטבע כאותו של יהושע בעמידת השמש שהוא דבר נפלא שעל ידו שינה מעשי בראשית, דכתיב ויום ולילה לא ישבותו, והשי״ת בעשות לו הנס ההוא יצא מן הכלל ושמע לקולו, וזהו לא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע ה׳ בקול איש. והנה הוא ז״ל הרגיש בזה ואמר בפרק לה׳ ח״ב מספר מ״נ כי היה אצלם כיום הגדול שבימי הקיץ, ירצה בזה כי לגודל הנקמה שנעשה להם בזמן קצר נדמה אצלם היום כיום גדול אשר בזמן הקיץ, כי התשועה והנצחון הזה לא יעשה כי אם בזמן ארוך והקב״ה עשה להם בהוספת ב׳ או ג׳ שעות בלבד כדי שלא יראו אותו המאמינים וזהו לפי טעמו כאשר אמרנו, כי ההפלגה אשר שם להבדל בין נסי משה רבינו עליו השלום לנסי שאר הנביאים, הפרסום הנפלא שנסי משה היו בפרהסיא, וזהו פירוש מה שכתוב לכל האותות והמופתים אשר עשה משה לעיני כל ישראל, שבזה רצה לומר בסוג מופתיו לא קם כמוהו. והרב

ז"ל הכריח דבריו ממה שאמר ביהושע לעיני ישראל ולא אמר כל ישראל לומר שקצתם לבד הרגישו כזה הנס וזה מפני קצור זמן עמידתו, ולזה הוצרך לקצר זמן עמידת השמש ואמר שלא היה אלא קצת שעות, והוא שנהארך אצלם היום הקצר שבימי החורף עד שהיה אצלם כיום הגדול שבימי הקיץ. וממה שעמד איזה שעות בלבד וזמן קצר לא הרגישו בו זולתי קצת מהם מה שלא היה כך אילו היה עומד יום תמים, זו היא כונת הרב בלי ספק לפי הנראה לי, והארכתי כל זה להציל ממה שיחסו לו הנרבוני ושאר מפרשי דבריו בס' המורה שאמרו כי כונת הרב, כי היה אצלם כיום הגדול שבימי הקיץ ר"ל שקרא הכתוב עמידה לשמש מה שאמדו ושערו הם בדמיונם אריכת היום עם היות שהיום לא נשתנה כלל וכמו שכתוב הרלב"ג בפי' ס' יהושע, שהוא דבר נמנע שתעמוד השמש מתנועתה התמידית. וחס ושלום כי הרב רבינו משה בן מיימון מאיר גלותינו יכחיש הכתוב בעצומו, אבל כונת דבריו כאשר אמרנו, כי בהיות שנסי משה בלבד לפי דעתו היו לעיני המאמינים ושל שאר הנביאים לא היו כבה, לזה אמר שהזמן היה קצר, א"כ שקצר זמן הנס לא כיחש מפני זה בהנס עצמו, ושארי ליה מאריה להרלב"ג ז"ל איך יצא מפיו הדבר הזה, וכאשר השיב עליו הרב עראמה בשער י"ג בטוב טעם ודעת, והכריח היות דבר אפשר כפי כח האלהי לעשות נסים ונפלאות גדולים מזה וגם בכבבי השמים, וכבר אמרנו מה שחייבנו להאריך בזה אעפ"י שאינו מענייננו. והנני חוזר עוד אל דברי הרב כי מה שגזר הוא ז"ל שנסי שאר הנביאים לא היו לעיני המאמינים אינו אמרת שכבר אמרנו למעלה כי הנס אשר נעשה ליהושע היה גדול מאותו של משה כמו שאמר בהדיא ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע ה' בקול איש, ואין ספק כי עמידת השמש הוא נס גדול מכל האותות והמופתים אשר עשה משה, כי בהם לא היה שינוי מעשה בראשית, ואפשר כי היה מפני זה שחכמי התלמוד אמרו שגם למשה נעשה אותו נס בעצמו אע"פי שלא נתבאר בתורה בבירור, וזהו בלי ספק כדי להשוותו ליהושע בסוג הניסים. גם מה שאמר הרב כי עמידת השמש ליהושע היה לזמן קצר ואיזה שעה אינו נכון כלל, ולא ידעתי למה ומאין לו ולפי הנראה הפך מסתברא כי הכתוב אומר וידום השמש וירח עמד עד יקום גוי אויביו, הלא היא כתובה על ספר הישר כי לא זז השמש מחצי השמים שהוא חצי יום ולא התמיד סיבובו עד שגמר יהושע וחילו להתנקם מאויביהם להתם ולכלה אותם וזה לא יארע בג' או ד' שעות כמו שאמר הרב, וכך אמרו בגמרא ע"ז פ' אין מעמידין ויעמוד השמש בחצי השמים ולא אץ לבא כיום תמים א"ר יהושע בן לוי כ"ד שעות, אזל שית וקם שית כולא מילתא כיום תמים; ר' אלעזר אומר ל"ו אזל שית וקם י"ב, אזל שית וקם תרתי סרי עמידתו כיום תמים, ר' שמואל בר נחמני אומר מ"ה, אזל שית וקם תריסר, אזל שית וקם כ"ד שנאמר ולא אץ לבוא כיום תמים מכלל דמעיקרא לאו כיום תמים הוה, איכא

דאמרי בתוספתא פליגי; ר׳ יהושע בן לוי אמר כ״ד, ואזל שית וקם תריסר, אזל שית וקם תריסר, עמידתו כיום תמים, ר׳ אליעזר אומר ל״ו אזל שית וקם תריסר, אזל שית וקם כ״ד ולא אין לבא ביום תמים דמעיקרא לאו כיום תמים הוה, ר׳ שמואל בר נחמני אמר מ״ח, אזל שית וקם כ״ד מקיש עמידתו לביאה, מה ביאתו ביום תמים אף עמידתו ביום תמים ע״כ האגדה, וכל דבריהם ז״ל הם נגד דברי הרב, כי אפילו לדברי ר׳ יהושע בן לוי שמקצר זמן הנס יותר מכולם נתעכב השמש י״ב שעות מהרגל שיקוע שהם שעות העמידה? וצריך לומר לפי דבריהם שהשמש עמד ב׳ פעמים אחת כשהיה בחצי השמים וזהו אמרו ויעמוד השמים בחצי השמים, ופעם שניה בעת התקרבו לאופק שהמתין שם ולא ירד למטה להשתקע וזהו ולא אין לבא כיום תמים, סוף דבר מכל דוכתא נראה כי הנס הזה היה בפרהסיא לעיני המאמינים והחולקים כניסים שעשה ארונינו משה שלא כדברי הרב. ואל יקשה בעיניך היאך עשה הקב״ה נס על ידי יהושע ומופת כל כך גדול שאפילו על ידי משה נאמן ביתו לא עשה, התשובה היא על דרך הפשט כי הנסים שעשה משה כלם היו לצורך השעה, אם הוציא המים מן הסלע לא היה אלא מפני העדר המים שהיו צמאים, ואם האכילם את המן מפני שהיו רעבים, וכן האותות שעשה במצרים לא עשאם אלא כדי שישלחם פרעה, ואם היה מצטרך משה רבינו ע״ה לעמידת השמש באיזה מקרה והיה מבקשו מאת ה׳ ודאי היה השי״ת שומע בקולו, אבל כיון שלא הוצרך לזה למה השי״ת ישתנה שלא לצורך מעשה בראשית, והנה יהושע היתה השעה רחוקה לו שהרי כפי הנראה מסדר הכתובים הוא התחיל בבקר המלחמה והתחלת הנצחון בשחר היה אלא שבשעת הרדיפה היה משתקע השמש וירד לאופק, ומה היא ההנאה שהיה לו בנצחון הזה אם היו יכולים אויבי ישראל להתנצל ולברוח מלפניהם בעזר החשך של הלילה, ובשביל זה, רצונו מפני גודל הצורך, שאל מאת ה׳ שיעכב השמש ממרוציו עד שיתנקם מאויביו, זהו הטעם שלי על דרך פשט ונכונה הוא; אבל בעלי הגמרא הביאו הענין בסגנון אחר וכמו שאמרנו למעלה, ומכח הקושיא הזאת אמרו שגם למשה עמדה לו החמה, והכי איתא בפרק אין מעמידין תנא כשם שעמדה לו חמה ליהושע כך עמדה לו למשה ולנקדימון בן גוריון, בשלמא יהושע קרא נקדימון בגוריון גמרא, אלא משה מנא לן, א״ר אלעזר אתיא אחל אחל. ר׳ יוחנן אמר תת תת, ר׳ שמואל בר נחמני אומר מגופיה דקרא: אשר ישמעו את שמעך מתיבי ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע ה׳ בקול איש, איבעית אימא שעות הוא דלא נפישין כולי האי, ואיבעית אימא אבני ברד לא הואי ע״כ המאמר. ופירושו כאשר אמרנו, כי הוקשה להם ז״ל היאך קבל יהושע נס כל כך גדול שאפילו מרע״ה רבן של כל הנביאים לא קיבלו ולזה אמרו שגם לו עמדה לו חמה ולנקדימון בן גוריון, והוא הנזכר בפרק חמשי

דגיטין, והקשה בעל המאמר בשלמא יהושע קרא פי' בין המעשה בין הנס מבואר בתורה, נקדימון בן גוריון גמרא, פי' מעשה נקדימון נלמוד אותו מהקבלה, מפני שבימיו כבר נחתמו הכ"ד ומפני זה אף הנס שלו לא נשמע אותו כי אם מפי הקבלה הלכך זה וזה שוין, ההוא כולו דאורייתא וההוא כולו דרבנן, אבל משה מנ"ל פי' אילו כדבריך מדוע לא נתבאר בכתיב כמו שנתבאר סיפור המלחמה, והשיב ר' אלעזר דאתיא ג"ש דאחל אחל, מה ליהושע שנאמר לו אחל עמדה לו חמה כך למשה נאמר בו אחל מייתר להשוותו לו, דהא אחל הנאמר גבי משה מיותר הוא שהרי נאמר לו במלחמות סיחון ועוג ואיך יאמר לו השי"ת היום אחל תת פחדך והלא זו לא היתה התחלה של גדולתו ונפולת פחדו על האומות, שכבר נאמר שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי כנען, וגם באזנם כבר הגיע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק ואיך אמר א"כ היום אחל תת פחדך, אלא לגזרה שוה אתא וכדאמרן. ור' יוחנן אמר אתיא תת תת גבי משה נאמר היום אחל תת פחדך, וגבי יהושע ביום תת, מה כאן יש עמידת השמש אף התם יש עמידת השמש, ולא נתפיסה דעת ר' שמואל בר נחמני עם זה כי לפי דעת ר' יוחנן מה גזירה שוה זו והלא לא יש כאן תיבה מיותרת, גם לא נחה דעתו במה שאמר ר' אלעזר כי לפי הצודק הוא שבראשונה יפרש הדבר על מתכונתה כאשר תהיה בבירור, ובשנית תרמזהו, כדי שנבון אותה ממה שכבר פירש באורך מתחלה, וכאן הדבר בהפך שבראשונה גבי משה קצר ולא פי' כלום ובשניה האריך גבי יהושע ולכך אמר שעמידת השמש למשה נלמוד מהכתוב עצמו שאמר אשר שמעו את שמעך ורגזו וחלו מפניך, אשר כפי האמת היאך שמעו כל הגוים אשר תחת כל השמים בשביל שנצח סיחון ועוג, אלא ודאי שאין זה אלא בעמידת השמש שעל ידי זה נתפרסם בכל העולם, ובעל הגמרא הוקשה לו שאם באמת עמדה לו חמה למשה ולנקדימון בן גוריון היאך אמר הכתוב ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו, ולזה השיב כי למשה ולנקדימון בן גוריון אע"פי שאירע להם הנס של עמידת השמש היה לזמן מועט ולא כל כך ארוך כמו של יהושע, אם כן ההבדל הוא לא במהות הנס שהיה שוה לשלשתן למשה וליהושע ולנקדימון בן גוריון ודייק קרא כי שאמר ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו ולא אמר כנס ההוא, לרמוז כי אעפ"י שאירע נס כזה למשה לעבר, ויהיה עתיד ג"כ להיעשות עם נקדימון בן גוריון עכ"פ לא היה כיום ההוא עצמו שוה בשוה להתמיד הזמן הנס כאשר עשה ליהושע בן נון, והדע שגם יואל במכת הארבה שאירע בימיו אמר כמוהו לא היה מן העולם ר"ל כי רבוי כזה של השרץ ההוא לא עבר מעולם, ואיך יתכן זה, והלא משה אמר לפניו לא היה ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן, אלא שכבר השיבו בגמרא כי של משה היה מין אחד בלבד וכמוהו מאותו המין שהוא ארבה לא היה כמותו לא לפניו ולא לאחריו, אבל של יואל היו מינים הרבה יחד ילק ארבה חסיל

וגזם כמו שכתוב שם, והרבוי ההוא באמת לא היה בעולם, א״כ מין הארכה יותר גדולה של משה משל יואל, אבל רבוי המינים והכמות שלהם היה יותר גדול של יואל משל משה, וזהו וכמוהו לא נהיה מן העולם ר״ל בכמות ולא באיכות, ומה שכתוב בספר תהלים ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה ושקמותם בחנמל הוא על דרך מליצה לצורך השיר כמנהג המשוררים והפייטנים, ואף כאן בעמידת השמש אע״פי שכבר עמד גם למשה בהיות שיש הפרש ביניהם באורך זמן של העמידה מפני זה אמר ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו בסבת הרבוי ולא במקרה עצמו. ובפרקי דרבי אליעזר אמרו, מופת הששי מיום שנבראו השמים והארץ השמש והירח והככבים עולים להאיר על הארץ עד שבא יהושע ועשה מלחמתם של ישראל והגיע ערב שבת וראה בצרתן של ישראל שלא יחללו השבת עד שראה חכמי הגוים חופשים במזלות לבוא על ישראל מה עשה פשט את ידיו לאור השמש ולאור הירח והזכיר עליהם את השם ועמד כל אחד ואחד במקומו ששה ושלשים שעות עד מוצאי שבת שנאמר וידום השמש וירח עמד וראו כל מלכי ארץ לפי שלא היה כמוהו מיום שנברא העולם שנאמר ולא היה כיום ההוא וגו׳ כי ה׳ נלחם להם לישראל ע״כ, והנה ההיא דר׳ אליעזר הגדול ודאי חולק על מה שאמרו בפרק אין מעמידין כי לפי המאמר הזה לא אירע כלל המקרה הזה של עמידת השמש והירח מיום שנברא שמים וארץ אלא בימי יהושע בלבד, ומה יאמר הרב ז״ל כי לפי הסברא הזאת אשר היא באמת האמתית כפי הנראה מפשט הכתובים הנס של יהושע היה יותר גדול משל משה, והיאך יגזור הוא שהנסים של משה היו מסוג אחר משל שאר הנביאים ויותר גדולים ומעולים מפני שהיו לעיני המאמינים ג״כ, והנה אליהו כשעשה הנס של לקיקת המים ודאי לעיני המאמינים עשאו ושם היו ב״י והשיבו השי״ת ואז נאמר וישב את לבם אחורנית כי על ידי הנס השיב לבם אל האמת אצל הבורא ית׳ ממה שקודם היה אחורנית ר״ל למפרע מהאמת; וגם הנס שעשה דניאל כשניצל מפי האריות ושדרך מישך ועבד נגו כשנשלכו בכבשן האש לפני החולקים והמאמינים היה ולפני אחיו בני ישראל. גם הנס שעשה יחזקאל בהחיותו את המתים לעיני המאמינים היה ומה צורך להביא ראיה עוד אל הדבר הזה, אבל ההפלגה וההבדל בין משה רבינו ע״ה ושאר הנביאים אין אנו צריכים לבקשה ע״י תחבולות כמו שעשה הרב ז״ל, כיון שהיא מתבארת מן הכתוב עצמו בבירור בכמה מקומות ובפרט במחלוקתו עם אחותו שנאמר שם לא כן נביאכם פי׳ מין נבואתכם אינה כנבואת משה כי שלכם היא על דרך מקרה אבל שלו אינו כן כי בכל ביתי נאמן הוא, ועוד מהפסוק עצמו שאומר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה׳ פנים אל פנים לכל האותות והמופתים אשר עשה משה לעיני כל ישראל, וזהו כי משה היה מדבר עמו פנים בפנים מה שאין כן שאר הנביאים, וכך אמרו בגמרא כאן באספקלריא המאירה כאן

באספקלריא שאינה מאירה, כי נבואת ארונינו משה היתה בלא משלים וחדות, וכן ההפלגה בענין האותות והמופתים בינו ובין שאר הנביאים הוא מצד הרבוי, כי הנביאים אם עשו איזה אות או מופת היה פעם אחת או שתים כאליהו ויהושע, אבל משה רבינו ע"ה עשה נסים רבים, וזהו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים וסמיך ליה לכל האותות והמופתים כאלו אמר שלא קם כמותו לכל האותות ר"ל לרבוי האותות. ואפשר עוד לפרש הכתוב בסגנון אחר ולומר כי שליחות משה ומלאכותו לפני קהל ועדה היה וישראל שמעו באזניהם קול אלהים מדבר מתוך האש ביום מתן תורה וזה היה באמת סמן אמתת נבואתו, שקודם זה לא היו יכולים להאמין בו לגמרי, אבל כששמעו קול ה' באזניהם וראו הוד כבודו לא נשאר להם ספק, וזהו שאמר לו השי"ת, הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם, כלומר זאת תהיה הראיה הגמורה שלא יעוררו עוד אחריך ויאמינו בך לעולם, שאני בעצמי ובכבודי אדבר עם העם, כי אינו דומה השומע מפי שליח לשומע מפי המלך, וכמו שכתב המפרש הגדול רבינו שלמה ז"ל בפי' לתורה, וכן כתוב השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי. וכתוב עוד וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים ויאמינו בה' ובמשה עבדו, כי האמונה שלהם אצלו היתה על כרחם בלא ערעור ובלא ספק כלל מתוך ששמעו באזניהם ובעיניהם ראו את היד הגדולה וכמו שאמרנו, וזהו לכל האותות וכו' אשר עשה משה לעיני כל ישראל כלומר שנבואתו ואותותיו נתאמתו לעיני כל ישראל בשמעם קול אלהים, מה שאין כן שאר הנביאים שלא היה אלא על ידי נבואתם ומלאכותם בלי ראיה אחרת ומזה נשתנה אדונינו משה מכל שאר הנביאים ומחוקקים מכל אומה ולשון והמשכיל יבין ודי במה שאמרנו בשרש החמישי.

מאמר חמישי

כבר חרצנו אומר כי העקר החמישי הוא שחייבנו להאמין כי תורת משה ניתנה לנו מן השמים מפי עליון כללותיה ופרטותיה וכל מה שכתוב בה בין מהמצות בין מהסיפורים מפי הגבורה ניתנו, ובשביל הסבה הזאת כל האומר שמשה רבינו כתב בתורה מדעתו ואפילו מקצתה נקרא כופר, וכך אמרו בגמרא בפרק חלק אפילו אומר כל התורה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה אלא משה עצמו כתבו עליו נאמר כי דבר ה' בזה. והנה הרב ז"ל ובעל העקרים לא אמרו לנו כלום מהקראים, אשר כפי האמת הם מזרע ישראל כמונו, מעשרת השבטים שמרדו ונשאו יד במלכי יהודה ונתפרדו משבט יהודה ובנימין בימי ירבעם בן נבט כמו שתמצא בספר מלכים. ויש גם כן כתה אחרת מתלמידי אנטיגנוס איש סוכו צדוק וביתוס שהתחילו כמו שלש מאות שנה קודם החרבן. ויהיה הענין איך שיהיה, לפי האמת

כולם בני ישראל מזרע אברהם יצחק ויעקב הם, אבל אעפ"י שהם מאמינים בתורה ושומרים אותה, חולקים עמנו בפירושה ואינם מאמינים לדברי חכמי המשנה והתלמוד, ואומרים שכל מה שאנו מוצאים בתלמוד ובמדרשים אינו אמת, ואחרי הדעה הזאת הם מפרשים בתורה פירושים שונים ומשונים מפירושי רבותינו, משובשים ובלי דעת ואין צורך להשיב עליהם, כי אבי אבותיהם התחילו בשבוש לעבוד עכו"ם ולילך אחרי הבעלים כשקשרו קשר על רחבעם בן שלמה בשומעם דברי ירבעם בן נבט שעשה הבעלים בבית אל ואמר אלה אלהיך ישראל, ואינו מן התימה אם עכשיו בניהם היוצאים מחלציהם נגררו והלכו אחרי אבותיהם למרוד גם הם במרד ולישא יד נגד רבותינו כי מעשי אבות יעשו בנים, ורוב הפירושים והביאורים מהמחברים שלהם בפסוקי התורה הם דברי צחוק לעג וקלס, כי אפילו אוילים לא יפלו בטעיותיהם, כגון מה שפירש ענין פסוק בחריש ובקציר תשבות שבא לאסור תשמיש המטה בשבת, מה ענין זה כאן אם הכתוב ההוא בא לאסור הזריעה בשנת השמיטה כאשר נודע. והראב"ע ז"ל הביא בפירושו לתורה דברי המפרש הקראי ואמר: בחריש ובקציר תשבות, אמר ענן שהוא על משכב האשה, והלא תכסהו בושה, כי אם אמרנו במלת חריש החריש, הלא במלה קציר יחריש ע"כ, והנני מפרש דבריו שהרי אם יהיה פי' בחריש על הבעילה שהיא סבת ההריון א"כ יהיה פי' ובקציר' על הלידה שיהיה אסור בשבת לאשה להוציא הולד מן הרחם וזה אי אפשר כי ללידה לא יש שעה מוכנת ולא זמן קבוע אלא ביד הק"בה וזהו אומרו כי אם במלת חרוש החריש, הלא במלת קציר יחריש, פי' אין לו להשיב במלת קציר. גם הקבלה שלהם בענין השבת משובשת היא, שאינם יוצאים מבתיהם והכתוב אומר אל יצא איש ממקומו ביום השביעי שהוא על תחום שבת, ולפי האמת לא נאמר זה אלא במדבר ולענין המן כי תחומין דרבנן הם כמו שכתבו האחרונים, ואם באמת יהיה האדם חייב לישב בבית במקומו ביום השבת מה יהיה התענוג שחייב להתענג בו, והלא צער גדול הוא לישב בבית כמי שיושב בבית אסורים· ונחזור לענינו ונאמר כי לפי דבריו של הרב בי"ג עקריו הקראים אינם בכלל ישראל וכן הוא כדבריו ממה שאמרו בפרק חלק אפילו אומר כל התורה כולה מן השמים חוץ מק"ו זה מגזירה שוה זו עליו נאמר כי דבר ה' בזה. ואפשר לומר כי גם בעל העקרים יכלול הענין הזה בעיקר השני שהוא תורה מן השמים. וצריך שתדע כי תורת משה מקצתה ספורים מהמקרים והמאורעים והתולדות שאירעו לאבותינו ומקצתה מצות והקים ומשפטים שהאל ית' ציונו על ידו, אבל צריך שתדע גם כן כי כל המאורעים והסיפורים שתמצא בתורה אינם ספורים של תהו כשאר ספורי דברי הימים, אבל צורך גדול יש מהם לענין האמונה, וכך אמרו בבראשית רבה אפילו פסוק ותמנע היתה פלגש לאליפז נכתב בתורה להודיעך גדולתו של אברהם כמה היו מתאוים לידבק בזרעו, כי תמנע זו

היתה בת אלופים, שנאמר ואחות לוטן תמנע, ותמנע מאלופי שעיר היתה מן החורים שישבו בה לפנים, אמרה איני זוכה להינשא לך הלואי ואהיה פלגש, ובשביל זה אמרו שהתחילה התורה לספר בבריאת העולם קודם כל דבר ללמד אותנו ולהראות כי הוא ברא את הכל, ובכלל הגלגל הארצי מאפס המוחלט, וכי הוא לבדו מושל בו ונותנו פעם בפעם למי שהוא רוצה, א"כ צורך גדול יש בסיפור ההוא לומר כי ה' איש מלחמה, וכל מה שיארע בעולם הזה התחתון הוא ברצונו ית' ולא במקרה, והיה בשביל זה התחלת התורה בבריאת העולם ללמד את בני האדם כי הוא מושל בכל, כי הבונה בית, כלי או חפץ אחר של בעליה היא והרשות בידו לתתה למי שירצה. לשון בראשית רבה, א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם ומה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שאם יאמרו האומות לישראל לסטים אתם שכבשתם ארצות ז' עממים הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו, והוא לשון רבינו שלמה בפי' התורה. והנה הוא ז"ל הבין המאמר כמו שפירשנו כי כונתם הוא ללמדינו שהוא אדון כל הארץ ואחר שנתנה לז' עממים נטלה מהם ונתנה לישראל, אבל הרמב"ן ז"ל הקשה עליו ואמר כי צורך גדול היה לכתוב בתורה הבריאה להורות על חדוש העולם, כי מי שאינו מאמין בו אין לו תורת משה כלל, ולפי דעתינו לא הבין לא דברי האגדה ולא דברי רבינו שלמה, ובהיות רצונו של הרב הנחמני להשיג על דברי רבינו שלמה מחזר תמיד אחר דבריו בלי עיון ובהסח הדעת, אבל ענין המאמר הוא, כי אע"פי שצורך היה לספר בתורה בריאת העולם עכ"פ בהיות עצם התורה חקים מצות ונימוסים היה לו למשה להתחיל מהעיקר ואח"כ לגמור עם הטפל שהם המקרים והמאורעים, וזהו אמרם ז"ל לא היה צריך להתחיל כי עיקר שאילתם היא על ההתחלה כאשר אמרנו, ומפני זה לא שאל ר"י לא היה צריך לכתוב בתורה אלא מהחדש הזה לכם אבל אמר לא היה צריך להתחיל, כי עיקר קושיתו על התחלה, וזה שסיים גם כן ומה טעם פתח פי' התחיל בבראשית, והשיב כי בהיות שהקב"ה לא ברא את העולם אלא בשביל עמו ישראל זרע קודש מפני זה התחילה התורה בבריאת העולם להורות כי תוכן הבריאה היתה בשביל ישראל, וכדי שהם ישבו בארץ ההיא, ולא נתנה לאומות מתחלה אלא בתורת פקדון כדי שאח"כ יחזירוה לישראל במועד ובזמן הנגזר ממנו ית' וזהו אומרם מה טעם פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים. והנה סיפר משה כי הקב"ה ברא את העולם והוציאו מאין ליש מן האפס הגמור והמוחלט וקודם זה הוא היה יחיד בעולמו ולא היה שום דבר מארבע יסודות אלו שכל הנבראים נתהוו מהן ואמר כי מתחלה ברא את החומר הראשון שממנו נתהוו אחר כך כל הנבראים, וזהו בראשית ברא אלהים את השמים ואת

הארץ והארץ היתה תהו ובהו ורצה כי בתחלת הבריאה ביום ראשון היתה תהו ובהו אילו אבנים מפולמות, ואם פי' מפולמות דקות כמו שנראה מפשט הלשון, ודאי כיון בעל המאמר למה שאמרנו, והנה התמיד לספר מה שאירע אח"כ ואמר כי בהיות כל הד' יסודות בערבוביא בזמן התהו ובהו לא היה נמצא כי אם חשך ואפלה על פני הארץ למעלה מן התהום ובשביל זה תקן הבורא ית' שיתהוה האור, ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, ובראות שהאור היה טוב הבדילו מן החשך וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה כמ"ש רבינו שלמה· והכונה היא כי בזמן התהו ובהו היו האור והחשך משתמשים בערבוביא שלא היה להם זמן קבוע כי בהיות הד' יסודות מעורבים ביניהם פעמים היה נוצח האש ומתגבר ואז היה האור ולפעמים היה מתגבר העפר ואז היה חשך ואפלה כי האש מטבעו להאיר והעפר מתולדתו להחשיך כאשר נודע, ובראות השי"ת כי העולם שהיה רוצה לעשות היה צריך לאור, הפרידם זה מזה שלא ישתמשו עוד במקרה האש והעפר, אבל קבע להם התחומים לזה ביום ולזה בלילה, זהו פירש מאמר בראשית רבה וכונת רבי' שלמה, והארכתי כל כך להסיר תלונת המקשים על דברי רבותינו שאמרו איך אפשר זה, והלא החשך אינו כי אם העדר האור, הבינו הם כי באומרם שהחשך והאור היו משתמשים בערבוביא רצו בערבוב ממש כי האור והחשך היו מעורבים ובזמן אחד היה אור וחשך ועל זה הקשו כי אי אפשר שהדבר יהיה כן, שהרי החשך אינו גשם וגוף כמו האור שנתהוית מגוף השמש מה שאין כן החשך שאינו מתהוה אלא מחסרון האור. ועם מה שפירשנו נסתלקה תמיהתם. ויש מן הפילוסופים שהקשו כי היאך נתהוה האור ביום הראשון והלא עדין לא נבראו המאורות, ולאו קושיא היא כי אין מוקדם ומאוחר בתורה· או נאמר כי האור ההוא היה ממין אחר ואינו מהשמש כלל, והנה בארצות הצפון יש מקומות שמתעלם מהם השמש ה' חדשים בשנה והשלג מאיר להם מכח הליבון שבו א"כ משכחת לה שיהיה מין אור שלא יצטרך לכח השמש וכמו זה כמו זה ואין מקום לטענתם· עוד הקשו הפילוסופים כי איך קרא מאור ללבנה והדבר ידוע שאין לה אור מעצמה והיא כמו גלגל הארץ שמקבל האור מהשמש, והראיה שאינה מאירה אלא כשהיא קבועה נגדו שתוכל לקבל ניצוצות השמש; אבל הקושיא הזאת אין לה שרש ולא ענף לפי מה שביארנו למעלה, כי התורה ניתנה לבני אדם ולא למלאכי השרת ובהיות שהירח תאיר וזורקת אורה בגלגל הזה התחתון, מה לי אם האור הוא שלה או מקבלת מן השמש, סוף סוף היא מאירה לעולם א"כ למה לא תקרא מאור אצלינו על הפועל והמעשה שהיא עושה, וכך הוא מנהג התורה ליחס השם מפני הפועל, כי אלילי העמים נקראו אלהים, לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, וכן הבודים מלבם דברי כזבים כדי להטעות את שומעיהם נקראים נביאים, והזובחים לאליל נקראו כהנים ואת מתן כהן הבעל (מ"ב י"א י"ח), וכל זה הוא לדעת המאמין בהם,

וכמה הלבנה למה לא תקרא מאור כיון שתאיר לגלגל ותתראה לעינים מאירה, אם האור מעצמה או מסבת דבר אחר. והנה ספרה התורה ענין המבול כי בראות ה׳ רעת האדם גזר גזירתו להשמיד מין האנושי וכל שאר הנבראים בין הבע״ח ובין הצמחים עצים ואלנות וזהו קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ, והתמיד לספר כי נח איש צדיק תמים היה בדורותיו ושהיה מתהלך בדרך טובה וישרה במעגלות השם, את האלהים התהלך נח, ומפני זה הצילו הקב״ה ממימי המבול לו לאשתו ובניו ולנשי בניו כי הוא צדיק וישר וכל דרכיו משפט וכל אחד ואחד הוא דן אותו לפי מעשיו אם צדיק ואם רשע, זהו הנראה מפשטי הכתובים; אבל בבראשית רבה אמרו את האלהים התהלך נח ובאברהם הוא אומר אשר התהלכתי לפניו, נח היה צריך סעד לתמכו. עוד שם אמרו איש צדיק תמים היה בדורותיו אבל אילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום, א״כ נראה מדבריהם כי לא ניצל הוא ומשפחתו אלא כדי שלא להשמיד את כל מין האנושי כי ברצות ה׳ להשאיר מהם שריד ופליט בחר בנח שהיה יותר טוב מכולם מכל בני דורו אעפ״י שלא היה שלם במעשיו, וכך אמרו שם ויבא נח ואשתו ובניו וכו׳ מפני מי המבול, אף נח מקטני אמנה היה, וזה כי לא היה מאמין שיבא המבול אפילו שכבר אמר לו ה׳ והיה יודעו מפי המקום כמו שנאמר קץ כל בשר בא לפני וג׳ עשה לך תבת עצי גופר, וכשראה שהמטר התחיל לירד אפילו הכי לא היה מאמין ולא נכנס לתבה עד שהמים הגיעו לפיו ומעצמם דחפוהו לתבה, דכתיב מפני מי המבול, אלו דברי רבותינו ודעתם, רק צריכים אנו לחקור מי הכריחם לחשוב ככה כי נח לא היה ראוי שיקרא צדיק אילו היה בדורו של אברהם? אך האמת הוא כי השי״ת בעלות על דעתו וברצותו ליסר כל מין הבע״ח מפני חטאתם חשב וגמר להשמיד כולם ולכלותם לפי שעה מעל פני האדמה, אבל בהיות רצונו שלא לכלות העולם לגמרי מברואיו אלא לפי שעה, כי הארץ לא לתהו בראה לשבת יצרה, מפני זה בחר בנח היותר טוב שבכלם אעפ״י שלא היה שלם במעשיו והחיה לו ומשפחתו, כדי שישאר גזע וחוטר להתישב העולם אחר המבול, ותקן לו הקב״ה שיעשה התבה ושיכנס בתוכה להושיע עצמו וכל בני משפחתו מהכליון הכללי כדי להושיב את העולם אחר המבול, והנה לפי הנראה מפשטי הכתובים כל העולם כולו, הגלגל השפל, נחרב במבול דכתיב ויכוסו כל ההרים הגבוהים וכתיב עוד חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכוסו ההרים. וממה שאמר ותנח התבה על הרי אררט נראה גם כן כי המים גברו על ההרים ההם בארצות המזרח כי הם לפי האמת מההרים הגבוהים אשר בכל חלקי הישוב, והעיד יוסיפון בן גוריון כי בימיו בזמן חרבן בית שני עדין היו נראים שברי התבה שהוא ראה אותם בעיניו, וגם דעת רבותינו בתלמוד ובבראשית רבה כך היא, שכך אמרו והנה עלה זית טרף בפיה, מהיכן הביאה מהר המשחה הביאה שנאמר ארץ וגו׳

לא גושמה ביום זעם, ואיכא מאן דאמר מגן עדן הביאה; והוכרחו לזה שהרי כתיב וימח את כל היקום הרי כל דבר במשמע שכל הנבראים נימוחו ונפסדו מרוגז המים, והיאך אמר הכתוב שהיונה הביאה עלה זית, ובשביל זה השיבו שארץ ישראל לא ירדו עליה מי המבול, ואפילו לפי האוקמתא הזאת צריכים אנו לומר כי אעפ״י שבא״י לא ירדו עליה המים מ״מ נתפשטו וירדו בה משאר ארצות כי בהיות שכל העולם מלא ממי המבול ואפילו ההרים הגבוהים גם ארץ ישראל היתה מכוסה מהמים המפוזרים בכל חלקי הישוב, א״כ מתבאר לפי דבריהם ז״ל כי המים עברו וכסו כל העולם כלו. ולפי דעת האומר שהביא מגן עדן היאך ידע נח כי קלו המים מעל פני הארץ; אולי יאמר כי כראות נח שהביאה סימן בתוך פיה אמר וחשב בדעתו שהידה הדוש בדבר ואז פתח את החלון וראה כי קלו המים מעל פני הארץ. אבל דע כי כל סיפורי המבול מאורעיו ומקריו מעניני התבה דרך נס היה, וברצונו ית׳ להושיע ולהשאיר פליטה ממין האנושי ומשאר בע״ח. ומי שבקי בחכמת הים ובתשבורת יתברר לו בירור יפה כי אי אפשר בשום אופן שתשב ותעמוד התבה בדרך הטבע נגד הסערה של הפוך המים מסוף העולם עד סופו כאשר קרה בזמן ההוא, והנה כתוב ויבקעו כל מעינות תהום וארובות השמים נפתחו, כי נשבר ונתקלקל הגלגל ויצאו ממנו המים התחתונים כדי להטביעו מכל צדדיו מלמעלה ומלמטה, ואם המים היורדים מלמטה היו חמים כמו שארז״ל מה היה מצנן הופת; ועוד כי היאך היתה התבה יכולה לסבול כל מיני הבע״ח זכר ונקבה עם המזונות הצריכים להם; וכל הענין הוא כאשר אמרנו שכל זה היה בדרך נס, והשי״ת תקן לנח בנין התבה והכניסו בתוכה כדי להראות שהוא יתברך שמו אינו רוצה דבר חוץ מהטבע והעולם כמנהגו נוהג, שהרי כפי הנראה לעינים כל המקרה ההוא דרך טבע היה ולא על ידי נס. והפילוסופים אמרו, כי לפי הנראה מדרכי השכל וגם מפשטי הכתובים כשיובנו על בורין אין צורך להאמין שהעולם כולו נשטף מפני מי המבול, כי בהיות טבע המים לירד למטה מצד כבדותם, מפני זה אי אפשר שכל העולם כלו נתכסה בזמן אחד בהיות שהוא משופע ואינו שוה, ולפי זה אם הארצות השפלות נתכסו ממימי המבול היו הגבוהות מגולות וא״כ השטיפה לא היתה כללית בכל חלקי הישוב, והנה הכתוב אמר ויכוסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים, והוא כינוי שכולל בו כל הכדור הארצי, ואמר עוד וימח את כל היקום שכל דבר שהיה בו היות ולהות מכל מיני חיות, דשאים ואילנות, נפסד וכולם היו לאין. ומצינו כי המים היו משיגים ועוברים חמש עשרה אמה למעלה מן ההרים, ואם ההרים ההם הם הרי המזרח באר״מיניא אצל נהר פרת ונהר חדקל כמו שכתב הראב״ע אין ספק שהאמת עם הפילוסופים! ואפשר לומר כי נשארו הרבה מקומות בעולם שלא ירדו עליהם ממי המבול, כי יש ארצות יותר גבוהות מהרי ארמיני׳אה ארבעת אלפים אמה, ואם המים גברו חמש עשרה אמה

מלמעלה מהרי אררט א"כ אותן הארצות לא נתכסו בימי נח. ולפי האמת וגם לפי הנראה מפשטי הכתובים, ההרים היותר גבוהים שהיו ניכרים באותו זמן היו הרי אררט, שהרי הם הראו ראשם קודם שאר מקומות כשהמים התחילו להתחסר כמו שכתוב ותנח התבה על הרי אררט, ולפי זה צריך לומר כי בהיות רצון האל ית' לשלוח המבול ליסר בני אדם ובע"ח מפני מעשיהם הרעים והנפסדים, לא שלח הרוגז אלא במקומות המיושבים, כי למה ימטיר וישטוף ארצות הנשמות והחריבות, והלא אין שם שום בריה להתיסר, ובהיות עדין בתחלת העולם לא היו מיושבות כי אם אותן הארצות מעט מזער כי לא נתפזרו האנשים אלא בדור הפלגה כמו שכתוב ויפץ ה' אותם על פני הארץ, ובשביל זה אמר כי המבול היה כללי וכי נתכסו כל ההרים הגבוהים פי' שהגיע בפרט ובכלל בכל הארצות המיושבות ושנתכסו כל ההרים הגבוהים שהיו ידועים ומיושבים בזמן ההוא. ואם הרי אררט במזרח הם הרי אר"מיניאה הדבר מוכרע שהוא כאשר אמרנו כי בהתכסותן ודאי לא נתכסו הרי הצפון והרי אפריקא במדינות הכושים, זה הנראה לנו בענין הזה והאמת יורה דרכו. אבל עיקר קושיתם אינה טענה כלל, שלא נמלא העולם מהמטר כמו שחשבו הם, אבל המים שהמטיר השי"ת מלמעלה מ' יום ומ' לילה היו להרטיב את הארץ ולזעזעה ממקומה ולהרוס יסודותיה כדי שתתבקע ויצאו ממנה המים המחובאים תחת התהום לכסות הארץ וזהו נבקעו כל מעינות תהום רבה, ואם ירדו המים מלמטה מן התהום ודאי אפשר שנתכסה כולו בזמן אחד אעפ"י שהוא משופע, כי רבוי המים שבתהום די למלאות כל הארץ, ויגיד עליו רעו, הים שהוא גדול מהארץ כמו שלשה פעמים והוא כלו מכוסה מן המים אעפ"י שאינו שוה הקרקע שלו והוא משופע כשיפוע הארץ.

והנה נולד לנו ספק גדול בענין הכושים מהיכן נתהוו ואימתי היתה תחלת בריתן כשנהפך מראה בשרם מהלבן אל השחור, כי אין ספק שאנחנו בני האדם כולנו בני איש אחד נחנו ובין השחורים ובין הלבנים בני אדם והוה הם כאשר נודע, ולפי דעת רבותינו נהפכו לשחרות בני כנען מקללת נח שאמר: ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו. ולפי הנראה לכאורה צריכים אנו לומר כי שחרות עור הכושים הוא מאיזה סבה שאינה ניכרת לנו בהיות בינינו ובינם הפרש והבדלים רבים חוץ ממראה הבשר כי עור בשרם עב מאד ושלנו דק, וכן במראה העינים והשיער וגם בצורת הגוף כולו הם מובדלים ומשונים ממנו. וצריך לומר לפי דעתם ז"ל כי כל ההבדלים והמומים האלו נתקבצו עליהם בשעת הקללה, וא"כ הדבר מהזמן ההוא והלאה היו למשפחה נפרשת ונבדלת מהלבנים. ושחרות עורם אינה מחמת התחממות של המדינות שהם יושבים שם, והדבר הזה מוכרח ממה שאנו רואים כי בני אדם הלבנים שהלכו למדינת הודו ונתישבו שם אחר ג' מאות שנה נשארו בניהם לבנים ולא נשחרו עם היותם תחת קו המשוה ונשארו בעינם ומראה בשרם לבנה כאבותיהם כאשר

נודע, וזה סמך למה שאמרו כי השחורים הם משפחה בפני עצמה, היא מפני קללת נח, כי אם היה מצד חמימות הארץ גם לנולדים מאנשי הצפון היה צריך שיתהפך מראה בשרם מהלבן אל השחור ולפחות לבני בניהם אחר כמה מאות שנה, זהו הנראה לכאורה. אבל אחר העיון וההסתכלות בחכמת הטבע נראה שאין הדבר כן, כי הבדל הלבן מן השחור במין האנושי אינו מן הקצה אל הקצה שבמדינה אחת האנשים שלה יהיו לבנים ובמדינה הסמוכה לה יהיו שחורים, דע שאין הדבר כן, אבל גם הדבר הזה הוא כשאר עניני העולם שהם הולכים עולים ויורדים ממעלה אל מעלה שלמטה ממנה ותמצא כי בצפון העולם במדינות הקרות יהיו האנשים לבנים, ויותר שתתקרב אל הקו השוה כהתקרב אל השמש יהיו האנשים מתקרבים יותר אל השחור במראה בשרם וזה מעלה במעלה מעט מעט עד שיגיע אל השחרות השלם בארצות הודו במדינות הכושים, א״כ מוכרח הדבר כי בני אדם וחוה כמונו היו אלא כי לפי האמת מצד קרבת מדינתם אל עין השמש העור שלהם נעשה שחור, ולא היה זה ההפוך מיד אחר הליכתם שם, אבל מעט מעט אחר כמה מאות שנה שנכנס החמימות בתוך דמם ובשרם. והנה לא ספרה התורה קין והבל שני בני אדם וחוה את מי נשאו לנשים כיון שהעולם היה שומם ולא היו שם כי אם הם לבדם. והתורניים אמרו כי בני אדם הראשון נולדו עם זווגיהן, גם חכמי הנוצרים ככה אמרו, וכן באמת דעת חכמי התלמוד שאמרו תאומים נולדו עם קין והבל, ואם קבלה נקבל, ולפי הנראה משקול הדעת אינו נראה כן, כי לפי דבריהם אנו כולנו בני ממזרים שנולדנו מזיוג נפסד נתעב ונאלח. ויותר טוב לומר שהקב״ה נתן להם נשים עשאם בכבודו ובעצמו מפני הצורך כמו שעשה לחוה, זהו דעתי בדבר הזה אעפ״י שאין לי ראיה והרוצה לחלוק עלי יחלוק. ואם תסתכל לבוני המגדל בענין דור הפלגה ותשאל בדעתך מה היתה כונתם והוכן מעשיהם שהקב״ה קצף עליהם והרס בנינם מה היה פשעם וחטאתם, והנה יוסיפון בן גוריון בספר דברי הימים אמר כי בני דור הפלגה בנו המגדל לעלות בשמים להלחם עם הקב״ה והמלאכים ואחר זה נגרר הפייטון בחזרת המוסף שפייט לכו ונעלה הרקיע להלחם בו. ואלה דברי רוח שהעתיקם יוסיפון מספרי היונים הקדמונים עכו״ם, שכך באמת יש בספריהם, כי בני האדם מזרע הענקים עשו סלם ובנו מגדול ועלו ברקיע והיה שם מלחמה גדולה בינם ובין האלהים ואלו נצחו את הענקים וגרשו אותם מן השמים והם ממש דברי יוסיפון והפייטן, והלואי שלא נכתבו. והפשטנים אמרו כי בוני המגדל היה כונתם להתאסף ולישב כולם במקום אחד וזהו ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ, והוסיף עוד הראב״ע כי אברהם אבינו מבוני המגדל היה, ובאמת לפי הנראה מחשבון הדורות כן נראה, ואפשר כי עדין לא היה יודע אברהם השי״ת וקטן היה כי עיקר ידיעת הבורא אצלו וכשנחזק באמונת האל היה בן מ׳ שנה כמו שאמרו בגמרא ר׳ יוחנן ור׳ חנינא אמרי

תרוייהו בן מ׳ שנה הכיר אברהם את בוראו, לפי גרסת הרב ז״ל בס׳ המדע, או בן מ״ח שנה כפי נוסחת הספרים שלנו, ואנחנו לא נכריע בדבר הזה כלום כי מצפונים סודות ה׳. ולפי פשטי הכתובים לא חטאו בוני המגדל ולא עשו דבר שלא כהוגן וא״כ למה נענשו, ואעפ״י שאין התשובה נצחת מכל מקום יותר טוב לקחת דברי בעלי הפשט, אשר אמרו כי הבורא ית׳ כשברא את האדם אמר לו פרו ורבו ומלאו את הארץ, והוא שבקש להרבות את מינו כדי שבניו ובני בניו הנולדים יתפזרו וימלאו את הארץ, ובהיות כונת בוני המגדל הפך מזה שהיו מבקשים לישב כולם נאספים במקום אחד ולעזוב הארץ חריבה ושממה בשביל זה נתיסרו ונתבלבלה לשונם שלא יבינו איש שפת רעהו ומשם נתפזרו בכל חלקי הישוב. והנה כל מה שאמרנו עד הנה ממה שסיפרה התורה מן הבריאה של אדם הראשון ושאר הנבראים צורך גדול היה בו לענין האמונה להודיע לנו השתלשלות הדורות מקריהן ותולדותיהן עד שהאנשים הגיעו לכלל ישוב ושנולד אברהם אבינו ראש המאמינים, כי בהיות הוא עליו השלום שרש וגזע אומתינו היאך היה אפשר לכתוב המאורעות של האומה הישראלית אם לא היינו יודעים מהיכן נתהוה ויצא. וכן לא היה אפשר להודיע סיפור קורות של אברהם אם זה שכתב התורה לא היה מתחיל מהבריאה, ומפני הסבה הזאת כל מה שתמצא בתורה מסיפור הקורות והמאורעים שאירעו לאבותינו ושנראים כסיפורים דעלמא אין הדבר כן, כי לא יש בתורה אפילו מלה אחת שהיא מיותרת וישרים דרכי ה׳. ולא ספרה התורה היאך הגיע אברהם להכיר את בוראו כי אבותיו עכו״ם היו כמו שכתוב תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים, ותרח אביו מומר בפרהסיא כמו שאמרו במדרש, ואפשר שיהיה הדבר כמו שכתב הרב ז״ל בספר המדע כי בהיותו קטן התחיל לשוטט ולחשוב בדעתו ביום ובלילה וככה היה לבו משוטט וחושב עד שהגיע אל דרך האמת והבין קו הצדק בתבונתו הנכונה וידע שיש אלוה אחד מנהיג הגלגל והוא ברא את הכל ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו, ואז התחיל לערוך דין ולהשיב תשובות על בני אור כשדים ולקרוא בשם ה׳ ואמר לבני עירו כי ה׳ הוא האלהים ושהיה ראוי שישברו את צלמותיהם ויעבדו בורא עולם שהוא אדון כל הארץ שנאמר ויקרא שם בשם ה׳ אל עולם, וכיון שגבר עליהם בראיותיו בקש מלך הארץ להורגו ונעשה לו נס ויצא לחרן. ובספר מורה הנבוכים הוסיף עוד שמצא כתוב בספר עבודת האיכרים המצרית, כי אברהם אשר נולד בכותא היה חלק על דעת ההמון שהיו עובדים את השמש וכששמע הדבר מלך הארץ ההיא שמוהו בבית הסוהר ואמר כי על כל פנים נעשה נס לאברהם אבינו, אם נאמר שהמלך ההוא שם אותו בבית האסורים שלא חשב להרגו כדי להתנצל ממנו והקב״ה הסירו מדעתו, או אם נאמר שנשלך לכבשן האש וניצל כמו שאמרו בתלמוד וכמו שרמז הכתוב אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים. והנה תמצא בתורה ענינים

אשר האדם לא יכול בנקל להתבונן ולהשתכל בהן אלא אחר העיון ובקושי גדול כגון מה שעשו שמעון ולוי שהרגו בערמה כל אנשי שכם וכאשר ידעת ויהי ביום השלישי ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי וגו' והדבר הזה שלא כהוגן היה, להרוג כל אנשי העיר בערמה ובנכליהם אשר נכלו, והרב ז"ל השיב בכפר שופטים כי בן נח שזנה חייב מיתה ומפני זה דנו אותם בני יעקב כפי דינם. אבל מה יאמר הרב כי אם שכם היה חייב מיתה מפני שזנה לא היה בידו להרגו, ועוד כי אחר ששלמו והתנו עמו מה שהתנו אז היתה אחותם כאשת איש לכל דבר ושכם היה בעלה לגמרי וא"כ מפני מה הרגו אותו. ועוד כי אם שכם עשה שלא כהוגן וזנה עם אחותם למה הרגו כל אנשי העיר, ומה טעם לדברי הרב כי אם שכם היה חייב מיתה לא מפני זה היו מחוייבי מיתה כל אנשי עירו. גם מה שכתב רבינו שלמה ששינו את התנאי מהנקבות אל הזכרים אינו נכון ואין לו טעם כלל להרוג בשביל זה כמה אנשים, ואעפ"י שאין לזה תשובה ניצחת, טוב לתת טעם לדבר ולסמוך לה כעין טעם, והוא שהם חשבו כי שכם בשכבו עם אחותם הסיר הכבוד לגמרי ממשפחתם ומפני זה כשהוכיח אותם יעקב על הדבר הזה השיבו הכוונה יעשה את אחותינו כי המרירות שהיה בלבם הוא שמאחותם שהיתה בתולה וצנועה עשה זונה, שכך הוא לפי דינם מי שזנתה בבית אביה בהיותה בתולה תקרא זונה ומפני זה עשו נקמה ממנו והרגו אותו. ואפשר שמפני זה הביא רבינו שלמה ז"ל דברי אונקלוס שתרגום את אחותינו ית אחתנא כי רבים יתמהו מה חידוש חידש לנו הרב, אבל הענין הוא כי המתרגם מנהגו להמיר מלת את עם מלת עם לפי הענין וכאן לא שינה כלל והניח מלת את כמו שהיא, והטעם הוא כי אם היה מתרגם הכנפקת בראא תעבד עם אחתנא אז היה פירושו וכי היה לו לעשות לאחותינו מה שעושים עם הזונות, אבל כשתרגם ית אחתנא היה פירושו היה לו לעשות מאחותינו זונה א"כ הכבוד הלך מאתנו ונשארנו מתועבים. ועדין נשאר לנו הספק כי לא היה הרשות בידם להרוג בשבילו כל אנשי העיר, כי הם לא היו אשמים מפני חטאתו, אבל צריך שתדע כי בממלכות הקטנות האלו בימים הקדמונים לא היו המלכים מושלים לגמרי כמו שהוא בזמן הזה, אבל כל מעשיהם היו נגמרים בוועד הזקנים של אנשי העיר ומפני זה לא רצה שכם לגמור התנאי ולכרות ברית עם בני יעקב בלתי שמוע קודם דברי שער עירו, ובהיות כי הם לא מיחו בידו ונתנו לו יד לפשוע שעשה זונה מדינה אחותם בשביל זה נתחייבו גם הם כמו המלך שלהם כי לפי מה שהם נצטוו על איסור הזנות היה להם להזקנים ולהשופטים של אנשי עירו לחייב מיתה את שכם מפני שעשה זנות עם בת יעקב ואז היו הם פטורים לגמרי, אבל בהיות שהם שתקו ונתנו לו יד לפשוע נתחייבו גם הם מיתה כמו מלכם; ואולי כי לזה כיון הרב ז"ל. אבל עדין נשאר לנו מקום עיון, כי אם באמת

שכם היה חייב מיתה לא היה בידי בני יעקב להרגו, כי לפי דיני ישראל השוכב עם הבתולה בבית אביה אינם חייבים כלום לא הוא ולא היא ואפילו שם זנות לא יש כלל אלא חייב האיש לקחת אותה לאישה, וא"כ מאחר ששכם וכל אנשי עירו שלמו להם ונימולו כבר יצאו מכלל בני נח ולא היו עוד מחוייבים מיתה, ועוד מי הרשה להם להרגם מפני שעברו על דינם, ואם בן ישראל יעשה עון ויעבור על מצוה ממצות התורה וחקותיה בשביל זה יהיה ביד השופט גוי לחייבו ולהרגו? אולי יאמר הרב כי בהיות המאורע הזה היה קודם מתן תורה חשבו עצמם בני יעקב כבני נח ובשביל זה הרגו את אנשי שכם· ואלו דברים בטלים כי לפי דיני בני נח גם דינה אחותם היתה חייבת מיתה כמו שמצינו בתמר שאמר יהודה הוציאוה ותשרף, ומה שאמר רבינו שלמה בשם אפרים מקשאה משום ר' מאיר כי תמר חייבה למיתה מפני שהיתה בת כהן דרך דרש הוא וגם מסדר הדורות רחוק הוא, כי עדין בימי יהודה תחיה בת שם ותהיה ראויה לילד בנים, אבל לפי הפשט בין האיש ובין האשה היו חייבים מיתה כפי דיני בני נח, ומה שאמרו בסנהדרין בפרק בן סורר ומורה אסתר שנבעלה לאחשורוש ולא נתחייבה, הוא דוקא לפני דיני ישראל ולא כפי דיני בני נח, ועוד כי שם בגמרא על מה שאמרו אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק נמנו וגמרו בעלית בית נתזא בלוד כל עבירות שבתורה אם אומרים לאדם עבור ואל תהרג יעבור ועל יהרג, חוץ מעכו"ם ג"ע וש"ד יהרג ואל יעבור, כי אתא רבין אמר ר' יוחנן אפילו שלא בשעת ההמרה לא אמרו, פי' שיעבור ואל יהרג, אלא בצנעא אבל בפרהסיא אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור, והקשו שם והא אסתר פרהסיא הוא, פי' ונבעלה לאחשורוש שהיה כותי ולא מסרה נפשה ותירצו אמר אביי אסתר קרקע עולם היתה, רבא אמר הנאת עצמן שאני, אלמא כותי הבא על בת ישראל לאו בכלל גילוי עריות הוי, כל זה הוא לפי דיני ישראל בלבד ולא כפי דיני בני נח וכמו שאמרנו, והנה לא מצינו כי בני יעקב חייבו את אחותם לשום קנס א"כ כבת ישראל חשבוה בין למר ובין למר ואפילו לדעת רבא דאמר הנאה עצמן שאני שאם בת ישראל נאנסה מן הכותי תעבור ואל תהרג אם מתכון להנאתו ולאו בכלל גילוי עריות הוי וכדעת הרמב"ם והרמב"ן ז"ל ואם כן שדנו אחותם בדיני ישראל למה חשבו עצמם כבני נח והרגו כל אנשי שכם, סוף דבר לא מצאתי לזה פי' נכון יותר ממה שאמרנו, ואולי שלא כהוגן עשו, וגם יעקב אביהם הוכיחם על זה סמוך למיתתו: ארור אפם כי עז וגו' בסודם אל תבא נפשי שלא היה לו חלק עמהם בהריגת אנשי שכם, ואם כהוגן עשאוהו ועל פי הדין מדוע יתרחק מעצתם ומקהלם.

ועתה נחקור ונדרוש אם יש טעם למצות התורה והחקים שצונו אל או הם גזרות ותקנות לפי דעת המתקן אותם בלבד· ולפי דעתינו נאמר כי אי

אפשר שהאל הגדול בורא העולם יצוה בניו בני ישראל חקים ותקנות שאין להם תוכן והנאה, אלא שהוא תקנם בלי תועלת לנו, כי אם לראות בלבד אם אנחנו שומעים בקולו ונהיו קיימים ועומדים בעבודתו ית׳; אבל אם ככה הדבר ואם היו התורה והמצות מבלי הנאה ותועלת לגופינו ולנפשינו אלא לנסות אותנו בלבד, א״כ אחר מאה או מאתים שנה כשראה נצחיות לבבינו אצלו ית׳ ובעבודתו, היה לו לומר לנו על ידי נביא כבר ראיתי שאתם שמעתם בקולי ושאתם אוהבים אותי בכל לב ובכל נפש, א״כ בהיות שאני צויתי אתכם מצות וחקים רבים שאינם כפי התועלת אלא לנסיון, א״כ מהיום והלאה אתם פטורים מהמצות האלה ואינם מוכרחת עוד מהיום הזה! אבל אנחנו מצינו בהפך כי הוא יתברך עומד בדיבורו ומצוה אותנו תמיד לשמור מצותיו חקותיו ותורותיו כמו שכתוב והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ושננתם לבניך ודברת בם, וכל הכתובים מורים על צווי התמדת המצות, וכן אחרון הנביאים אמר זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אתכם בחורב לאמר חקים ומשפטים, א״כ נראה כי לתועלת ניתנו ולא במקרה ולנסיון. וכשנסתכל במצות בכלל נמצא חלק מהן שאפילו לא נצטוו בתורה היינו מחייבין לשמרן כפי הניהוג המדיני, ואלו הן הנימוסים שכבר היו אבותינו שומרים אותם קודם מתן תורה וגם כן נהוגות אצל האומות, כגון איסור ההריגה והגניבה והזנות וכיוצא לאלו, ומפני זה יפקידו האנשים בכל מקום פקידים ושופטים בכל עיר ועיר ליסר העוברים על מצות האלה ולגרשם מעל הקבוץ שלהם. ודע כי אפילו מהמצות האלהית מקצת מהן כבר היו נהוגים אצל האומות, כגון החלה והקרבנות שהיו נקבעים ומתנהגים אצל המצרים ואומות אחרות כאשר נודע מהרב ז״ל ממה שכתוב בספר מ״נ כי בהיות היהודים מיושבים בארצות הגוים שכבר היה אצלם מנהג הקרבנות נשא פנים למנהג ותקנם גם משה רבינו לישראל אחר שיצאו ממצרים, כי אי אפשר להאמין את האדם שאינו אמת מה שכבר נהוג ומורגל אצלו, ואם היה משה רבינו אומר להם לישראל שמנהג הקרבנות לא היה נכון, יהיה כאלו יבא אחד בזמן הזה ויאמר לנו שהתפילות אינן רצויות לפניו ית׳ שלא תמצא אחד שיאמין בדבר אלו דברי הרב ולפי זה אין בקרבנות תועלת כלום, וזה תימה היאך תקן הקב״ה בקרבנות בלא הנאה אלא על דרך אחיזת עינים? והמקובלים אמרו כי הקרבנות הם דרך משל ובהתקרב הבהמה לפני האל ית׳ במזבח כאלו יורה שכך היה ראוי שיעשה לו מפני חטאתו אשר חטא, לולי רחמי השי״ת החס ומרחם על מעשיו ידיו שברא בדמותו וצלמו ומפני זה יהיה תמורתו בבהמה, וגם כפי דבריהם אין תועלת כלל בגוף הקרבנות מאחר שהוא כעין תמורה ואין בו ממש. ובגמרא אמרו האומר על קן צפור הגיעו רחמיך משתקין אותו, נראה לכאורה מדבריהם שאין למצות טעם; אבל אין דעתם לומר שמצות האל וחקותיו הם בלי טעם ונתקנו במקרה ובלי דבר

חלילה, אבל הענין כי ודאי יש להן טעם אלא שאין ידוע לנו כי ישרים דרכי האל ואין דעתינו יכול להשיגם. והרב ז"ל הביא הענין במחלוקת, וגזר אומר כי מה שאמרו האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו הוא לדעת האומר אין טעם למצות, אבל יש שאומרים יש טעם למצות, ואין זה אמת כי לא מצינו לא בגמרא ולא במדרשים מי שיחשוב שמצות התורה בלי תועלת ניתנו ובלא טעם, וכל החכמים והנבונים צריכים להאמין כי בטוב טעם ודעת נתקנו אלא שאנחנו שוכני בתי חומר לא הגענו אליה, ומה יאמר הרב בפרה אדומה ומה טעם יש בה שאפרה מטהר את הטמא ומטמא את הטהור ומטמא השורפה וכן מצות המילה והשחיטה וכיוצא באלה לא נתבאר לנו הטעם וכן איסור אכילת הבהמות והחיות והעופות והדגים הטמאים אין לנו טעם כלל; ומה שכתב הרב שאסרם הכתוב מפני שהם מזיקים את הגוף אינו אמת, כי יש דגים שהם מלובשים מסנפירים וקשקשת שהם יותר כבדים מכמה מינים שלא יש להם הסימן ההוא ואף על פי כן מותרים, ובשר השפן והארנבת ודאי יותר קלה והגונה מבשר אקו ודשון ותאו וזמר שהתירם הכתוב מפני הכשר הסימנים אעפ"י שמזיקים את הגוף ובשרם קשה בעין וגורם חלאים רעים ומביא לידי שלשול שהוא חולי גדול שהוא ממית את האדם. והנה בארצות הצפון במקומות הקרים רחוק מהקו השוה קרוב לחמישים מעלות מהעולם בשר החזיר יותר מעולה ובריאה לגוף ומתוקה לחיך מבשר העזים וכבשים ומפני זה יהיה מותר באכילה חלילה; והתורה תלתה ההיתר בבהמה בכל מה שמעלת גרה ושוסעת שסע. והנה האומות במצרים ובשאר מדינות אפריקא אוכלים בשר הגמל, והנוצרים בארצות הצפון ובמדינות המזרח אוכלים בשר החזיר, ואין להם עקש ופתלתול, אוכלים ושותים מזבחיהם ואינם מתים מפני כובד הבשר ואין טעם הרב נכון כלל כי הרפואה לחוד והתורה לחוד, ומה יאמר באיסור לא תבשל גדי בחלב אמו כי אין כאן נזק כלל לעשות בתוך המאכל מעט חלב כש"כ לדעת חכמי התלמוד שהתירו לאכול הגבינה קודם ואח"כ הבשר ולא הבשר ואח"כ הגבינה ונתנו הטעם מפני שהבשר מתדבק בתוך השינים א"כ אין הקפידא בשביל נזק הגוף ולא בתערובתן בתוך בטן האוכלים, ובגמרא אמרו ונטמתם בם אל תקרא וְנִטְמֵתֶם אלא וְנִטַמְתֶּם, אולי כיונו לומר כי האדם נברא בצלם אלהים ובתמונתו כדי שיהיה לו שכל להסתכל בפעולת ה' ובמעשיו הנפלאים, כי מה שניתן לאדם ונירשה לו לאכול ולשתות וכן שאר צרכיו הגוף הוא לשמור את גופו ולעמוד בכחו כפי טבעו בחלק החמריי שלו, כי בנין האדם ואיכותו מקצתו בהמית אבל מקצת ממנו הוא רוחניי ואלהי, ומפני זה אף שהותר לו לאכול לצורך הגוף כשאר הבע"ח, מכל מקום כל מה שסוגר את שכלו וסותם את ראשו נאסר לו מפני דבקותו עם הש"ית, שהרי ידוע ההשבעה ומליאת הגוף סותם וסוגר המושכלות השכליות שלו, ובהיות המינים האלו מהסוג הזה נאסרו להם לישראל בהיותם מחוייבים להשתכל

בפלאי אל ללמוד ולדרוש ולחקור בהם שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך, ונאמר והגית בו יומם ולילה ומי שיתמלא כריסו במאכלות המכבידים את הגוף ודאי לא יהיה לו פנאי ושכל מוכן להשתכל בעיון בנפלאות ה' כי המאבד הזמן אחר התאוות הגופניות אינו יכול להשיג גבורת האל והחכמות וזה דבר אמת בלי ספק, ותמצא כי מסתמא לומדי החכמות השכליות כגון הרפואה וההנדסה והתשבורת אוכלים מעט מזער ואינם אוכלים כי אם מטעמים קלים ובהפך עובדי האדמה ושאר אומניות הנעשים בגוף האדם אוכלים ושותים וממלאים כריסן, וזה אומרים ז"ל התורה מתשת כחו של אדם ולאו דוקא הוא כי גם למוד כל חכמה מתשת הכח, ומפני זה נאמר בנים אתם לה' לא תתגודדו וגו' כי הסכלות הזאת וכדומה גורמים איבוד הזמן ואינם מניחים את האדם להסתכל בדרכי האל זהו הנראה לנו כעין טעם לאיסור המאכלות נשען על דברי רז"ל והשם ידיננו לזכות.

והנה נשאר לנו עדין ספק גדול בתורת משה. והוא למה היהודים בהכנסם לא"י הרגו והשמידו כל יושבי הארץ והיאך אפשר שהקב"ה יאמר להם למשה ליהושע ולישראל להתם ולכלה כל האנשים ונשים וטף השוכנים בארצות האלה בהשקט ובבטחה על לא חמס בכפם, והלא מעשי ידיו היו ושמואל אמר לשאול לך והחרמת את עמלק ומה חטאו הקטנים משדי אמותם שעל כלם נגזרה ההשמדה? וכל הפילוסופים הרגישו בטענה הזאת, כי באמת גדולה היא שהרי כל האנשים שהרג יהושע מאת ה' נבראו ומידו הגדולה ומאיזה טעם וסבה יתקן ויאמר לו שישמידם א"כ יהיה הענין הזה כאלו אומן בשר ודם יטרח טורח גדול ויעשה מלאכה גדולה וייגע בה כמה שנים ואח"כ יקח הגרזן והקרדום ויהרס אותה פתאום כי זה אי אפשר בשום פנים; ושמואל קצף על שאול על שהשאיר את אגג מלך עמלק ועל שחמל עליו וזה הפך המדה הטובה של הרחמנות: מה הוא רחום אף אתה היה רחום מה הוא חנון אף אתה היה חנון, וא"כ מנגדי הורתינו יאמרו אלו היו היהודים נוצחים אומות רבות וגדולות כמו שעשה אלכסנדרוס מוקדון וכמה מלכים אחרים כמותו יהיו הורגים כל יושבי הארץ, אנשים ונשים וטף, שהיה משתעבדים להם והיה העולם מחרב על ידיהם ולא היו מפרסמים האמונה אצל האומות. וגם יהושע שרף והחריב כל הערים והכפרים שנפלו תחת ידו ושלכד במלחמה והרג ל"א מלכים וזה הפך נימוסי המלחמה שאינו הגון להרוג הנשים וכש"כ הטף והמלך בכלל אחר שנצחו. אבל דע כי לא היתה כונת יהושע ודעתו להחריב את העולם ולהרוג את בני האדם אשר בו כי הקב"ה מרחם על מעשה ידיו, אבל בהיות ששבעה אומות היו רשעים ונהפכו לדרך לא טובה השב הקב"ה להשמידם מעל פני הארץ כמו שעשה לדור המבול ולסדום ועמורה, וזהו כי הקב"ה כשהוציא את עמו ממצרים ובני ישראל בצאתם היו נרדפים מהמצרים לא רצו השבעה עממים לקבלם בארצם ויצאו לנגדם לערוך

מלחמה עליהם וזהו שאמר הכתוב זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך וכו׳ אשר קרך בדרך, וכונת היהודים היתה לילך להתישב בארצותם בשלוה בהשקט ובבטחה אלא שהם לא רצו והוכרחו מפני זה להלחם עמהם ולגרשם מארצותם. והנה רש״י ז״ל אמר בפירושיו להורה כי הכתוב וקראת אליה לשלום במלחמת הרשות הכתוב מדבר, כענין שנאמר כן תעשה לכל הגוים הרחוקים ולפי זה כתב המזרחי כי לעמים הרחוקים אנו חייבים להקדים להם השלום ואפילו אם מתמידים בעבודת אלוהיהם, אבל לשבעה עממים לא נקדים להם השלום אא״כ יקבלו עליהם הגירות שלא לעבוד ע״ז אז נקבלם ואם לאו לא נקבלם, ועם ההקדמה הזאת דחה דברי הרמבן שהקשה על רבינו שלמה מדכתיב לא היה עיר אשר השלמה את בני ישראל בלתי החוי יושבי גדעון שנראה מזה שאילו השלימו היו מקבלים אותם. ולדברי הרב שפסק וקראת אליה לשלום במלחמת הרשות דוקא נראה כי לז׳ עממים אפילו השלימו לא היה להם תקנה, ודעת הרב מזרחי כי הכתוב הזה דוקא בשלום הגרות שלא לעבוד ע״ז ובזה לא הסכימו שאר האומות ולזה החריבם והרגם יהושע, ובהיות שהוקשה לו הדבר א״כ שהגבעונים השלימו כראוי עם בני ישראל ואפילו שלא לעבוד ע״ז א״כ למה הוצרכו לערמה, והשיב כי הגבעונים טעו במה שחשבו כי לא היה תקנה לז׳ עממים ואפילו אם לא יעבדו ע״ז מפני שראו שהרגו אנשי עי ויריחו ולא הבינו כי עשו להם ככה מפני שלא קבלו עליהם שלא לעבוד ע״ז אבל הם חשבו שלא היו רוצים לקבל כלל מ״ז עממים ובשביל זה בא בערמה, ואמר כי תלונת הנשיאים היה בשביל המרמה שרמו אותם, ומה שאמרו בירושלמי דשלש פרוזטגמאות שלח יהושע קודם שיעברו את הירדן, כי אז אם היו משלימים לא היו הורגים אותם אבל משעברו את הירדן לא היו משלימים אותם כלל, והראיה מהגבעונים שהוצרכו לערמה, ובמסכת סוטה אמרו למען אשר לא ילמדו אתכם הא למדת שאם חוזרים בתשובה מקבלים אותם. ופי׳ רש״י שם דההוא ביושבים חוץ לארץ ישראל קמיירי ואפילו הכי אסר רחמנא לקבלם שמא ילמדו אותם מעשה קלקולם וזהו ליושבי הגבולים אבל היושבים חוצה לה אם חוזרים בתשובה נקבלם, ומזה נראה שאפילו האומות הרחוקות לא נקבלם אלא אם ישתעבדו שלא לעבוד ע״ז ומפני זה אמר דההוא דרשו לה לז׳ עממים ואמר שכך מצא בקצת נוסחאות דז׳ עממים אם הם בתוך גבול ארץ ישראל אפילו שהתנו שלא לעבוד עבודה זרה לא ינצלו שכון שהם ארוקים בטומאה חישינן שמא ילמדו אותם אבל אם הם חוץ לגבול יקובלו ולא חישינן להההיא, ומה שכתוב למען אשר לא ילמדו אתכם אפילו לז׳ עממים דוקא ביושבים חוץ לגבול אבל ביושבים בתוך גבולי א״י עליהם נאמר לא תחיה כל נשמה אלו דברי הרב המזרחי ואינן מעלין ולא מורידין בהיות שהם חולקים וסותרים זה את זה, שהרי בתחלה אמר כי שבעה עממים אם חזרו בתשובה וקבלו שלא לעבוד ע״ז

לדעת רש"י נקבל אותם ולא נהרגם וזהו לא היתה עיר אשר השלימה ולא אמר רבינו שלמה שלא נשאל מהם שלום ושלא נקבלם אלא בענין המס ועבדות אם ירצו להשלים בלי ביטול ע"ז אבל לענין הגרות אם ישלימו לבטל ע"ז ודאי נקבל אותם, ואח"כ בפי' דברי רש"י בסוטה סתר דבריו הראשונים ואמר בהפך הז' עממים אם הם בארץ ישראל לא נקבלם כלל אבל אם הם חוץ מהגבול נקבלם וזה שלא כדבריו הראשונים, ועוד כי לפי מה שאמר כי ז' עממים לא יקובלו בתוך התחום הנה לא טעו הגבעונים בבואם בערמה שאלולי זה לפי דבריו לא היו מקבלים אותם כי הם בתוך הגבול היו, אבל דעת הרב כאשר מתבאר ממה שכתוב וקראת אליה לשלום במלחמת הרשות לבד הכתוב מדבר שצריך להשלים להם השלום אם ירצו, אבל עם ז' עממים בין קודם העברת הירדן בין אח"כ אין מקדימין להם שלום כלל, ועליהם נאמר לא תחיה כל נשמה בכל דוכתא, ומפני זה הגבעונים הוצרכו לערמה, כי יודעים היו שז' עממים אינם ניצולים אפילו בביטול ע"ז ואמרו מארץ רחוקה באנו כלומר שלא היו מז' עממים זהו דעת הרב ז"ל שלא כדעת המזרחי, אלא בין בתוך הגבול ובין חוץ מהגבול ז' עממים אפילו ביטל ע"ז לא מהניא וכתנא דספרי. ומה שאמרו בספרי למען אשר לא ילמדו אתכם מלמד שאם עשו תשובה מקבלים אותם הוא דוקא כשיבואו מעצמם מבלי קדימת שלום להתגייר כמו שעשו הגבעונים, שאז מקבלים אותם ואנו חייבים להחיותם בקרבנו. וקצף הנשיאים היתה בשביל הערמה כי לענין הדין כהוגן עשו לקבלם בהיות שבאו להתגייר מאליהם מבלי קדימת שלום זו היא כונת הרב אבל כל הפוסקים ובכללם הרמב"ם ז"ל כולם הסכימו כי פסוק כי תקרב אל עיר כולל לז' עממים גם כן ולכולם צריך להקדים להם השלום ואם שלום יענו הענין שוה לכלם, כי אם יודו על העבדות ויקבלו ז' מצות ב"נ אנו חייבים להחיותינן בקרבינו. ואי קשיא לך א"כ מה הפרש יש בין ז' עממים לשאר אומות, אינהו אם לא יקבלו העבדות וז' מצות הזכרים יהרגו והנשים והטף והבהמה יבוזו להם, אבל ז' עממים אם לא ישלימו ויקבלו עליהם המס וז' מצות ב"נ יהרוג כלם האנשים ונשים וטף והבהמה כי עליהם נאמר לא תחיה כל נשמה, וכו דעת התוספות בפרק השולח דעל כרחין פסוק לא תחיה כל נשמה אינו אלא אם לא ירצו להשלים כדמוכח משפטיה דקרא, והביאו ראיה ממה שאמרו שם לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי, יכול בנכרי שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז ת"ל לא תסגיר עבד אל אדוניו דההיא כל נכרי במשמע ואפילו מז' עממים אם קבלו עליהם תשובה שלא לעבוד ע"ז אנו מחוייבים להחיותם בקרבינו. והנה הכתוב אומר לא היתה עיר אשר השלימה וכו' הא אם השלימו כולם היו מקבלים אותם. ואי קשיא הא קשיא א"כ למה הוצרכו הגבעונים לערמתם והלא אף אחר שעברו את הירדן היו מקבלים אותם על ידי המס והעבדות? דע כי קודם שעברו את הירדן ג' פרוזדגמאות שלח יהושע לז' עממים, א'

שיפנו ויתנו לו את הארץ פנויה, ב׳ שיקבלו המס והעבדות, ג׳ אם הם רוצים שילחמו וכדאיתא בירושלמי, ולא רצה אחד מהם לקבל הב׳ תנאים הראשונים לא לקבל המס ולא לפנות ובחרו במלחמה, ואז יהושע עבר את הירדן והתחיל להחרימם, וטעות הגבעונים היה כי הם חשבו שאחר הכתבים האלה ששלח להם יהושע בכלל לא היה להם עוד תקנה ולא היה כבה כי עדין יהושע בהתקרב אל המלחמה כפי הדין היה צריך בכל עיר ועיר בפרט להקדים להם פעם אחרת שלום ובהיות שהם לא היו יודעים זה באו בערמה. וכעס העדה על הנשיאים אפשר שהיתה מפני שכרתו להם ברית, כי לא אמרה תורה אם יקבלו המס אלא להחיותם ולא לכרות להם ברית, והותרו עם זה קושית הפילוסופים שהקשינו למעלה, כי בהיות שהיהודים בצאתם ממצרים היו צריכים למצוא ארץ משועבדת ופנויה שלח יהושע הג׳ כתבים לפנות או להשתעבד או ללחום והם בחרו במלחמה והראו עצמם בלב רע על ישראל מפני שהיו ארוקים בטומאה לפכך נתחייבו כולם למיתה. ומה שהקשו עוד כי אם היהודים היו נוצחים אומות גדולות ורבו כמו שעשה אלכסנדרוס ואחרים כמוהו היו מהריבין את העולם, אינו אמת דלפום קושטא אפילו לדעת רש״י ז״ל לא נאמר לא תחיה כל נשמה אלא לשבעה עממים אבל אומות אחרות אחר המלחמה אסור להרגם כדרך נימוסי המלחמה אצל כל העמים והאומות. ואי קשיא לך סוף סוף אפילו הז׳ עממים הדרים תוך גבול ארץ ישראל למה הרגו הקטנים והלא נקיים הם ועדין לא אשמו ולא עשו רעה, התשובה היא כי מה שהוא רע ונפסד מטבעו ומברייתו אפילו שעדין לא יתראה ולא יוכל להזיק מחולשת קטנותו על כל פנים צריך להרחיקו ולהשמידו כי אח״כ יבא זמן שיזיק כשיתגבר ויהיה לו כח. והנה אם תעזוב אריה קטן או נמר ותאכיל אותם ותשביעם מטוב ביתך כשיגדלו יהרגוך אם יהיה יכולת בידם לעשותו וזהו מצד הרגלם וטבעם אל אכילת בשר משעת ברייתן, שכך יצאו מבטן אמם עם המושכלות הראשונות, וכן האומות האלה בהיות בניהם מגזע טמא לא היה אפשר שיהיו טובים ורחמנים כי מעשי אבות יעשו בנים, וכמו שהנביא אמר ואת בניה לא ארחם כי בני זנונים המה. וכראות הקב״ה כי הם ובניהם וכל זרעיותם רעים וחטאים חשב להשמידם מעל פני הארץ ולתן חלקם לאומה אחרת טובה והגונה מהם ולישב אותם בארצם, וזה הוא ממש מעין המשל שהמשילו הפילוסופים המנגדים את דתינו ואמרו כי הקב״ה באמור לישראל שיהרגו וישמידו ז׳ אומות יהיה כאלו אומן ב״ו יצייר ציור בכל מגמתו ויכלתו ואח״כ יהרוס וישבור אותו, וכן הוא האמת, כי המצייר צורה ואבן משכית או צורה בולטת או מצבה אחר שגמרה ושם בה כל מגמתו וכונתו לראות אם חסרון או מום נמצא בה, אם יראה בה ויבחין ענין מעוות ושאינה תמימה ודאי הדבר כן הוא יהרסנה וישברנה ויעשה אחרת במקומה נאה והגונה ממנה, וכן הקב״ה בראותו כי האומות האלה ז׳ עממים אנשי רשע היו ומתרחקים

מרצונו ועבודתו יתברך נתשם וחרבם ושם בניקומם היהודים בארצותם במושבותם.

עוד הקשו מנגדי התורה למה ניתן רשות להיהודים ללות ברבית לנכרים? ואין זה שאלה כלל שהרי הרשה הכתוב להלות ברבית לאומות העולם כל זמן שלא יהיה יותר על המדה וכענין משא ומתן שמותר למכור הסחורה אם יהיה הנאה עליה כדין וכהוגן, וכן הוא האמת, כי מה הפרש יש בין הכסף והסחורה, והכתוב שאמר לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך הוא ללמד שמן הדין צריך ללות לאחיך בלא רבית אם יש לאל ידיך ללות לנכרי ברבית, ולא יהיה לך מותר שלא להלותו ותפטור עצמך מן המשא בתואנה ותאמר שהטעם הוא שאין אתה רוצה ללותו הוא שלא לקח ממנו רבית כי אדרבא זה יהיה יותר עון מכופל וגדול מהמלוה ברבית כי עני זה אתה מזיקו יותר, שהרי אם בא אחיך לקנות סחורה שיוכל להרויח עליה שליש אם תלוה לו ותקח ממנו חצי שליש שהוא שישית כבר אתה עובר על דברי תורה שאמרה ולאחיך לא תשיך שאסור לקח ממנו שום דבר ממה שיהיה הנאה בלי סכנת הפסד, ואם אין אתה מלוה לו ויש לאל ידיך והית מלוה לנכרי כדי ליקח הרבית אז אתה עובר יותר ויותר שהוא מאבד כל השליש בשביל זה*); אבל אם הוא איש נכרי ואינו מאומתו למה ירויח אותו בדמיו והוא אינו מרויח, זהו ענין לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך. ואלו שנותנים ברבית גדול יותר מדאי אעפ״י שעושים אותו עם הגוים הוא הפך דתנו ועתידין לתן את הדין. ומה שאמרו בספרי לנכרי תשיך זו מצות עשה ולאחיך לא תשיך זו מצות לא תעשה, הוא לומר שהלוה חייב ללות לישראל בלא רבית ואם איננו מלוה לו עובר בלא תעשה אבל אם רוצה ללות לנכרי בלא רבית הרשות בידו זהו אמתת הענין וכן דעת כל הפוסקים. אבל הרמב״ם ז״ל בחיבורו הגדול וגם בספר המצות הבין לשון הספרי כפשוטו וגזר שהמלוה לנכרי בלי נשך עובר על מ״ע, ואלה דברי רוח כי למה יעבור על מצות עשה מי שיעשה מדת חסידות ולפנים משורת הדין; וכבר השיבו עליו הראב״ד והרמ״בן והרשב״א שהפסק שלו בענין נשך ותרבית טעות מבואר ופשרה משובשת, והתימה הוא כי לנכרי תשיך מנאו למצות עשה ומנאה במנין תרי״ג חלילה וכבר הסירה הרמב״ן ז״ל בהשגותיו מהחשבון.

ונשאר לנו עכשו להתוכח מענין הבחירה, אם האדם עושה מדעתו כל מה שלבו רוצה או אם נגזר ממנו י״ת על מעשיו ופעולותיו. והרב ז״ל אמר בספר המדע הלכות תשובה פרק ה׳: רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות

---

*) וזהו מה שאמרו ז״ל אם היה יודע משה כמה הנאה יש בדבר לא היה כותב זה, רצונם כי משה כפי מדת חסדו וטובו חשב שיהיו כלם כן וילוו לישראל בלי רבות ואם היה יודע שימשכו ידיהם מלהלות לישראל בלי רבית ויבאו העניים לידי הפסד בזה לא היה כותב זה.

עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו וכו'. והוסיף עוד הלכה ג' כי דבר זה עיקר גדול הוא ועמוד התורה, אמר אלו היה האל גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או אלו היה שם דבר שמושך את האדם בתולדתו למדע מן המדעות או למעשה מן המעשים וכו' היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך הטיבו דרכיכם והוא מתחלת ברייתו כבר נגזר עליו או תולדתו תמשוך אותו לדבר שאי אפשר לזוז ממנו, ומה מקום היה לכל התורה כלה ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר טוב לצדיקים, השופט כל הארץ לא יעשה משפט, ואל תתמה ותאמר היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפוץ ויהיו מעשיו מסורים בידו וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו וחפצו והכתוב אומר כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ וכו' שמא תאמר והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה וקודם שיהיה ידע שזה יהיה צדיק או רשע או לא ידע, אם ידע אי אפשר שלא יהיה, ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו. דע שתשובה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים אבל אתה צריך לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר. כבר ביארנו בפרק ב' מהלכות יסודי התורה שהקב"ה אינו יודע בדעה שהיא חוץ ממנו שהם ודעתם שנים אבל הוא י"ת ודעתו אחד ואין דעתו של אדם יכול להשיג דבר זה על בוריו, וכמו שאין באדם כח כדי להשיג אמתת הבורא שנאמר כי לא יראני האדם וחי כך אין כח באדם כדי להשיג ולמצוא דעתו של בורא וכו' וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הנבראים ומעשיהם, אבל נדע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם ואין הקב"ה מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך וכו' ומפני זה נאמר בנבואה שדנין את האדם לפי מעשיו אם טוב ואם רע וזהו העיקר שכל דברי הנבואה תלויין בו. כל אלו הם דברי הרב. ובאמת כי בטוב טעם ודעת כתיב עליו הראב"ד שלא נהג מנהג החכמים שאין האדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו והוא החל בשאילות וקושיות והניח הדבר בקושיא והחזירו לאמונה וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים ולא יעורר לבם ויניח דעתם בספק, ואולי שעה אחת יבא הרהור בלבם. והוא ז"ל אמר שמעשה בני האדם הם מסורים ביד המזלות אלא שהשי"ת נתן לו השכל להיותו מחזיקו בכח המזל והוא הכח הנתון באדם להיותו טוב או רע והבורא ידע כח מעשיו ורגעיו אם יש בו כח בשכל להוציאו לזה מידו אם לא וזו הידיעה אינה גזירה. ואין בזה ממש דסוף סוף אפילו יהיה מכח המזל ידיעת הבורא ממה שיהיה האדם אם טוב ואם רע כיון שכבר היה יודעו מתחלה קודם שיארע על כרחין לא היה בכח וביכולות האיש ההוא לעשות בהפך ממה שכבר ידע הקב"ה ומפני זה סיים הראב"ד ואמר כל זה איננו שוה, והנה הרב ז"ל הוסיף עוד שם כי השי"ת אעפ"י שיודע בכלל כל המאורעות הם בדרך כלל ולא על דרך פרט. ואחר

שהכריח שפרעה לא גזר עליו שיעשה רע לישראל וכי חטאו גרם לו למנוע ממנו התשובה, הקשה והלא כתוב בתורה ועבדום וענו אותם הרי גזר על המצרים לעשות רע, וכתיב וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ הרי גזר על ישראל לעבוד ע"ז ולמה נפרע מהם, והשיב לפי שלא גזר על איש פלוני הידוע שיהיה הוא הזונה אלא כל אחד ואחד מאותן הזונים שעבדו ע"ז אלו לא היה רוצה לעבוד לא היה עובד ולא הודיעו הבורא אלא מנהגו של עולם הא למה זה דומה לאומר העם הזה יהיה בהם צדיקים ורשעים לא מפני זה יאמר הרשע כבר נגזר עליו גזרה זו שיהיה רשע מפני שהודיע למשה שיהיו רשעים בישראל, כענין שנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ וכן המצרים כל אחד ואחד מאותן המצערים לישראל אילו לא רצה להרע להם הרשות בידו שלא גזר על איש ידוע. וכבר אמר שאין כח ביד האדם לידע היאך ידע הקב"ה דברים העתידים גם אלו דברי הרב, והראב"ד השיג עליו בהשגותיו שדבריו אלה הם דברי נערות עיין שם. והנה דברי הרב שאמר כי אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הנבראים ומעשיהם וזה פלא גדול, מי הכריחו לדבר זה להודות שה ק"בה יודע כל מעשי האדם ופעולותיו קודם שיהיו, אבל אנחנו דעת אחרת יש לנו בכל זה, והוא כי באמת יש כח לשי"ת ממשלה לדעת ולהכיר כל מעשי האדם ופעולותיו קודם שיהיו אילו היה רוצה, אבל עכשו שהוא בעצמו וברצונו הסיר הממשלה הזאת מידו מיום שברא האדם והעולם, ורצה שכל אחד ואחד מבני האדם יעשה מה שלבו רוצה, אלא שנתן להם השכל והלב להשביל להבחין ולהתבונן בין הטוב והרע, א"כ הוא ית' אינו רואה ואינו יודע מה שיעשו האנשים בפרט אבל מסר כח ויכולה לגלגל הארצי שילך ויתנהג כפי הכח והשפע שקבל ממנו ית' בכלל ולא ידעתי מי הכריח להראב"ד לומר כי ידיעת הבורא הוא כידיעת האצטגנינים שרואים ואינם רואים כי דבריו אלה דברי הבאי הם וחס ושלום שהקב"ה יראה הדברים שלא על בוריין ורחוקים מהאמת כהוברי שמים, ואלו היה רוצה לראותן כתקונן מי היה מוחה בידו; אבל הדבר כמו שאמרנו כי השי"ת הסיר כל יכלתו בענין הזה והניח האדם ברצונו לעשות כל מה שלבו חפץ, ומה שהקשה הרב היאך יעשה האדם כל מה שיחפץ וכי יעשה דבר נגד רצון קונו וחפצו, לאו קושיא היא, כי מאחר שהסיר הממשלה הזאת מידו וברצונו ולא רצה לידע מה יהיה אחרית האדם אם טובה היא אם רעה יהיה מה שיהיה אינו עושה דבר שלא ברצון קונו כי מה אכפת לו ית' בזה אם יעשה בעיניו יקבל שכר פעולתו ואם רע יקבל היסורים כפי מה שעשה. ואם תשאל ותאמר א"כ למה הקב"ה שולח נביאים ומוכיח לאומות ומזהירם תמיד שיעשו הטוב והישר בעיניו, התשובה היא כי בהיותו אל רחום וחנון ומרחם על מעשה ידיו אעפ"י שנתן להם כח מסור בידם לעשות כל מה שירצו על כל פנים ירחם ויחמול תמיד על בריותיו וזהו שאמר הכתוב כי לא אחפוץ במות הרשע, ונאמר הנה נתתי לפניך את

החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע ובחרת בחיים. כלומר אעפ״י שאין לי כח מושל על כל מעשיך כי לפניך נתתי החיים והמות, מכל מקום אני תואב שתבחר בחיים והיא הדרך הטובה ומה שכתוב כל אשר חפץ עשה בשמים ובארץ פירושו וביאורו כי לא יש למעלה בשמים ולמטה בארץ מי שיחלק עמו הממשלה והשררה אבל הוא לבדו מושל על כל הנבראים עליונים ותחתונים, ואין ענין למה שחשב הרב שידבר על מעשי האדם. וכן ענין וקם העם וזנה אין לו חלק עם הבחירה כלה, וכמו שאמר הראב״ד, כי אף משה אמר כי השחת תשחיתון, הן בעודני חי עמכם ואף כי אחרי מותי, כלומר בהיות אני מכיר שאתם עם קשה ערף כבר אני יודע כמעט בבירור שתשחיתון גם אחרי מותי, וזה כי החכם אם רוצה לידע כמעט באמת מה שיארע לעתיד יראה וישפוט ממה שעבר, ומשה שחכם גדול היה, אמר בהיות אתם מורגלים להתרחק מהדרך הטובה כמו שעשיתם בחיי כש״כ שתזנו ג״כ אחרי מיתי לפי האומד שלי, וכן על הדרך הזה אמר הש״ית וקם העם וזנה אחרי אלהי נכר הארץ פי׳ כמו שהוא רגיל לעשות מצד ערפו הקשה ואין כאן גזרה כלל, גם ענין המצרים אין לו ענין עם הבחירה שהודיע הבורא כי בהיות יצר לב המצריים רע מורגל לרדוף אחרי הגרים ולהצר להם אמר לאברהם שסוף המאורע יהיה לפי הנראה שישעבדו לישראל כדרכם הרע עם האורחים שלהם ומפני זה נתחייבו ליסורים ההם ולא שהקב״ה גזר להם בגזרה קיימת שיצירו לישראל. והנני חוזר עוד אל דברי הראב״ד שאמר כי אין הבורא נפרע מאדם רע אלא ברע ממנו ואחר שיפרע מזה יחזור ויפרע מן הרע ממנו מרשעו, כן אמרו במסכת אבות אף הוא ראה גלגולת אחת שצפה על פני המים אמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון שפרושו בשביל שהרגת הרגו אותך ומי שהרג אותך יהרג גם כן. ורבים וגם נבונים באומתינו נבוכו בזה ונתבלבלה עצתם כי הכל נהרג ולא הרג שום אדם בעולם, והמקובלים אמרו כי הבל קצץ בנטיעות כענין בן זומא ובשביל זה הציץ ומת, ואפשר שיהיה כדבריהם כי לא ידעתי בחכמה הזאת וגם רבותי לא הגיעו אליה אבל דברי המשנה במקומם עומדים אף לפי הפשט, כי אם אמר הלל שההורג את הנפש צריך שיהרג לא כלל מפני זה שאי אפשר שנהרג במקרה גם מי שלא הרג את הנפש ודייק מהניתא הכי על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון כלומר הטעם שהרגו אותך הוא בשביל שהרגת ואמר זה בשביל שהיה מכירו מקודם שהיה לסטים כמו שפי׳ רש״י ז״ל שם, והענין הוא כי מי שהרג את הנפש ביד רמה צריך שיהרג גם הוא בבח ולא שאי אפשר שיהרג גם מי שלא הרג. אבל האמת כאשר כתוב הראב״ד כי המצרים רשעים היו וראוים למכות ההם ואלו שמעו למשה מתחלה ושלחו לישראל לא היו לוקים ולא נטבעים. אבל זדונו ובזותי את השי״ת לפני שילוחו הוא גרם לו, ועוד כי הבורא אמר וענו אותם והם עברו בהם בפרך, וכמו שכתב ג״כ הרמב״ן בפי׳ התורה והמיתו מהם וטבעו

מהם ע"כ. וכן אמר הכתוב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כלומר אעפ"י שגזרתי כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם אעפ"כ גם הגוים שתחתיהם יהיו בניך דן אנכי פי' אשפוט אותם לפי מעשיהם שיעשו עמהם אם יעשה מה שגזרתי מוטב ואם לאו שיוסיף להצר להם יותר מדאי ממה שגזרתי אני אשפוט אותם, ובהיות כי המצריים לא ענו אותם כפי מה שגזר הבורא אבל הוסיפו על צוואתו בהריגת הילדים שלהם לטביעם בים סוף מפני זה נתחייבו גם הם ואין כאן חלק עם הבחירה.

מאמר הששי

השרש הששי והוא האחרון להאמין בשכר ועונש, והוא כי במות האדם ובהתפרד הנפש מהגוף ובהתחלק הגשם אל ה"ד יסודות שמהם נתהוה עדין תשאר הנפש המשכלת חיה וקיימת, ובצאתה מן הגוף ברגע המיתה תחזור אל העליונים אם טוב עשה האדם והישר בעולם הזה תקבל שכרה שם ואם הרע תקבל היסורין כפי מה שחטאה עד שתטהר מעונותיה ומחטאתיה שחטאה ואח"ז תשוב לאיתנה כנפשות הצדיקים, וזהו שאמר שלמה והרוח תשוב אל האלהים, כלומר הרוח שהוא הנפש המשכלת, במות האדם ובשוב הגוף על העפר היא תשוב ותחזור אל אלהים. וממה שאמר והרוח תשוב ולא אמר ילך נראה שדעתו כדעת קצת הפילוסופים שאמרו כי נפשות האנשים הם ניצוצות מהשכינה עצמה והוא הצלם והדמות הנזכר בתורה נעשה אדם בצלמנו כדמותינו על הצלם הרוחני ובזה נבדל האדם מבע"ח, ואמרו כי במות האדם הניצוץ שלו חוזר ונדבק בהשכינה שמשם נוטלה. ומה שכתוב ויפח באפיו נשמת חיים הוא על הנפש החיונית שהיא נמצאת בתוך כל בע"ח וגורמת בה התנועה ונמצאת בתוך הדם ובסיבובו בתוך הגוף, והוא ימות ויעדר בגוע האדם, אבל הנפש המשכלת אינה נמצאת בשאר הבע"ח אלא בתוך האדם ועמו יתקרב האדם אל בוראו והוא הדמות העליון והצורה המשכלת שעליה נאמר נעשה אדם וגו' ויברא אלהים את האדם בצלמו וכן אמרו חז"ל חביב אדם שנברא בצלם כלומר חביב האדם ומובדל משאר הבע"ח מפני שנברא בצלם אלהים. ועם מה שאמרנו נתישבה קושית השואלים למה לא נתבאר בדברי הנביאים נצחיות הנפש, ואם תשאל ותאמר מה הוא איכות הנפש הזאת אשיבך דבר כי בהיותה רוחני ובלתי נראית היאך נדע איכותה ומהותה מאחר שאנחנו שוכני בתי חומר לא נוכל להבהין אלא מה שיפול תחת השגתינו ומראה עינינו. ובתלמוד ובמדרשים אמרו למען יאריכון ימיך לעולם שכלו ארוך ולמען יטב לך לעולם שכלו טוב, ואפשר שהכריחו כן מפני כפל הדברים או שכך היתה קבלה בידם איש מפי איש כי הכתוב מדבר על עולם שלאחר המות והוא הנקרא עולם הבא בדברי רבותינו. והנה העולם הזה השפל וכל מה שתחת הגלגל מתחלק לשני חלקים, בעלי נשמה, שהם הבהמות חיות עופות

דגים וכל דבר המתנועע, והמין האנושי, בעל נפש המדברת; ואיך אפשר שהקב"ה בעשותו האדם בצלמו ובדמותו שיעשה אותו יותר גרוע ונפחת מכל שאר בע"ח כי הבהמות וחיות אינן יודעין כלל מן העבר והעתיד ובהיותן נעדרים מהשכל ומכח הדבור אינם יודעים מה יהיה סופם ומהות המיתה כי סוף כל בעל חי והקץ שלו והתהפכות גופו והוייתו לאין ולאפס הוא דבר גדול שלא יוכל שאת אותה כש"כ האדם שהוא בעל חי מדבר משתכל ומתבונן בסודות האל ובנפלאותיו הגדולים א"כ כבר ידוע אצלו מתחלת ברייתו מה יהיה סופו שהוא המיתה הגוע והכליון מה שאין כן שאר בעלי חי כי לא תדע מה יולד יום, ואם הדבר כן האדם שנברא בצלם אלהים הוא יותר מתועב נבזה ונאלח מן הבהמות, כי אלו אוכלים ושותים עד הגיע יום מותם בלי לדעה מאומה ממה שיבא, וזה המות, לא כן האדם הבוחן בשכלו ויודע העתיד לבא עליו והוא המות יתמו שנותיו וכענן יכלה א"כ הוא גרוע מהבע"ח; אלא שאין הדבר כן כי הבע"ח כשימותן יכרתו ויתמו מן העולם ולא ישאר זכר מהם כי עמהם במותם תמות הנשמה שהיא כח ליחות דמם וכמו שאמרנו, מה שאין כן האדם, כי מלבד הנשמה הזאת שיש לו כשאר בע"ח יש לו צורה אחרת והיא הדמות הרוחני הנפש המשכלת שלא תמות לעולם נצחית וקיימת לעולמי עולמים, ובשביל זה יקבל האדם תנחומין, כי אם הוא יודע ומבחין שיגוע וימות כשאר בע"ח יש לו כח המשכלת ג"כ להבחין שצורתו שהיא נפשו בהפרדה מן הגוף תשוב אל האלהים להיות נצחית לעולם אצל העליונים וכמו שאמרנו. והנה אם נפש נצחית ותשאר קיימת אחר העדר הגוף וכמו שהכרחנו באבוד הגשם וכלותו מעל פני האדמה א"כ היא תלך אל האלהים לקבל השכר והעונש כפי מה שפעל האדם שהיא היתה בקרבו בעולם הזה, וזהו השכר והעונש המוזכר בכל מקום בתלמוד ובמדרשים. ובאמת כי א"א שלא יהיה הדבר כן, כי אנו רואים כמה רשעים ומלאי עון ואשמה והם מצליחים יושבים בהשקט ובבטחה בעולם הזה ובהפך אנשים צדיקים ותמימים שמהוסרים צדה ורואים בניהם ובנותיהם בבהלה ביגון ואנחה, וא"כ החוטא נשכר והחסיד והישר נרדף ובלי מזון, וכבר שמענו כי רבי עקיבא ושאר הרוגי מלכות נהרגו במיתה משונה ומירה על ענין בן כוזיבא בימי אדריאנוס קיסר כשנלכדה ביתר והם היו צדיקים גמורים ואנשי שם, ולפי זה מעלתם יותר פחותה מהרשעים אם אמת הדבר כי במות הגוף תמות עמו הנפש ומה הוא שכר הצדיק שומר מצות האל חקותיו ומשפטיו, ועונש הרשע המכזיב מצותיו י"ת, ומה הפרש יש ביניהם והיה כצדיק כרשע ואם במות הגוף נגמר האדם וכלה חיותו לגמרי יהיו א"כ שוים בין מי שעבר עבירה אחת קלה ובין מי שעבר עבירות רבות וחמורות, ומה טעם לכל התורה כולה ולדברי הנביאים המצוים אותנו תמיד ללכת בדרכי האל ולשמור מצותיו חקותיו ומשפטיו. ומה הפרש יש לפי זה בין משה רבינו אדון הנביאים ובין ירבעם בן נבט שהחטיא את הרבים והלא כלם שוים הם

בעולם הזה וכמות זה כן ימות זה, וגם מעלת אחאב בן עמרי תהיה יותר גדולה משל רבי עקיבא חלילה. אבל הוא כאשר אמרנו והדבר נכון מאת אלהים שאחר שתתפרד הנפש מהגוף ובשוב הרוח אל האלהים שהוא מקום מוצאו אם טוב עשה ישלמו לו ואם רע יקבל עונש הראוי לו כפי חטאו, וכן כתב הרב ז"ל בס' המדע כי הטובה הצפונה לצדיקים היא עולם הבא, והוא החיים שאין מות עמהן, והטובה שאין עמה רעה, והוא מה שכתוב בתורה למען יטב לך והארכת ימים למען יטב לך לעולם שכולו טוב והארכת ימים לעולם שכולו ארוך וזה הוא עולם הבא ולא נודע לנו מה יהיו התענוגים שיהיו לצדיקים ומאיזה מין הם כי נסתרים דרכי ה', אבל נדע בלי ספק כי הוא י"ת משלם לאיש כמעשהו אם טוב ואם רע. וכתב הרב ז"ל כי פרעון הרשעים הוא שלא יזכו לחיי עולם הבא אלא יכרתו ויתמו שנותם כבהמות, ואמר שזה הוא הכרת האמור בתורה הכרת תכרת הנפש ההיא, מפי השמועה למדו כרת בעה"ז תכרת לעוה"ב. גם הרמ"בן בשער הגמול אמר שזו היא כונתו. ואין דברי הרב נכונים כלל שהרי אמרו במסכת סנהדרין ג' מלכים וד' הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא, דוקא, כתנא דמתניתין כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, ומני להו בלעם, דואג, אחיתופל וגחזי, והמלכים, ירבעם, אחאב בן עמרי, ומנשה. ונראה בבירור דאינהו דוקא ולא כל הרשעים כמו שחשב הרב, ואין לומר אגדות חלוקות הן כי משנת כל ישראל יש להם חלק וכו' אליבא דכ"ע איתא ואינה שנויה ממחלוקת והריש נמי קרא ועמך כלם צדיקים דלפום קושטא לאו כולהי צדיקי נינהו אלא לומר לך שאפילו פושעי ישראל מלאים מצות כרימון. ומה שלמדו מפי השמועה מקרא דכרת תכרת אינו כאשר חשב שהוא על כליון והשמדת הנפש. כי ח"ו שנפשות החוטאים יכרתו לגמרי כנשמות הבהמות כי אל רחום וחנון הוא ואפילו נשמות המלאכים וההדיוטות המנויים שם בפרק חלק חלילה לומר שספו ותמו כבהמות ושארי ליה מאריה לרב ז"ל כי ברוב דברים לא חדל פשע להוציא מפיו פה קדוש שנשמות מלכי ישראל נשמדו מן העולם אחר המות ולא זכר מה שהזכירו שם שבא אחד מהם בחלום הלילה להההוא תנא להוכיחו ואמר לו מי אתה שאמרת עלי שאין לי חלק לעוה"ב וכו' כדאיתא התם ושאל ממנו שאילדה ונתעלמה לו הלכה. א"כ לא נשמדו נפשותם אחר מותם חלילה כמו שכתב הרב בהיות כי אחר כמה מאות שנה נפשם היתה צרורה בצרור החיים ודבר עמו בחלום הלילה, ומה צורך להביא עוד ראיה אל הדבר הזה. ואם המנויים במשנה שהם היותר חמורים לא תמו נפשותם כש"כ רבותא דרשיעי דלאו תמירא כ"כ כדאמרן. ואין כליון לנפש כלל מאחר שהיא רוחנית ואינה גשם, ומה שאמרו בגמרא כרת בעה"ז תכרת לעה"ב הוא לומר שאפילו שכבר נתיסר החוטא ההוא בעונו אשר חטא בקצור ימיו וסלקא דעתך שעם זה נגמר עונשו במותו ושלא יהיה לו עוד יסורים בעוה"ב ת"ל תכרת לעה"ב שלא די מה שלקה

בעה"ז אלא גם בעה"ב ילקה ויתיסר כי שם מקום המשפט וכל אחד ישולם לפי מעשהו, זהו אמתות הענין הזה כפי העולה מדברי רבותינו ז"ל ואין כאן לא כליה לנפשות ולא השמדה כלל כמו שחשב הרב· והנה נשאר לנו עכשו לדבר מעט מזער מתחיית המתים· כי לפי הקבלה שיש לנו יקומו כל המתים בבוא הגואל וישפטו בדין ובמשפט. והרב ז"ל שכח הענין הזה בספר המדע ולא זכר שם כי אם העה"ב שהוא אחר המיתה, ובזה נשתבש הראב"ד במשמעות דבריו שכך אמר: א"א דברי האיש הזה בעיני קרובים למי שאומר אין תחיית המתים לגופות אלא לנשמות בלבד וחיי ראשי לא היה דעת חז"ל על זה וכו' אבל אפשר שהבורא ית' ישים גוייתם חזקים ובריאים כגוית המלאכים וכגוית אליהו זכור לטוב ויהיו העטרות כמשמען וכפשוטן ולא יהיה משל אלו דבריו. והם דברי הבאי כי הרב ז"ל מודה ג"כ בכל מה שאמר בתחיית המתים אחר ביאת הגואל שהכל יהיה כדבריו אלא שדבריו בכאן הם לעה"ב שהיא אחר המיתה וזה ברור וכמו שאמר מהר"י קארו, כי שם אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא תשמיש, מהיות שלא יש בו גוף וגויה אחר שהנפש נתפשטה מן הגוף. והנה כל המאמין בספרי הנביאים ודאי יאמין לתחיית המתים שיהיה בזמן הגואל, מאחר שכבר נעשה כזה ע"י יחזקאל כמש' שם· והענין הוא כי הנפש שלהם כבר היתה מוכנת ומזומנת וגם העצמות היבשים ולא היה להם צורך אלא לרוח והיא הנשמה המוזכרת בפרשה בראשית ויפח באפיו נשמת חיים וכשהשי"ת הכניס לתוך גופם הרוח ההוא אז ויגשו עצמות עצם אל עצמו, ואם קמו מקצת בני אדם ע"י יחזקאל למה לא יקומו כולם ע"י משיח צדקינו. והנה אלישע החיה את בן השונמית שכבר היה מת בהגיע אליה· ובספר מ"נ נאמר כי בן השונמית היה חולה עד מאד קרוב למיתה כשהגיע הנביא אבל עדין לא היה מת לגמרי, וזהו עד אשר לא נותרה בו נשמה, וכאלו יאמר שהיה כמעט וקרוב למי שאין לו נשמה אבל לפי האמת עדין הילד היה חי, ואלו דברי הבל, כי לפי זה לא היה כאן נס כלל מאחר שכמה פעמים רופאים בקיאים מצילים מן המיתה החולים שהם קרובים למות ע"י התרופות שלהם, והנביא מעיד בהפך כי אלישע בהחיותו את הילד נעשה לו נס מאת השי"ת אחר תפלותיו. ומה יאמר הרב במתי יחזקאל כי מתים היו מכמה מאות שנה ועצמותיהם היו יבשים ואעפ"כ בצווי האל וברצונו חזרו לאיכותן וכן כל דבר ודבר לא תהיה בלתי אפשר ברצון האל יתברך ויתעלה שמו כי אל שדי הוא

תם·

ספר המוסר·

צוואת החכם יוסף בן כספי לבנו שלמה·

אמר יוסף אבן כספי: כל ימי יגעתי להתגדל בין החכמים ומנוחה לא מצאתי, זה לי עשרים שנה גליתי למקום תורה לפי הנשמע, שכנתי באחרית ים ירדתי מצרים בית מדרשו של הרב הגדול החכם השלם המורה ומצאתי שם זרעו זרע קדש דור רביעי ובניהם חמשי כלם, צדיקים אבל בחכמות לא היו מתעסקים, וגם בכל המזרח לא היו שם חכמים וקראתי על עצמי: הוי היורדים מצרים לעזרה!) ואשוב אל ארצי בבשת פנים וכל זמן עמידתי בהליכה ובחזרה היו חמשה חדשים· אחר כן שקדתי ימים רבים בארצי ובביתי בחכמות ובפרושי התורה והמקרא כולה· ויהי היום רוח ה' העירני לחפש ארץ המערב ואשיב קטלוניאה וארגון והנני היום העיר הגדולה בלנציאה, ואם יחיינו מחיה המתים אסוב עוד כל ארגון וספרד ואעבור פאס, כי שמעתי שמה ישבו כסאות לחכמים· ובכל מקום אשר אני הולך עושר וכבוד אתי תהלה לאל, אולי פעם אחת בימי אעשה לי רב או אקנה לי חבר או בריאה יברא ה' תלמיד הגון אנחילנו ירושת סודותי ודעותי החלושים והדלים, לכן טרם ארחיק ללכת אמרתי בלבבי לעשות זה המוסר ולשלח לשלמה בני צעירי [כ"ה בכ"י לאנדון ובכ"י מינכען בעירי] היושב טרשקון, יהיה לו לזכרון בין עיניו תמיד והוא יישר אורחותיו, פן רוח ה' ישאני בארץ רחוקה או יפסקני המות והייתי אני ושלמה בני חטאים. ואולי יועיל זה המוסר להבין ולהורות לרבים מיושבי הארץ, ולכן קראתיו יורה דעה (זה חסר בכ"י לאנדון) וב"ה אעזר,

פרק א· שלמה בני! דע את אלהי אביך ועבדהו והוא ירכיבך במרכבת המשנה אשר לו וגם המעשה יעלה אותך במרכבתו להתקרב אליו בכל אשר בכחך, אך כמו שאמר דוד ע"ה לבנו: אם תדרשנו ימצא לך. ודע כי ידיעת ה' הנכבד שזכרתי לך היא המצוה הראשיות לכל תר"יג מצות שלנו כמו שכתוב וידעת את ה' אלהיך, וזה יכוד לארבע המצות שסדר המורה בראש ס' המדע קראם יסוד התורה והם לדעת שיש מצוי ראשון ושהוא אחד ולאהבה וליראה ממנו. ונקראו אלה יסודי התורה כי הם תכלית ועקר לכל המצות וזה סוף כל האדם.

---

*) הרב החסיד ר"י יעבץ ,,בקנאו הגדול" על צואת יוסף לא הביא בספרו אור החיים דף י"ט דברי המחבר ככתבם· המגיה·

פרק ב׳ השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר: אחר שאלה הד׳ מצות הם עיקר והתכלית, מה לי וליתר המצות, הלא טוב לי שאקל מעלי תר״ט מצות. חלילה לך מעשות כדבר הזה, חי ה׳ כולם מועילות תועלות גדולות מצד עצמם ומצד הישרתם לאלה הארבע, ולא תוכל לקיים אלה הארבע קיום אמת אלא בקיום כל המצות. ואם תזכה לדעת החכמות על השלמות, אז תבון כי האדם מורכב מגוף ומנפש ותדע כי כח הדברי מן הנפש ממנו מעשי וממנו עיוני ואין לאחד מאלו השנים קיום בלעדי חבירו, וכן אין קיום לנפש בלעדי הגוף, לכן נחלקו המצות תחלה לתקון הגוף ותקן הנפש ואחר למעשיות ולעיונית; וכבר ביאר זה המורה באור שלם בס׳ המדע וכן בס׳ המורה, וזכרו זה תחלה רבותינו המכובדים במקומות מפוזרים ובאר דבריהם אריסטו בס׳ המדות באור שלם, כי בזמן בית שני היה זה החכם ומהם למד וכל מה שאמר אמת, ואין אני זוכר שיצא מגדר דבריהם רק בענין הקדמות ובענין מזלות חוזרין וגלגל קבוע שהודו הם בעצמם ובזה נצחו חכמי אומות לחכמי ישראל [פסח צ״ד]. ובכלל אם תחיה ותזכה להבין הדברים תדע כי לא לשקר עשה עט סופר ספרים.

פרק ג׳. אתן לך שני משלים קלים בחוזק מה שצויתיך להיות זהיר בכל המצות המעשיות, המשל הראשון, כתוב בתורה במצות ציצית שהטעם הוא: וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה׳, אולי תגע עדיך ותבהל איך בראיית הציצית נזכור כל מצות ה׳ שבכללם הארבע שקדם זכרם? התשובה כן הענין בלי ספק, ובאור זה בקצרה וכפי כחך היום, כי האדם איננו מלאך שיהיה שכלו גמור בפעל תמיד ואיננו פרד שלא יהיו שכלו נכח כלל, אבל הוא כמו אנדרוגינוס חציו מלאך וחציו פרד על צד הקרוב ולכן לא נצטוה בציצית לא המלאך ולא הפרד. ואמרו רבותינו המכובדים כי השי״ת אמר למלאכים תורה מה תהא לכם, אבל נצטוה בזה וכדומה לזה האדם, להיות ממוצע כמו שאמרנו, הוא פעם שכל ופעם איננו שכל בפעל, וההתעטפת בציצית יזכירהו כל המצות עד שיזכור באחרית כי השם ית׳ הוא הסבה הראשונה כמו שכתוב אנכי ה׳ אלהיך הוא אמת וברור. ולזאת המצוה תועלות אחרות אבל על כל פנים אמת מה שכתוב בתורה וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה׳. וסיים ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. ובזה טעה שלמה ע״ה שאמר: אני ארבה ולא אסור, והקש על זה. והמשל השני במצוה קלה כמו שאמרו רבותינו והיא מצות סוכה (ע״ז ג׳) ונתנה התורה טעמה ותועלתה ג״כ: למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אתם מארץ מצרים, וראה איך האמת עד לעצמו כמו שפירשנו, כי לא אמר כי בסוכות ישבו בני ישראל ולא אמר ג״כ בצאתם, אבל אמר הושבתי וכן בהוציאי שהוא כינוי להשי״ת שהוא הפועל הראשון, כלומר אין הטעם בזה כדי שנזכור היציאה והישיבה לבד, רק שנזכיר המוציא והמושיב, והטעם כדי שידעו זה

בפועל וזה ענין ארבע מצות שזכרנו. ובכלל כי כל המצות המעשיות הן עשה הן לא תעשה, כולם מועילות תועלות רבות ואחת מתועלותיהן הכוללות היא כדי שנדע בפועל הד׳ מצות היכדיות שהסוג לכולם ידיעת ה׳, וזה אם לשמרו עמנו תמיד אם להושיבו אליו אם נשמט ונשכח כרגע מה, כי אלו השני פעולות הם בגדר הרפואה, רצוני שמירת הבריאות העומד וההשבה אם סר, וידוע כי חולי הנפש ורפואתה הולך על דרך חלי הגוף ורפואתו.

פרק ד׳. כי תאמר בלבבך אקיים כל המצות המעשיות וגם אלו הארבע מצות הלביות והעיונות כי ארעם דרך קבלה כמו שכתוב בתורה; דע כי עושה אלה הוא צדיק וישר ובכלל איש טוב, אבל יש טוב יותר ממנו, כי הטוב מקבל פחות ויותר, ואין זה אלא כמו שנאמר הזהב טוב מן הכסף. והנה הזהב הטהור הוא המקיים כל המצות המעשיות והמקיים הלביות והעיונות כראוי להם רצוני שידעם במופת. וכבר מנה המורה כי אע״פ שהמספר הכולל הוא תרי״ג איזה מהם תמיד*) וכולל רק ששים, וסימן להם ששים המה מלכות. והנה כאשר תדקדק יותר תמצא ההכרחיות יותר מעט מזה, תעיין בס׳ המצות ותבין זה. ובכלל כל המקיים המצות כלם כראוי להם הוא הטוב השלם והפוחת מזה תהיה פחיתת מעלתו כפי פחיתת פעולתו, ולכן ארז״ל כל ישראל יש להם חלק הע״הב, אבל אין החלקים שוים, כי אם אינו כן לא יהיו כל דרכיו משפט.

פרק ה׳. שמע בני מוסר אביך, החזק במוסר לקיים המצות כאשר צויתיך, ואלה תקיימם כראוי, והוא המעשה, ותעמוד על אלה ממה שכתוב בתורה ופירשם רבינו משה בס׳ הכולל משנה תורה וגם מה שחבר רב אלפסי ותן חלק לשבעה וקבע עתים לגמרא כמו שאודיעך עוד בע״ה. וכי יפלא ממך דבר מאלה המעשיות עשה כמו שאמרה תורה, וקמת ועשית וכו׳ אל הכהנים הלוים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם וכו׳ ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך וכו׳ ראה הפלגת זה הלשון, כי אמר ועשית ולא אמר וידעת, וכן פרט תחלה על איזה מצוה יתנהג כן ואמר סוג כולל מאד והוא בין דם לדם ואמר עוד בין דין לדין שהוא כלל אחר ואמר דברי ריבות בשעריך. והמשל בזה כי אינו הכרח שנדע כולנו כל פעם דין ארבעה שומרים או כל הלכות טוען ונטען והלכות שאלה ופיקדון, ואם הידיעה הזאת טובה די לנו אם יש לנו בימינו שופט או שופטים ידעו זה וישפטו את העם בכל עת, וזה כי אם אוכל לשבת כל ימי ודבר אין לי עם אדם מענין ריב ומדון לא יהיה חסרון בנפשי כי לא ידעתי אלה הדינים, ואם ח״ו יארע לי ריב

---

*) ר״ל רק מקצת מהם יקוימו תמיד והן ס׳ מצות ההכרחיות אשר מנה המורה בס׳ המצות סוף מצות עשה; ובאתי כ״י אשר לפני הלשון מקולקל. המגיה.

עם זולתי ואלכה לי אל אחד מהרבנים היודעים דינים אלו, אין זה חסרון בנפשי כלל, ואמר החכם אבן עזרא, אלו היינו כולנו צדיקים, לא נצטרך למסכת נזיקין, אבל יהיה חסרון בנפשי אם אעבור הדין. ואמנם במצות הלביות והעיוניות לא כן, חי ה'! כי כל עצמים ומתוכם הידיעה הנפשית אשר לאיש ואיש וזה בפועל תמיד ציור שלם ודבוק שכלי, וגם זה אינו שלימות גמור אלא אם כן תדע זה במופתים והקשים הכרחיים, ולכן אמרה התורה: וידעת את ה' אלהיך, ואמר המורה לדעת שם מצוי ראשון ולדעת שהוא אחד; וגדר שם הידיעה הוא הידיעה המופתית, כי זולת זה נקרא מחשבה או סברא לא ידיעה בסתם על דרך האמת. והנה המו ה לא אמר להאמין או לסבור ולחשוב רק לדעת כלשון התורה „וידעת".

פרק ו׳ אמר המורה בפרק נ' מראשון: דע אתה המעיין במאמרי זה כי ההאמנה אינה ענין הנאמר בפה אבל ענין המצוייר בנפש כשיאמינו בו שהוא כן כמו שיצוייר. ועוד אמר ואם יגיע עם זאת האמונה שאי אפשר חלוף זאת האמונה בשום פנים ולא ימצא בשכל מקום דחיה לאמונה ההיא ולא לשער אפשרות חלופה תהיה אמתית. עוד פרק נ"ה על ידיעת הדברים שראוי שירוחקו מהאל להיותם מונעים השלימות מאתו ית' אמר זה לשונו: ואם ידע אלו הדברים ולא ידעם במופתיהם לא ידע הפרטים המתחייבים מאלו ההקדמות הכללית חיוב הכרחי ולזה לא יהיה אצלו מופת במציאות האלוה. עוד אמר בפרק ס': והשמר מאוד שתוסיף שלילת מה שתשלול במופת לא שתשלול בדבר בלבד כי כל אשר התבאר לך במופת שלילת דבר שיחשב מציאותו לשם ממנו תקרב אליו מדרגה בלא ספק ובכלל, הנה המורה בזה ובמקומות רבים וכל הפלוסופים השלימים הסכימו שלא נקרא ידיעה שלמה רק בידיעת אלו הציורים השכליים במופת.

פרק ז׳ והנה צונו שנדע שיש שם מצוי ראשון ואיך אדע זה שהוא אמת אלא אם כן אדע זה בטענות וראיות שלא יוכל אפיקורוס לחלוק עליו כמו שצונו רבותינו ז"ל שעד זה הגבול הוא חיוב לימודתנו בתורה, וכן איך אדע שהוא אחד שנאמר תמיד בקריאת שמע אלא אם כן אדע מהו האחד כמו שהתבאר בס' המורה וספרי מה שאחר הטבע, כי שם התבאר שהגלגל אינו אחד וכן השכלים הנפרדים אינו אחד ואף לא השכל העליון המניע הגלגל היומי, ואין שם אחד רק האל ית' לבדו שהוא למעלה מזה השכל. וכל זה התבאר במופת שאין בו ספק בספרי האלהות לאריסטו. על כן קנא הרב השלם קנאה גדולה כאשר ראה שאריסטו התנשא לפרש המצות היקרות שלנו וייחס פירושם לעצמו תחת אשר גנב כל זה מספרי שלמה ע"ה וזולתו שחוברו בענין זה, ולכן חבר השלם ס' המורה שהוא כולל פי' אלו המצות ומופתיהם כמו שקדם לו ס' משנה תורה שהוא כולל פי' שאר מצות. ואמנם

מי מכלנו מבין ענין היחוד באל ית׳ עד שנדע בלבבינו מה כונת אמרינו תמיד שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד, עד שנדע שזה האחד אינו המניע הגלגל היומי אבל הוא מה שהוא למעלה מזה כש״כ כשנדע זה במופת, וכן מצות לאהבה את ה׳, כי אין הטעם שנאהוב אותו כדרך אהבתינו אל נשינו ובנינו, וכן שנירא ממנו כמו שנירא מאחד מן האנשים, אבל כמו שפירש המורה במדע ובמורה, ואין מי שידע זה או יבין זה אלא היודעים ספרי הטבע ומה שאחר הטבע. והנה אברהם אבינו הראשון שקראו השם אוהבי הוא המציא בעצמו בדקות שכלו זאת האמונה שלנו הכוללת שעל הגלגל יש מצוי שהוא אחד, ולכן אמרו בן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו (נ״ר דף מ״ו ג׳) והכונה בפעל במופת, כי זאת ההכרה לא היתה לו בקבלה מתרח אביו או מזולתו מבני דורו כי הוא היה המחדש אותה וכלם זולתו היו מאמינים שהגלגל שהוא גשם היה האלוה, ולכן טען כנגדם טענות מופתיות, לא שאמר להם אני מאמין כך וכך או חלום חלמתי שראוי להאמין כך וכך, לכן ראוי לנו שנדמה אל אבינו הראשון, הביטו אל אברהם אביכם. ואין אני אומר שכל בני הזמן יוכלו להגיע אל זאת המדרגה, אבל אומר אני שזאת המדרגה היא היותר טובה והעליונה, ואשר למטה מזה טובים גם כן כמו שקדם לנו.

פרק ח׳*) אבל אצוך בני היקיר לי שתעלה אם תוכל אל המדרגה היותר עליונה. חכם בני ושמח לבי!

פרק ט׳. לכך אל ימהר להתחיל בלמידת ספר המורה וס׳ מה שאחר הטבע לארסטו, בעבור שאלו הספרים מודיעים אל ארבע מצות היקרות. לא כן בני בני! מעט מעט תעלה אל האמתיות לא תוכל כלותם מהר פן תרבה עליך הטעיות והשבושים, וכבר באר זה המורה בספרו הנכבד פרק ל״ד מראשון ובמקומות אחרים כמו שתראה עוד.

פרק י׳. בני שמור אמרי, הנך היום בן שתים עשרה שנה, לכן שקוד בתורה במקרא ובגמרא עוד שתי שנים אחר זה, ואתה בן י״ד שנה תקבע עתים לכל מה שקדם ותן חלק גדול לחכמת הלמודיות וזה התחלה ס׳ המספר מאבן עזרא ואחריו ס׳ האקלידס ואחריו ס׳ אלפרגאני וחשבון המהלכות, וגם קבע עתים בספרים המוסרים המישרים אורחותיך בכל המדות, והם ס׳ משלי וקהלת ומס׳ אבות עם פרוש המורה והקדמתו, וכן הלכות דעות מס׳ המדע וכן ס׳ המדות לאריסטו אשר עשיתי ממנו קיצור וכן ס׳ אחר נמצא אצלינו המקבץ מוסרי הפלוספים (המתורגם מר׳ אלחריזי) כל זה תבין בכ׳ שנים ואתה בן י״ו שנה הקבע עתים לתורה

---

*) כן הוא חילוק הפרקים בשתי כ״י אשר לפני ולכן לא שניתי בחלוקותיהם אף כי נראה בעליל כי הסופרים פתחו שערים האלה. המגיה.

ולמקרא וספרי הרב אלפאסי וס׳ ר׳ משה מקוצי וס׳ משנה תורה מן הרב השלם, ותן חלק גדול למלאכת ההגיון, ובע״ה אעשה לך קציר מזאת המלאכה יספוק לך כמו שעשיתי קיצור מס׳ המדות, ובזה תתמיד שתי שנים אחרים, ואתה בן שמנה עשרה שנה תקבע עתים לכל מה שקדם ושקוד בחכמת הטבע ובזה תתמיד שתי שנים אחר ובנות ביתך ואתה בן עשרים שנה; אל תרף ידך מן העיון בספרים ותתחיל באלהיות, הם ספר מה שלאחר הטבע לאריסטו ותלמידיו וס׳ המורה. אך קח לך אשה מבנות היחס נאה בגופה ובמעשיה ולא תתן עיניך בממון כי העושר אינו רק ההסתפקות לחם לאכול ובגד ללבוש ולמה תיגע בני להשיג כסף רב ולא תוכל אתה ולא זולתך להגיע אל הגבול שהשיג מזה ההר הגדול אשר בכספיא המקום עיר מולדתנו, עם היות ההר ההוא דומם שאינו בעל נפש כלל. (מן „ולא תוכל״ חסר עד הנה בכ״יי) על כן צויתיך להגות תמיד במוסרים, ואין רצוני להעתיקים בכאן הלא הם יורוך על זה ועל כל הראוי, ועל כל פנים שמור כל הכתוב בהם. ועל הכל בני השמר לך מהסתכל בנשים כאשר נשמר אביך, אך בכלל תכלכל דבריך במשפט בסידור ביתך עם אשתך ובניך אשר תוליד אם ירצה הבורא על פי הדברים אשר יגידו לך הספרים המוסרים ועל כל פנים תקרא חלק מה מהם כל ימי חייך אחר גמר כל סעודה אחר וברכת את ה׳ אלהיך. ובכלל שוקד על טוב המדות, והם הדעות אלהיות כאשר תבון מספר המורה ומן הספרים כלי הכסף אשר אעשה לך אם יחיינו האל, אז תבין יראת ה׳ ודעת קדושים תמצא, ובזה תתמיד עד יום מותך ותעלה אז מעל לשמים ותכנס בכת המלאכים הרוחניים בתענוג לא ישוער.

פרק יא׳ בני! שתים המה קוראותינו בתכונות בני הזמן מעמנו. בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם. המין האחד המתפלכים מבני עמנו, תלמידים אשר לא שמשו כל צרכם הורסים בעיונם ופורצים בלמודם ומלעיגים על דברי חכמינו ז״ל ומקילים במצות המעשיות ועושים ציורים לספורים בלתי ראויים ואלו מזויפים מתוכם ומעידים עדות נאמנה על נפשם שאינם יודעים ספרי החכמות שחבר אריסטו ותלמידיו כמו שמבואר זה למי שידעם. ואני מעיד עלי שמים וארץ כי אין אני (כ לתקן כי זני) מקטני חכמי הזמן ואני נשבע בחי העולם כי ארסטו וחבריו ותלמידיו כולם מזהירים לשמור כל מה שבתורה ודברי הנביאים ובפרט להזהר במעשיות. ואמר אפלטון: הרגו מי שאין לו דת, ואמר עוד: התפלה רסן הנפש המתאוה, ואמר עוד: אנחנו לואים להבין מה שבא בתורה על יד הנביאים. ואמר אריסטו: אין הכונה שתדע לבד אבל שתדע ותעשה ותקבל ותאמין כל מה שבא בתורה האמיתית ולא תעמיק תמיד לבקש טעמים וסבות למצותיה ואזהרותיה ולא תקשו לדבר שיונח בה, כי הנביאים ע״ה ידעו הכל מאת ארון הכל ולא כן אנחנו הפילוסופים חכמי העיון. זהו תורף דבריהם וזולת זה כהם וכהם. ולא נשאר על אלה

הנכבדים חסידי אומות העולם תערומות אחרי כל זה ולכן אמרו רבותינו ז"ל עליהם שיש להם חלק לעוה"ב. והנה הקדמת הניחו אריסטו מצד עיון הנפש, ואחר נכנע לאמונת החדוש כי בא בתורה מצד בעלי הנפש הנבואית שהיא למעלה מן העיונית והכתוב אומר: ומודה ועוזב ירוחם. ובכלל השחיתו התעיכו עלילה אלה התעלולים המקילים במצות ובדברי רבותינו ז"ל ועתידין הם ליתן את הדין על זה ועל אשר נתנו יד להמין לבזות החכמות וחללו שם שמים. — המין האחר הוא הנמצאים מעמנו שיבזו החכמות המיוחסות וספרי אריסטו וחביריו ולא ידעו כי בנפשם ידברו (נ"א יזדו) כי אלה החכמות היו שלנו מקדם, והעד על זה כי הם פירוש ומופת למצות תורתינו, ועוד כי רובן מפוזרות בהגדות בגמרא ובשאר ספריהם וכל שכן בס' המורה שחבר רבינו משה אב בתורה אב בחכמה ומי לנו גדול ממשה. והנה בני זה המין אין אני מגנה אותם בהיותם משימים כל ימיהם בשקלא וטריא מן הגמרא וכל אחד כמו שאמר אבן גאנח (בהקדמתו לס' הרקמה דפוס פראנקפורט) „מהולל על טרחו ומשוכה על יגיעו" אבל אני מגנה אותם כי יבזו החכמות ולומדיהם.

פרק יב· בני כי תבא באנשים אמור להם, רבותי! מה מצאו אבותיכם עול במלאכת ההגיון ובמלאכת העיונית כי אין בהם דבר נוגע למצוה ואמונה רק דקדוק הדבור והישרתו כמו שידוע מגדרה. היש בהישרת הדבור עול ועוות? האם קוצים יש בתאנים? וחלילה כי מואת החכמה האמתית יאמרו רז"ל: מנעו בניכם מן ההגיון, כי הם לא מנעו הטוב והאמת מעמנו; אמנם השמחים להקל מעליהם טורח הידיעה ישישו כי ימצאו קבר העצלה. ואחרי זה מה תאמרו מספר השמע ומה שאחר הטבע וספר המורה, ואין אחד מהם לפי הנראה מבחוץ אף כי שוה מבפנים, ואלו ידעתם אותם תמצאו בם פירוש ומופת על מצותינו היקרות כמו שקדם; ואם ח"ו יש באחד מאלה דבר קשה אליכם, השליכו אותו ואכלו טוב, כי כן נאמר על רבי מאיר תוכו אכל קליפתו זרק (חגיגה ט"ו) וכן יעשו חכמי הנוצרים, כל שכן שהם מנשאים ספר המורה ואם יש בו דברים סותרים לאמונת הנוצרים·

פרק יג· עוד תשוב ואמרת אליהם, שמעו רבותי! אם באתם בימים ולא ראיתם עדיין דברי החכמים המודיעים במופתים וראייות ברורות ואמיתיות אותן הארבע מצות הנכבדות, פקחו עיניכם עד אשר לא תחשך השמש. ושאלו לחכם אם נאה לזקן שילמוד, והשיב אם הסכלות גנאי לו הלמוד נאה לו. ואם בשום פנים יש בושת מה בענין זה, כבר יסרונו רבותינו המכובדים מוטב לי כסוף בהאי עלמא ולא לכסוף בעלמא דאתא, ולמה רבותי תשימו לב לדברי הנשים או האנשים אשר דרך נשים להם, כי יאמרו: ראו זה הרב והרבן גם שב גם ישיש האדם הגדול וחשבנוהו, ועתה הוא למד ועושה לו רב? מה לכם ולהם, האם ילכו אלה עמכם וילוו אתכם לעולם הבא שכלו ארוך, או אח פדה יפדה איש, ומה לנו ולדברי בני הזמן שמחר יהיו כולם

מתים ומה גם עתה בחייהם קרויים מתים, ומה לנו לאנשים החסרים כי יכבדונו וכי יבזונו, ואמרו רבותינו ז"ל (?) לא דברים ממיתים ולא דברים מחיים.

פרק יד. אודיעך בני דבר אמת. בבחרותי למדתי מן התלמוד חלק גדול אבל בעונתי לא עלה בידי ידיעת הפוסקים כלם, והיום זקנתי ושבתי ואצטרך כמה פעמים לשאול הוראה מהרבנים ואם הם צעירים ממני לימים, ולמה אבוש מזה, האוכל להיות בקי בכל המלאכות? הנה כשאצטרך אל כוס זהב עד"מ אלך אל צורפי הזהב והאומנים, ולא אבוש שהאל יפה לכל אחד אומנתו בפניו. ויהי היום זבחתי את זבחי צאן ובקר ותרנגולת מפוטמות וברבורים אבוסים, אף ערכתי שולחני, קראתי למאהבי לאכול ולשתות עמי, כי זבח משפחה היה לי והלכה השפחה הארורה והכניסה כף חולבת לתוך היורה, ונעלמה ממני הלכה, אם בכולה משערינן אם במאי דנפק מנה משערינן, ואלך מר בחמת רוחי רעב וצמא לאחד מהרבנים הנכבדים שבעם, והיה הוא מסב על שולחנו עם אשתו ובניו אוכלים ושותים יין, ואוחיל לו על פתח ביתו עד נטו צללי ערב כמעט לא נותרה בי נשמה, ויורני ויאמר לי הדין כך וכך. ואשיב אל ביתי והקרואים והעניים והאביונים היו יושבים ומצפים אלי, ואגידה אליהם כל המאורע, כי לא אבוש לומר אינני בקי בהלכה זאת או בזאת המלאכה, אבל אני בקי במלאכה אחרת, ולמה לא יישוה פסק או הוראה מידיעת הבורא אחדותו הגדולה ככף חולבת הקטנה?

פרק טו. בני! עוד דבר ואמרת אליהם: אבי השביעני לאמר, אין ראויה לאמה שתהיה לא פחדנית ולא ביישנית ולמה אשא פנים בתורה, ואין לי לחלוק נחלת זמני רק עם בוראי נותן נשמתי, וחלילה לי משוב לבי לכבוד או להפכו מכל בני הזמן זולת היחידי סגולה! לכן רבותי שמעו אלי וישמע אליכם אלהים. רואה אני כי כונת המתעסקים מכם בגמרא והדרושים ושטות היא לדעת ראיות על מצות המעשיות, כי לא יספיק לכם הקבלה מספר משנה תורה שחבר רבינו משה ואעפ"י שאמר הוא ז"ל: „ואינו צריך לספר אחר ביניהם", והמשל בזה, הרב המורה כתב בהלכותיו: סוכה שהיא גבוהה למעלה מכ' אמה פסולה; ותאמרו נואש, ולא ינוח לבכם עד שתדעו אם הוא משום דלא שלטא ביה עינא או משום דאין אדם יושב בצל סכך אלא בצל דפנות או משום דסוכה דירת עראי בעינן כמו שכתוב בגמרא. והמהדרין מן המהדרין לא יספיק להם גם את זה ולא ישבעו עד אשר יוסיפו על זה קושיות ושטות ואם תמצא לומר ויש לומר וכאלה רבות. ובאמת מודה אני שזה טוב היא, אבל מדוע ידיעת הראיות במצות המעשיות חובה וידיעת הראיות במצות הלביות רשות או מקום פטור אבל אסור גמור, ומה חטאו אלו הארבע מצות הלביות שזכרתי שלא תעשו להם כמו זה הדבר אבל יספיק לכם הקבלה החלושה במעט דברים וגם עם העדר הבנת הענינים כמו שזכרתי. אוי נא לנו כי חטאנו! היהודים מואסים או עוזבים היום את ספר המורה שבל האי

עצמו להביא מופתים על מציאות אלהינו ואחדותו וקדמותו, והמצרים יכבדוהו וינשאוהו והעתיקוהו וכל שכן הישמעאלים בפאס ובשאר ארצות אשר קבעו שם מדרשות ללמוד ספר המורה מפי סופרים יהודים·

פרק יו· בני! למה אותם כל אלה דברים הטובים לעצמי, אמור אליהם! דרשו מעל ס׳ המורה וקראו בפרט פרק נ״א מחלק שלישי, אז תדעו כולכם מה תעשו, ובודאי הוא ז״ל לסמוך עליו עם היות מפורסם שהוא היה רב ורבן וחכם ושלם מכל הנמצאים היום, כש״כ שהוא ז״ל הביא ראיות מדברי רז״ל וחלילה שתעברו על דברי חכמים ז״ל ובכלל הדבר אל תביטו אל אומר הדברים, קחו עמכם דברים כמו שצוה החכם; קבל האמת ממי שאמרו, ועל דרך מליצת השיר אומר אני קחו מוסרי ואל כסף.

פרק יז· בני! בדרך חכמה הורתיך; אכן, עוד אזכירך דרך אחד פן תשכח בעבור היות לך גרסא דינקותא בגמרא ובפרט במס׳ ברכות שהיא ההתחלה ובאו בה כמה הגדות יורה פשוטן מציאת ענינים נמנעים אצל השכל או ענינים מיחסים גשמות או שינוי או הפעלת מה לשם. פן תאכל ושבעת מאלו המאכלים הרעים כמי המות, רצוני אותן הפשטים, האלהים יצילך. לכן דע בני כי רוב ההגדות הנמצאות בגמרא וביתר ספריהם, אשר פשוטם יורה אלו הענינים אשר זכרתי יש בהם תוך והסתר והם כלם משלים, הן שנבין אנחנו הנסתר הן משלא נבין· ולנו יש לדעת כי מי שהוא מזרע אברהם אבינו, אשר השליך את נפשו לחלוק עם כל בני ארצו ומלכם שהיו מאמינים גשמות באל יתברך, הוא מאמין באמונתו, ומי שמאמין חלוף זה, בגשמות, הוא מעיד על עצמו שאינו מזרע אברהם אבינו, אכן הוא מזרע נמרד או מיתר בני כשדים בני מחלוקות של אברהם אבינו. ואם ירצה אחד מרבותיך התלמודיים שקצת ההגדות אין להם תוך אבל הם כפשוטם, עם היותם אומרים דברים נמנעים או מיחסים גשמות או דבר מרוחק אצל הי״ת כמאמר האומר העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע*) לא תאבה לו ולא תשמע אל דברי המאמר ההיא ולאומרו כי יהידאה הוא, והאמת כי כמו שהיה מחלוקת ביניהם במצות המעשיות זה אוסר וזה מתיר, זה מחייב וזה פוטר ונפסקה הלכה כאחד מהם בהכרח והאחר נדחה, כך הענין במצות הלביות ובכלל בדעות העיונית כמו שזכר הרב המורה רבים מזה המין.

פרק יח· כי תאמר בלבבך מה נעשה לכתובי התורה והנביאים שהם מיחסים לאל גשמות, באמרו בצלמנו כדמותנו וכן יחסו לו פנים ואחור וידים ורגלים וכל הדומה לזה? דע כי לכל זה פרוש ואינו כפשוטו, אבל איך תוכל לדעת כל זה בהיותך בן שנים עשרה שנה, כי פי׳ כל זה תמצא בס׳ המורה וכבר צויתיך שלא תעיין בו רק אחר שתהיה בן עשרים שנה. אמנם טל ילדותך

---

*) כוונתו בלשון כזה כוון אל המאמרים המיחסים ראיה ושמיעה להבורא ית׳. המגיה.

או טל אורות טליך בימי בחורותיך שמור מצותי וחיה, האמן בקבלה ממני, כי לכל זה פירוש, והאמת הוא שאין לאל גשמיות או יחוס גשמיות או רבוי בשום פנים, וכי הוא נכבד ונעלה מכל גשם ומלאך; אמנם איך כל זה אמת ומה כונת זה, הנה כמו שלא ידעת ביום צאתך מבטן אמך, כן לא תדענו עד היות בן עשרים שנה ומעלה, כי אז תעלה לזאת הידיעה הנכבדת ותכנס לפנים בג"ע ותתענג בפרדס עם כל פרי מגדים ואכלת ושבעת מפרי עץ החיים כמו שאמר שלמה על החכמה: עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר.

פרק יט· כאשר צויתיך בני להיות כל ימי חייך מלידה ומבטן ומהריון על זאת האמונה הנכבדת, אמונת אברהם אביך הראשון, והוא העדר כל גשמות, כן אצוך לחיות כל ימי חייך בהאמין שאחרי מותך תזכה לחיי העולם הבא, ויהיה שם העדר כל גשמות, אבל תהיה כמלאך ה' צבאות, אח וריע עם יתר המלאכים אשר שם· ומה יש טיבה והנאה וערן ושמחה ועונג זולת זה, אך תזכה למעלה העליונה והגבוהה מזה הטוב אחרי מותך, אם זכית בחייך לקנות לנפשך כל אשר צויתיך כמו שאמרו רבותינו המכובדים במשליהם, מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת (ע"ז ג'), ואמרו שיננא חטוף אכול חטוף ושתה דהאי עלמא דאתי לבי הלולא דמיא (עירובין כד).

פרק כ· כי תאמר איך זה? דע בני כי לא תוכל לדעת גם את זה עד היותך בן עשרים שנה ותשים עיונך באלהיות שמכללם ספר המורה הקדוש ואז תדע זה ברור כשמש. ואולם בין האי ובן האי ראוי לך שתאמין ותבטח ותשען עלי. ובכלל אני ערב לך בני, כי אם תעשה כל מה שצויתיך תשיג אחר מותך אל היותר טוב מן המדרגות היעודות לנו לעה"ב עד שאחרי מיתך הוא על דרך העברה, אבל כשתחשב או כשיחשבו בני ביתך שתמות אז תחיה וכן אמר רבותינו המכובדים צדיקים במיתתם נקראים חיים (ברכות יט)· והנה רב לך היום שאתה בזה התחלת הנכבדה לעולם הבא, ואז תנצל מכל המכאובים המוצאים אותך בעולם הזה, כי אז בטנך לא תאכל ומעיך לא תמלא פרש רעי וזבל וקיא ומוגלא, או לחה מוראה ונגאלה, ולא יכאיב לך עינים וברכים, ולא תצטרך לעביט של מימי רגלים, ולא תנום ולא תישן, ולא יעלה באפך ריח רע ועשן, ושם תראה בניך ובנותיך אובלים ושמחים ויתר הקרובים והאחים, ומה תבקש עוד בני!

פרק כא· סוף דבר הכל נשמע את אלהים ירא ואת מצותיו שמור! והנה בכלל מצותיו המצות המעשיות והמצות העיוניות, אחת מהנה לא נעדרה, כפי הראוי לכל אחת. וזה הלשון הוא מאמר אבותינו נעשה ונשמע! והוא מאמר מדוקדק הפיך שסבר ההוא מינאה (שבת פח) עד שקראנו עמא פזיזא, שחשב ששני אלו הענינים היו על נושא אחד, ואינו כן, אכן הוא על שני נושאים, וזה כי באשר קדם דבר משה אליהם בצווי מצות מעשיות ועיוניות

מאת ה׳, ענו הם על הכל: כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע. והקדימו נעשה על המעשיות ונשמע על העיונית הלביות, כי המעשיות קודמות בזמן לעיונית שידיעתם ושמיעתם בלימוד המופתים: וזה מבואר, כי הנער יחונך תחלה במעשיות שבכללם הם הלשוניות; וכן אמרו רז״ל (סוכה מ״ד) אביו מלמדו תורה צוה לנו, שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד, כלומר יחנכהו וילמדהו שיאמר זה בלשון הקודש, וכן יתעטף בציצית ויתפלל, ובכלל המצות המעשיות, אבל שמיעת הלב שהוא הידיעה האמתית כמו שקדם לנו זה יהיה לך בני אחר עשרים שנה ברצון ה׳ ואולי לזולתך אחר ארבעים או חמשים שנה. ובכלל על כל פנים השמיעה בלב ובשכל כמו שהוא מונח בעברי בכמה מקומות על הציור השכל הראוי, הנה יהיה זה במצות הלביות העיונות אחר זמן רב כשיגדל האדם ובכלל אמרם נעשה ונשמע היה כולל שתי חלקי שלמות, המצות שלנו שהם שני חלקי הנפש, רצוני המעשי והעיוני. ואתה תנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין והשם יזכך בני להיים טובים בעולם הזה ובעולם הבא אמן ואמן.

נשלם*) הספר המוסר הנקרא יורה דעה, תהלה לאל ית׳ נוטה שמים כיריעה. —

וכתב**) זה **אבן כספי** אביך, חדש אלול שנה תשעים ושתים לפרט האלף הששי למנין, בעיר ולנסיאה.

מכספך אל כספך הן קצפך,
בסעיפיך לא ירפך עד יאספך.
היחברך יום עכרך אל קברך,
או שברך אל שברך כי יקרך.

תשובות מן רב האיי גאון ז״ל.

א.

על שאלה דשאילו מניה מר רב יוסף בר מר ברכיה ורבננא ותלמידיה דבי מדרשא דמר רב יעקב ראש כלה בר מר נסים על אודת השם וכי יש כמה שמות ויש מי שיעשה בהם מעשים גדולים שלא יתכן לאדם לעשותם אלא בדרך אות ומופת כגון המחביא את עצמו מן הליסטים והאוסר אותם, והשיב כי כל אלה וכיוצא בהם דברים בטלים, ואמר כי אפילו הם צדיקים גמורים אין נעשה להם כזאת. ותמהנו מזה כי כמה מחכמי א״י ומחכמי ארץ אדום, אנשים חכמים חברים ונאמנים, מגידים

*) חסר בכ״י לאנדון. **) חסר בכ״י מינכען.

כי ראו זאת בפהרסיא מי שלוקח עלים של קנים ושל זית וכותב עליהם ומשליכן כנגד הליסטים ולא יכלו לעבור, ויש מי שכותב אותו על חרס הרש ומשליכו על הים והוא נח מזעפו, ומשליכו לאדם והוא מת לאלתר, וכמה וכמה דברים מגידים וכמה ברורים ועניינים הגידו, כי ראו פלוני, אדם ידוע, עם בעלי השם בערב שבת במקום ונראה במקום אחר מהלך כמה ימים עוד בערב אותו שבת ונראה באותו השבת במקום הראשון. ודבר ברור ומפורסם לאנשי צרפת ומסורת בידם מאבותיהם כי מר רב נטרונאי בקפיצת הדרך בא אליהם מבבל ורובין תורה והזר, וכי לא הלך בשיירא ולא נראה בדרך. וכמה ספרים מסרם אצלינו כתוב בהם כמה מהשמות ושמות מלאכים וצורת חותמו ואומר הרוצה לעשות כך והרוצה לכך יכתוב כך וכך ועל כך וכך ויעשה לו כך ויתקיים המעשה. והיו הזקנים ואנשי היראה כשרואין אותם הספרים מתפחדים מהם ולא מגיעים אליהם ואומרים כי פלוני עשה מעשה כך וכך כמו זה הכתוב בספרים ונתקיים המעשה, אבל נסתמו עיניו ויש מי שלא הוציא שנתו ויש מי שלא הוציא שבתו לפי שלא היה בטהרה בעת שזכר אותו השם. ואם על כל זה יאמר אדוננו כי דברים בטלים? אדוננו יודע האמת וחכמתו למעלה ממה שהגיע לנו, ועוד שנראה מדברי רבותינו ממה שיש בו זכרון השם מפורש כגון מעשה דאשמדאי שדר לבניהו בן יהוידע ויהיב ליה שישילתא והקיק עליה שם ועסקתא דהקיק עלה שם ועוד בסוף אתיו לשלמה ויהבו ליה עסקתא דחקיק עליה שם ושישילתא דחקיק עליה שם; וכמה מקומות מזכירים חכמים מעשיות של שם (גיטין סח). ועוד במעשה דר׳ אליעזר שאמר להם שאני שונה שלש מאות הלכות ואמרי לה שלשת אלפים הלכות בנטיעות קישואים וכו׳ עד ואמירתי דבר אחד ונתמלא כל השדה קשואים (סנהדרין סח), מהו הדבר שאמר? ולענין השם שאמר אדונינו ושפירש אותו לצדיק הזקן נ״ע ואמר כי מי שיודעו ווהיר בו ומשמרו בטהרה יהיה אהוב למעלה וכו׳, זו הידיעה מה היא, ידיעת צירופו וחבור האותיות עד שיזכיר אותם כמו שפירש אדוננו, או יש ידיעה אחרת. ועוד מי שיהיו בו המדות התמימות וזקן ושבור לב וכל מדות השבח שרוצה להתפלל בו ולהתחנן בו ולבקש מהב״ה בקשה, היאך אומרו, בתוך התפלה מחוברת כגון סליחות ורחמניות ומזכיר הצורך שיש לו והצרה שהוא בה ומזכיר אותו השם במקום שיאמר, או בשמונה עשרה זוכר אותו בברכה שהוא צריך להזכיר בה הדומה לה, כגון תפלה על החולה בברכת החולים, וכן כל ברכה וברכה מה שראוי להזכיר בה ובחתימת הברכה במקום שרוצה להזכיר ה׳ יזכור אותו השם. וכן בשאלות חלום היו כמה זקנים והסידים אצלינו יודעים אותם ומתענים כמה ימים, לא אוכלים בשר ולא שותים יין במקום טהרה ומתפללים וקוראים פסוקים ידועים ואותיות במספר, ולנין ורואים חלומות נפלאים כמו נבואה; ויש מהם מי שהיו בידינו וידענו אותם היה לכל אחד צורה ידועה

לזה זקן ולזה בחור ותראה לו ויגיד לו ויקרא לו פסוקים שיש בהם אותו ענין שישאל עליו, יודיעני ארוננו ויבאר לנו כל זה בחכמתו. ואם יזכור אותו השם באותה התפלה של חלום ע"ד בקשה והאיך יהיה והאיך יעשה. ואם יראה ארוננו שיכתוב לנו אחת או שתים ממה שידע וממה ששמע מאיתנו עולם אבותיו שהיו עושים אותה והאיך היו כדי שתהא לנו מסורת מפיו הקדש והטהר, יעשה בחכמתו, כי כמה מצוות אצלינו ואומרים לנו בני א"י ונתפחדנו מלהגיע אליהם אלא כדי שנסמוך על פי קדוש וטהור כמו ארוננו. ולענין הכשוף שאמר ארוננו אינו אלא מהקטרת וכיוצא בהם ושדים; זה שאמרו רבותינו ז"ל בשאלה ששאל טורנוס רופוס הרשע את ר' עקיבא ובסופא אמר קברו של אביו יוכיח שלא מעלה עשן בשת, (סנהדרין ס"ה) ואנו רואים אותם כי עושים כמה מעשיות בלא קיטור, מה פירוש המעשה הזה והאיך תתחזק ידי עוברי עבירה לעשות מעשים הללו לרואיהם כמעשה נביאות מעשה כשפנות ומעשה אחוזת עינים יבאר לנו ארוננו כל זה.

תשובה׃

כך ראינו כי יש בשאלה זו כמה ענינים מהם ראויים לתשובה ומהם תואנות ותסקופין ודברים שאינם כדאיי כגון מה שכתבנו אליכם בעבור דברי הבאי שכתבתם אלינו כבר, „כי יש כמה שמות שיעשה בהם מעשים גדולים שלא יתכן לאדם לעשותם אלא בדרך אות ומופת" והשבני: כי אלו וכיוצא בהם דברים בטלים, ותמהתם עכשיו בשאלה הזאת כי כמה מחכמי ארץ אדום וארץ ישראל אנשים חכמים חברים ונאמנים מגידים כי ראו זאת בפהרסיא׃ ולא ידענו ממי תמהתם ממני או מהם תמהתם, כך ראו ואם לאו כי מאחר שעמד בלבבכם כי נעשה בשם מעשים שלא יעשו אלא דרך אות ומופת, במה תכירו אותות של נביאים ממה שהדיוטות עושים בשם ומה יהיה הפריש בין נביא ובין זולתו׃ ודבר זה האמור בשאלה בעבור צדיקים גמורים, חלוקה הוא בין חכמי שיקול הדעת, יש שאומרים כי איפשר שהקב"ה עושה נסים לצדיקים שהם כאותות הנעשים לנביאים, ויש אומרים כי האותות אין נעשות אלא למופת ולהפריש בין שקר לאמת ולהיות אות למדבר בשם אלהים אשר הוא שלחו באמת. ולפי זה רוב הגבורות והנפלאות שאין יכול לעשותם אלא הבורא לא תהינה אותות לנביא אשר שלחו י"י באמת, כי שמם האלהים במנהג של עולם, ואין האותות לנביאים אלא שנוי מנהג העולם בדבר שאינו נוצר יכול לעשותו ואין עושהו אלא היוצר בלבד׃ ואם תאמר שאם הצדיקים הגמורים עושה להם אותות להודיע צדק, איפשר שירבו הצדיקים בעולם וירבו המעשים האלה בעולם ויהיו במנהגו ולא יהיו כאותות שאין נעשות אלא לפרקים ולעתים, שביעשו בני אדם תמהים מהם, אלא כשירבו יהיו ככל גבורותיו של הקב"ה הנוהגים בעולם, ויהיה שוב השמש ממערב למזרח בעיני בני אדם כצאתה ממזרח למערב, זה וזה אין נוצר יכול לעשותו, אלא

זה אות כי אינו מנהגו של עולם ואין היוצר עושהו הרבה ואין נראה אלא מופת וזה אינו אות כי הוא עושה תמיד, ואם ירבה זה גם הוא לא יהיה להתמיה וסור הדבר מלהיותו אות. ויש דברים שאי איפשר להיותם כל עיקר כאשר אמרתם, כי יש שאומרים שם ומגביהים עצמם מן הלסטים, ודברים הללו צריכים פרט, כי אם כן אומרים שעיניהם חשיכות כמו מיכה בסנורים שאינו רואה את אלו ולא זולתם, עיקר דבר זה חולי הוא ומצוי בעולם, אבל להיות שני בני אדם זה רחוק כמו זה ושניהם גופים עבים ולא כראי הרוח שאינה עבה ואין בה שהוא קטן מלהראות, והלסטים רואים את זה שלא אמר שם ואין רואים זה שאמר שם, דבר זה אי איפשר להיותם כל עיקר, כי ההרגשה אינה דבר שניתן לזה ולא ניתן לזה. ואם יאמר לך אולי יש בנגדך ברחוק ד' אומות פיל וגמל ותנגהום ואתה רואה זבובים ויתושים שהם רחוקים מאותו המקום ואי אתה רואה פיל ולא גמל קרובים, ההיתה אומר אולי יש כן אבל לא השלטני אלהים לראותו, הלא תדע כי המדמה כזאת בשוטים הוא נחשב. ואם אמר לך אדם שא עיניך לרחוק ד' אמות וראה אדם זה עומד ואתה מביט בעיניך עד מ' אמה ואינך רואה אדם וכשתאמר לו אני איני רואה כלום ואמר לך אני רואה ואולם האלהים לא השליטך לראות, ההיתה מדמה אולי אמת אמר? וברעתיכם כי אדם שיש בו דעה לא יחשיב כזאת תדעו כי זה דבר שאי איפשר להיות, והטוען כי איפשר להיות כטוען כי הייתי ביום הזה בבבל מבקר עד ערב אבל במעשה נס ובאמירת שם, וכל אלה דברי רוח. ודאי כי יש דברים שהן גופן קל וחומר, זקיקין וקטן כמו הרוח, שאין במאור עיני בני אדם כח לראותם וכשחפץ הב"ה להוסיף במאור עיני בני אדם לראותם מוסיף ורואה אותם אותו אדם מטעם שנפקחו עיניו יתר מחבריו ולפיכך כתוב ויגל ה' את עיני בלעם וירא את מלאך ה' נצב בדרך, כי המלאכים כרוח הם, שאין מאור עיני אדם שולט בהם אלא שמי שמשנה יוצרו מאור עיניו ממאור עיני אדם, וגם על פי כן כתוב וראיתי אני דניאל לבדי את המראה כי אם לא במחזה ראה [הוסיף] הב"ה את מאור עיניו, ואם במחזה נבואה הרי הוא כחלום. ותמהני כי חרדה גדולה נפלה עליהם. וכן לענין פקח נא את עיני הנער וירא שאמר אלישע, אבל להתכסות מאדם דבר זה שהוא נראה לאדם זה שהוא כמוהו והם שניהם במרחק אחד מן הנראה ומאור עיני שניהם שוה זה דבר שאי אפשר.

וזה שכתבתם כי הגידו לכם אנשים מרומי ומארץ ישראל בנוסחים נראה ואותם הנוסחים וכיוצא בהם אצלינו הם ויש בהם עוד דברים אחרים ומהם כי שם זה אתה אומרו על המת והוא חיה והמעידים עדיהם נתביישו להעיד כי ראו מי שיאמר את השם על המת וחיה, ואין טענותיהם של אלו ראיה. ועל מה שכתבנו אליכם והמכורת שזכרתם כי ביד אנשי צרפת בעבור מר רב נטרונאי ז"ל, שמא אדם רמאי נזדמן להם ואמר אני נטרונאי,

ואלו היה מר רב נטרונאי נודע בכמו אלה לא נכחד ממנו, כי לא שמענו עליו מדרכים אלו כלום, אבל רב משה הכהן ז"ל היו טוענין כי היה רגיל בקמיעין ובלחישות וכיוצא בהם וחקרו קדמונינו זה הרבה ונגלה כזבנות כמה טענות אלא דברים שאיפשר לכמוהן להיות. ובישיבת סורא היו דברים אלו רובם כי הם קרובים למדינת בבל ובית נבוכדנצר, ואנו רחוקים משם. וקפיצת הדרך אינה מהדברים שאי איפשר; וכבר שמענו על אנשים כאשר שמעתם והרבה הקרנו ושמענו מאבותינו ואבות אבותינו שחקרו על זאת ושמו לב לחקור ולבדוק ולא ראו אמיתת דבר זה. ואשר הגידו לכם כי הים נח מזעפו, וכי ממיתין את האדם שמפילין עליו חרם חדש כאשר אמרתם, רחוק הוא מאוד. וכללו של דבר פתי יאמין לכל דבר. ואלו היה לדבר הזה אמיתת לא נכחד וחסים אנו עליכם מהאמין כאלה. והנוסחים שראיתם הרוצה לעשות כך וכך יעשה כך וכך, הרבה מאד יש אצלינו מזאת באשר נקרא ספר הישר ואשר נקרא חרבה דמשה*) אשר תחלתה „ארבעה מלכים ממונים על החרב כי יש בה גבוהות ונפלאות" ובספר הנקרא רזה רבה חוץ מן המהותכות והפרטים שאין להם קץ ולא מספר, והרבה יגעו והוציאו שניהם ולא מצאו אמיתת הדבר. אבל קמיעין מונחין לרפואות ולחכמה ולשמירה ולדברים אחרים יש, ורובן תלויין בכותב ויתמחי גברא שפיר שכיח ואתמחי קמיעה; ואף גם זאת לא לעולם כסדר אחד מועילין, אלא יש עתות שאין מהנין כלום, וכל מי שיאמר אליכם הוין ממה שאמרנו אל תאמינו בו ואל תסמכו על דבריו כי טענות הרבה יש בדבר זה ודבר אמתי מועט הוא מאוד וביותר בדורות הללו שאין הלבבות שלימים. ודאי הדבר עדינו כאשר אמרתם כי יש ספרים ושמות והיכלות רבתא והיכלות זעירתא ושר תורא ומשניות אחרות שהרואה אותם מתפחד מהם, וכך היו קדמונינו וגם אנחנו כן שאין אנו מגיעים אליהם אלא בטהרה וברתת ובזיע, וגם שמענו שמועות חזקות, כי כמה נתעסקו בהם ואבדו מהרה, וכל זה בעבור קדושת השם וקדושת השכינות והמלאכים אשר סביבותיהם וקדושת המרכבה, וכן העוסק במעשה הזה המלאכים רוגשים סביבן כדתנו רבנן מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רכוב על החמור והיה רבי אליעזר בן ערך מהמר אחריו אמר לו ר' שנה לי פרק אחד ממעשה מרכבה אמר לו ולא כך שניתי לכם ולא במרכבה ביחיד אלא א"כ היה חכם מבין מדעתו אמר לו ר' תרשיני ואומר לפניך דבר אחד מה שלמדתני אמר לו אמור מיד ירד ר' יוחנן בן זכאי מן החמור ונתעטף וישב על האבן תחת הזית אמר לו מפני מה ירדת מן החמור אמר לו איפשר שכינה עמנו ומלאכי השרת מלוין אותנו ואני ארכב על החמור מיד פתח ר'

---

*) בחומר חיים אשר באוקספורד נמצא כ"י אחד יכונה חרבה דמשה אך תחלתו באופן אחר. א"א כרמולי.

אליעזר בן ערך ודרש במעשה מרכבה וירדה אש וסיבבה את האילנות, ובסוף מעשה זה מפורש וכשנאמרו הדברים לפני ר' יהושע ור' יוסי הכהן אמרו אף אנו נפתח ונדרוש במעשה מרכבה ואותו היום תקופת תמוז היתה ונתקשרו השמים בעבים והיו גשמים מזלפים ויורדים והיו מלאכי השרת מתקבצים ובאים לשמוע כבני אדם שמתקבצים לראות במזומני חתן וכלה (חגיגה יד). ובן חזקה ומסורת שכל שאינו ראוי ומתעסק בשם המפורש מיתתו קרובה, ואפילו בצדיק גמור טהור ונקי שנינו ודישתמש בתגא חלף; ושנו רבותינו קל וחומר מבלשצר שנשתמש בכלי בית המקדש שהם מעשה בשר ודם ויש להם דמים ויש להם חליפין שנטלו חייו מן העולם. ותמהנו מאשר הזכרתם ענקתא דשלמה דכתיב עליה שם, אין אנו יודעים כי השם יעשו בו כמה דברים מופלאים, ואי אתם צריכין למעשה זה דאשמדאי שיש בו דברים שאינם נכונים. ומההוא מעשה דאחיתופל דחליל ממנו אנו למדים תלמוד ברור שאסור להשתמש בשם אלא בעבור דבר גדול מאוד, כמו שאמרו חכמים בשעה שכרה דוד שיתין ובקע התהום ובקש להחריב את העולם אמר דוד מי שרי למכתב שם ואשבעיה לתהומא דניחות וניקום בדוכתיה ליכא דאמר ליה ולא מידי אמר כל היודע דבר זה ואינו מגיד יחניק בגרונו ונשא אחיתופל ק"ו ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמר הב"ה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים כל העולם על אחת כמה וכמה אמר ליה שרי כתב שם אהספא ושדיה לתהומא ונחית תהומא קם בדוכתיה כיון דחזיה דוד דעמיק טובא אמר המיש עשרה מעלות ואסקיה (סוכה נג). וגם למדנו (יומא סט) שאין אומרים שם המפורש בגבולין ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול אמרי מאי הגדול אמר רב יוסף ברוך ה' המבורך רב מתנה אמר ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם. אמר ליה אביי לרב דימי אימא שגדלו בשם המפורש אמר ליה לפי שאין אומרים שם המפורש בגבולין. ומקשינן ולא והכתיב ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ ואמר רב יהודה אמר שמואל שגדלו בשם המפורש ומפרקינן התם הוראת שעה היתה דכתיב ויקראו בקול גדול את ה' אלהיהם ואע"פ שחזרנו ואמרנו במערבא אמרי גדול שגדלו בשם המפורש, כלומר כי אמר את השם הגדול, אלא שלמדנו כי במקומות אחרים אין אומרים שם המפורש, וכל רבותינו ואבותינו אוסרים להזכיר שם המפורש בבבל וכשמזכירין אין אומרים אלא אדני, כי מועתק הוא בקריאתו והגיונו ומסור מאחד לאחד. ואין אומרים אותו אלא בקדושה ובעת צרה ולא בכל עת וענין בהא אמרו. והשם האחר הגדול שהוא בשבעים ושתים אותיות הוא לקוח משלשה מקראות שבתורה ואין אותיותיו ידועות, וזה בן מ"ב אותיות אע"פ שאותיותיו ידועות אין מסור בהגיונו וקריאתו אלא בקבלה, יש אומרים בראשו אַבְגִיתַץ ויש אומרים אַבִיגַרְתַּץ ובסופו יש אומרים שְׁקְוָצִית ואין מוכיח. וגם חליפין אחרי' יש בו ומי הוא זה בדורות הללו שיאמר שם המפור' על הים ויניח ועל האיש וימות וכיוצא באלו המעשים אין אלו כלום אלא דברי שוא אל תאמינו בם.

ואשר שאלתם על שאמרו רבותינו (קידושין ע"א) אמר רב יהודה אמר שמואל שם בן מ"ב אותיות לא היו מוסרין אותו אלא למי שצנוע ועומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו משתכר ואינו מעביר על מדותיו והיודעו והמשמרו בטהרה אהוב מלמעלה ונחמד מלמטה ותלמודו מתקיים בידו ואימתו מוטלת על הבריות ונוחל שני עולמים עולם הזה ועולם הבא, ואמרתם זו הידיעה מה היא, הנה פירשנו למעלה שאין אנו יודעין היאך קריאתו והגיונו באמונה ולא מסרו בידינו רב מפי רב שמסרו לו רב אחד מסורה משולשת מפי הזקנים בקריאתו במסירה והוא צריך מסירה וכונה שיש בזה ומוסר לזה בטהרה ובקדושה מסורת קבע וכוונה, וכל מי שאינו מסור בידו כסדר הזה חשוב כאלו אינו יודעו. והרי אמרו חכמים אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן שם בן ד' אותיות חכמים מוסרים אותו לתלמידיהם פעם אחת בשבוע וכו' אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא כמאן דאמר פעם אחת בשבוע מ"ט זה שמי לעולם כתיב לומר כי רוצה להעלימהו ולבלתי גלותו אלא במצוה וגם אמרנו רבה סבר למדרשא בפרקא א"ל ההוא סבא לעלם כתיב לעלימה עלומיה ותנן התם (סוטה ל"ח) לענין ברכת כהנים במקדש אומרים את השם ככתבו ובמדינה בכנוי וללמד שאפילו זה הכתוב אסור לאומרו במדינה ותניא אידך כה תברכו את בני ישראל בשם המיוחד או אינו אלא בכנוי ת"ל ושמו את שמי על בני ישראל מה להלן במקדש אף כאן במקדש ר' יאשיה אומר אינו צורך כך הוא אומר בכל המקום אשר אזכיר שמי בכל מקום ס"ד אלא מקרא זה מסורס הוא בכל המקום אשר אבא אליך וברכתיך שם אזכיר את שמי, ואפילו הכהנים לא היו מוסרים אותו אלא לצנועיהם והיו מבליעין אותו ואפילו במקדש שלא ישמעהו כל אדם וכן אמרו חכמים ת"ר שם בן שתים עשרה אותיות בראשונה היו מוסרים אותו לכל אדם פי' מן הכהנים, משרבו הפריצים לא היו מוסרים אותו אלא לצנועים שבכהונה וצנועים שבכהונה מבליעין אותו בנעימת אחיהם הכהנים, ותניא א' ר"ט פעם אחת עליתי אחר אחי אמי לדוכן והטיתי אזני לכהן גדול ושמעתי שהיו מבליעו בנעימת אחיו הכהנים, ואפילו כהן גדול ביום הכפורים שנינו אף הוא היה מתכוין לגמור את השם כנגד המברכין ואומר תטהרו. מכל אלה תלמדו, כי המסירה מעכבת. וגם יש בזאת תשובה לאשר שאלתם „מי שרוצה להתפלל ולהתחנן בו היאך אמרו" כי כבר נגלה שאסור לאומרו במקומותינו ובמקומותיכם, ועוד מי יודע היאך יאמר ושמא יטעה האומרו וגוררת עון ואף במקום שראוי לאומרו לא יכשר לשומו בכלל הברכה אלא האומרו סודר אותו ואומר אחריו תהלה שבח וזמרה כסדר שיר ותובע צרכיו מלפני המקום. והזכרתם בשאלתכם שאלת חלום, וכי יש אצליכם מי ששואל ורואה כמו נבואה, גם זה רחוק, ושמענו כי היה גם הנה מי שרואה תשובות מוכיחות למה שישאל, אבל עכשיו לא ראינו אלא מי שתובעין סימנין כגון תלמידי חכמים אם יהיה כך וג' ימים גמורים אם יהיה כך ופסוקים מן הענין הנתבע. ויש אנשים שהלומותיהם חדים וברורים כשושאלין שאלת חלום מחלומות

אחרים ויש עתים שהתשובה ברורה ופעמים שהיא מסותמת ופעמים שאין תשובה (אל יהיה פתח) על השואל צא וראה מה כתיב בשאול ולא ענהו י״י גם בחלומות גם באורים גם בנביאים, כי דברים יש בחכמות שלא גילו הקב״ה לבשר ודם. וכבר כתבנו גם פנים ממה שידענו בשאלת חלום, אבל זה שאמרתם כי לכל אחד צורה ידועה בעל חלום שיבא אליו לזה זקן ולזה בחור, שמענו כי היה כן אבל אנו לא ראינו זאת ולא אמר לנו מי שראה כן וראינו נוסחים שיש בם כן ואמרו לפנינו אנשים כי נסים פעם, כמו זה כתיב ובא האות והמופת שאם אמר לך (אם) כך וכך ואינך ידע היאך נעשה לא תשמע. וכן אם יאמר לך חולים שבאים לכאן נרפאים ואתה מוצא כן לא תשמע כי כולם מרמות עשויות להטעות ומנהגות העולם ואינם כמופת נביאות. ואם תאמרו הלא גלוי להב״ה כי הרבה טועים בהם מפני מה אינו מבטלם? דעו כי מנסה ה׳ אלהיכם אתכם כדי שלא תטעו אחרי מהתלות האלה ואם תמצאו נענועים אליהם כי יש שם טובה והנאה ממהרת קבלו שכר גדול כי תעמדו בנסיון של אלהיכם. ומן הדברים האלה היה לאשר היו דבקים בע״ז נענועין לה ונכספין אליה במה שהן אומרין ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים ולהסיך לה נסכים חסרנו כל ובחרב וברעם תמנו. ואלו הדברים יש מהם שהניחם הקב״ה כענין „כי מנסה" כמו יצר הרע המנסה את האדם לדבר עבירה ואינו אלא נסיון שאם סבלו ואם עמד בנסיון בוראו יזכה לקבל שכר ואם טעה אחריו הרי הוחלק במעשה עצמו להטרד מן העולם כמו שכתוב בסוף ענין פרשת שובה שהושפעה לרשעים בעולם ואם כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים ופירש בסופה אך בחלקות תשיב למו הפלתם למשואות. ואלו חלוקות האמורות כאן מעין מה שפתרו חכמים אשר חלק ה׳ אלהיך אותם כדאמרינן התם (ע״ז נ״ה) א״ל זונין לר׳ עקיבא לבאי ולבך ידע דע״ז לית בה משמשא והא קא חזינן דעילי כי תברי ונפקי כי צמידי כלומר שמשברין נכנסין בבית ע״ז, א׳ ליה רבי עקיבא אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם נאמן שהיה בעיר והיו מפקידים אצלו שלא בעדים ובא אדם אחד והפקיד לו בעדים פעם אחד שכח והפקיד אצלו שלא בעדים לימים הלכו עדיו למדינת הים אמרה לו אשתו בא ונכפ׳רנו אמר לה בשביל שוטה זה שקלקל אנו נניח אמונתינו: אף יסורין בשעה שמשלחין אותן משביעין אותם לכו ביום פלוני כיון שהגיע זמנם לצאת הלך זה לבית ע״א אמרו בשביל שוטה זה שקלקל אנו נניח שבועתינו. ואנו אומרים כי גם יש שם סממנים ומיני רפואות שמנהג החולים להתרפא בהם אותו חולי ואין הקב״ה משנה מנהג שהנהיג בו את עולמו בעבור אלו וכענין ששנינו שאלו את הזקנים ברומי אם אין רצונו בע״ז מפני מה אינו מבטלה? אמרו להם אלו לדבר שאין צורך העולם בהם היו עובדין היה מבטלו הרי הם עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים יאבד עולמו מפני השוטים האלו א״ל אם כן יאבד דבר שאין צורך לעולם בו ויקיים דבר שצורך העולם בו, אמרו להם אף אנו מחזיקים ידיהם של עובדיהם של אלו שיאמרו תדעו

שהם אלוהות שהרי אלו לא בטלו. ת"ר שאלו הפילוסופים את הזקנים ברומו אם אין רצונו בע"ז מפני מה אינו מבטלה ומפורש מדבריהם אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים הללו שקלקלו עתידין ליתן את הדין ר"א הרי שבא על אשת חבירו איפשר שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו הולך ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין והיינו דאמר ריש לקיש אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שעושין סלע שלי טובעים אלא שמחתימין אותו. הרי דברים האלו מברכין כי העולם כמנהגו נוהג ואע"פ שהרשעים הללו עושים מהם דברי מרמות להשגות ולהטעות אין הקב"ה משנה ואע"פ שגלוי לפניו שהרבה שוגין בהם, נסיון הוא כדי לזכות את העומדים וחלקות לאשר מעשיהם מפילים אותם כדאמר ליה רב יהודה לרבה בר יצחק אי הוי שכבנא ולא אמרי לכו הא מילתא דאמר רב מאי דכתיב אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים מלמד שהחליקן בדברים כדי לטורדן מן העולם. ואשר שאלתם מה ההפרש המוכיח בין מעשה נביאות למעשה כשפונות, הרבה רחוק מופת של נבואה ממעשה כשפניות וכיוצא בהם; כי מעשה כשפים כלם דברים שהן מצרך במנהגי העולם או שיכולין הברואים לעשות, אבל מופת הנבואה אשר בו יודע כי זה מלאך ה' ושלוחו, צריך שיהיה בו שתי מכות אם נעדרה אחת מהם לא יקרא מופת נבואה. אחת מהן שיהא ממעשה אלקים דבר שאין ברואים יכולים לעשותם ואין עושהו אלא הבורא ולא הנהוג בו את העולם, אלא הוא שינוי סדרי העולם ומנהגיו הנוהג כגון האותות שנעשו למשה שהרי אין ברוא יכול להפוך יאור כמו נלוס אל דם ואין זה אלא מעשי הבורא ואף אין כמנהגי העולם שהפיך היאור והנהרות לדם וכגון העמדת השמש ליהושע והזרחת השמש לישעיהו שכבר ידוע שאין מי שיוכל לעשות כן אלא הבורא ואף הוא שינוי סדרי העולם ומנהגיו, וכיוצא באלו להיפך, ומי שיבא ויאמר אני נביא, ה' שלחני, וזה אות להודיע כי הוא שלחני כי סמך לדברים האלו, יעמיד את השמש או יחזירנה ממערב או שיהפוך את הנהר הזה דם או שיחיה את פלוני המת אשר נקבר מכמה ימים ויעלהו מקברו, וסמך לדבריו יעשה ה' ככה שיהפך הנהר לדם או שיחיה המת או שיעמוד השמש כיון שאלה מעשה ה' וישנה בם את מנהג העולם הרי הוא כאלו אמר כי זה אמת הוא אומר משמי. וכבר האמינו במעשה הזה. ואלו אמר הנביא כי המופת שלי דבר שברוא יכול לעשותו אם אדם ואם שר ואם שד אע"פ שעשה, אין בזאת להאמינו, כי יש לומר בדרך הזה נעשה ולא ה' עשהו להאמין את זה. וגם אלו אמר הנביא כי המופת שלי דבר שאין יכול לעשותו אלא הבורא אבל הוא מנהג העולם, גם זאת אינה עדות להאמינו כי יש לומר במנהג סדרי העולם עשה אלהים זאת ולא להאמין את זה. ויש בזאת לידע כי אין הקב"ה עושה אות נביאות כזבן כי אות זו יש בה האומר דברי ה' והאומר כזבן הוא כזב וחלילה לאל מרשע עושה עול.

תשובת שאלה לרבינו האיי גאון זצ״ל על ענין הישועה·

ב·

וששאלתם לפרש לכם איך תהיה הישועה מתחלה ועד סוף ותחית המתים ושמים חדשים? אם באתי לפרש כל דבר ודבר עם דקדוקיו יעלה הזמן, אבל אני מגיד כללות שלכל דבר ואומר: בהותר משני הקץ ח׳ שנים הם שני תחלת הישועה שנתנו חכמים בהם סימן ואמרו שבוע בן דוד בא וכול׳ בו בשבוע תמליך אדם על ישראל אין פחות מט׳ חדשים ולא יתר על ג׳ שנים יען כי ישראל לא יקחו המלכות אלא מיד אדם שנאמר והיה ארום ירשה וגו׳ וירד מיעקב אחרי אשר לקחו אדום את המלוכה מיד אשור שנ׳ וצים מיד כתים וגו׳ אחרי אשר לקחו אשור את המלוכה מצד הקינים שהם המדנים שהם הישמעאלים שנאמר כי אם יהיה לבער קין, לפיכך כשאנו רואים ששלטה אדום בארץ ישראל אנו מאמינין, שהתחילה ישועתנו שנ׳ ועלו מושיעים וגו׳. ובעת ההיא יעמוד איש מבני יוסף בדברא בלבד ויקרא משיח י״י ויקבצו אליו אנשים רבים בגליל העליון ויהיה להם מלך ואף אנשים אחרים יתלקטו לו שנים וג׳ ממדינה זאת וה׳ וד׳ ממדינה זאת, ועל אותה שעה הוא אומר ולקחתי אתכם אחד מעיר וכול׳. אבל רוב ישראל בגלותם כי לא יתברר למו כי בא הקץ, ואז יעלה משיח בן יוסף עם האנשים המלקטים אליו מן הגליל לירושלים ויהרגו את הפקיד אשר למלך אדום ואת העם אשר עמו; על אותה שעה הוא אומר ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל וישבו לירושלים ימים אחרים. וכי ישמעו כל העמים כי עמד מלך לבני ישראל בירושלים יעמדו עליהם בשאר המדינות ויגרשום ויאמרו עד עכשיו הייתם עמנו באמונה ושלא יהיה לכם מלך ולא שר, ועכשיו שיש לכם מלך לא תשבו בארצנו, והרבה מישראל יצאו למדברות אשר בנגד מדינותיהם על אותה שעה הוא אומר והבאתי אתכם אל מדבר העמים, וישבו שם באהלים והרבה מהם יחסרו להם ומים ועל אותה שעה הוא אומר עוד אושיבך באהלים ויצטערו כפי מעשיהם על אותה שעה הוא אומר והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסורת הברית ורבים יצאו מברית ישראל כי יקיצו בחייהם ועליהם הוא אומר והעברתי אתכם וברותי מכם המורדים והפושעים בי. והיה כי ישב משיח בן יוסף וכל העם אשר עמו בירושלים ושמע ארמילוס את שמעם והוא בא ועושה כשפים ומדוחים להטעות בה רבים ויעלה וילחם בירושלים וינצח את משיח בן יוסף ועמו ויהרוג מהם וישבה מהם ויחלק שללם; על אותה שעה הוא אומר ואספתי את כל הגוים אל ירושלים למלחמה ואף יהרג משיח בן יוסף ותהיה צרה גדולה לישראל ועל אותה שעה הוא אומר והביטו אלי את אשר דקרו וגו׳. ביום ההוא יגדל המספד בירושלים. ומפני מה תנתן רשות לארמילוס להרוג את

משיח בן יוסף, כדי לשבור לבב חולקין של ישראל שאין להם אמונה ויאמרו זה האיש אשר אנו מקיים לו וכבר בא ונהרג ולא נשאר להם עוד ישועה ויצאו מברית ישראל וידבקו באומות ויהרגום ועליהם הוא אומר בחרב ימותו כל חטאי עמי. נמצאו אלו אשר נשארו בירושלים יצרפו ונזקקו ואף אלו שיצאו למדברית נבחנו ונצרפו והלך מאלו שתי ידות ונשארו מאלו השלישית, עליהם הוא אומר והיה בכל הארץ נאום ה' פי שנים יכרתו והשלישית יותר כה וגו' ובאותה שעה יעברו עליהם כל חבלי משיח המפורשים בכמה מקומות מן המקרא ומדברי רבותינו ואח"כ צועקים והב"ה שומע צעקתם שנא' הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו. בעת ההיא יגלה אליהו מן המדבר לאלו הנמצאים במדברות וישיב לביתם שנאמר והשיב לב אבות וגו' וגם משיח בן דוד יגלה לאלה הנשארים בארץ פתרוס, כי כבר כבש את העם לפניו משיח בן יוסף שנאמר הנני שולח מלאכי ופינה דרך לפניו וילכו ישראל אשר במדברות אחר אליהו עד אשר יגיעו ביהודה וישראל אשר בארץ ישראל עם משיח בן דוד עליהם הוא אומר בימים ההם ילכו בית יהודה על בית ישראל וגומר. ורוב ההרוגים יהיו בתוך הארץ מ' יום כי משיח בן יוסף בההרגו תהיה נבלתו מושלכת מ' יום ולא נגע בו דבר טמא עד בא משיח בן דוד ויחייהו כדבר ה' וזו תחלת האותות אשר יעשה והיא תחיית המתים אשר יחיה ואז ישב משיח בן דוד ואליהו וישראל הבאים מן המדברות לירושלים בטח שאנן ימים רבים ויבנו בתים ויטעו כרמים ויצליחו במקנה וקנין עד שמוע גוג את שמעם ככתוב ואמרתי אעלה ארץ פרזות אבוא השוקטים יושבי לבטח. וארץ גוג ומגוג מארץ אדום כי כן נאמר בו נשיא ראש משך ותובל ויביא עמים מכל סביבותיו ומן אדום שנאמר ירכתי צפון ואת כל אגפיו ימים רבים ואף יאספו עמים רבים מכל עיר ועיר מדינה ומדינה אשר יעברו בה אנשים רבים רעים ומוחלטים ליפרע מהם רעים ולכלותם, ואנשים מטובי הגוים ליכנס תחת כנפי השכינה ואז יבואו כולם להלחם וילחמו על ירושלים ועם משיח בן דוד ואליהו ואנשים אשר בה ועל אותה שעה הוא אומר הנה אנכי שם את ירושלים סף רעל וכל האמור בפרשה גוג, ובאותה שעה יהיה רעש גדול על אדמת ישראל וגומר. ואף ילחם בגוים בהם בד' מיני פורעניות יש מהם שאובדים באש וגפרית ואבני בליסטרא, הם אבני אלגביש, ועליהם הוא אומר וגשם שוטף ואבני אלגביש, ויש מהם שאובדים זה בחרב זה שנא' וקראתי עליהם לכל הרי חרב ויש מהם שבשרם נמוק אבר אבר ועליהם הוא אומר וזאת תהיה המגפה והיה כי יאחוז איש ביד רעהו וישען אליו תהיה נופלת ידו שנא' והחזיקו איש יד רעהו וגו' ויש מהם שיפול בסימוי עיניו ושבורת ידו ורגלו או התיכה הוטם ואוזן וינוסו וילכו למדינות רחוקות וידומה ראו בעיניהם ככתוב ושמתי מקום וגו' (?) ובאותה שעה מחשבין כל אומות העולם ואומרים איזה דורן נושא למלך זה והלא כל כסף ושמלות וכלים אין השובים לפניו, אבל בני עמו ועדתו אנו נושאים לו מנחה שנאמר והביאו

את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי׳ וגו׳ וכל אומה לפי עושרה תשאם יש מהם בסוס יש מהם ברכב בצבים ובפרדים ובכרכרות ויש על כתפותיהם ישאום שנאמר והביאו בניך בחוצן ויש מהם באניות תרשיש שנאמר ואניות תרשיש בראשונה להביא בניך מרחוק ויש מהם בכלי גומא שנאמר השולח בים צירים בכלי גומא על פני מים מעבר לנהרי כוש וגו׳ שאין אניות עין יכולים להלוך שם מפני אבנים וסלעים החבואות בנים. ושאר ישראל אשר במדברות שאין שם עמים ינשאם אלהינו ברוחו כמו שנאמר ברוח צפון וג׳ אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי וכמו נשואים על העבים ועל הענן שנאמר מי אלה כעב תעופנה. ובבא הגליות האלה יקרע להם ים מצרים לאחד ונחל מצרים לז׳ נחלים ועל אותה שעה הוא אומר אפתח על שפים נהרות אתן במדבר ארז שיטה וגו׳ לסוכך עליהם ולא ישאר מישראל החיים בשום מקום עד שיבואו לירושלים שנאמר ולא אותיר עוד מהם שם כל החיים ולא ישארו אלא המתים אז יתקע בשופר גדול שנא׳ והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. ואומרים כי זרובבל תוקע בשופר הזה. ולמה יהיה רעש גדול כדי שיעלו העצמות אשר נדושו בארץ ואשר נבנו בבנינים ואשר נשרפו בלבנים ואשר נפלו עליהם מפולת וקרבו עצם אל עצמו כאשר כתוב בפרשת הבקעה והקב״ה ממתח בהם גידים ומסך בהם בשר וקורם עליהם עור ורוח אין בהם ואחרי כן מוריד הקב״ה טל חיים מן השמים שיש בו אור חיי נפש כדכתיב יחיו מתיך נבלתי יקומון והם מכירים כי היו חיים ומתו ואחרי כן יחיו כדכתיב וידעתם כי אני יי בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי וכל מי שיהיה בו מום עומד תחלה במומו ואם זקן הוא בא בזקנותו וכחישת בשרו כדי שלא יאמרו בריות אחרות המה אלה ואחרי כן הקב״ה מרפא אותו שנא׳ אז תפקחנה עיני עורים וגו׳ אז ידלג כאיל פסח אז התחדש כנשר נעוריך ושבעה רועים ושמונה נסיכי אדם והם אדם שת משותלח אברהם יעקב משה דוד, ושמונה נסיכים הם ישי שאול שמואל עמוס צפניה חזקיה אליה משיח. ולמי תחית המתים הואת, לכל מי שיהיה צדיק מישראל מתחלתו וגם למי שחטא ועשה תשובה אבל למי שעונותיו מרובין מזכיותיו ולא עשה תשובה אינו עומד לימות המשיח שנאמר ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו, לפיכך שנו רבותינו חלה ונטה למות אומרין לו התורה שכן דרך כל המומתין מתודין ואם אינו יודע להתודות אומרים לו אמור חטאתי עויתי ופשעתי תהא מיתתי כפרה על כל עונותי כדי שיזכו כל ישראל לתחיית המתים וגו׳, לפיכך מתים שעתיד הקב״ה לחיות, שוב אינם חוזרים לעפרם שנאמר בהם אלה לחיי עולם ואומר קדוש יאמר כל הכתיב לחיים בירושלים. ויתמהו ישרא׳ ויאמרו מאין באו כל אלה פתאום שנאמר ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואף אומות העולם תמהים שנאמר מי שמע כזאת מי ראה כאלה וגומר. ואחר שהמתים והחיים נקבצו תגלה לנו צורת הבית ותקנתו כמראה אשר ראה יחזקאל בן בוזי הכהן הנביא במקומה ויש אומרים

מן השמים תרד על מקומה שנאמר ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו ואז יהיו כל ישראל נביאים שנאמר והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וגומר, והעבדים והשפחות של ישראל שנאמר גם על עבדים ועל השפחות וגומר והאומות הנשארות יתגיירו שנאמר אז אהפוך אל העמים שפה ברורה וגומר ויאמרו לכו ונעלה הר ה׳ אל בית אלהי יעקב ויורינו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים· ובבואם לפני המלך המשיח יצוה אותם להשבית חרבות ומלחמות שנאמר וכתתו חרבותם לאיתים וגו׳ ואז ישב סדום ועמורה בעריהם וכל הככר כלו שלא תהא ארץ ישראל פגומה במהפכה אשר בתוכה ככתב ואחיותיך סדום ובנותיה תשובנה לקדמותם וגם ישבית כל חיה רעה מן הארץ שנאמר וגר זאב עם כבש ופרה ודוב תרעינה ושעשע יונק על חור פתן לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי. והעם אשר ימצאם מלך המשיח חיים יחיו חיים ארוכים וימותו שנאמר לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל וגו׳· ולא ימות אדם בחור ולא נער שנאמר ולא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו כי הנער בן מאה שנה ימות וגו׳. ויעקור המות מן העולם כדכתיב בלע המות לנצח. והמתים בימות המשיח יחיו לחיי עולם הבא בזכות צדיקים גמורים, בן מאה שנה ימות לא שימות ודאי אלא כך יהיה בעת הישועה מי שימות בו בן מאה שנה הוא דומה למי שימות עכשיו בן עשרים שנה, ואף אלו יהיה בן מאה שנה חוטא על בני אדם מקללו לא יהיו סובלים אותו, לפי שאינו ראוי בעיניהם לסבול שהוא נער כבן עשרים שנה לנו. ובעתים ההם בהגלות המקדש וירושלים ירד שכינה מן השמים ויתיצב כעמוד האש מן הארץ ועד הרקיע שנאמר וברא ה׳ על מכון הר ציון וגומר וכל מי שמבקש (מן השמים) לבוא לירושלים רואה ממדינתו את עמוד האש ההוא הולך לאורו עד שהוא מגיע לירושלים שנאמר והלכו גוים לאורך וגו׳, לפי שהאור ההוא גדול מן אור השמש והירח שהיא מכהה את שניהם שנאמר וחפרה הלבנה וגו׳. באותה שעה רואין את השמים ואת הארץ כאלו נתחדשו וכאלו שמים וארץ של שעבוד עברו וחלפו והובאו השמים וארץ חדשים תחתיהם שנאמר כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ואף רואים ירושלים וישראל כאלו הם חדשים וכאלו ישראל ירושלים של שעבוד חלפו ועברו וכמו הובאו אחרים תחתיהם של ששון ושמחה שנאמר כי הנני בורא את ירושלים גילה ועמה משוש וישבו במלכותם עד סוף העולם וי״א עד תום שבעת אלפים שנה מימי בראשית ויש אלפים הרבה בלא שיעור נודע ואחר כן יכלו שמים וארץ שנאמר כי שמים כעשן נמלחו וגומר והמתים יהיו ויראו את הישועה ויצאו בעצמן אל העולם הבא שנאמר וישועתי לעולם תהיה וצדקתי וגומר ובאותה שעה יברא הקב״ה שמים וארץ אחרים חוץ מאלו והצדיקים שוכנים ביניהם לעולם ולעולמי עולמים שנאמר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני תמיד כן יעמוד זרעכם

ושמכם וגומר. המקום ישקוף משמים לחננכם, ויאזין ממרום לישועתכם, ויפן ברחמיו אליכם וישאירו לכם להוציאכם מעבודתכם, ויבנה דביריכם וישכלל היכלו בחייכם ויבנה ביתו בימיכם ויקרב קין גאולתכם ויחיש במהרה מבוא משיחכם ויקבץ נפוצותיכה מבין אויביכם, ויאמר בעל רחמים לקרב אותו העת ואותו הזמן וכן יהי רצון אמן.

ספר בן דודי·

והוא מאמר נגד אמונת גלגול הנפשות·

חברו הרב הכולל כמה"רר יהודה אריה ממודינא זצוק"ל לתלמידו הרופא כמה"רר יוסף חמיץ ז"ל.

שאלת ממני הבן יקיר להגיד לך רעתי באמונת הנפשות אם תתגלגלנה כאשר האמינו קצת, שתבא נפש אדם אחר מותו בגוף אדם אחר וקצת מהם בגוף איזה בעל חי שיהיה, אם לא? דע כי אם שאלני אחר בדבר כזה הייתי מדיחו מעלי בדברים ואומר לו בפה ולא לב שוה כי אחרי רוב החכמים אני הולך וגם לי לבב כמוהם, יען כי עולם כמנהגו נוהג וכל המשנה ממטבע שנטבע בלב ההמון ידו על התחתונה להקרא או סכל או כופר; אמנם לך אשר אהבת עולם אהבתיך כיוצא חלצי לא אשקר באמונתי, כי סוף סוף מהררי התורה והשכל חוצבה ומחכמי ישראל אלנות גרולים להתלות בהם, לכן עתה בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך. אמונת גלגול הנפשות לדעתי חרשה ולא ישנה היא באומתינו ולא נתקבלה ממשה ולא מן הנביאים, שאם כן היה לנו ממנה דברים ברורים בתלמוד ולא היו מרחיקין ומגנין אותה בפירוש הגאונים והרבנים, ומורא לא יעלה על ראשי מן האומרים שהוא שרש גדול מהמכנים עצמם מקובלים וחכמי האמת ומספר הזהר וזולתו מספריהם כי אין כאן מקום להאריך, כי ערבך ערבא צריך, די שעליהם יחרה אפי בכל עת אשר אני רואה אותם אומרים שקבלה היא לחז"ל מן הנביאים ושהסכים עמהם פיטאגורה כאלו יתנו סיוע לאשר הם סוברים שהיא קבלת הנביאים מרעת בן נכר, אשר לא היה בעובדי אל כיהודה ועוד לקרא, אלא שהסברא רעועה מעצמה עד שכמו שכתבתי בנימוקי, ברי לי כי חכם כפיטאגורה לא היה מאמין דבר זר כזה באמת לאמתו, אלא שלימד כן ליטע אהבה בין האנשים שיאהבו אף לבלתי קרובים להם ממשפחתם באמור, אולי פלוני זה הוא אבי או אחי או בני מצד נפשו, והוסיף שתתגלגלנה הנפשות גם כן בב"עח בלתי מדברים כאזיל לשטתיה לאסור אכילת כל דבר שיהיה בו רוח חיים מפני מדת האכזריות [כנודע לקוראים ספריו], ולכן היה מפחידם באמור להם מי יודע אם בשור או שה אשר תשחט

לא תהיה נפש אחת מקרוביכם, ואכלתם בשר אבותיכם ובשר אחיכם תאכלו, אמנם בלי ספק לא עלתה על לבו אמונה בלי שרש ויסוד כזו.

ואני לא ראיתי בינינו בעל סברא מן הכתובים כי אם הרב הגדול דון יצחק אברבאנל ז"ל מרחיב הדבור על כך בדעת צלולה ומיושבת כאשר הוא ישר ונבון בכל אמריו, ובכל מקום שאני מוצא דעתו ופירושיו אני עושה אזני כאפרכסת. בפירושו פרשת כי תצא עודנו מדבר בענין היבום הניח טעמים לאמונה זו וקצת מהספקות בה ובקש להתירם הגם שלא קבע בה מסמרות כסף אלא באמור אם קבלה היא נקבל, ולכן עתה בבואי להראות כי אין בדעת זה ממש, להסיר האריכות אשר היה צריך ולדבר בסדר, הסכמתי להראות שאין טעם בטעמיו ולא היתר בהתיריו ולקיים הסתירות עד אשר תפול החומה תחתיה. אך צריך שיהיה לפניך ספרו במקום הנזכר להבנת דבריו אלה כי אביאם פה בקיצור נמרץ בעשותי מאמר ממה שיהיה הצורך בו להבור גדול, ואח"כ אעירך על דברי הכמים וגדולים שכתבו ברור בביטול דעת זה, לכתום פה החכמים הפתאים רואים אמרותי פה וחושבים שהמכחיש זה כופר בעיקר גדול מעקרי תורתנו הקדושה. ראשונה אמר שם הרב הנזכר שהגלגול הוא בחסד האל שאם נפש אחת תחטא מפאת מזג חומר האדמיי בשפיכות דמים או מפאת מזג הדמיי בנאוף וכו', רצה השי"ת שתשוב בחומר אחר, אולי ייטיב מעשיו ולא תאבד הנפש ההיא, כי לולא כן היה התנצלות לחוטא מהכרח החומר ויאמר, למה לא בראת לי חומר זך והמר נקי כאשר בראת לאחר; להשיב על זה היה לי להכנס בדרוש גדול רחב ידים ראוי למאמר ארוך בפני עצמו ועכשו ריש מלים אומר, כשם שאי אפשר לכחד שהגרמים השמימיים יש להם במולד הארם ממשלה גדולה על הנהגתו כל ימי חייו בהצלחתו או בשפלותו כמו שקיימו הז"ל (מ"ק כ"ח) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא וכמעשה דר' אלעזר בן פדת בגמרא שאמרו לו ניחא לך דאחרביה עלמא והדר לברייה אפשר דנפלת בשעתא דמזוני, שזהו ודאי סבת צדיק ורע לו, כן הגרם השמימיי בשעת מולדו הוא המשים הנולד דמיי או שחוריי וממזג כל חבורו המביאו אח"כ לפעול פעולותיו כפי מזגו עם שיטה אבל לא יכריח, ומשם יבינו האצטגנינים המקרים העתידים לבא על האדם, אשר על כן יקראו מהרא"בע וזולתו חכמי התולדה, והמבין יבין, וא"כ כמו שאין מעצור לה' מהושיע נפש צדיק שבחיים הייתו כבל יסורים רבים ולתת לו שכר רב בעה"ב ולרשע יאמר אלהים להענישו בגיהנם אם התענג ושלו ושקט בעה"ז מפני מזלו הטוב, כן הוא היודע מזגי האנשים ובוחן לבות יתן לצדיקים שכר רב בעה"ב או מעט כפי מה שהיה מזגו רע או טוב, ולמי שחטא מפאת מזגו הרע יעוררנו לתשובה או יקל בעונשו מאד בטרם ימות כי ייסרנו מעט בעה"ז או פחות לע"הב. וכבר יתורץ בזה למה נענש שאול על חטא קל עונש גדול כי היה שוה התכונה, ודוד מחטא גדול עונש קל להיותו ממזגו נוטה מאד לרע; וא"כ למה נאמר

שיחזיר הנפש בגוף אחר לתת לו חומר טוב וכולי האי ואפשר, ואינו עדין בטוח שלא יחטא כי גם מזג טוב אפשר שיחטא ואם ייטיב ירויח מעט ואם ירע יפסיד הרבה, ואם אפשר להשוות כל התמורות בעודנו בגוף ראשון להקל לו העונש בעה״ב ליסרו בעה״ז, וא״כ איפה הרחמים והסליחות לאלהינו להביאו פעם אחרת בכל כך סכנות, כי אם מה טוב ומה נעים כי יצדיק בריותיו תכף אחר מותם באופן שאמרנו מהשכר והעונש בערך למזגם ונטייתם, ובכן לא יוכל שום אחד להתרעם על מזלו ועל חמרו כאשר הוא הדין בודאי, והצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. שנית אמר: שכאשר ימות איש בקוצר שנים תחזור נשמתו בחומר אחר להוסיף בהשלום עבודתו כדי שתוסיף הנפש בגמול האמתי. התשובה הראשונה תשובה גם כן לזה, כי מי יבטיחנו שלא יחטא ויפשע בחזרתו זאת ויאבד טובה הרבה שעשה בראשונה ויד ה׳ לא תקצר לתת שכר למי שעשה מעט מפני קצרות שנים שקבע לו מזל לידתו כמש״אזל במדרש שיר השירים יגע ר׳ בון לכ״ח שנה מה שלא יגע תלמיד ותיק לע׳ שנה וכו׳. שלישית אמר: שלפעמים תתגלגל נפש הרשע מחדש כדי שלא תענש בעה״ב שהוא עונש גדול ותבא לקבל עונשה בעה״ז שהיא יותר קל ושזהו האומרים שתבא לפעמים גם כן בגוף כלב או בע״ח אחר בלתי מדבר להתייסר ולהענש. התשובה שאם רצונו י״ת להעניש אותו רשע בעונשי עה״ז ולא מהבא מי עכב על ידו שלא להענישו וליסרו בטרם ימות בכמה דרכים שיש לפניו כאשר העקר אצלינו שהוא עושה בכל יום לכמה חוטאים, כל שכן שגם בזה, רצוני לומר בבואה בגוף אדם אחר להתנהג עדין אנו מסופקים פן יוסיף הרוה על הצמאה בעוונות ופשעים אחרים, ומה שלא רצה לייסרו מעט בענשי העה״ב תחייב עתה ביותר בהם, ואולי להיות מן היורדים ואינם עולים. עוד אמר מפסוק הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר יש רמז שעד שלשה פעמים יהיה שתתגלגל נפש אחת, עד כאן. דבר זה אין ראיה ממנו ומשום מקום מהכתובים גם אם יוכלו לסבול איזה רמז בזה, יען לשלש יש להם מהמובן כפשוטם וכמו שהראה לפנינו וגם זה כאחד מהם, שלעיל אמר שהשי״ת מעורר האדם לתשובה בחלום או ביסורים או בצדקה שיעשה או בתפלה או וודוי ושכל אלה ההתעררות והחסדים יעשה הקב״ה שתים או שלש פעמים עם האדם, ומאן דכר שמיה דגלגול הכא? ועוד שאם כדבריהם היה לו לומר פעמים שלש עם נפש לא עם גבר, שגבר הוא שם לאדם בחבור הנפש עם הגוף לא לנשמה נפרדת, מלבד שיש מהמקובלים שסוברים שעד אלף פעמים תוכל נפש אחת להתגלגל ממה שנאמר דבר צוה לאלף דור. ולא אשיב עתה על המאמינים שהנפש תתגלגל ג״כ מאדם בב מ שלכן יפרשו פעמים שלש עם גבר מכאן ואילך בבהמה, ואף כי ראיתי ממקובלים הדשים ממש שמאמינים שתתגלגלנה הנפשות בפירות וצמחים ודומם, כי הבלי אווידיאו (Ovidius) קרובים לשכל מאד מהמה. אחר כך סייע עצמו מהדברים שדברו פילוסופים הראשונים שזה היה דעת סוקראטי

ופיתאגורא ושאולי קבלוהו מהדורות הראשונים ומזמן הנביאים. אשריהם ואשרי חלקם שזכו לקבל מה שלא זכו רוב התנאים והאמוראים וגאונים ורבנים ור״סג ז״ל והרשב״א וכל חכמי צרפת והרמ״בם ז״ל ולהעשות סייע לקבלת הנביאים כמו שאמרנו לעיל. והביא שיש טענות לאריסטו ומפרשי ספריו נגד זה והתירם אחת לאחת. מונח הראשון שהנפש תתחדש בחדוש חמרי וכ׳ שהגם שיש ג״כ מהתירניים מאמינים כך [עיין בעל עקדה שער ו׳] שלדעת המאמינים שהנפש עצם רוחני נבדל עומד קודם ואחר צאתה מהגוף, יתורץ בנקל. ונאמר מהב׳ שהצורות לא יחולו כי אם בחומרים מיוחדים מוכנים אליהם והמצא חומר שני שוה למזג וטבע לראשון לא ימצא (ברצון מהשנים). וה״ג שאם יהיה שוה בכל לראשון א״כ אין גלגול כאן אלא הוא האיש הראשון. תרוצו לראשונה שאפשר שעם היותו בלתי שוה עם המת דמה לו במזגיו מצד מה ולשניה שכיון שאינו שוה ממש איננו היא כי אם מצד נפשו. כמה מן הרוחק נמצא בהתירו זה ברור לכל משכיל, לומר שהוא שוה ובלתי שוה עם המת, ידמה לו במזגיו מצד מה ולב׳ שכיון שאינו שוה ממש וכמוהו ומשונה ממנו, מלבד שאם יהיה ב׳ בצד מה שוה למזגי הראשון יבוטל הטעם שאמר לעיל שלמען לא יתנצל ההוטא שיהיה לו חומר ומזג רע על כן ישלחנו בחומר אחר זך ונקי, וכן מי שמת בקוצר שנים שאמר שיחזירנו כדי שיוסיף מצות, שגם עתה ימות בקוצר שנים מאחר שיהיה לו מזג דומה לראשון, שידוע הוא שאורך ימים וקצורם הוא מפאת המזג וחום הטבעי ולחות השרשי. הד׳ שאם נפש ארם תתגלגל בחומר יותר טוב מהראשון א״כ מנע ה׳ טוב מבעליו לבל תתו לה בראשונה, ואם פחות תקבל חמס לגלגולה בחסר מהצריך לה, לזה תירץ שתתגלגל ליותר טוב כשהוא להוסיף שלימות וליותר רע כשהוא לעונש, ואם כראשון א״כ אינו אחר. וכבר ביארנו לעיל שאי אפשר לא זה ולא זה, אי אפשר שיהיה להוסיף שלימות כי הוא באפשר תמיד שיגרע ויחטא, והגם שיזכה ירויח מעט, ואם ירשיע יענש הרבה כי ידינהו האל בערך לשלימות חמרו. וכן א״א שיהיה להענש כי היה מענישו בתחלה בעה״ז אם כך היה רוצה ולא להביאו בספק להוסיף חטא על פשע. ה״ה שיתחייב שיהיה הנער הנולד שנית משוכל בלי למוד ויזכור מה שכבר השיג והוא הפך הנראה לחוש, ותירץ זה באמרו שההשתנות מגוף אל גוף תשכיח ממנו עד שיתחנך מחדש. והוסיף דא״הנ זהו סבה שאיזה נערים ישכילו מבן כ׳ שנה יותר מס׳, וכן אמר סוקראט כמוהו, אך אין ספק שאם היתה הנפש הבאה באותו ילד פעם אחרה בעולם והנה היא שבה עתה בחומר ומזג דומה וכמו שוה לראשון כמ״ש לעיל לא היה מספיק ההשתנות מגוף אל גוף להשכיח ממנו ויהיה כמו מי שהיה בעיר אחרת כמה זמן שגם שלאחר שנים רבות ישיב אליה יחזור בנקל להזכרתו מכל מה שידע ממנה, מה שאין אנו רואים בשום אחד מהילדים, כי מה שיקרה לפעמים באיזה אחד מהם משכיל מן הילדים אשר כגילו כבר אמרו הטבעיים בזה שהוא מפני דקות חמרו

מזולתו, אשר זה סבה ג"כ שרובם מהחכמים ביותר ימותו במעט שנותיהם ואין זו ראיה שתהא נפשם מגולגלת. הו' [וזאת הטענה נלאו כל מאמיני הגלגול להתירה] נפש אחת שהיתה מגולגלת בגופים רבים לזמן התחייה והדין באיזה גוף מהם תחיה ותעמוד לדין, הוא ז"ל השיב שתשוב בגוף הראשון מאחר שהוא היה האיש ההוא בעצם, והגופות האחרים היו כלים לבד אם להשתלם או להענש, ושזהו שאמר דניאל ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו ולא כלם. ורחוק הוא זה מן הסברא, שאם נשתלמה בגוף שני ישאר הגוף ההוא שהטיב לעשות מת ויהיה חוטא נשכר, או אם סבל עונשים לכפרת מה שחטא האחר, הוא לא יראה בטובתו והגופות שחטאו לא יקומו רשעים במשפט וינוחו על משכבותם, אשר על כן היה מהם מי שאמר שיחיה הגוף האחרון שישתלם, וגם זה הוא חוץ מן הדעת שלזמן התחייה לא יזכר שם האנשים כלם שנודעו בעולם ויאמרו שקצרה יד ה' להחיות את כלם, הפך אמרו ז"ל שסומא ופסח וכל בעלי מומים יחיו במומיהם שלא יאמרו אחרים החיה, עד שנמצא מי שנלחץ אל הקיר ואמר שיהיו כלם בנפש אחת כניצוצות ממנה וכמדליק נר מנר. ובכל הנרות הללו לא ראו ולא ידעו ולא הבינו שאין הדמיון שוה ואין המשל דומה לנמשל. והטעם שהנר שהודלק מנר אחר שב להיות נר בפני עצמו בחלק החמרי ר"ל שהחומר ההוא מתפשט ומתרבה, ולא כן אפשר שיהיה בנפש, כי הצורה לא תתחלק ולא תתרבה לחלוק הרבה עצמים נפרדים שכל אחד יהיה איש בפני עצמו ויעמוד לדין, סוף דבר לא היה מי שתרץ ספק זה כי אם בדבר שאין לו שחר. ומה אענה ומה אומר מסכלות ובלתי אפשרות אחר שלא מלאה נפשו של הרב ז"ל לדבר בו קראוהו סוד העבור ששתים ושלש נפשות תבאנה ותהיינה בגוף אחד חי ותחולנה שתים ושלש צורות על חומר אחד בזמן אחד. חי האמת, אלה הדברים תצלנה אזנים משמוע אותם מן המתפארים לעמוד בסוד ה' ובסתר היכלו. ומה שבנה הרב ז"ל והבה הזאת יסוד גדול להוכיח במעט לראית מופתית דבר זה ממצוה יבום, ואמרו שאם לא כן תהיה מצוה בלי טעם, זהו דבר בלי טעם שנכרית הדבר בעצמו, כי מי יאמר אפילו שלא נרד לעומק מחשבתו י"ת אשר חשב במצוה הזאת שנהיה בשביל זה מוכרחים לומר כי הוא זה ולא אחר, כש"כ שהנה הרב עצמו אחר שכתב בענין זה מהגלגול שהוא טעם מצות היבום כתב טעם אחר יותר מתקרב לפשט המאמרים וגלויים, והוא שצותה התורה בו לזכות המת ולפיים דעתו ולזכות אשתו וכו'. והאריך בנתינת טעם פשוט וקרוב לסברא ומספיק ע"ש. מלבד טעמים אחרים איפשר שיכוונו דעות נכונות ושכלים זכים, אשר נאמר כי כן המה טעם המצוה מבלתי שיחייב להאמין דבר זר ורחוק מן השכל. ואמנם שהדעת הזה מן הגלגול אינו קבלת הנביאים אבל דבר קל, שבכל התלמוד ולאחריו לא נמצא מכל ישרי לב גדולים אנשי השם, כי בהפך עינינו רואות חשובים וטובים שלא החרישו לגנותה ולהרחיקה קודם התפשטותה כל כך בינינו. ואח"כ מלבד אותם שלא

הגיעו דבריהם בכתב, ואין ספק שאם היתה קבלת נביאים לא לבד שלא מלאם לבם לדבר נגרה ולומר בפה מלא שהוא כפירה רבה, אלא היו מרחיבים לקרבה אל הדעת ולתת לה טעם. פקח עיניך וקרא דברי הגאון רבינו סעדיה ז"ל איש נורא מאד, אשר ממנו ומספר הנכבר שלו ספר האמונות למד הרמ"בם ז"ל דברים עמוקים, כנראה לחכמי לב המעמיקים עצה בדברי שניהם, ונודע בישראל שמו וראש בדורו בשלשלת הקבלה, ראה והבן בספר הנזכר סוף מאמר ו' וזה לשונו „אבל אומר שאנשים ממי שנקראים יהודים מצאתים אומרים בהשנות וקוראים אותו העתקה ועניינו אצלם שרוח ראובן תשוב אל שמעון ואח"כ בלוי ואח"כ ביהודה, ויש מהם רבים שאומרים יש פעמים שתהיה רוח האדם בבהמה ורוח הבהמה באדם ודברים רבים מזה השגעון והערבוב" ע"ש כאורך. הבן בחסרך כמה היה הדעת הזה נמאס אצל הגאון הלז ולא לבד בלתי מקובלת כי גם רע ובליעל ולא ינקה כל המאמין בו, שאמר אנשים ממי שנקראים יהודים בשם ואינם כך באמונתם ובאמר ודברים רבים מזה השגעון והערבוב ישבושיב ורוב סכלותם וכו'. ומה שהשיב למה שאנו רואים יסורים על העוללים וישוב כל הפסוקים הנראים רומזים המצאתם כלם כפי פשוטו של מקרא. — אחר זה השב אל דעתך אגרת התנצלות שכתב המליץ ר' ידעיה בדרשי אל הרב הגדול הרש"בא ז"ל בעד אנשי פרובינצא על החרם שכתב להם בהתעסקם בחכמות חצוניות חתום ממנו ומן ל"ב רבנים אחרים והוא מודפס בשו"ת הרש"בא ז"ל ס' תי"ח זה לשונו: ומתועלותיה בסוד הנפשות וגו' שהרבה להשיב שתועלת בטול זה מבואר מאד באמונה שיהיה עול בחקו י"ת ושיביא לכשל האדם מהשתדל בעבורת האל ומביא בלבול באמונת תחיית המתים. וממה שראוי שתדע כי האגרת הזאת היתה כתובה להרש"בא ז"ל וכל הרבנים גדולים שעמו בברצלונה בהתנצלות קהלות פרובינצה להראות לו, שמעסק החכמות חצוניות שהיו מאשימים אותם לא לבד לא נמשכו מהם שום כפירה באמונות האמתיות, כי בהפך תועלות גדולות לבטל הכוזבות, אשר ודאי שהר"שבא כמו גדול הדור ואב"ד עם כל סיעתו אם היו מאמינים בה איך יעיז פניו הבדרשי ז"ל לכתוב עודנו מתנצל לפניו מהכחשת הקבלה להכזיב הדעת הזה, והיה הרשב"א ז"ל תלמידו של הרמבן ז"ל ראש חכמת הקבלה הנקראת כן היום הלא על פניו יוכיחנו כש"כ דפקר טפי? אלא ע"כ צריך לומר שלכל הדור כלו היתה אמונה זו לא מקובלת ויהודית כי אם מוחזקת לסכלות גמור וכפירה רבה ונמרצת. — וגדול האחרונים הרב יוסף אלבו בעל העקרים מאמר ד' סוף פרק כ"ט כתב ומכאן יצא לחכמי הקבלה דעת הגלגול ע"ש עד והיותר רחוק מזה שאמרו שנפשות האנשים מגולגלות בגופות בע"ח והשם יודע עכ"ל. אשר להיות שנמצא הרב בזה הדור שכבר נתפשט דעת זה יותר מדאי לכן דבר בו בלשון רכה מהקודמים, כי סמכוהו למה שקראו קבלה וכודות אלהיות אבל לא שתק מלומר שאין זה נכון, וא"כ ידע שלא היתה קבלת נביאים ולא דעת חכמים. ועל

דברי הרב הזה שמע איך הבל יפצה פיהו בעל אגרת המורות*) אחר מהמכנים עצמם מקובלים, קראתי שם אגרת המורות בר'יש, אמר שמכאן יצא לחכמי הקבלה דעת הגלגול, ואין הדבר כן שחדשו זה הדעת מסברתם, אבל היא קבלה בידם מאברהם אבינו ע"ה וממשה רבינו ע"ה והוא דעת התורה ורז"ל, והראיה ממצות יבום שהתחילו לקיים מזמן האבות, וכל ספר רות נכון על זה היסוד; ומי שמעיין במדרש רות ידע ויבין שזה הדעת מקובל הוא. והנה מצאתי בספר אחד קדום מיוחס לחכם אחד ושמו צורואס'טרו שאמר בזה הלשון גלגול הנשמות קבלוהו אנשי הודו מאנשי פרס ואנשי פרס מהמצריים ומצריים מהכשדים והכשדים קבלוהו מאברהם שגרשוהו מארצם בעבור קנאתם אותו שהיה אומר שהנפש שהיא מקור התנועה מבלבלת [או מגלגלת] החומר ושיש נפשות רבות וכו'. ועוד מצאתי שבדברים האלו סברו נומינוס הפיתאגורי ואורלאנדוס והיה סובר נומינוס הנזכר שהיה בגופו גלגול נפש משה מרוב אהבתו לתורתו, ואומר ג"כ שם שהיה משים תורת משה תחת ראשו בשכבו והיו משיבים בחלום על שאלותיו עכ"ל. ואמר עוד שהמקובלים אמרו שנפשות האדם מתגלגלים בבע"ח וכו' וזה לא ימצא אלא בדברי המקובלים האחרונים ולא מצאתי לזה הדעת כמך מדברי רז"ל, אמנם מצאתי שהוא דעת איזה פילוסוף קדום כמו פיתאגורי וסיעתו וכו'. הבן סכלות האיש הזה והודאתו איך דעת זה באה בעמנו מאומות נכריות, כי איך נמשך מאברהם לכשדים ומהם למצרים ומהם לפרס ומהם להודו ולא בקו ישר מאברהם יצחק ויעקב עד משה רבינו ע"ה וממשה עד עזרא ועד אחר החרבן לחכמי הגמרא, ומצאה פיתאגורי. אמנם אורלאנ"די, שמעתי שמו בין הפאלארוני ומעולם לא שמעתיו בין הפילוסופים, מודה שהגלגול בבע"ח בא מהפילוסופים ואינו דעת הראשונים, וע"כ בקבלת האשכנזי גדול ורב להם תמצא יסוד מוסד הגלגול לא לבד בבע"ח כי גם בצומח ובדומם כמו שאם היתה להם בקבלת נביאים, ובארי נוהם הארכתי. ועוד תשוב ותשמע יותר אחרון מהרב העקרים ז"ל בעל ספר מקור חיים בפרשה כי תצא בדף קפ"ג ז"ל ויש מי שחושב שענין היבום הוא ראיה זהו מה שנראה כפי קוצר הדעת עכ"ל. וכן פירש החכם הרב ר' עזריה מן אדומים באמרי בינה שלו, ע"ש כל אלה. א"כ הבאתי קורא נעים להיות תמיד עם ה' אלהינו ולהאמין שאחר המות נפש צדיק תעלה ליהנות מזיו השכינה בג"ע ובצרור החיים ונפש הרשע תרד לגיהנם או לזמן או לנצח כפי רשעו; ודברי המלך דוד שום על לבך שאמר ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב; לא תשוב עיני

*) מן ר' אליה בן חיים מרקיאנו, והוא נכ"י באוצרות ספרי מיכאעל וכרמולי, ובתוכה הביא אגרת מן ר' משה ריאטי אשר התחרט על כי בטל זמנו בתכוניות ובחבורו מקדש מעט, ערך חכמות הקבלה היא המתנשאת לכל לראש. וראה אריענט דף רלה. משנת 1841. המגיה.

לראות טוב. בטרם אלך ולא אשוב. ארח לא אשוב אהלוך. וכמה וכמה כאלה בכתבי הקדש חוץ מזמן התחיה, כי אינו נקרא חזרה והשבה כי אם תחזה בנפלאות תמים דעים. ואם סוקראטי ופיתאגורי ודומיהם האמינו בגלגול ורוב הקדושים וחכמי ישראל והרמ״בם והגאון רבינו סעדיה ז״ל והרש״בא והרב בעל העקרים ז״ל מאשר נראה מאמרם הכחישוהו, יהי רצון שיהיה חלקי עם המכחישים ולא עם המאמינים ונפשי תגיל בה׳ ועם המחכים לישועתו אמן וכן יהי רצון. תושלב״ע.

שאלה מן הר׳ יהודה בן אשר בענין גלגול הנפש ותשובת הרא״ש ז״ל.

הש״ות הזאת ככתבה מכנו של ר״י בן אשר וכתב „לבד זה מצאתי מדברי אדוני מ״וה הר׳ יהודה בן אשר ז״ל בענין גלגל הנפש ותשובת אדוני אבי זקני הרא״ש ז״ל אליו.״

רבים תמהים על סברת הגלגול ונראה לי ליישבה ולתת טעם לדבריהם. ולתרץ קושיא אחרת שמקשים בענין הנפש ואומרים, אחרי שהכל מודים שהנפש נצחית ונחצבת ממקום השכל ואין מציאותה צריך למציאות הגוף כי הגוף מדבר כלה ואבד והיא נתנה מן העליונים שאין בהם הויה והפסד, א״כ לרעתה הובאתה הנה להיותה גולה וסורה אסורה בבית הסהר בארץ נכריה, השופט כל הארץ יעשה דבר זה להעניש לאשר לא נמצא בו עולה בעונש גדול כזה? ואם תאמר לנסותה ולזכותה לדעת את אשר בלבבה, הנסיון הזה קרוב להפסד ואין לו שכר, כי אם תחטא תכרת ותאבד ואם תזכה התוכל לעלות יותר ממקורה אשר נחצבת ממנו, זה אי אפשר, כי רחוק הוא מאד מן הדעת, סמן לדבר מקור מים חיים אשר אין בכחם לעלות יותר ממקורם. וכתיב ויפח באפיו נשמת חיים, הלא דייה לשוב אל המקור הזה, וכתיב והרוח תשוב אל אלהים אשר נתנה ולא למעלה מאשר נתנה, אם כן מה לה ולצרה?

והתשובה בזה לדעתי, כי הנשמה קודם בואה לא היתה מצואה בפועל כאשר היא נמצאת אחר כן. ואין פירוש נחצבה ממקום השכל כמו החוצב אבן מן ההר שהאבן מצואה בפועל קודם מחצבה ואחר מחצבה, אלא שהיתה מחוברת ונפרדה. אין כזה מחצב הנשמה אלא דרך השפעה בא המחצב הזה כמדליק נר מתוך נר שהשני בא מן הראשון ואינו חלק ממנו ולא היה נמצא בעולם קודם הדלקו בפועל, ואחר הדלקו יכול להתקיים בראשון אם לא יהיה בו עכוב. כיוצא בדבר ההטה ההוה מן הקרקע ושאר היסודות ונזרעת במקום הראוי לזריעה ולקבל כח משאר הדברים אשר להם חלק בה ואז תוליד בדמותה וצלמה. והנה בהיותה בפועל יש בה ד׳ יסודות בפרט, השלשה נראים; העפר

והוא האפר ומים יוצאים ממנה ואש ובכלל יהיה האויר. ולא ראינו אש בפיעל יורד מן השמים לבא בה גם לא חסר דבר מן העפר אשר בו גדלה שנאמר עליה שנכנס בה בפועל. ועוד ראיה מבצלים שמיושמים בעליה וצומחים מן העפר בלא עפר [מים], אלא ודאי הכח אשר בחטה הנקרא אצל המדברים והיקרים על הדברים האלה צורה, כי זו היא צורתה והבדלה מן הדומם ששם בה הבורא ית׳ כח למשוך בה באמצעות נצוצי החום הבאים אליה מיסוד האש מקום השמש הזורח עליה, או על העבים או על הרקיע לפי פירוש רבינו סעדיה ז״ל, בכחה ובחום הזה תמשיך מן העפר ומן המים רוח וכח וישפיעו בה הד׳ יסודות כחם ובכח אשר נתן בה הבורא ית תפעול בכח אשר ישפיעו בה ותחזירהו להיות מעין יסודות בפועל, גם תשפיע עליו מכחה ותעלהו לעלות ולהיות במדרגת הצומח; וכחו וצורתו נמצא מאלה הגידולין יאמר עליהן שנחצבו מן היסודות אבל לא היו מתחלה בפועל, כמו שהם עתה. ולא חייבה חכמת הבורא ית׳ להעשות חטה מחטה, אבל החטה הראשונה נפסדת ומפקדת כחה וצורתה לגמרי במה שהיא נבדלת משאר הצמחים [ר״ל צורת החטה נפקד ממנה] שהיא כח ההזנה ומה שהיא עושה פעולה המיוחדת לחטה מצוי בפעל באשר נפכרה החטה ושבה להיות שרשים וקלח ועלין אבל כחה וצורתה הוא בכח השרשים וקלח להוליד אחרות בדמותה מן הכח אשר נתנה החטה בהם בכח הנשפע עליהן מן היסודות, ולפעמים (אין) המקום אשר החטה בו גרוע ואינו ראוי להכליה הזרע ולצאת תבואה הגונה ולכן בעליו עוקר אותו מן המקום ההוא ושותלו במקום הגון לשאת ענף ולעשות פרי. ככה מעשה הנפש, נחצב ממקור השכל ונשפע על ד׳ יסודות אדם הראשון אחר אשר הוכנו היסודות ההם לקבלו, וזאת יצירת ה׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה שהושוו במזג אחד שוה וישר לקבל שפע אלהי והשפעה זו היא נפיחת באפיו נשמת חיים. והנה מתחלה לא היתה מצואה בפעל ואם מקום תולדתה והשפעתה נכון מאז; אבל עתה נתחדשה בריאה זו המורכבת הנכבדת לקבל התחתונים כח והשפעה מן העליונים. והכח הזה אשר שב להיות נשמה בפעל ראוי לה להמשיך אליה כח ומזון מן העליונים ממקום מחצבה ותזון ותפרה עד שתשוב חלק מן העליונים ותמשול על כל התחתונים כיון שהם משועבדים לעליונים, ואלה הם נפי החכמים והצדיקים. גם בהפרדה מן הגוף תהיה צורתה גמורה. נמצא עתה ביצירת האדם דבר יקר מאד להוציא יקר מזולל ולגדל ולהצמיח בדבר שפל כלה ואבד דבר נכבד ומעולה נצחי וקיים וזאת תכליה מעולה גדולה אפילו לעלות מדומם נבוה לדומם יקר ומצומח גרוע לצומח חשוב כש״כ מדבר כלה להוציא דבר עומד. והנפש הכלה והאבדה בעונה תמות והיא גמלה לנפשה רעה אשר תחת חטה העלתה באשה ולא דרכה בה בהכח וההשפעה אשר קבלה מן העליונים במזונו הראוי לו להתגדל ולהוציא צורתו אשר בכח לפעל; כש״כ אם האכילתהו סם המות והבריתה שרשו הלא הכהו השמש וירמים ברגלים ויאבד באבוד

הגוף כי לא דרכה להשלים צורתה. ומכלל הכח הנתן בנפש להוליד כדמותה בצלמה בהוריע זרע במקום הראוי יקבל הזרע ההוא מן היסודות ועל ידי הכח המצייר אשר בו ושאר הכחות הצריכים לזה מכין הזרע ההוא דבר לקבל שפע מן העליונים בכח הטמון בו מן השפע שקבל אדם הראשון למשוך אליו שפע מן העליונים ואם אינו נמצא בפעל נמצא הוא בכח עד יהיה לו הכנה ומקום להיות נמצא בפעל· והכח והשפע ההוא לנפש בכל אחד ואחד בידו להדבירו ולהנהיגו כראוי ולהעלותו ממעלה אל מעלה עד יוכל להבדל מן השפלים אשר שם נוצר ולשוב בפעל אל מחצבו אשר ממנו נחצב וזהו והרוח תשוב אל האלהים ואין שלימות ותכלית גדול מזה. ואם הנפש הזאת וזכתה בפעם הזאת הראשונה לאשר היתה תחלת המחשבה ותצא מעולמה מזוקקת וטהורה תשוב למי שנתנה ואם לא הבינה לה צדה ומזון ולא פנתה אל מקורה ושרשה למשוך משם די מחסורה אשר יחסר לה ותשרש שרשיה, מאין לה חיים, הלא תכלה ותאבד ואין לה מעמד וזהו עונש הכרת. אך אם לא פנתה לגמרי אל גילוליה ותכין לעצמה צדה לחיי שעה אלא שלא טהרה כראוי ואין כח בה לעמוד בהיכל המלך צריך לחשוב מחשבות לבל תהי נדחת ומושלכת לדומן על פני האדמה ויהיה עמלה לריק וצריכה לשוב לעפרה אשר הוא מצרפה וכורה ומקום גדולה, ושובה שכל ודבר עומד בפעל ומזוקקת וזוכה לאור באור החיים· וזהו פקד עון אבות על בנים אצל בעלי הדעת הזאת, וטעם צדיק ורע לו, וכן הוא אומר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וכן טעם היבום, שאם המת יהיה מן הכת הבינונים שצריכים צרוף שייבם אחיו את אשתו, ובציור מחשבותם אם ראויים לבנים יצא מאחם מצרף למת לנוה מעצבו ויגיעו כי אין ספק כי אין עמל וכעס כעמל הכעס אשר בא ממקום קדוש וירצה לשוב ולעלות אל מקומו ולא יכול כי לא נגמר כחו לשוב כאשר לא נגמר כח אברי הקטן להלוך על רגליו ואם מחקו ללכת. ואם זה הבא ממקום קדוש יהלך ימצא מקומו הראשון אשר נתגדל בו או כיוצא בו לא יצטער כל כך ואם אף הוא בארץ נכריה כיון שלמד לשבת בה אבל אם הוא נע ונד ולא יוכל לשוב למקומו העקרי אין לו חיים. ובאה מצות יבום לאחיו לבנות לו בית. ואשר אין המעשה כזה צריך לאשר יש לו בנים, כי יראה מן הדעת הזאת כי אין הנפש נחשבת נאבדה ונדחת כל כך אם הניחה בעולם הזה חילופיה, כי כהכרח בחליפין ההם יש קצת כח מן צורת האב ושפע שקבל מן העליונים א״כ גם אם הוא לא יזכה לשוב שכל בפעל להיות לו מהלכים בין העומדים*) לכן לא חששה התורה לבקש לו תקוה. וגם אם מת הזרע ההוא אחרי כן ולא נראה אל התכלית המבוקש עשתה התורה מתים כחיים

---

*) נ״ל שאפשר כאן הוא זכה להיות בזה העולם קיים הגם שהוא אינו טוב כעולם העליון כבר הורגל בזה העולם אף אם הוא ארץ נכריה לו כמו שאמר למעלה.

משום דרכיה דרכי נועם כדאיתא בפרק יש מותרות (דף פ"ז) אבל ההולך בלא בנים ראוי לבקש לו מנוח. סוף דבר דבר ענין הנפש ודבר הגלגול הכל הוא כמעשה האלקימיא משתדלים להעלות הדבר בין הגרוע אל החשוב ואם לא יכשר בפעם ראשונה שונים ומשלשים ומריקים מכלי אל כלי עד יצא משפטו לאור.

תשובת הראש אליו·

כתבת בענין הנפש כי קודם יצירת האדם אינה בפעל ואינה כחוצב אבן מן ההר אלא כמדליק נר מנר, א"כ קודם לכן אינה מובדלת ונפרדת מן המקור אשר חוצבה ממנו ולא ידעה עצמה בפרט ולא מקורה. ומדברי רז"ל יראה הפך זה בכמה מקומות כההיא דאין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף, והראהו הקב"ה למשה דור דור ודורשיו וכו' ונר דלוק מונח על ראשו וצופה ומביט ומקומות אחרים רבים. גם מתוך דבריך שכתבת בענין הגלגול נראה זה שהנשמה שהיתה במת, בפעל היתה, אע"פ שלא עשתה פעולתה כראוי מ"מ יצאת מן הכח ואפילו הכי היא מתגלגלת ומתקרמת בתוך עצמות וגידין בכח זרע היבם הוא הדין לכל הנשמות והקושיא במקומה עומדת [ר"ל מדוע יעניש הקב"ה להנשמה להכניסה בגוף וא"ת כדי להוציא יקר מזולל זה אינו כי כבר היתה הנשמה בפעל והיא צריכה להתקרם תוך עצמות וגידין א"כ הוא בהפך זולל מיקר]. גם מה שדמית ענין הנפש לענין החטה אשר הפקידה צורתה וכחה אצל השרשים והענפים והעלים לעשות חטה כמוה ואם בעליה יזרענה במקום שאין ראוי להצמיח יעקרנה ויטענה במקום אחר ככה ענין הגלגול, יש להשיב כי הכח ההוא אינו עומד על בלימה אלא הוא נעתק מחמר לחמר מגרגיר החטה לשרשים ולענפים ויש לו על מה שיסמוך, כי אלו היתה נאכלת החטה ולא היתה נזרעת היה נפסד הכח ההוא לגמרי ולא נאמר שיהיה הכח ההוא שמור ועומד לבא בחטה אחרת כי אינה צריכה אליו, כי כל חטה יש לה הכח ההוא שקבלתו מהחטה שהצמיחתה, וכן נפש המת אשר לא הניח שרש וענף ואין לה על מה שתסמוך היאך תכנס בכח זרע היבם להתגלגל ולקרום עליה בשר ועצמות וגידים ומייבם חי, והלא יש לה בכח היבם להוליד נפש מבלתי נפש אחיו המת כאשר היה עושה בחיי אחיו, גם הוא תימה על שמא ואולי כזה שיתיר איסור כרת שהיא אשת אח? ולמה לא ייבם אדם את אשת דודו אולי יניחהו מעצבו ומעמלו? לכן אם קבלה הוא נקבל כי אין טעם מספיק·

כתב ששלח הרב הגדול רבי אהרן ב״ר משלם לרב ר׳ מאיר הלוי·

צבי נחמד לשם ויקר ותהלה, ומחכמה ומושכל ממולא ושתולה, משרת יקר פאר וגדולה, ככתם בין ופז מדע מסולא, נטה אזנך, שמע דברי חכמים ידעתך, למסלה שית לבך שמע מוסר וקח מוסר השכל פתח פיך אכול את המגלה, ומאהבה מסותרה צפונה אמת טובה בתוכחת מגולה.

כשבתי מועיד ומשומם אחוז בחבלי פחד ואימים וחתחתי מתולדות הימים והתהפך הזמנים וצוק העתים והנה יד שלוחה אלי ותגיעני על ברכי וכפות ידי ואשא עיני ואראה והנה מגלה עפה היוצאת ורוח בכנפיה ולקול פעמוניה מאז נפשי נכספה, ולצלצלי שמעה לצלה שאפה לשוש עליה כמשוש חתן על כלה יפה מקוטרת מור ולבונה ספירים מעולפה כי חשבתיה כמו שחר נשקפה תורת אמת בעודה מעולפה מאלפה ברה כלבנה כחמה יפה אור זהרה לכל עבר נוצצת ואבני נזר על אדמתה מתנוססת תפיח גנה יזלו בשמיה ואעבור עליה ואראה מתבוססת ברמיה, גם בכנפיה נמצא דם נפשות נקיים וצדיקים אספה תורה חמסה וחוק חלפה ודברי צדיקים תסלפה יפאת המוסר הרסה וחומתה ערפה במטר גאה וגאון סחפה וגשם גבורה מניפה וטל גאוה וכוז ערפה*) ורביבי אמרי עתק מטיפה עד את רוחי הבלה ועצמי רחפה ופנת לבבי הפפה ונפשי מתוגה דלפה ובהגיגי תבער אש בליותי נשרפה כי אמרתה לא צרפה ודרכה בסערה וסופה· ואלך לדרוש אנה המה מוליכות את האיפה ואחשב כי להנה כנפים ככנפי יונה בכסף נחפה, ונמצאו בכנפי האנפה ובת היענה כי הפכה לראש משפט וצדקה ללענה ואשלח לקחתה לי בשמים ראש ותהי בפי לענה ורוש כי מי שמע כזאת ומי ראה כדבר הגדול הזה הנהיה כי על הנשר הגדול גדול כנפי חכמה ותושיה ורכה הנוצה, בדעת ושכל ומועצה יקומו יוני גאיות לשבת במארב להכות בצדיה להשבות ישרים לפוק פליליה ולהפוך שורק כלו זרע אמת סורי הגפן נכריה ואם על גפן ממצרים תסיע**) שליחות קציריה עד ים אשר כסו הרים צלה וענפיה ארזי אל יעל כיונק לפניו ובשרש מארץ ציה ברוח הקדים להוביש פריה וראיתי אני את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עלי כי מיום בשם ידעתיך, ולשמע אזן שמעתיך ומעלות תהלותיך ספרו לפני ושאון המון חכמתך נגלה באזני על לוח לבי חרשתיך ועטרות ענדתיך כי חשבתיך ראש יניקות המשרה פארת

---

*) מלשון יערוף כמטר, וחומתה ערפה מל׳ עגלה ערופה·

**) מלת תסיע סובב הולך על ברוח קדים וכרם המקרא ואם על גפן ממצרים אשר שליחות קציריה׳ וכו׳ תסיע ברוח קדים וכו׳ אבל הרב אחז לשון הכתוב גפן ממצרים תסיע.

תפארה גדול אתה וגדול שמך בגבורה אוהב חכמה וראש תעודה ומכבד התורה מקדם בן חכמים בן מלכי קדם המבין המשכיל ר׳ מאיר הלוי הנשיא בן החכם הגדול הנשיא ר׳ טודרוס הלוי.

ועתה מה זה רוחך סרה וזרה על הגבר אבי כל בני עבר המכונן בית התעודה, ומעמידה על עמדה המפנה דרכיה להסיר מכשולה המחיה אותה אחרי נפלה, כי העמקת סרה לדבר על ספר משנה התורה כי אם אינך יודע אם יש אם למסורת ואם יש אם למקרא ורעת פיך שלחת ולשונך תהלך בארץ מה פרצת עליך פרץ, וכי תעדה דבריך לשוא תתיפה ושבר עמי על נקלה תרפא המחזיקים בברית תרפה, ועליו דברים אשר לא כן תחפה דברים אשר כל שמעם תצלנה אזניו ותזלנה עיניו וקירות לבו בעצמותיו אש תשלחנה חבליהן תשלחנה וכליותיו תפלחנה כי דברת על צדיק עתק בגאוה ובוז ובגודל לבב וגאוה ולבך שלף חרב גאותו מגוה, וברק ממרורתך עליו יהלוך ועזוז אפו וחמה עליו תשפוך ותפין עברת אפך כי תכתוב עליו מרורות ולא נזהרת מגחלתן ומצרבת המכוה ותאמר זך לקחו בעיני כל בעלי אסופות שומרי מצוה כי השפילו ותאמר גוה ומי יתן ידעתי ואמצאך אבוא עד תכונתך אשמעה באזני תבונתך אשר שתלך השם בטוחות אערכה לפניך משפט ופי אמלא תוכחות אדעה מלין תענני ואבינה מה תאמר לי מדוע אליו ריבות ועל דברו בגאוה ובוז השיבות והשבת כביר צדיק להרשיע ודמית להשמיע לכל פינה ואפס כי דבריו אין ואפס וכי גדל מנשוא עונו ומעלו המקנא אתה לו הברב כח תלמוד תריב עמו הבאת עד נבכי ימיו והתהלכת בחקר תהומיו ועברת מי כביר זרמיו התבוננת עד רחבי תלמוד והדריו להופיעה עיפת ששת סדריו החקר סוד אלוה תמצא כי ירום לבבך ויתנשא הנגלו לך שערי חכמות לאמר הריני כבן עזאי בשוקי טבריא הידעת חקות שמים ושמי השמים ולמה לא שמרת מחסום לפיך בדבר שפתים לשום עליו בריח ודלתים פן תאמר מצאתי חכמה ודעה ותבונה כגבר ואיש לפי מהללו הן קדם אהלוך ואיננו ואחור ולא אבין לו ואביט ימין ולא אראנו ואחור ולא אשורנו לו משכיל דורש את האלהים צדיק מושל ביראת אלהים ויחסרהו מעט מאלהים הוא משה איש האלהים הרב הגדול בן הרב הדיין ר׳ מיימון ז״ל גדול בתורה בישראל נודע שמו בקש לו איש כלבבו וימצאנו ולכל מוצא פי החכמות ימציאנו וילמדהו דעת ודרך תבונות יודיענו שכב רבין במשפתי החכמות כארי וכלביא מי יקימנו והוא באחד ומי ישיבנו ויסתר פנים וכי ישורנו על כן מפניו תבהל תתבונן ותפחד ממנו לכן שמע נא ממני וכל דברי האזינה כי בתבונה ובדעת כל גבר יוחן כי אזן מלין תבחן מוסר השכל נבחרה לנו נדע בינינו מה טוב ומה נעים לערוך מלין ואזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין כי את אשר יאהב יוכיח באהוה ומילה כי טובה תוכחת מגולה ואתה עתה ברוך ה׳ אם אלהיך היה בעזרך ומשחך שמן רוקח יקר מחכמה ומכבוד מחבריך ויפית מבני אדם ונעמת, כי טעם טעמת בקצה מטך בדבש החכמה ותאורנה עיניך להביאך עד פה למה יגאו רעיוניך לשית גאון גליך עד פה ולשוט באי שיטך ומשיטך עד ים יפו והחשיב

לשכון במפרציו ולשבת בחופו לקמול קנהו וסופו ותאמן לאכל יערו וציפו ואולי הכית את יושבי עירך לפי חרבך מבין עם תלמיד ולהגדיל תורה ולהאדיר ונשאך לבך להכביר וגאון גבה לבך כלב אלהים ונועדת להצות על ה' ועל משיחו ולדבר במשה [איש] האלהים למשל ולשנינה והחולק על רבו כחולק על השכינה ועל כרחך הוא רבך ורבא דרבך וכל היושבים סביבי וסביבך והשוכנים בקרבי ובקרבך על כן ילדות גדולה היתה בך בהשיאך שיאך וגודל לבבך להגביה פתחך ולהוציא רוחך, והעתירך עליו דבריך כי האמנם שלחו אלהיו למחיה כי ראה כי אזלת יד חכמי פליליה והלך יד בני ישראל הלוך וקשה והרים ידו ונטה מטה עוז על ים התלמוד עד אשר יבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה ומים הסכלות עמו משה ונתן תורתו בלבם כתובה וחרושה והנה כתובה לפני לא אחשה כי אמנם מימות רבינא ורב אשי לא קם עוד בישראל כמשה להפליא עז ולהגדיל תושיה וגדולים מעשיו ממעשה ר' חייא כי הקים עדות ביעקב ותורה שם בישראל בשכלו ומדעו אשר לא תשכח מפי זרעו ואתה הרחבת פיך והארכת לשונך והרימות קול עליו : תשובתו לא חזיא לבר בי רב דחד יומא ודמי האי צורבא מדרבנן כדלא גמירי אינשי שמעתא (כך אמר הריי"ה על הרמ"בס). נוקשת באמרי פיך ונכשלת כי בכחך לא משלת, ומאד נסכלת והבלת כי שפתיך לפיך לא גבלת וחיל חומת דעתך האבלת ובדם שכלך חבלת ובמראה הגאוה נגאלת ובים המוסר לא נטבלת וידעתי כי את פי הרב החכם אביך וזקנך לא שאלת כי לא דברת בפיך כמתלמד וכשואל רק במתגבר וכמתגדל ובזאת לא יתהלל המתהלל כי תחלת דברי שאלתך ברוך וסכל ואחרית פיך רעיוניך שגו ברואה ושלו העת שמת זכרונך אחר המזוזה ותדבר בגאוה ובוזה פרשת רשתך ונתפשת במצודתך ונלכדת במלכודתך ותענה עזות ולא מחכמה שאלת על זאת כי העמוד אשר בו חזקת ידיך ועליו משענתך נשבר מטך ורצוץ קנך ובהה פשתך חשבת למכפת ואת נכפחת סברה למחפר ואת נחפרת באמרך בספרך טעות גדולה היא זו ובאמת מדרך חכמה וכבוד תלמידי חכמים נטית וחטאת ופשעת ועוית ולעמי על כל דבר ה' בזית היאמר חומר ליוצרו מה עשית וכי יש תלמיד שיאמר לרבו טעיה ואם קרית לא שנית ואם לפי ראות עיניך שגה וסיגים מכסף לא הגה היה לך לומר לפי סברתך כתוב בתורה כך, ואמנם כי כל חכם לב משכיל יהוה בספריו ויבט ויחשוב כי שכח או השמיט או נשאו לבו לומר כי מצא בשגגה שיוצא מלפני השליט היה לו לפסוח והציל גנון והמליט לא לדבר בשאט גודל להמעיט כי לא שמענו באזנינו ולא ספרו לנו אבותנו חובר ספר אשר חובר אחרי חבור הגמרא כחבור ספר משנה תורה, ולמקצה תבל ועד אפסה לא נמצא איש אשר ירקח כמוהו וכמתכונתו לא נעשה כן כי יפלא ממך דבר בספר תורתו באמרי בינה להבין בין דין לדין היה לך לדבר במישרים על המראה ואין מבין לא כמעפיל לעלות ולדבר גדולות ועתה בחירי וגבירי שמע נא דברי ומוסרי אם יהיה נביאך או רבך או נשיאך גדול בחכמה ובמדע במראות התלמיד יתודע לשאת ולתת ולפלפל ובמשפט דבריו יכלכל,

לא משלה ידו בכל דעת בהכמה ובהשכל לגזור ולהיות כאמרכל ואם האלהים נתן לו לב לדעת להבין שמועות באמונה עתך חוסן ישועות אין ישיבתו נקבעה, והכונתו נודעת וחכמתו נובעת בעסק חכמה ואם בעיניו ההרים תלוים בשערה, ואיך יאזור חלציו לדבר בגבורה ולשוף בשערה גבר אשר דרכו נסתרה ואשר נעלמו ממנו סתרי סדרי חדרי התורה וספרי וספרא. לא כן משה רבינו עליו השלום בכל בתי חכמות ודעות נאמן הוא איש אשר רוח אלהים בו ולבו כלב הים הגדול רחב ידים בכל הארץ יצא קו מעלתו ונשמעה רוממות קרן גדולתו ולמי נאה להלל גבורות ה׳ להשמיע קול תהלתו ומדוע לא יראת לדבר ברבינו משה, ואם פקח האלהים עיניך בחכמה אינך כבן עזאי וכבן זומא לדבר בגבורה ולהגיש עצומה בעצמה ומי יתן החרש תחריש מדבר בגאוה ובמרמה ותהי לך לחכמה, וכד נפל זממא בפומך וכי הא מילתא לא תימר קמי רבך ואם חשקה נפשך בתורה כמבין ותחכמוני ובשמן ראש בילת התלמוד ראשך תני דבר כשואל לא כידעוני, החלש יאמר גבור אני ונהי דאהני לך קמרא דאבוך לישוויך נשיא אבל לא מספר בגנות חכמים ודבה להוציא ואלמלא בן טדרוס אתה נשיא ורבי נגיד ורב תבונות וחתן המלך רב ברכות איש נדיבות קם על נדיבות אשר שמעו הולך בכל המדינות ושמו הטוב כמור עובר לכל הלשונות וכבוד משפחת יולדתך ובית אבותיך הנשיאים ראשי המחנות גוזר אני עליך במושב זקני וחכמי על אשר מעלת וחללת שר הקדש להתנהג כל ימיך כמעשה דר׳ יהושע על דברי ב״ש בפרק חומר בקדש (דף כ״ב ב׳) וכמו שלא תתבונן מאן הני רבנן.

אמנם אתה נפיל בן ענק ושמת חכמה לוית חן ולגרגותיך ענק ומסלע התבונות דבש לבך ינק למה תעדה גאון וגובה תענק, לדבר גבוהה גבוהה יצא מפיך עתק מי הוא זה ואי זה קטן הוא שלא כלו לו חדשיו אשר מלאו לבו להרים ידו ולשאת ראש על ראש זקני ישורון וישישיו מבחר חרשיו חכמי חכמי תעודות ושופטיו וראשיו רכב ישראל ופרשיו הלא תמורתו יהיה שוא ואם אתה לא חלקת כבוד להדרת זקנתו ויקרת ישיבתו ורוב חכמתו וגודל מעלתו ומעלות הוריו ומשפחתו. כי מעיד אנו עלי שמים וארץ כי שמעתי כתב ספר יחוסו כלם הכמים וידועים עובדי אלהים רב בן רב דיין בן דיין קורא הדורות מראש במהלל עד רבינו הקדוש כלם אנשים בעלי תורה ויראה שם ותהלה בעלי חכמה וגדולה, עד שהתורה חוזרת לאכסניה שלה ועתה אחי וגבירי הוה זהיר ברוחך הלאיש כמוך שיחך כי תשיב אליו רוחך התחשוב שאון ים חכמתו להשביח ושם תהלת ולהשביח ולהצמיח מוצא דשן על שן צחיח בבדי עבות תשובות תטריח והנה כל נהרי נחלי מקור חכמה אל פיו יגיח וברב דעת חכמה ובינה אלהיו אותו הריח מים עד ים גן בשמי תעודתו יפיח ולמה לבך תקשיח מתורתו הברה והזכה ולא תדבר בלשון רכה ותריב אותו בחזקה התמשוך לויתן בחכה ומי שלח ידו במשיח ה׳ ונקה וצא מאצטגנינותיך ואל תשען על בינתך ולא תהא תורה שלימה כסברת שיחתך והיה לך לאחוז בדרכי אביך ולתמוך בנתיבות יולדיך וללמוד מדרכי מוריך להתנהג בדעת ומוסר והכמה וכבוד ועל פי חכמים וזקנים המעוות

לתקון, אי לאמר הורה כבר זקן כמו שאמר רבינו הקדש ע"ה שהיה נשיא ורב גדול הדור ומכבד ת"ח ופני זקניו הראויים לשבת ולקום מפניו נשיא לדור כמו שאמרו ז"ל בא וראה כמה מחבבין זה את זה שאלו ר' יוסי קיים היה בסוף ויושב לפני רבי ואמר כמה הורה זקן ודע אחי וגבירי כי הענוה עדי החכמה וחליו והנה נשמעו באזני קול צלצלי מאמריך ואני באתי בדבריך להשיב על דברי שאלותיך ומקצת מחלוקותיך על תשובותיו אשר חשבתו לתועה ורוח רעה ואראך כי הטעות בך ואתה תולה ברבך, אבל לא אשיבך על תשובת דבריך שבאת לחלוק כנגדו ועליו תתגבר כי לא חדשת לו בהם דבר ומבין ריבי אגרתך ניכר כי לא חפצת צדקו במחשבתך כי אם בהתגלות לבך ואתה לא החילות כי אם להראות חכמתך כי לבך נופח באש דת להוציא כלי במעשה ומשחית לחבל ולסתור ולהיות כקנתר להרעיש הספים והכות הכפתור ואני מאז חשבתי דבריך לפרח וכפתור כי מיום לשמע אזן שמעתיך חשבתיך איש תמים, מאיר עיני חכמים לתורה ולתעודה ועתה נחשבת בעיני כתלמוד ר' מאיר לר' יהודה, ואם אתה נשיא ורב כבן חרסום היה לך לשמור לפיך מחסום ולמה לא ישרה דרכך ונתכנה ולא זכרת תפלת בן הקנה והנה חשבנוך כבן אלקנה אבן מצאנוך כאבי אלקנה והלא אתה חוזה בן חוזה ולמה דבריך דברי הוזה ודרכיך בוזה ושפתוך לוזה הכוזה יעלה תמיד על לבו לענות לרבו הנחשב כששים רבוא ולאמר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה כי כבוד כל בית ישראל בעיניך נקלה ולא נסתפות מדליקתא ומנורא יקידתא ומן גומרתא דגברא רברבא דהויא עקצתא כעקרבא וזבורתא ומן זקוקי אשתא דמרי אלפנא חדתא דנפקא מגו אוריתא עתיקתא ומבוכנא ומרופנא דתבר אסיתא דפרזלא ונחשתא ומטרקתא דחוויא, קלא דלית ליה אסותא וממרטקתא דקנייא דמטללתא דבעיא למבזע מוחא דארנקתא (ברכות יט) וממדוגמיתא דאיתיה ללוי מטלעתא וטרדוהו מבולה חברתא ואפקוה לבר ממתיבתא דרקיע על דאחליש דעתא דרבא מלפנא ומרא דשמעתא (פס יח) והנה אני באתי על אמרך לעבוד השם משקר ברית ואשם ומפר ברית השם ומפיח תקות שוכני עפר. איך מלאך לבך לעלות על רוחך לדבר באיש אלהים כי נטרד לבבו מתורת אלהים חיים ולא יאמין בחיים כי יקיצו וכי יעירו משנתם שוכני עפר, וחלילה להוציא עליו דבה על זאת ועל כיוצא בה כי נודע בישראל ויהודה, שאין עזרה ננעצת בישראל בחכמה ויראת חטא ובאמונה וישרת לב כמוהו היום, והנה בספר מדעו היקר מזהב ומפנינים דבר בכמה מקומות על מי שאינו מודה כזה ואינו מאמין כי הוא כופר ואפיקורוס ומין ואיך שגית במאמריו ולא בינות בספריו, ולא הבינות דבריו בהמשך על משענת קנה הרצוץ הוא אשר דחה בו רבן גמליאל אויביו הצדוקים ונטשה עמוד הברזל והחומה הבצורה אשר בה נסמכו הצדיקים ואנשי השכל והחכמה ובלבם שומה בכתב אמת רשומה וחתומה ומרגלא בפומא ואיך לקחת הדברים כפשטן והפסוקים כצורתן לקטרג ולצאת כשטן, השמת לבך אל חכמי המחקר והתעודה אנשי שם נשיאי עדה הם הם הגאונים רבינו סעדיה ורבינו האיי ז"ל אשר הרחיבו לדבר בענין תחית המתים ובענין עולם

הבא והנבואה העתידה והם אמרו אין סומכין ואין מביאין ראיה מכל דברי האגדה, ואין מקשין מדברי הגדה והם הם כתבו בספריהם כי אחרי תחיית המתים בגוויתם, ימותו שנית וישנו שנתם ויחיו ויקיצו מאדמתם והביאו ממקומות רבות ראיותם, ומדברי רבותינו משענתם ואתה אמרת „וכי יאמר חיו יחיו אך ימותו אחרי עמדם, אל תבא נפשי בסודם האומנם אם לכוד ילכוד וניעור חבלי שאול במיקשם למה לי חיים טוב לי עוד אני שם" וא"כ הוא כדבריך מתים שהחיה יחזקאל שאמרו חז"ל שנשאו נשים והולידו בנים ואחרי כן המיתם לא החיה אותם כי אם לרעתם, וטוב להם לשבת בקבורתם ואתה באמת לא הבינות דברי רבינו משה ז"ל שאמר שעולם הבא אין בו לא גוף ולא גויה על איזה עולם הבא אם על תחיית המתים או על העולם שיתחדש אחר תחית המתים אחר שיחרב ימים רבים כמו שאמרו חז"ל שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חרוב שנאמר ונשגב ה' לבדו אביי אמר תרי חרוב שנאמר יחיינו מיומים ונמצא שלדברי רז"ל יש עת וזמן רב בין תחית המתים והעולם הבא וכן אמרו ז"ל צדיקים גמורים שעתיד הקב"ה להחיות שוב אינן חוזרין לעפרן, וא"ת אותן שנים שיחדש הקב"ה את עולמו מה הם עושים וכו' נמצאת למד שאחר החיית המתים יחרב וישמם העולם ואח"כ יתחדש, ועוד אתה למד מכאן שאז"ל צדיקים גמורים שעתיד הקב"ה להחיות אין חוזרין הא צדיקים שאינם גמורים חוזרים לעפרם ואח"כ יקיצו ויעמדו לגורלם שלא כדרך סברתך ומחשבתך, ואיך יעלה על לב ואיש שנתן השם חכמה בלבו לקרות דברי האגדה כפשטן והפסוקין כצורתן, והנה אמרו ז"ל העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ובמקום אחר אמרו עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מלויתן לעולם הבא שנאמר יכרו עליו חברים ואנטונינוס שאל לרבינו הקדוש אם יאכילוהו מלויתן לעולם הבא והשיב לו הן אמר לו אנטונינוס הנה מגדי הפסח אי אתה יכול כויה להאכילני בעולם הזה ואיך תאכילני מלויתן לעולם הבא ועוד אמרו ז"ל עתידי צדיקי דאכלי כפתורא דארבעה רגלי לעלמא דאתי; ועוד אמרו ז"ל עתיד הקב"ה להוציא נחל מבית קדשי הקדשים ועליו מכל מיני מגדים. מכל אלה הדברים נראה לדעת רז"ל שהעולם הבא יש בו אכילה ושתיה א"כ דבריהם סותרים זה את זה לאשר שומע אמרי אל ומחזה האמת בעין לב לא יחזה, ואמנם אם רוח המושל תעלה עליך ושמרה פתחי פיך לא הכברת מליך ולא העתרת דבריך ולא הגדלת פיך לדבר מלבך דברים שאין לך בהם קבלה מפי רבך כש"כ מדברים שאפילו מחכמים הקדמונים והגאונים לא יהיו לתכלית אמרות העתידות יבנו בהם סודות ואינם מפורשות ככל הצורך בספרי הנבואות לדעת האמת כמה ימי שני חיי המשיח וכמה יהיה בין ימות המשיח ובין תחית המתים וכמה יהיה בין תחית המתים והעולם הבא ומה יעשו החיים בנתיים; ואחר שנעלמה ממך תושיה ולא ידעת על איזה זה העולם הבא אמר הרב שאין בו גוף וגויה, היתה לך דומיה תהלה עד דרשך וחקרך סתרי הדברים מפי זקן משכיל דורש את האלהים כי אמנם יש בה סודות נפלאים ונכסים ונעלמים מעיני רבנים חכמים ונגלים לברי לב משכילים ואשר אמרת כי שמת כליותיך אנשי מועצותיך,

מה טוב היה לך אם יכרוך כליותיך להיות יועצך הרב אביך וזקנך והוריך ומוריך, כי אז תשא פניך ממום יחלו פניך רבים ואשר הרדת אלינו את כל החרדה הזאת, ויחם לבך בקרבך בשמעך כי נפלא בעיני הספר מאד באמרנו כי יפלא ממנו הדבר "הגישה האפוד" חיי דמרי שמיא ורקיעיא די במימריה חוטרא דאהרן תנינא בלעא וימא דסוף בזע והיי דרבנן קדישי ארעא לבשי מלתא דרחמי דאוריתא אם יש עליו מליץ אחד מני אלף ממעלתו בעינינו, והמגיד לא הגיד חצי מרבית תהלתו לפנינו ולא יאמר עליו הגישה האפוד כי יש אפוד נחמד ונכבד ויש חגור אפוד בד כך יאמרו עליו כל הזקנים והנבונים והחכמים, "הגישה את ארון אלהים" אשר שם לוחות הברית והשן המשפט את האורים ואת התומים שמאירים דבריהם ומשלימים, וכמוהו לא היה לפנינו נשיא ורב ממזרח וממערב ובכל מערב כל חבוריו וסדרי ספריו להיות ידיו רב לו ועזר מצריו וחכמה ותבונה ודעת אלהים וכל אשר הקדימוהו לא דמו אליו ולא עממוהו ועל כל חבורי הגאונים והרבנים אשר שמעו אזנינו וספרו לנו אבותינו הנזכרים ונעשים אחרי הסתם מעינות התלמוד ועל כל חיבור ספר וקרא לכל איש ממרום עליו יערה ישגיב בכחו מי כמוהו מורה דעה, להבין שמועה ולהעמיד תורה ותעודה על עמדה ועל יסודה ועל מטעה כי באמת ובאמונה תורתו משיבת נפש ומאירת עינים מחכימת פתאים ורוגנים ומוספת לקח לחכמים ולנבונים וסהדותיה נאמנה פתשגן אוריתיה מנרתא דנהורא לאנהרא עיני חשיכי אולפנא יהיב חכמתא לחכימין ומנדעה לידעי בינה ואתה לו שקול שקלת חכמתך ומוסרך ובינתך ונהגת בספריך מנהג הוריך ומנהג בנים משכילים ומבינים דורשי תורה לשמוע ולהבין הלא נמצאו בדבריך דברים הראויים לבא לפני ולפנים, לשבעה מטיבי טעם רואי הפנים הבונים העושים במלאכה הנושאים הנותנים בהלכה אך אתה הראת חכמתך בגובה רוח ובגודל לבב בגאוה ובוז יהריו תמים, ושחת דבריך הנעימים לכן הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתם ולדעתי וכתוב וחרוש על לוח לבך והתום כהותם על זרועך ועדיה על גרגרות מדעך מדרש (עירובין נד) וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא עד כל גיא ינשא ומדבש העם מקצה.

והנני חותם דברי בחותמת דברי שלום ואהבת חסד ואמת לכן הנני מודיעך כי כל אשר העירותי רעיוני ומצפוני רוחי אשר פציתי פי לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא עשיתי כי אם בקנאתי לאלהי ולשם קדשו ולמשיחו ולקדושו ולתורתו הקדושה והיקרה הברה והטהורה המאירה עיני כל ישראל וקנאתי לגודל מעלתך ולשמך הטוב משמן טוב אשר יצא לך מכל סביבותיך מנעוריך לבל יהי לשמצה לבלתי ישתו המים הרעים להרבות מחלוקת ונמצא שמך ושם שמים מתחלל, ומאשר השקה נפשי באהבתך ואהבת הגבירים האדירים אבותיך וכבוד השרים והנכבדים אנשי גאולתך ואנשי מודעתך וידעתי אני בלבי כי ידינוני לזכות ויזכרוני לטובה וגם אתה תוסיף כי אהבה כתוכחת ר׳ יוחנן בן נורי לר׳ עקיבא לקיים מצוה הכתובה הוכח לחכם ויאהבך, ולמוסר אהבתי לבך אל תקשיח כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח ואשרי הדור שהגדולים

נשמעים לקטנים לשום נפשם אשם ויִשאו הקטנים ק'ו בנפשם לעבור מלבם לפניהם וה' בראשם ואשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן על שגגתו ואתו לא תלין משוגתו ולהיות בה' מבטחיך ערכתי אמרי פיך להוכיחך לתת מעדנים לנפשך ולהניחך ולהודיעך קושט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך צעיר חכמים ורב ימים אהב טהר לב והולך בדרך תמים ודורש שלומם וטובתם כל ימיו לעולם.

אהרן בר משלם ז"ל מלוניל·

שיר מזר' ששת בן יצחק הנשיא·

שאלוני ידידי איך יכונה
בשם מאיר והוא הולך חשכים·
השיבותים כבר קראו חכמים
ללילה אור — והוא מן ההפכים·

שיר אחר נגדו (לא נודע מחברו)

אשבור אמאיר דברי מאיר ולא אשאיר פליטה לו;
סגר דלתי הבין בשתי ידיו שפתי שקר חבלו;
חכמות בוזה ולאיש מזה גם בן מזה עצום חילו.
קלות ראשו קלקל ראשו הרבה כחשו הגדיל מעלו
הוא במורה חצו יורה הוא בן מורה לא תאבה לו
וברע רחשון האריך לשון כבני דישון יקוט כסלו
גם בארוניו העיז פניו חרק שניו מרוב סבלו,
אם צלם הוא יאמינהו כפשטיהו כפר באלו
ואם יש גשמות כיד עין ודמות הוא מות ימות אין קומה לו
על כן שקר כי לא חקר בין אור בקר לאישון לילו
שירו צובר שיא כחובר הוא מתעבר על ריב לא לו.

*) הרב ר' מאיר הלוי היה מן המחזיקים ידי מוצאי דבה על הרב מורה צדק זצ"ל הלא היא ר' שלמה בר אברהם עם ב' תלמידיו, רבינו יונה, רבו של הרשב"א ור' דוד בר שאול, ואולי הוא ר' דוד, אשר הר"ן לסנהדרין מביא תמיד פירושיו וכנראה מדף י"א שם היה גם תלמיד הרמבן ונודע בזה לאדם גדול (ולא כדעת הרב ש"ר בכ"ח ה). והרב רמ"ה כתב אגרת מליצית לרמ"בן המתחלת „גם היום מרי שיחי" (נדפסת בתוך אגרת הרמב"ם) וגם אגרת קנאות לחכמי לוניל „לקנא לכבוד ה' ולתורתו" ואל אגרת קנאות הזאת (אשר נאבדה מעינינו) ירה חצי שנונים ר' אהרן בר משלם בכתב אשר לפנינו והנשיא רב ששת שלח אגרת אל חכמי לוניל על דבר כתב הנזכר ששלח אליהם רמ"ה; (והמעתיק ס' מלחמת השם כלאה להעתיק אגרתו שהיא של ח' דפין כאשר כתב בסופו). וגם הנשיא ר' אברהם בר' שמואל בן חסדאי כתב עליו במרי שיחו באגרתו המתחלת „כדעך ימימי" (באגרת הרמ"בם)· המגיה·

אגרת ר׳ הלל החסר אל ר׳ יצחק הרופא·

רוח טהורה ונשמה יתרה נפש נקיה כבוד חונה בצורת גויה חלוץ מחלצות התעודה גדול בישראל נודע ביהודה יביע גולות עליות גולות תחתיות החל ברפואות ויכל בטבעיות ויגבה לבו באלהיות וישלמו בו מעלות המדות ומעלות שכליות. איש אשר אלה לו וזה צבא מהללו אדוני ומורי החכם יצחק רופא הגופות סועד הנשמות קונה שני עולמות הלל החסר אוהבך הקדמון ומשועבדך בלב חפץ ובנפש שוקקה יפוק לך את רוחו מצמירת לאדונותיך את כל יצוריו ואת כוחו לכל אשר עליו תשוה ובכל אשר נפשך תאוה אתה תצוה ואספרנה י״עש.

כשמוע אדוני צלצלי פעמי פעמוניך וכהילך על ראשי ממרחק אורים מצד חביונך ויער מערבי ממזרחך וילהט דרומי מברקי זהב צפונך וממרחק הפיחו בי סמי יקהך ששו בני מעי ששו ומרוח נדיבה התנוססו ורעיוני באהבים התעלסו· ברכתי והללתי נקודות העת אשר בה ראיתיך והיום המאושר אשר בו ידעתיך אדוני אחי קראתיך אזכירך ואברכך כי אהבת החכמים אהבתיך ידיד ה׳ תשכון עליו כרכה בקרב עמך אלהים יענה את שלומך·

הן הנשתוון הזה יודע לאחוותך כי זה כמה שמעתי עליך טובות גדולות ונפלאות וכי הוספת מעלות חכמה תוספת מרובה עד מאד על המעלה הראשונה אשר בה ראיתיך, ועתה מקרוב בא הנה סוחר, איש בצואר עתק והשלימני עד מאד בעל פה מצידך ואמר לי, כי נתת לו אגרת אחת שיביאנה אלי ואחר כן נתחרטת ותקחנו ממנו ובכן בא בלא אגרת; אמנם בפיו הביא אלי תשורה אחת מבשרת שלימות וברכות מוגרות ואז נתחדשה בי תכונה אחת מורכבת משני הפכים יחדו, כלומר שמחה ועצבון, השמחה על בשורת השלום ועצבון על אשר מנעת מפי את מנך ולא זכיתי לראות את טורי יהלומך· ואיך ולמה היתה הסבה בזה לא אשאל ולא אנסה כי אולי ידעתי וסתמה מותר ופירושה אסור ואני עם כל זה אקרא ולא אטה וארבה לא אסור. אמנם אודיעך כי גם אם ארכו הימים ונושנו העתים מן היום אשר נתחברנו בעיר רומי עד היום הזה, וספו טבעיי ונחלשו כחותי מאז ועד עתה, עם כל זה לבבי חרש וטבעיי חזק יכוחי גדול להתחבב בחיבתך אם אני ראוי לכך והנני עז כנמר וקל כצבי וגבור כארי תהלה לעשות רצון קוני שבשמים ית׳ ואחר כך למלאות חפציך ולעבוד עבודתך בכל אשר אוכל לחשוב שיהיה כבודך וכבוד חכמתך ומליך לצואת אלי לשמור ולעשות ודי בזה. ואחר כן אודיעך כי הנני גר בעיר פורלין וביקר כל ילין ובשבתי פה אינני יודע מן הענינים המתחדשים בעולם היהודים אלא במקרה בכור הנה לעתים רחוקות קצת אנשים שיאמרו לי כך וכך נתחדש בעולם היהודים ובמקום פלוני, וזה עתה ימים רבים ששמעתי שבא בפררא אחד מאשכנז שמו שלמה שליט ועבר על עכו ואז לא נודעו לי

מהלכיו ועקבותיו, אך עתה מקרוב נודע לי כי עיקר עקבותיו והליכותיו היו להלחם בה' ובמשה עבדו וכי הוא נושא עמו כלי חרש מלא טומאה מתוכם כלומר שהחתים אגרות מצד חכמי אשכנז דוברות סרה על דברי רבינו משה ובפרט על מורה הנבוכים כדי לגזור על ביעורן.

וכשומעי ספקתי כף על כף על שלא ידעתי זה מידי עוברי באלה הגלילות שאילו ידעתי הייתי פונה מכל עסקי ורץ אחריו עד אנקונה ולא היה נפרד ממני לעולם עד הביאו אותו בכור המצרף לפני חכמי ישראל וחכמי גוים לדעת מהמינות והכפירה שמצא בהם הוא וחביריו עדי שקר והייתי מסדר בכל כוחי כישר בעיני ואגרותיו לעיני השמש בביאר ארך. והנני אומר כי אותו שלמה אם החתים האגרות בזדונו ורוע לבבו לא החתים בשרו מזובו אבל רר בשרו ונפשו בחובו. עוד שמעתי כי באלה האגרות נידה והחרים וגירה מדון בקהל עכו ושם חרב איש באחיו, חרבם תבוא בלבו והקללה תבוא כמים בקרבו. ולכן מפחדתי פן נתפשטו הבליו ועקריו גם שם בקהל רומי ושמא נטתה שום כת סבלות אחריו, אמרתי אל לבי להזהירך אחי ולהשכילך לאמר השמר לך ושמור נפשך מאד מהצטרף עם קשר רשעים, ואם יפתוך חטאים לא תאבה ואם תשמע דבר שיהיה נגד דברי רבינו הקדוש וספריו, הכה את שיני הדובר ההוא ואל תשא לו פנים ואפילו אם יהיה מן הנקראים רבנים בפה ההמון תקרא אליו רב החובל, ובכן תזכה ותמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואנשים ואל תחוש התיישים.

אחי שאל נא לימים ראשונים ושנים קדמוניות זה ששים שנה אשר התעוררו קצת מחכמי פרובינצא וקטלונייא על ספרי רבינו, ולא כוונו בזה לכבוד אמונת התלמוד ושום דבר אמונה, אלא בעבור שנתחדשה שנאה וקנאה ביניהן ולא היו יכולים להנקם איש מאחיו, ולכן מצאה כת אחת תואנה על האחרת באמור הם מינים ועוסקים בספרי מינים. והוליכו עמהם כמה וכמה כרכים מספרי מדע ומורה והלכו אל צרפת והלשינו את הכת האחרת לפני חכמי צרפת בדברי מינות וכפירה ושהם עוסקים בספרים פלוניים שרובם דברי מינות והוציאם וקראו בהם לפני אותם החכמים ופירשום לגנאי ולבזיון כרצונם; ואותם החכמים המשולחים לא דקדקו בספרים ונתנו אוזן על אותם המדברים והחליטו גזרתם לבער ספרי המורה והמדע בכל אשר ימצאו שם וכל ההוגה בהם יחרם הוא וכל רכושו ויבדל מקהל הגולה, ולא היה דיים בזה אבל נתנו למאכולת איש לעיני השמש כל אותם הכרכים. ולא דים בחבערה לבד אמנם עוד האיש אשר בה שרפום הבעירוהו מן הנר הגדול שהיה דולק בבית הכומרייא הגדולה של פריש לפני המזבח והכומרים הבעירו איש ונתנוה עליהם ונשרפו הספרים ברחוב עיר פריש לעיני כל העם. וכל זה עשו להשמיע קול שאון הכפירה והמינות ולהבזות ספרי רבינו ושלחו הנידויים והגזרות בכל קהילות פרובינצא ובזה נתנו חרב חדה איש באחיו ברוב הקהלות. ותהי הרעה הולכת וגדלת

עד ששתי הכתות נלחמו במונטפליר בחכה ופצוע והוצאת שם רע ולעוים מגונים. וכת המורים במורה צדק נפלו בפח יקושן, כי שכרו עידי שקר נגד הכת העלובה והעידו עליהם עדיות רבות ורעות לפני שופטי הארץ והזמו. ובכן נדונו בקציצת לשונות ונחתכו יותר מעשרה לשונות של טובי הכת המורה במורה, וידע יד ה׳ את עבדיו וזעם את אויביו. והנה שגור בפי כל: שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ. ועתה אשיב אל מה שנעשה בעיר פריש ומה קבלו על ככה ומה הגיע אליהם. ה׳ משמים השקיף ויקנא לכבוד רבינו הקדוש ולכבוד ספריו וישלח בקהלת צרפת חרון אפו וחמתו ולא נשא פנים לתורתו. ואל תתמה על זה לומר איך לא נשא פנים לאלף ומאתים ספרי תלמוד ואגודה בעבור המורה והמדע? הלא תחשוב כי רבינו משה היה כמעט משנה בדורו של משה רבינו וצדקת כל הדור היתה תלויה בו ואותם הנמהרים כוונו לביישו ולהוציא עליו שם רע שלא לשם שמים ולכן חרה אף ה׳ בהם שהרי אמרו רבותינו ע״ה בגטין פ׳ הניזקין: אמר ר״ש בא וראה כמה גדולה כוחה של בושה שהרי סייע הקב״ה את בר קמצא והחריב את ביתו ושרף את היכלו. ואם על בר קמצא שהוה קל אחד בדורו והיה על דבר סעודה הקפיד השם ב״ה מה תאמר ברבנו משה שהיה משנה למשה רבינו שביזהו והוציאו עליו שם רע ממינות וכפירה, אי שמים אי לזאת יסלח להם סלה הלא תראה מה שנאמר בירושלמי ר״פ החובל שדרשו ע״ה על מקרא שאומר ישור על אנשים ויאמר וג׳ ואז פדה נפשו מעבור וג׳ במה דברים אומרים שלא הוציא עליו שם רע אבל הוציאו עליו שם רע אין לו מחילה עולמית, והטעם בעבור שהוצאת שם רע הוא כתב שאינו נמחק מדור לדור. ולכן אחי אל תתמה אם השם ית׳ ענש את תורת בני צרפת לכבוד רבינו משה ולא נשא פנים לספרי התלמוד שלהם וישקף עליהם בעמוד אש וענן עד שהרעיש עליהם כל הגלהות ואז נתחדשו הגזירות הגדולות, את הקהלות הרגו, יותר מג׳ אלפים, ואת ספרי התלמוד שלהם כולם נתנו לשריפה ולמאכולת אש ואז יצאה הגזירה שלא ילמדו עוד ספרי תלמוד בגלוי עד היום הזה. ואם תשאל מי יודע שאותם הגזירות היו בענין שריפת המדע והמורה, אענך הנה האות והמופת שלא הפסיקו מ׳ יום בין שריפת ספרי רבינו לשריפת ספרי התלמוד ובאותו מקום עצמו נשרפו כל הסדרים והפירושים שנמצאו בפריש ונתערב אפר ספרי התלמוד באפר ספרי המדע והמורה, כי עדיין היה האפר במקום. וזה דבר אמת וגלוי ומפורסם לכל העמים יהודים וגוים, ולאלתר ידעו הכל כי דין שמים היה וממרום שלח אש על אשר שלחו יד בספרו הקדוש.

והר׳ יונה הגדול מברצלונה זצ״ל היה ראש וקצין על כל אותם הרעות הגדולות שנעשו מצרפת. ואז נמס לבבו ולבב כל עוזריו וקבל עליו ללכת ולהשתטח על קבר רבינו במנין עשרה ולבכות על קברו ז׳ ימים שימחול לו על אשר מעל בספריו, והודה בפיו בפני כל העם ואמר בלשון זה: הנני מכה

על פני ובוש ומתחרט על אשר פערתי פי נגד רבינו הקדוש הר' משה בן מיימון וספריו, והנני מודה מלב ומנפש ואומר משה ותורתו אמת וכולנו בדאין. ואני מקבל עלי מעכשיו ללכת להשתטח על קברו במנין עשרה וללכת על קברו ז' ימים ולומר בכל יום: חטאתי לאלהי ישראל ואל רבינו משה אבן מיימון, שדברתי והעויתי נגד ספריו. כלשון הזה אמר בבית הכנסת של פריש לפני הקהל הנותרים מן הגזירה ויצא משם ובא לו למונטפליר עירו ואמר כן בבה"כ של ברצלונא במעמד כל הקהל ואז נפל פחד רבינו על כל הקהלות וכל מי שפער פיו נגדו קיבל דין שמים עליו. והר' יונה קבע ישיבתו בברצלונא ובכל הלכה והלכה היה מזכיר מחיבור רבינו משה ואמר: רבינו משה כתב כן בחבורו ונראין לי דבריו ולא חלק עוד על סברותיו. אמנם עם כל זה נענש בעבור שאיחר את נדרו שנים רבות עד שכמעט נשכח ממנו והלך לו לעיר טוליטולא כדי לעבור משם וללכת על קבר רבינו, ובהיותו שם חברו עליו קהלות ספרד והפצירו מאד להתעכב בעיר שנה או שנתים ונתרצה להם וקבע לו שם ישיבה גדולה: ואעפ"י שתורתו וצדקתו תלוי לו עם כל זה לא מרקו העון כי שם נשתלם לו את גמולו, שהמלאך בא וחבטו ומת פתאום במיתה שאינה ראויה לזכרה. וקרהו כן בעון איחור הנדר, כי בעת יציאת נשמה היה צועק את רבינו. וכל אותם שהשגיחו על נדרם נצולו ונכפר להם, ואותם שנתרשלו תמו נכרתו ואבדו מתוך הקהל ולא נשאר למו שורש וענף. ואם תשאלני איך ידעתי זה? אשיבך, בברצלונא ישבתי ג' שנים ושמשתי לפני מורי הר' יונה והוא הצדיק ספר לי מפיו אות באות כאשר כתבתי לעיל ככל אשר עשה וכל אשר קרהו עד יום צאתו מברצלונה ללכת אל טוליטולא. ואני הייתי בברצלונא בנוסעו ונשקתי את ידו בעת הפרידה וברכני עקב, והמקרה שקרה לו ממיתתו בעיר טוליטולא היה דבר מפורסם לכל קהלות טולטילא אך אין ראוי לפרש בעד כבוד תורתו וחסידתו. והענינים שהיו במונטפליר ובפריש ידעתים מפי כל בני הקהל של מונטפליר בהיותי שם. והנה עתה קמו אלה תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים לספות חרון אף ה' עליהם ואוי לנפשם כי גמלו להם רעה. ראה אדוני ואחי כי הארכתי בסיפור הזה למען תלמד ממנו לאהבה וליראה את כבוד רבינו הקדוש וספריו והסיר מתוכך מוטה ותלחם בעדו נגד כל הסכלים וכל אשר הצו על משה, ואם אתה מסתפק בשום דבר מספריו ובפרט במורה תכתוב לי כל ספיקותיך באר היטב, ואני כיד אלהי הטובה עלי אתיר לך את כולם ואפרש לך כל הסתומות, כי תהלה לאל חיי אני אומר באמת ולא כמתפאר אלא כמשבח את יוצרי ית' אשר חנני בזה, שאין היום בישראל איש שידע כל סתר המורה ושרשיו וענפיו יותר ממני ובפרט החלק השני והשלישי שהם עיקר המורה, וכל כונתיו מבוארים אצלי, וזה בעבור שהספרים שהם שרשיו ויסודותיו כלומר ספרי חכמות הטבע וחכמה האלהית ידועים אלי ופירושם מפי רב מובהק.

ואני לכבוד רבינו שמתי אל לבי זה ימים רבים לחקור על כל המקומות שאפשר למתפקר לטעון עליו שקר, וקבצתי כל נפזרים והסירותי כל הספיקות הנופלים עליהן ובארתי כל תעלומם. גם עתה מקרוב הגיעו אלי קושיות שהקשה הר׳ משה מיידונדא על קצת דברי המורה מן התלמוד ובראשית רבה ותנחומא ושאר ספרי אגדה, וראיתי שהן מילין תפולין בלי מלח ותבלין, ותירצתי כולם וכמעט שלא היו צריכין תירוץ בעבור שלא נולדו אותם הקושיות אלא מחמת חסרון ידיעה בדברי רבינו ובעמוד המשכיל על אמתת נוסחת הספר, וכונת השער, ולאלתר יפונה לפניו הדרך ויורם מלפניו כל מכשול, ולא תקלה ולא קושיא. וכזה המקרה קרה לסכלי אשכנז ולנמהרי צרפת וכל מי שילעיג על דברי רבינו הוא אחד משנים, או בלתי מבין או מקשה עצמו לדעת. ודע אחי כי בע״ה ית׳ הנני מעותד לשלוח אגרות גדולות בשנה הזו אל נכד רבינו ואל חכמי ארץ מצרים ואל קציני קהלות בבל, למען העיר את רוחם ולבבם לערוך מלחמה נגד חכמי אשכנז וצרפת החולקים על דברי רבינו, ושלא ישאו על פניהם עוד מסוה הבושה הזאת אשר נשאו זה ס׳ שנה ויותר, ואזכר להם דברי עוונות ראשונים והחוצפות אשר התחצפו אותם החכמים בשכם וסכלים בפועל על דברי רבינו מימי עולם ושנים קדמוניות. ואתן עצתי שיעשו קיבוץ בעיר אלכסנדריאה אשר על שפת הים ושם יעשו הועד, ומשם ישלחו שלוחים נכבדים וחכמים באגרותיהם אל קהלות אשכנז וצרפת ויועידום למשפט לזמן פלוני בחדש פלוני ובמקום פלוני בווינציאה או במרסלייא או בגינאה לבא להראות את כחם ואת טענותם מדוע בזו ספרי רבינו ומה שמצאו בהם עול, והיה אם יהיו טענותם עליו אמתיות, יהי מה ויגנו, ואם ימצאו טענות פסולות ושקריות יקבלו עליהם דין כאשר יגזרו חכמי ארץ מצרים ובבל על מה שעשו הם ואבותיהם. וחכמי בבל יהיו המכריעים בדבר זה כי להם את דבר המשפט על כל חכמי ישראל וכולם הם כפופים אליהם מדין תורה ומזה אינם יכולים להתנצל בשום פנים לפי הנראה לי. ואם ימאנו חכמי צרפת ואשכנז מבוא אל מקום המשפט, הם ינדו וישמתו ויחרימו אותם בכל הקהלות בבל ומצרים. כן אייעץ וכן אכתוב באורך ובמליצות וראיות מן המקרא ומן התלמוד אל כל קהלות מצרים ובבל, ואראה להם פנים לדבר איך הם חייבין לעשות לכבוד רבינו רבם שהאיר עיני כולם בתורה ובמצות ובחכמות ולכבוד עצמם, וכי המה נשארים בבושה ובכלימה כל ימות עולם וחכמתם ותורתם תהיה לאין אם לא יעשו כן. והיה אם שמוע ישמעו לי הנה מועד שמחה וששון אל כל אוהבי דברי רבינו. ואני הקטן נבזה אצטרך עיניהם אם אהיה לכך בעיניהם וידעתי באמת כי כל אותם הסכלים יפלו בנפלים ובהבל יבואו ובהבל ילכו ובחשך שמם יכוסו. ואני בוטח ברחמי הנותן לאדם לשון לימודים כי אנכי לבדי אלבוד להם כל המעברות ואתן הרסם בפיהם והחטם באפם כל שכן בהיות שם כל גאון יעקב וכל כבוד הכמת ישראל שאז יפיגו זממם ויהיו כאבן דומם, ודברי

רבינו ישארו על מכונם ומקומם. ואם ח״ו יתרשלו בדבר ולא ישגיחו לטרוח בכך, הנה אני כבר התנצלתי ועשיתי את שלי ואין לנפש רבינו עלי תרעומית אלא עליהם, וקהלותינו וקרוביו אשר בארץ מצרים ישאו את עונם ומשחתם בהם ובושה תכסה פניהם ודי בזה. ואתה אדוני ואחי מזה בן מזה מהוה שדי יחזה. — אמר הלל החסר מארץ נוד..

אמר המגיה: הנני בא ללקט שבלים מה שהשאיר לי החכם כרמולי בהקדמתו בענין האגרת היקרה הזאת. — מן החרם של נשיא הגולה אשר בדמשק ישי בן חזקיה בן ישי הנשיא הנדפס בכרם חמד ג׳ דף קסט נראה כי עצתו של ר׳ הלל נשאה פרי בענין זה שהחרים הנשיא עם בית דינו כל מי שידבר תועה על הרב ועל ספרו מ״נ, וגזר שכל מי שיש בידו כתב או אגרת שכתובה בה דבר כנגדו שימסרם ביד הנגיד רבינו דוד ש״ן בן הנגיד ר׳ אברהם ז״ל — והוא נכד הרמ״בם כמו שכתוב במאור עינים סוף פ׳ כה — ואליו כוון ר׳ הלל במה שכתב „הנני מעותד לשלוח אגרות אל נכד רבינו.״ וכן עמדו קהל צפת על קבר הרב זצ״ל וקראו חרם הנשיא, ע״ש. אבן זמן כתיבת אגרת הזאת, אשר היתה בשנת נ״א או לאחריה ממה שכתב „זה ששים שנה אשר התעוררו״ וג׳ והמחלוקה הראשונה היתה בשנת ד׳ תתקצב, אינו מסכים עם זמן חרם הנשיא שהיה בחדש תמוז ה׳ מ״ו, אם לא נאמר שיש בזה שם טעות המעתיק; ובאמת מצינו בכתב מן ר׳ שם טוב הנדפס בסוף ס׳ מנחת קנאות „בשנת ה׳ אלפים וחמשים קמו שנית מקצת מהצרפתים וג׳ ונודעו הדברים אל הנשיא אשר בדמשק ונידה הוא ובית דינו וג׳. — עוד יש נבוכה בענין זמן שריפת ספרו הרב אשר היה לפי ר׳ הלל מ׳ יום לפני שריפת ספרי התלמוד וזה היה בשנת ד׳ לאלף הששי כמו שכתבו התניא ושבולי הלקט (הגיהס החכס כרמולי) ולפי דברי אברהם בן הרמ״בם היתה שריפת ספרי הרב בשנת ד׳ תתקצה וז״ל בס׳ מלחמות השם דף יב „עד אשר באה אלינו מעבו בסוף הדש שבט בשנת צ״ה לפרט אתק״מו לשטרות מגלת ספר הגידה לנו מעשה שהיה מתחלתו ועד סופו וגם שריפת הספרים היאך נשרפו ונקמת שופט העולם מן המלשינים׳ וג׳. גם כתב שם בהרוזו. „שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ״ מה שהיה שגור בפי כל כמו שכתב ר׳ הלל. — ודע מה שכתב הרב החכם שי״ר (כ״ח ה׳ ה׳) כי תלמידי ר׳ שלמה (ר׳ יונה ור׳ דוד) כאשר ראו כי נלכדו בפתויי ר׳ שלמה נחמו על מעשיהם מתנגד לדברי ר׳ הלל שלדבריו רק לאחר שנגלדה הרון אף ה׳ על מורדי אור שב ר׳ יונה משגאתו. וכן מה שכתב החכם הנזכר לתפארת ר״י על שהשתמש לפעמים בס׳ משנה תורה לא לכבוד ולתפארת היא לו, כי לא נשא את שם הרב על שפתיו רק באחרית ימיו כאשר ראה כי מן השמים נלחמים עם הקמים כנגד הרב זצ״ל, ור׳ הלל היה תלמיד של ר׳ יונה ונכון להאמינו. ור׳ יונה זה קרא ר׳ הלל ר׳ יונה הגדול מברצלונה וכתב ג״כ „מונטפליר עירו״ ונקרא מחכמי זמנו ר״י או ר״י מגירונדא (עות רשבא תקא) וגם ר״י החסיד וכן רשום על מצבתו בטוליטולה (אבני זכרון סי׳ יא), ומת במרחשון שנת ה׳ כד. — ר״י ורמבן היו ב׳ בני אחיות כמו שכתב בשו״ת רשב״ש סי׳ רצ״א, ולא היה תלמיד הרמ״בן כמו שכתב ביוחסין (ורלה נסה״ג) והראיה היותר חזקה על זה ממה שהקדימו הרשבא ר״י לרמ״בן אף לאחר מיתת שניהם בתשובתו המובאה בארחות חיים דף י׳. ור״י זה היבר ס׳ שערי התשובה, כ״כ בכל הספרים: ורבו ר׳ שמואל שניאור שהזכיר בס׳ היראה הוא בלי ספק

ר' שמואל מאיברו שהיה רבו כמו שכתב בא"ח דף כט ולזה נתחלף בנמוקי יוסף ה' ציצית ר' שמואל עם ר' משה בן שניאר לפי שר' משה מאיבראה היה אחיו של ר' שמואל כמו שכ' בא"ח קא ד'. ומלבד ר' יונה זה נזכרים עוד לחכמים גדולים ר' יונה בן יוסף שניו, והביאו הרשב"א בתשובות תולדות אדם סי' ר"מו ואחרים, ובן בתו הנשואה לר' שלמה בן הרמ"בן הנולד אחר מיתת ר"י ולכבודו קרא אותו הרמ"בן יונה כמ"ש בש"ת הרשב"ש, ומזה נראה שלא מת הרמ"בן בשנת עשרים לאלף הו' כמ"ש היוחסין דף קל"ב כי עוד היה חי בשנת כ"ד בשנה שמת ר' יונה.

תשובות הרמ"בם ז"ל·

א·

תשובה לרבינו משה ז"ל למר יוסף בן גאבר מאנשי בגדד על אגרת שנכללו בה שאלות·

שויתי ה' לנגדי תמיד. הגיעה אלינו אגרת הזקן הנכבד היקר התלמיד מר יוסף בן אבו אלבער נ"ע הידוע אבן גאבר והוא זוכר שהיה עם הארץ, אבל נתבאר לנו בכתבו שיש לו השתדלות חזקה על תלמוד תורה ושהוא הרבה מתעסק בפירושינו למשנה ושאינו מבין החבור שחברנו ר"ל משנה תורה בשביל שהוא בלשון עברי וזכר לנו גם כן ששמע מתלמידי הכמים, ישמרם צורם, שיש שם בבגדד, שתפשו עלינו אותם הדברים שזכרם ובקש להשיב להם וחלה פנינו שנכתוב לו בכתב ידינו כדי לסייעו על הלמוד ואנחנו עושים זה.

תחלה מה שאתה צריך לידע, השם יתמיד ערכך ויוסיף בהצלחתך, שאינך עם הארץ אלא תלמידנו ואהובנו אתה, וכל מי שמבקש להדבק בתלמוד תורה ואפילו הבין פסוק אחד או הלכה אחת, ואין הפרש שהבין אותו הענין מלשון קודש או מלשון ערבי או מלשון ארמי הכונה היא הבנת העניינים בכל לשון שיהיה וכל שכן הפירושים והחיבורים, והעיקר הוא שתתעסק בלמוד, וכל מי שמניח הלמוד אם לא למד דבר מעולם נאמר בו כי דבר ה' בזה, וכן כל המתנצל מן התוספת ואפילו היה חכם גדול הוא מבטל עשה של תלמוד תורה שהיא כנגד הכל. ובכלל אומר לך שלא תבזה עצמך ואל תתיאש מן השלימות. גדולי החכמים התחילו הלימוד והם גדולים בשנים מאד והיה מהם מה שהיה, וראוי לך גם כן שתלמוד זה השעור מן החבור מלשון הקדש שחברנו בו החבור כי הוא קל להבין וקרוב להתלמד מאד. ואחר שתתחנך בספר אחד תבין כל החבור כולו, ואינו רוצה בשום פנים להוציאו בלשון ערבי לפי שכל נעימותנו יפסדו, ואני מבקש עתה להחזיר פירוש המשנה וספר המצות ללשון הקדש וכל שכן שאחזור זה החבור ללשון ערבי, ואל תבקש זה ממני כלל. ועל כל פנים אחינו אתה השם יסייע אותך ויחנך השלימות האמתי, ויקבין לך הצלחת שני עולמות· אבל מה ששמעת אותם אומרים שאנחנו הרחקנו תחיית המתים ר"ל חזרת נפש לגוף, זה הוצאת שם רע גדול עלינו ואומר זה עלינו או שהוא

איש רשע ערום מוציא מדברינו מה שלא אמרנו, או איש סכל נתקשה עליו להבין מדברינו העולם הבא וחישב שהוא תחייה המתים. וכבר חברנו בזה הענין מאמר להבנת זה הטעות והוא בלי ספק יגיע לכם ויסיר מעליכם כל ספק בזה הענין. וזכרת לנו ג"כ שתפשו עלינו אמרנו שהמילה אמנם אנחנו נצטוינו בה על ידי משה רבינו ולא על ידי אברהם אבינו, ואמרו שאלו י"ג בריתות שנגזרו עליה, אמנם היו עם אברהם. וזה המאמר מאמרו סכלות גדולה וראיה עליו שלא ידע דבר מעקרי הדת ומאמרינו הוא האמת שאין בו ספק, שהרי"ג מצות שנאמרו למשה בסיני בכללם היא המילה וגיד הנשה, אבל הדבר כמו שאמרו ז"ל נכתב במקומו. ואמנם אנחנו הולכים אחר מה שנצטוינו בסיני שנזכר לנו אסור גיד הנשה המוקדם והמילה המוקדמת. ושלש עשרה בריתות הנזכרים במילה ראוי לשאול אלו הסומים שרוצים להידמות לבעלי עינים לומר להם: אם הכתובים שיש באותה הפרשה שלש עשרה בריתות נאמרו לאברהם וזכרם אברהם וכתבם וכשבא משה רבינו העתק אותם הפסוקים שכתבם אברהם וכתבם בתורה כמו שכותבים שאר בני אדם דברי זולתם והרווי זולתם, או אם אלו הכתובים הנזכרים בתורה נאמרו למשה מפי הגבורה, וכל מי שלא יאמין שאלו הפסוקים עם כל התורה כולה נאמרו למשה מפי הגבורה הוא בכלל האומר אין תורה מן השמים. ומאין היינו אנחנו יודעים, אלו לא ידע משה רבינו מה שנאסר לאברהם אבינו בעת שנצטוה על המילה, ואמנם נודע לנו זה ממשה מסיני, א"כ עיקר זו המצוה וחיובה ממשה. ואלו השלש עשרה בריתות ממשה נצטוינו ממה שהודיעו השם; וזה הדבר מבואר ולא יתעלם אלא על מי שלא עיין ולא השתכל בלימוד עקרי הדת והאביד כל ימיו בשריגים. אין בתורתינו חלוק, תורה צוה לנו משה כולה ממשה, מהשם י"ת, וכל מה שיש בה ממה שקדם לזולתו כמו שבע מצות לנח, ומילה לאברהם לא להאמין בו אנחנו מפני שהדבר הזה מוקדם, אלא מפני הצווי האחרון המיוחד בנו אנחנו קהלת יעקב, וההארכה בזה יש בו איבוד זמן.

וזכרת שגינו עלינו התרת ההליכה בנהרות שמימיהם הרבה בשבת, אמת שהוא מותר בלא ספק, ומה שזכרת שהם חשבו שאני אמרתי התומין דרבנן והם דאורייתא. וכבר הגיע אלינו דבר ראש הישיבה יצו וידענו שהוא טעה מאד ולא נסתכל בדברינו ולא הבין ענייניו בשום פנים, והביא דברים רחוקים וכבר השיבונו אותו על זה בתשובה ארוכה (ראה אגרות להרמ"בם) וכבר כתבו אותה התלמידים והיא בידיהם דומה למאמר ונתפרסמה, ובלי ספק שהגיע אליכם השאלה הראשונה והתשובה עליה בהתר ההליכה בנהרות וראיותנו על זה ותפישות וקושיות ראש הישיבה יצו' עלינו בלשונו והשובתינו השנית בביאור מה שנסתפק עליו מדברינו, והמופת אל אמתת מה שהורינו בו תחלה בהיות זה ספיקה דרבנן ומותר.

ומה שזכרת ממה שגינו עלינו שהתרנו בשבעת ימי נקיים שתשב האשה בביתה, איני יודע מה הוא ענין זאת המלה אצליכם. אם הוא עניינו שתגע בבעלה אפילו באצבע קטנה או תאכל עמו ותשתה עמו בכלי אחד, או שתעשה אחת משלשה דברים שהם רחיצת פניו ידיו ורגליו והצעת המטה בפניו ומזיגת הכוס לו, זה אינו מותר אלא אחר שבעת ימים וטבילה במי מקוה. ואם הענין הוא שתעשה שאר העסקים כמו הלישה והבישול או שתגע בבגד או תלך על מחצלת זה מותר, ואפילו בימי נדתה עצמן, לפי שעניין הטומאה והטהרה זולת האסור והמותר אצל הרבנים. וזהו מנהגנו המפורסם בכל ארצותינו ובכל ארץ צרפת והוא דין התלמוד ועליו מצינו בני ארץ ישראל כלם בעת שהיינו ביניהם. אבל אנשי מצרים מצינו אותם בזה נוטים לדברי מינות והולכים אחר סדור הקראים. אם כן אם מנהג אנשי ארצכם כמו אנשי מצרים אנחנו לא נצוה עליכם שתזורו ממנה ולא אטעה אתכם בהוספת השמור והבדלת הנדה, ואין בזה אלא חיוב מה שאינו חייב, אבל על תנאי שימנו שבעת נקיים ושיחפפו ויטבלו במי מקוה; אבל אם הוא מנהגכם גם כן שמשתמרין שלא תגע כסף ולא תלך על כך וכך והם רוחצים בין השמשות ואינם טובלים במי מקוה זו מינות גמורה לא מנהג וראוי להתרחק מזה הדבר ולהסירו ולהבריח בני אדם על דין התלמיד לא יותר, כמו שעשינו אנחנו בארץ מצרים; ולא הספיק לנו ההזהרה בלבד עד שהחרמנו בספרי תורות בכל בתי כנסיות (ראה פאר הדור סי׳ קנג) וכתבנו הסכמות בזה והיה החרם שארורה כל אשה שלא תמנה שבעת נקיים או תבטל הטבילה או תרחוץ בלבד כמו שעושים הקראים ואפילו עם הטבילה. ואמרנו להם שהנגיעה בבגדים ובמאכלים הוא מותר, אבל תשארו על מנהגכם, מי שרוצה להתיר יתיר, ומי שימאס הדבר מפני זוהמא או מפני תוספת סייג כדי להתרחק מן הנדה יש לו לעשות, אבל אם הוא סובר איסור במאכל או במשתה שתגע בו הנדה ונתרחק ממנו מפני האיסור, יצא מכלל הרבנים וכפר בתורה שבעל פה, זהו מה שנתפרסם מהוראותינו ותעשנו בזה הענין, וזה כלו אמת מבואר לא יחלוק על דבר ממנו אלא או סכל או מי שאינו מדקדק בתורה ומגנה האמתיות אצל ההמון, ואם יאמר עלינו אשתי זה אחד מן המגנים אשר שקר.

אבל הציצית שכותבים עליה פסוקים אינו מותר לעשות ואותם הפסוקים ראוי להותכם ולגנזם, וכבר נשאל זה הדבר ממנו והשבנו עליו בתשובה אין ספק שהגיע אליכם. (והתשובה הזאת היא בשו״ת פאר הדור סי׳ ז׳).

ומה ששאלת שאבאר לך איך היא השארות הנפש בעולם הבא, כל מה שאפשר לנו לומר בו ולהקריבו להבנה כבר אמרנוהו במה שחברנו. ואני איעצך שלא תעסוק באלו העמוקות לפי שמציאות הדברים הנפרדים מן הגלגלים איך הוא, יקשה ציורו מאד על כל בעלי-חכמה המפורסמים ולפיכך הם מכחישים בו ולא ידמו אלא שהוא גשם וכל שכן להמתחילים ומי שלא קדם לו חנוך, ואל

תצייר בדעתך אלא במה שאתה יכול להבינו ולא יישים לך ברחך שתסבור שבני העולם הבא הם גופות, עד שיתקיים לך היטב מציאותם, ואפילו תסביר בהם שהם אוכלים ושותים ומולידים בשמים העליונים או בגן עדן כמו שנא' לא יזיק לך זה ברחך, שיש דברים רבים הוסכלו והם יותר מבוארים מזה ולא הזיק סכלותם בעקרי הדת; אבל יהיה בו הכחשת דברי המעתיקים לפירוש האמתי שאמרו אין בו לא אכילה ולא שתיה שמתחייב ממנו הסתלקות מציאות הגוף כמו שבארנו בזה המאמר האחרון שיגיע לכם בלי ספק.

ותפלת תענית איך מקבלים התענית שיאמר בתפלת מנחה אהא בתענית למחר, או שיאמר למחר אתענה או מה שדומה לזה. ונראה שהראוי לאמרו אחר תפלת מנחה, לפי שכן יראה מן הירושלמי, ואם [או] אמרו בעצם התפלה בשומע תפלה כמו שזכרנו בחבור בספר אהבה. ואמנם ענינו לא יאמר אלא מליל התענית*).

ואמנם הערבה אני רואה שאין ראוי להוסיף בה על שני בדים כמו שאין ראוי להוסיף על לולב אחד ואתרוג אחד. וזולתינו מן הגאונים מתירים הוספת הערבה כמו שמותר להוסיף ההדס, ואנחנו אין דבריהם אצלינו חזק אלא הוספת ההדס מצאנוהו כתוב ר"ל בהושענא**) וכל דבר שלא נמצא אותו כתוב בביאור

---

*) ומה נראה שהדין עם הכ"מ מה שכתב פ"א ה"י מה' תענית שנסחא משובשת נזדמנה לה"ה. ומה שאמר הר"מ שיקבל התענית אחר תפלת מנחה שכן יראה מן הירושלמי, לא ידעתי מקומו איו ואולי כוונתו אל מגילת תענית שממנה מביא הגמרא (תענית י"ב) סיוע לשמואל ע"ש.

**) ה"ה וכ"מ הביאו התשובה הזאת פ"ז ה"ז מה' לולב בקיצור ומשונה מגירסת דלקמן; הכ"מ גרס: בהדס מוסיפין מפני הושענא; וה"ה: שכיון שלא מצינו בגמרא התר תוספת אלא בהדס. ועל זה תמה הכ"מ כי לא מצינו בגמרא התר תוספת בהדס. ובס' ארחות חיים הגי' כדלקמן וכן הוא בס' כל בו אשר זה דרכו להלך בארח ארחות חיים, ועיין במגדל עוז שם. ושאלתי את פי החכם מהורר בער אדלער ואמר שדעתו להגיה וכ"צל „לפי שתוספת ההדס מאנוהו כתוב ר"ל בהושענא", וכל האגודה נקראת הושענא (סוכה לג לז), וכונת הרב לא שתוספת ההדס בעצמו היא המצוה רק האגודה כולה מצוה להדרה בזה שתהיה גדולה משום זה אלי ואנוהו כמו שצריכה אגוד מזה הטעם וההדר היא מסבירה רק בהדס ולא בערבה כמ"ש בגדול עוז בשם ר"י והרב המגיד, ובזה אזלה קושית הרב כ"מ על ה"ה. ע"כ דברי פי חכם. ול"נ להגיה „ר"ל בירושלמי" וכן מפורש בס' תניא: אם רצה להוסיף בהדס מוסיף בשאר מינין אינו מוסיף ואינו גורע [כדאיתא] בירושלמי פ"ג ה"ד דסוכה ר' בא בר ממל בעא קומי ר' אימי כמה דר"י מרבה בהדס ירבה בשאר כל המינין א"ל מסבור את סבור על דר"י קטוס הדיר כלומר דנניב קטוין לר"י כיון דליתנהו דמו (וראה בשבולי הלקט). ופירוש שתוס ונעלב

להכמים שהוא מותר נשאיר אותו על גבולו בלי תוספת ולא גרעון מפני שאין הפרש אצלינו בין התוספת על הדבר המוגבל או בין החסרון ממנו וכשלא נעשה אלא שני בדים קיימנו מצוה מן המובחר ר"ל שאין בה חשש תוספת ולא גרעון. זו היא דעתנו ומי שרוצה להלך אחריה ילך.

וממה שזכרת ממה שגנו עלינו רואה קרי בליל הצום ואמרם זה שרואה קרי טעון טבילה ואנחנו לא נשגיח בגנות ההמון ולא נתלו באמרים המפורסמים אלא במה שהוא מוסכם העיון. וכבר בארנו עקר זה הדבר בהלכות קריאת שמע ותפלה באור שלם יבינה כל בעלי עינן.

ואמנם היוצר אני רואה כשם שמתפלל אותו שליח צבור כך מתפלל אותו היחיד, וכבר אמר זולתנו מן הגאונים ז"ל זולתי זה ונתלו באמרם אין היחיד אומר קדושה, ורוב גאונינו מן המערב על דעתינו לפי שזה הוא מספר מה שאומרים המלאכים. והקדושה שאין היחיד ראוי לאמרה הוא שיכוין הוא להקדיש כמו שאמר השליח צבור בתפלה נקדישך ונעריצך. וכבר כתוב זה המאמר וראיתי אבן גאסום נ"ע תלמיד רבינו נסים בספרו שחבר בתפלה ובלי ספק שהוא מצוי אצלכם (וראה מעשה רוקח ראיתיו ד"ה הרבה מן החכמים וכו').

וכל מה שזכרת מאהבתינו והוספת בה, יש לך שכר גדול לפי שהיא אהבה לשם שמים והיא נמשכת אחר מה שראית מדברינו בתורה שהוא מאצל השם ית' א"כ עיקר זו האהבה היא לשם, וכן חייבים אנו לאהוב את השם

וכ"ל לפרש דהמקשה ס"ל דעיקור טעמא דר"י אינו הדרשה דענף עץ עבות אלא הטעם משום הדור ופחות מג' לא קרינן הדור ולכן מוסיפין בהדס ומקשה דא"כ ירבה ג"כ באשר כל המינין משום הדור, וע"ז השיב דע"כ לר"י אין הטעם דג' הדסים משום הדור דהא קטום לאו הדור הוא ור"י ס"ל אפילו שנים קטומים, אלא הטעם דמדרשא יליף דצריך ג' והכתוב אינו מקפיד על ההדור אלא לענין המספר דפחות מג' לאו הדור הוא ורק מסברא מצריך לפחות אחד שאינו קטום משום הדור המין ומש"ה ס"ל דמוסיפין בהדס, אבל מספר שאר המינין הוא כפשטות הקרא פרי עץ הדר אחד וערבי נחל שתים ואין למילף מזה הדור לענין המספר יותר מהמפורש.°) ולכן לא השיב ר' אביי בקצור ר"י קרא קא דריש, דא"כ היה אסור להוסיף בהדס על מספר הכתוב, אלא ממאי דאמר ר"י קטום אינו הדר נראה דס"ל דכונת הכתוב להקפיד על הדורו במספר ולכן כל המוסיף ישובח. המגיה.

°) וכן דעת החכם מהורר זלמן גייגר כי כונת הרב בעל הירושלמי וכן מפרש תרוצו של ר' אביי, מיסבור את סבור על דר"י קטום הדר הא מוכן ר"ע אמר אפילו ג' קטימין וא"כ ע"כ ס"ל לר"י ג' קטומין פסולים וטעם דקטום לאו הדר הוא והשנים הקדומין כמאן דליתנהו דמו, והשיב ר' בא „לית בר נש אמר אפילו אלא דהוא מודה על קדמיתון אמר" פי' דר"י עצמו אמר אפילו שנים קטומין א"כ מכ"שכ דס"ל דג' שלימין כשרין כמו שאמר בקדמיתא ג' הדסין וקס הספק על יסודו כמו שמרבה בהדס ירבה בשאר כל המינין ולכן אמר הרמב"ם מה שלא כמלא היתרו בבאור וכו'.

בכל לב ובכל נפש ומחזיק אהבתו ראוי לנו לאהוב מצותיו ואזהרותיו, ואנחנו הם היודעים אותם והמלמדים אותם.

ואמנם מה שהגיע לנו, ואפשר שתהיה אמת, ושלא יהיה אמת, שיש שם מי שמדבר עלינו רעות והוא מבקש להתכבד בקלוני ויצא משטת הראוי בחבורנו ושמענו שאתה מחית בידם קצת מחוי, והתקוממת בזה קצת התקוממה, אל תעשה דבר זה ואנחנו מוחלים לכל מי שיעשה זה בשביל סכלותיו וכל שכן מי שיש לו בזה תועלת ולא יזיק לנו אנחנו, וכופין על מדת סדום זה נהנה וזה לא חסר וכש"כ שההנאה בזה לא כלום לזה האומר בשביל מה שיועילנו בעיני היושבים לפניו מן השלמות ושהוא חכם ושהוא תופש על מי שיחשב בו שבני אדם נסמכין עליו, וכש"כ אם היתה התפישה בחכמה ובדעת, וזה כולו מועיל למי שעושה בעולם הזה, ויועילנו אנחנו גם כן בעולם הזה ובעולם הבא. ואמנם מעוה"ב מבואר, והעוה"ז מפני שכל מי שמבקש להעלים מה שגלהו אמנם מוסיף לו גלוי. ויותר מכל זה שאתה מביא על עצמך מריבות ורעות שאין בהן צרך ואנחנו לא נבקש סיוע מאדם ומניח כל אדם עם מה שירצה לעצמו. והשם ית' יעזור אותך על רצונו וישים כל מעשינו ומאמרינו לשמו. ושלומך ירבה ושלום כל הזקנים והתלמידים יברכם אלהינו. משה בר מימון זצ"ל.

ב׳.

תשובות אשר השיב הרמב"ם לר' שמואל אבן תבון על השאלת ששאל לו במורה נבוכים.

אמר המגיה: תשובות האלה כתב הרב בכתב אשר שלח לר"ש, הנדפס באגרות הרמב"ס ובס' פאר הדור סי' קמג, וכתב בו „והנני מתחיל עתה להשיב לך על כל פרק ופרק וגו'," והמגיהים לאור דלגו באוריו ופרושיו והתרשלו להדפיס מבלי מבין כי דברי הרב יהיו למשיב נפש לדורות הבאים, ונתעלם זה כאבד רוב תשובותיו ובאוריו על ס' המורה ולא נשארו רק דברים המעטים האלה. ויש לפננו ב' העתקות, שונות בלשון ולא בענין, מן החכם המפואר מונק ומן החכם גאלדבערג, ועל פי שניהן יבאו דברי הרב מתוקן. — פרוש הרב להקדמה כ"ג הביא ג"כ ר"שט בס' מורה המורה. — המעתיק הזה לא העתיק רק מה שחסר בכתב הנזכר, וזה הקלו:

ועתה אני מתחיל להשיב אותך על כל פרק ופרק ואבאר לך מה שבקשת ממני לברר ואבאר לך הנוסח המתוקן ובו תתקן הנוסח ההוא המשובש על הסדר הבא בכתבך. הח"ב ההקדמה הכ"ה חשבת שיש בה חסרון ואין בה חסרון, אבל הנוסחא היא כאשר בנוסחתכם וסדר הדבר כך הוא: אין כונתי במאמר הזה להעתיק דברי הפלסופים בו ולא לבאר ההקדמות הרחוקות.

בפרק הא' תקונו ואם תשקיט תנועת הנפש ושקוטי שיתנועע בעבורה. בפ' הב' בסופו תקונו ואחר אשוב לאשר אמרתי לך להורות על חדוש העולם. בפרק הו' תקונו שמירת מינו תמיד. (כ"ה גם בנוסחת שלנו).

באור הענינים ששאלת עליהם.

מה שזכרת מסדר ההקדמה הד' אין בה חסרון וכבר ידעת מה שכללנו בפתיחת הספר כי חברתיו למי שקרא הרבה מן החכמות ולא חברתיו למי שלא קדם לו לעולם עיון בדבר מענינים העמוקים האלה הקשים להבין. ומן הידוע אשר אין ספק בו כי כל השתנות תנועה על כל פנים לפי שכל השתנות יהיה בזמן והזמן הוא שיעור התנועה בקודם ומהאחר בתנועה כאשר נתבאר במקומו. — ההקדמה הי' אין חסרון בסדורה. ההקדמה הכ"ג כי כל מה שהוא בכח ויש בו שוב אפשרות יהיה אפשר בשום עת שלא ימצא בפועל. פרושה, יאמר כי הדבר הוא בכח בהיות שום תואר מן התארים נעדר עתה מן הדבר ההוא, אך הוא מוכן ומועד להתישב בו להמצא התאר ההוא ויאמר בתאר ההוא שהוא בדבר ההוא בכח כאמרנו בחתיכת ברזל שהוא סיף בכח וכאמרנו בגריענה של תמרה שהוא דקל בכח, והדבר אשר הוא בכח שום ענין יש בעצם הדבר ההוא אפשרות להתישב בו הענין ההוא כמו שתאמר בחתיכת ברזל שהיא אפשרי להיות ממנה סיף. ולדעת ההבדל בין הכח והאפשרות הוא דבר דק וקשה מאוד על [illegible] הבקיאים וכבר דבר בזה הענין אבן אלצאיג בתחלת פרושו לשמע הט[illegible] טוב מאד. ונאמר בדבר שהוא בפועל כשנתארהו בתאר נמצא בו כאמ[illegible] סיף שהיא סיף בפעל. וכבר נתבאר כי כל אשר בכח דבר אחד בהכ[illegible] יהיה התאר ההוא נעדר בעת מן העתים, כי זאת החתיכה של ברזל לא יאמר בה שהוא סייף בכח אלא כשלא יהיה סיף עת אחת מן העתים; אמנם אם [illegible] תסור לעולם מלהיות סיף אינו סיף בכח אבל תהיה סיף בפועל לעולם [illegible]עד. — ההקדמה הכ"ד. כי כל מה שהוא בכח שום דבר הוא בעל חמר על כל פנים כי האפשרות הוא נמצא בחמר לעולם. פרושה, כבר נודע כי האפשרות והכח הם סמוכים זה עם זה דבקים כאחד ולא יזוז האפשרות לעולם מהיות בחמר הראשון ובכל מה שיתהוה ממנו. ובאור זה עוד יתבאר לך מתחלת פרוש השער ווזלתו. הפרק הראשון (מזכי). פשטו כמו שנזכר בהקדמה א"כ אין תנועה מגעת עד לאין תכלית וכו'. שאלת הישיבה על זכרנו כי היא נחלקת בהחלקו" מה תועלת בזכרנו זה וכבר היה די לנו בהיות כח מגיע לתכלית שלא יגיע עד לאין תכלית" וגו'. שאלתך טובה והורה על טוב שכלך והנה תשובתך כאשר בארנו שהכחות הנמצאות בכל גוף מהם פשוטות נחלקות בהחלקו כמו שזכר בי"א ומהם אשר לא תחלקנה בהחלק הגוף בעבור שאין הכח ההוא פושט בכל הגוף וזהו מה שזכרנו בהקדמה הי"ב כאשר אמרנו כי כל גוף בהכרח להיות

כחו תכליתי. אמנם יתחייב זה בכחות הגוף הפשוטות בו הנחלקות בהחלקו הוא אשר יהיה בהכרח שתהיה כחו תכליתית כמו שהוא בגוף תכליתי וזהו אשר זכרנו בהקדמה הי"ב בחום האש. ע"ד משל זאת הגחלת אינה מחממת לאיזו הרחקה שתקרה אבל להרחקה ידועה אבל הכח אשר לא נתחלק בהחלק הגוף לא יכריח שיהיה תכליתי בכלל היות הגוף אשר בו הכח ההוא מגיע לתכלית ולא בא מופת על זה הלא ידעת כי מחשבות האדם כח בגוף והוא גוף קטן ותגיע מחשבתו לאשר למעלה מגלגל התשיעי ויחייב שם משפטים וישלול ולא יתחייב שתהיה מחשבתו מגעת לתכלית כמו גופו שהוא כלה, ולכן יתחייב בזה העיון שיחולק מניע הגלגל לד' חלקים, או יהיה גוף או כח גוף מתפשט בו אשר תכלה בכלות הגוף, או כח גוף בלתי מתפשט בו אשר לא יתחייב כלותו בכלות הגוף, או יהיה המניע נפרד לא גוף ולא כח בגוף. ובארנו בדרך הראשון והוא שיהיה המניע גוף בטול זה, ובארנו בדרך השלישי בטול היו' כח פשוט, ובארנו בדרך הרביעי בטול היות בו כח בלי נחלקת. ונשאר מן החלוק שיהיה המניע נפרדי האפשר באין צריך עכ"פ שימצא האפשר ההוא בשום איש אחד מאישי המין ההוא וגם לא ימצא עכ"פ אותו האפשר בשום איש מאישי המין ההוא ולא בזמן מן הזמנים, א"כ הדבר ההוא יהיה נמנע ב[illegible]ק המין ההוא ומה ענין אמרך בו שהוא אפשר. משל זה אמרנו [illegible]ה אפשרות במין האדם וע"כפ בהכרח ימצא שום איש כותב בזמן [illegible]ם וכזה יאמר בכתיבה שהיא אפשרית במין האדם; אמנם אם נאמר שלא [illegible]צא לעולם ולא בזמן מן הזמנים שום איש כותב תהיה הכתיבה נמנעת במ[illegible]דם ואין זה האפשרי באיש, כי זה הנער הקטן אפשר שיכתוב ואפשר שלא יכתוב ולא יתחייב שיכתוב בהכרח בשביל זה האפשרות. אמנם באפשרות הכתיבה במין האנושית בהכרח שימצא איש אחד כותב באיזה זמן שיקרה באיזה אקלים שיקרה וזה מבואר. (וראה אגלות הגיון שער יא)·

ואשר הסתפקת בסכנגבון עם הדבש (סס) ומה ששאלת הפירש מן פרק ט"ו ומה שלאחריו ולפניו, דע כי פירוש זה והתרת הספק ההוא יצטרך לדעת הקדמות טבעיות רבות; ועלי טורח רב בזה הזמן לפרשם וזה החבור כאשר ידעת לא חברתיו אלא למי שיודע התחלות ההן כלן. ומה שחשבת שהיה בו חסרון אין בו חסרון אלא הנוסף כמו שכתוב אצלך. (נ"א כמו שזכרתי). — וששאלת על אמרנו (פ"כ) ויאמרו בשמים ובגשמים אשר הם מבין שאר הגופים הנראים אלהים, ר"ל המורגשים בהרגשת הראות, מהם הארץ והמים והכסף והזהב ודומיהם ומהם השמים וכוכביהם, ואלה כלם יאמר בהם נראים. אמנם השמים והכוכבים מבין שאר הגופים הנראים יקראום פילוסופים גופים אלהיים, וכן יאמרו על הגלגל הגוף האלהי וענינו שהוא גוף אשר יורנו מציאת האלה (נ"א אשר הוא קיים כקיום האלהים) לפי דעתם ואנחנו ספרנו תרף דבריהם על סדורם וסוד דבריהם הוא כי הם לפי

דעתם אצלם כל כך זה בשאר הגופות אע"פ שיראו המינים כלם ירדפו זה היחס. וכבר ידעת מה שבארנו בפסוק ה' למבול ישב. — וכתב בסוף העתקות: הנה זה הוא לא בידי להשיבך כפי השעה ואתה ידעת כי אין משפט מי שישיב במהירות כמשפט מי שיחשיב בענין החבור. ואם תמצא אתה העתקות אחרות שתהיינה טובות מאלו אל תסכים על אלו ההעתקות והעיקר הוא מעצמו למי שתעתיקהו ללשונו וכבר ידע הבורא עולם איך כתבתי ואני בורח מן אנשים נפרד וכ' (כמו שהוא באגרות הרמב"ם). ואחר שהתחלת במצוה גמור אותה ותעתיק הוראות הנבוכים לאחינו ושמו הזכר נאות יותר ויהיה בערבי דליל אל חאירין כאשר ערבי של הוראת הנבוכים דלאלה אל חאירין והטבת לראות בכבודך לקראו בשם הצורה וכשתגמור לאחינו מה שהתחלת בא תבא ברנה לראותינו ולא להועיל ממנו כי צר זמני מאוד וכו'.

פיוט מרא"בע זצ"ל.

לסלוק מנחת הצום הנבחר עם פרוש החכם פריפוט דוראן בעל מעשה אפוד.

אמר החכם מהורר יהודה ליב דוקעס: השיר מרא"בע אשר שמו בתוכו נמצא במחזור מונטפוליר באוצרות חיים (כעת בעיר אוקספורד) וכבר הפיצותיו לפנים בשנת 1847 בעלי העתים „אריענט" ובעיר וויען מצאתי ביד ידידי החכם ר' זלמן שטערן העתקה מכ"י פארמא פי' על הפיוט הזה מר' פריפוט דוראן והבאתי ברכה אל ביתי ואפיצו כעת. והנה אם קרן השיר לא רמה מצד תוקף מליצתו, כי כמה וכמה פיוטים מר"אבע עולים עליו בחשיבות, יקר הוא מצד ענינו ולזאת ילך להרגיע חוקרי קורות הפיוטים ועניניהם.

אחד לבדו[1]) באין סמוך על נקראו[2])
בל יתמוך אם לא באתו לא יצאו[3])
רומם שני פעמים והוא סוד נבראו[4]
הושיב באמצע שלשה שם מוראו[5])
משרתיו ארבעה מודיעי פלאו[6])
בחמשה יסוד האותיות המציאו[7])
נועם שש בשש פשוטות נשאו[8])
עד שבעה היכלות כבודו מלאו[9])
זקוף שמונה למשכנות צבאו[10])
רומם תשע ובם יראה לנביאו[11])
אדר עשרה בלבשו גאה גאה[12])
חשק בגוי אחד לחדריו הביאו

זעק לפניו היום בבית כלאו
קדם בשחרית במוסף במנחה לנשאו
קדשו לקדש ושלש במטבאו

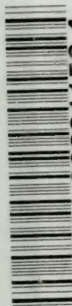
הבאור הזה חברו החכם הגדול מאישטרי פריפוט הלוי לבקשת שני כרובי זהב האצילים מגדולי הארץ וממיוחסיה בני בן בנבנשת הגדולים ולהפיק רצונם. והחכם השיב להם תשובתו הרמתה, וזה דברו: שאלתוני אחי זרח כמה באור על פיוט הא"ע ז"ל ממנהגכם לאמרו במנחת הצום הנבחר בברצלונה, ואחר עד עתה מתשובתי להדרתכם לא להתרשלות מעצלה ושכחת אהבתכם, חלילה לי, האמנם בטחתי כי הזמן מספיק וארכו הימים עד היום ההוא תשירו אותו בשמחה. ועתה בהזדמן זה הנשיא ההולך שם הצגתיו אל כבודכם, והא לכם באורו.

[1])אחד לבדו בעבור שהיתה האחדות לפי דעת קצת מקרה בנמצאות וכשתאמר עליו ית' הנה הוראתה על שלילת הרבוי לבד לא שתהיה הוראתה עליו חיובית כמו שהענין בזולתו הנה לזה אמר אחד לבדו; וירצה באחד תאר שלולי לא שיורה על מקרה וחיוב חלילה, וגם כי היה האחד נאמר על מינים רבים וכמו שהוא מבואר בד' ממה שאחר הטבע, וכתבו אבוחמד בכוונות, והיות אמתי מהם בכוונות באחדות הוא האחד אשר יאמר עליו ית' רצה לזה גם כן אמר לבדו וכזה אמר בכתוב שמע ישראל וג' ה' אחד „והטעם לבדו.״— [2]) רצה שלא יסמך ית' על העולם והודה על הפרדו ית' והנקותו מן החומר ומכל חלקי העולם; וקרא העולם „נקראו״ עד"ה כל הנקרא בשמי וג' (ישעיה מג ז) וכמו שכתוב הוא שם בשם הגאון (ר' שלמה בעל שירים הסקלים והוא רשב"ג), והנה הוא ית' נבדל מן העולם ונפרד ממנו ולא יסמך עליו אך העולם נסמך ונתמך בו, ואם לא בא אליו הסמך והתמך והעזר מאתו ית' לא יצא אל המציאות. [3]) וירצה בלא יצאו, לא יצא ממנו, כדרך בני יצאוני (ירמיה י' כ') ורמז הא"ע ז"ל למה שרמז הרמ"בם פ' ע"ב „והשלישי כי זה בכח המדבר״ וג' וסיים בשבח. [4]) הוא נברא באמת בזולת אמצעי וירצה בשם פנים הרבוי הנמצאת בו מהאפשרות והחיוב כדעת קצת, ואם שרצה בנבראו כלל הנברא ולהיות סוד הנברא, אמנם הוא בצורתו אשר הוא בה מה שהוא והיו הצורות אשר כנה בשם פנים שני מינים אם נפרדות ואם היוליניות, ולזה אמר רומם שני פנים ירצה בפנים צורות נמשך למה שכתב בפ' כי תשא משר הפנים; ומה שקרא לאלה הב' מינים סוד נבראו נמשך לדעתו הגזירה, ברא, וכמו שכתב בסדר בראשית, וזהו הפי' יותר נכון. [5]) אפשר שקרא שם מוראו שם שדי וכמו שקרא בחרוזותיו לסדר וארא כשאמר גם כן „השם הנורא״ לפי קצת בחרוז הזה, ורצה בשלשה השלשה עולמות שהזכיר בואלה שמות. ואמר כי באמצע השלשה והוא העולם האמצעי אשר הוא עולם הגלגלים הושיב שם הבורא והוא שדי כי שם מורא יראה כח זה השם להיותו מנצח המערכת וכמו שכתוב בסדר וארא. [6]) רמז לד' חיות המרכבה והם המודיעים

פלאו כי תורה תנועתם על מציאותו ית' וכמו שנתבאר בחכמה הטבעית. או אפשר שרצה בשם הנורא שם הנכבד אשר הוא שם העולם ולפי שהוא על שלשה פנים אם יה ואם יהוה ואם אהיה אמר שהושיב שם מוראו באמצע שלשה. ואמרו באמצע דרך העברה והשאלה. משרתיו ארבעה מודיעי פלאו, רצה כי האותיות המשרתות השם הנכבד והמודיעות סודו הם ארבעה ורמז לא"הוי. 7) רצה שהמציא יסוד האותיות והוציאם בחמשה מקומות בכלי הדבור, וכבר כתבו זה המדקדקים. 8) רצה שנועם מספר הששה הנה נשאו בשש פשוטות והם שש מדרגות הנמצאות ונקראו שש פשוטות והם הד' יסודות, הגשם החמשי אשר הוא הגרם השמימי, והשכלים הנפרדים. ובבחינה אחרת הדומם, הצומח, החי, המדבר, הגרם השמימי, השכל הנפרד. או שרצה בשש פשוטות השש קצאות ולפי שכל קצה המעלה והמטה והימין והשמאל והפנים והאחור יוגבל בשטח והשטח פשוט וכן נקרא אצל קצת (קראן) פשוט. 9) רמז לז' גלגלי לכת. 10) רמז לגלגל המזלות אשר שם הצבא הגדול. 11) רמז לתשיעי הנקרא ערבות והוא המכונה בלבנת הספיר וביחזקאל באבן ספיר וכמו שכתוב הרא"בע בואלה המשפטים „והנה לבנה הספיר כמו אבן ספיר שהוא דמות כסא" ע"כ. ולפי שעל דמות כסא ראה יחזקאל כמראה אדם, אמר בחרוז הזה ובם יראה לנביאו. ולפי דעתי שנפל טעות בספרים והראוי ובו יראה, או אפשר ששב לתשע ויצדק אמרו בם. 12) אפשר שרמז לגלגל העשירי אשר הורה על מציאותו שאמר כי אראה שמיך (תהלים ח ד) כמו שכתב א"ע על זה הפסוק, והוא הנקרא אצל קצת שמי ההצלחה והניחוהו אמצעי בין העולם המושכל והמוחש וקראוהו כסא הכבוד ואמר שזה העשירי בלבשו האדר גאה גאה. או אפשר שלא הניח מדרגה אחרת לעשרה זולתו ית' והוא העשירי אשר הוא קדש. ואמר כי הוא ית' בלבשו אדר מספר העשרה הוא גאה גאה והתרומם על שאר הנמצאות להבדלו מהם. ואחר אשר הניח המדריגות המספרים על סדרן מהאחד עד עשרה שב לאחד ואמר חשק בגוי אחד וג'. וכי יקר הפיוט בעיניו וכלל בו מסודות המציאה, מה שתראה רצה לחתום בו שמו בארוכה אברהם בן עזרא חזק.

הנה כתבתי לכם אחר מה שראיתי הכרחי בהבנתו ומה שיספוק לכיוצא בכם אם הם מעט ומה תשאלכם עוד נפשכם החשובה, אחי, דברו נא כי שומע אנכי להפיק רצונכם, ואומר הנני למלא משאלכם, תמיד ימצאוני כי תדרשוני, ידרוש ה' לכם כנפשכם הטהורה, נפש אשר דורש שלומכם וטובתכם, בכל נפשי ובכל לבבי, אחיכם פריפוט דוראן הלוי.

והשלם המלאכה הזאת יום ב' מוצאי חג הסכות תר"טו לפ"ק
ע"י המסדר והמגיה **רפאל בן שמעון קירכהיים**.

Ta'am zekenim